

**REŞAD EKREM KOÇU’NUN ROMANLARINDA
HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARININ
KULLANIMI**

Emine Eda AYIK

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
ERZURUM-2021
Her hakkı saklıdır.**

T.C.
ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**REŞAD EKREM KOÇU’NUN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARININ KULLANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Eda AYIK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

ERZURUM-2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	VII
ÖN SÖZ	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU'NUN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI VE SANATI	6
1.2. ESERLERİ.....	10
1.2.1. Romanları	14
1.2.1.1. Esircibaşı.....	14
1.2.1.2. Kösem Sultan.....	15
1.2.1.3. Kabakçı Mustafa	18
1.2.1.4. Forsa Halil.....	19
1.2.1.5. Patrona Halil	21
1.2.1.6. Cevahirli Hanımsultan	22

İKİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU'NUN ROMANLARINDA HALK EDEBİYATI

UNSURLARI

2.1. DESTANLAR	25
2.2. EFSANELER	32
2.3. MASALLAR	32
2.4. HALK HİKÂYELERİ	35
2.5. HALK ŞİİRİ.....	35
2.6. HALK TÜRKÜLERİ	51
2.7. FIKRALAR.....	57
2.8. ATASÖZLERİ-DEYİMLER.....	58
2.9. ALKIŞLAR, KARGIŞLAR	85
2.10. AĞITLAR	91
2.11. İLÂHİLER	92
2.12. MANİLER.....	94
2.13. GAZELLER.....	96

2.14. KASİDELER.....	98
2.15. SEMAİLER.....	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU’NUN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ

UNSURLARI

3.1. KÖY, KASABA VE KENT YAŞAMI (MONOGRAFİLER).....	100
3.2. YERLEŞİM-YERLEŞİM TÜRLERİ.....	106
3.2.1. Sürekli Yerleşim (köy, kasaba, kent)	107
3.2.2. Geçici Yerleşim (Yaylak, Kışlak)	110
3.3. BARINAK-KONUT (HALK MİMARİSİ).....	111
3.3.1. Tipleri	112
3.3.2. Yapım Teknikleri ve Kullanılan Araç-Gereç	125
3.3.3. Ev Eşyası; Türleri, Yapımı, Kullanışı	130
3.4. AYDINLANMA, ISINMA	136
3.4.1. Işık Elde Etme; Işık Araç ve Gereçleri	137
3.4.2. Isı Elde Etme; Isı Araç ve Gereçleri	139
3.5. TAŞITLAR TAŞIMA TEKNİKLERİ.....	139
3.5.1. Kara Taşımacılığı	140
3.5.2. Deniz Taşımacılığı	142
3.6. EKONOMİ TÜRLERİ.....	144
3.6.1. Hayvancılık	145
3.6.1.1. Çobanlık.....	145
3.6.2. Tarım-Rençberlik	145
3.6.3. Avcılık.....	145
3.7. HALK EKONOMİSİ	146
3.7.1. Üretim	146
3.7.2. Pazarlama	147
3.8. BESLENME-MUTFAK-KİLER.....	149
3.8.1. Yiyecekler	149
3.8.2. İçecekler	153
3.8.3. Mutfak Düzeni, Araçları	155
3.8.4. Kiler, Depo, Mahzen	157

3.9. ÖLÇME, TARTMA, HESAPLAMA BİRİMLERİ; ZAMAN VE MESAFE KAVRAMLARI.....	158
3.10. HALK SANATLARI VE ZANAATLARI	168
3.10.1. İşleme, Örmeye, Dokuma, Basma İşleri	169
3.10.2. Ağaç, Taş, Maden, Toprak, Cam, Deri İşleri	170
3.10.3. Halk Resmi	171
3.10.4. Meslekler	172
3.11. GİYİM-KUŞAM-SÜS	179
3.11.1. Giyim-Kuşam	180
3.11.1.1. Erkek Giyimi	180
3.11.1.2. Kadın Giyimi	185
3.11.1.3. Çocuk Giyimi	188
3.11.1.4. Günlük Giyim	189
3.11.1.5. Törensel Giyim	191
3.11.1.6. Meslekleri ve Yaş Gruplarını Belirleyen Giyim-Kuşam	192
3.11.2. Süslenme	196
3.12. HALK BİLGİSİ	200
3.12.1. Halk Hekimliği-Halk Baytarlığı	200
3.12.2. Halk Botaniği-Zoolojisi	203
3.12.3. Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi	210
3.12.4. Halk Hukuku	216
3.13. HALK İNANÇLARI; TÖRENLER, ADETLER, GELENEKLER, GÖRENEKLER	221
3.14. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	234
3.14.1. Doğum	234
3.14.2. Evlenme	235
3.14.3. Ölüm	237
3.15. BAYRAMLAR-KARŞILAMALAR-UĞURLAMALAR	240
3.15.1. Dinsel-Yerel Nitelikli Bayramlar	241
3.15.2. Karşılamlar-Uğurlamalar-Selamlamalar	242
3.16. KALIP HAREKETLER (TAVIRLAR, JESTLER, MİMİKLER)-KALIP SÖZLER VE SESLER	246
3.16.1. Işık Çalma, Çağırma, Ses Çıkarma	249

3.17. DERNEKLER, KURUŞLAR; DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA	249
3.17.1. Esnaf Dernekleri.....	249
3.17.2. Dinsel Kuruluşlar (Tarikatlar).....	250
3.17.3. Cinse ve Yaşa Dayalı Örgütler.....	252
3.17.4. Komşuluk	253
3.18. DİNSEL-BÜYÜSEL İÇERİKLİ İNANÇLAR, İŞLEMLER	254
3.18.1. Ziyaretler, Yatırlar, Türbeler, Mezarlar	255
3.18.2. Fal, Rüya Yorumu, Gelecektek Haber Verme	255
3.18.3. Büyücülük; Türleri ve Teknikleri.....	257
3.19. HALK TİYATROSU (GELENEKSEL TİYATRO).....	259
3.20. HALK OYUNLARI (DANSLARI)	261
3.21. HALK MÜZİĞİ VE MÜZİK ARAÇLARI.....	263
3.22. HALK EĞLENCELERİ; SPORLAR.....	265
3.23. HABERLEŞME	267
3.24. ADLAR	270
3.24.1. İnsan Adları.....	271
3.24.1.1. Asıl Adlar.....	271
3.24.1.2. Lakaplar-Takma Adlar.....	278
3.24.2. Yer, Su, Dağ, Köy, Meydan, Cadde, Sokak, Ev Adları	292
SONUÇ	299
KAYNAKÇA.....	302

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
REŞAD EKREM KOÇU’NUN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARININ KULLANIMI

Emine Eda AYIK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

2021, (306) sayfa

Jüri: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ (Danışman)

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Üye)

Doç. Dr. Hamza KOLUKISA (Üye)

“Kültür”, toplumsal ortamın oluşumunda temel unsurdur ve insanoğlunun yaşam savaşımında yaratmış olduklarının tümüdür. Kültür dendiğinde akla gelenekler gelir. Çünkü sürekliliği gelenek ve görenekler sağlar; toplumsaldır, insanlarca yaratılır ve paylaşılır.

Kültür, en genel tanımıyla, insanın doğa dışında yarattığı ve ona eklediği maddî ve manevî her şeydir. Bunun içine, üzerine giydiği giysiden beslenme sistemine, barınma tarzından dinsel inanışa, toplumsal örgütlenmesinden hayatı anlamlandırdığı ideolojik çerçevelere kadar pek çok şey girer.

Reşad Ekrem Koçu, tarihçi olduğu kadar folklorist olarak da tanınmış ve yüze yaklaşan sayıda kitabı bulunan bir yazardır. Koçu, yer yer bir meddah tavrıyla anlattığı Osmanlı tarihini, kalabalık bir okur kitlesine açan ve sevdiren bir “popüler tarihçi” olmuştur. Eserlerinde anlattığı dönemlerin gündelik yaşamı ve insan ilişkileri konusunda zengin ayrıntılar vererek adeta tarihi resimler yapmıştır.

Çalışmamızda Reşad Ekrem Koçu’nun Esircibaşı, Kabakçı Mustafa, Kösem Sultan I-II, Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanımsultan, Forsa Halil ve Patrona Halil adlı romanlarında yer verdiği halk kültürü unsurları Sedat Veyis Örnek’in “Köy-Kent Monografisi” şemasından hareketle tespiti gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Reşad Ekrem, Kültür, Roman.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
THE USE OF FOLK CULTURE ELEMENTS IN THE NOVELS OF REŞAD
EKREM KOÇU

Emine Eda AYIK

Advisor: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

2021, (306) pages

Jury: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ (Advisor)

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Member)

Assoc. Prof. Dr. Hamza KOLUKISA (Member)

“Culture” is the totality of creation and all created formation, which is the basis for the formation of man. When you think of culture, traditions come to mind. Because traditions and customs provide continuity; It is social, created and shared by people.

Culture, in its most general definition, is everything material and spiritual that man creates and adds to nature. Many things go into this, from the clothes she wears to her diet, from the style of shelter to religious belief, from her social organization to the ideological frameworks in which she makes sense of life.

Reşad Ekrem Koçu is an author who is known as a folklorist as well as a historian and has nearly a hundred books. Koçu became a "popular historian" who opened up and popularized Ottoman history, which he sometimes told with a laudatory attitude, to a large audience. He made almost historical paintings by giving rich details about the daily life and human relations of the periods he described in his works.

In our study, folk culture elements included in Reşad Ekrem Koçu's novels Esircibaşı, Kabakçı Mustafa, Kösem Sultan I-II, Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanımsultan, Forsa Halil and Patrona Halil will be determined based on Sedat Veyis Örnek's "Village-City Monography" scheme.

Keywords: Reşad Ekrem, Culture, Novel.

KISALTMALAR

Bknz.	: Bakınız
C	: Cilt
CH	: Cevahirli Hanımsultan
E	: Esircibaşı
FH	: Forsa Halil
Haz.	: Hazırlayan
KM	: Kabakçı Mustafa
KS	: Kösem Sultan
PH	: Patrona Halil
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb	: ve benzeri
vd	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ÖN SÖZ

Kültür, bir toplumun yüzyıllar boyunca ortaya koyduğu değerlerin bütünüdür. Bir yaşam biçimini tanıtmaması nedeniyle kültür, ait olduğu toplumun kimliğini yansıtır. Toplumların varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan ve onları öteki toplumlardan ayıran en önemli unsur kültürdür. Halk Kültürü ise “üretilen, yaşatılan, sözlü veya yazılı olarak gelecek kuşaklara aktarılan, örgün olmayan ve geleneksel alanlarda yoğunlaşan ortak değer, davranışlarla yaşayış kalıplarının bütünüdür.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan İstanbul, gerek maddi ve gerekse manevi kültür unsuruyla her zaman dikkati çekmiştir. Bir imparatorluk başkenti olması sebebiyle farklı etnik grupların kültürlerini aynı potada eriten İstanbul’un folklorunu ortaya çıkarmak, kültürel kimliğimize belirlemek açısından önemlidir.

Koçu için günlük yaşamın ayrıntılarına girmek önemlidir. Okur bu ayrıntılarda bazen geleneklerin ve göreneklerin, bazen de deyimlerin ve atasözlerinin kökenleriyle buluşur. Sofra adetleri, giyim kuşam tarzları başarıyla resmedilir. Koçu’nun okurları onun tiplerini izlerken şaşılacak derecede tanıdık oldukları bir dünyada yolculuk ederler. Onun için insan önemlidir. Tarih, “insanın” hikayesidir. Kahramanları, bütün çelişkileri, zaafı, iyilikleri ve kötülükleriyle resmedilir.

Bu çalışmanın amacı, tarihçi, edebiyatçı ve folklorist kimliğiyle tanınan Reşad Ekrem Koçu’nun eserlerinde kültürel kimliği oluşturan halk kültürü unsurlarını tespit etmektir.

Reşad Ekrem Koçu’nun yayımlanmış altı romanı bulunmaktadır. Çalışmada tüm romanları incelenmiş ve halk kültürü unsurları ayrı ayrı açıklanmaya çalışılmıştır. Halk edebiyatı ve halk kültürü kavramları alt başlıklar halinde tanımları ve örnekleri verilerek geniş bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmada incelenen eserler temin edilip, toplanan eserlerin fişlenmesi ve tasnifi yapılarak halk kültürü ve halk edebiyatı örnekleri belirlenmiştir.

Metinlerde aynı cümlelerle ifade edilen kalıplaşmış sözler ve tekrar bahsi geçen mimari yapılardan ve benzeri unsurlardan birkaç örnek yeterli bulunmuş, tümüne yer verilmemiştir. Alınan örneklerin sonlarında kitabın kısaltılmış ismi ve sayfa numarası verilmiştir. Tezin tamamında, halk kültürü ile ilgili olarak alınan alıntılar romanın kendi imlasına bağlı kalınarak yazılmıştır.

Çalışmanın başında konuyu kapsayan Türkçe ve İngilizce özet yer almıştır.

Çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Reşad Ekrem Koçu'nun hayatı, edebî kişiliği, eserleri hakkında bilgi verilmiş ve roman özetleri yer almıştır.

İkinci bölümde tüm romanlar halk edebiyatı unsurları bakımından incelenip tasnif edilmiştir. Bu tasniflerde; destanlar, masallar, efsaneler, halk hikayeleri, halk şiiri, halk türküleri, fıkralar, atasözleri-deyimler, alkışlar-kargışlar, ilahiler, maniler, gazeller, kasideler ve semailer gibi türler yer almaktadır.

Üçüncü bölümde romanda geçen halk kültürü unsurları incelenmiştir. Bu kısımda monografiler, yerleşim-yerleşim türleri (sürekli yerleşim, geçici yerleşim), barınak-konut (tipleri, yapım teknikleri ve kullanılan araç-gereç, ev eşyası; türleri, yapımı, kullanışı), aydınlatma, ısınma (ışık elde etme; ışık araç ve gereçleri, ısı elde etme; ısı araç ve gereçleri), taşıtlar taşıma teknikleri (kara taşımacılığı, deniz taşımacılığı), ekonomi türleri (hayvancılık, çobanlık, tarım-rençberlik, avcılık, arıcılık), halk ekonomisi (üretim, tüketim, pazarlama), beslenme-mutfak-kiler (yiyecekler, içecekler, mutfak düzeni, araçları, kiler, depo, mahzen), ölçme, hesaplama, tartma birimleri; zaman ve mesafe kavramları, halk sanatları ve zanaatları (işleme, örme, dokuma, basma işleri, ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işleri, halk resmi), giyim-kuşam-süs (erkek, kadın, çocuk, günlük, törensel, meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim-kuşam, süslenme).

Halk bilgisi (halk hekimliği-baytarlığı, halk botaniği-zoolojisi, halk meteorolojisi-halk takvimi, halk hukuku), halk inançları; törenler, adetler, gelenekler, görenekler, geçiş dönemleri (doğum, çocuk, evlenme, ölüm), bayramlar- karşılamalar- uğurlamalar (dinsel nitelikli bayramlar, yerel nitelikli bayramlar, karşılama ve uğurlamalar), kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler)-kalıp sözler ve sesler, dernekler, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma (esnaf dernekleri, dinsel kuruluşlar, cinse ve yaşa dayalı örgütler, komşuluk), dinsel-büyüsel içerikli inançlar, işlemler (ziyaretler, yatırırlar, türbeler, mezarlar, fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme, büyücülük), halk tiyatrosu, halk oyunları, halk müziği ve müzik araçları, halk eğlenceleri; sporlar, adlar (insan adları, asıl adlar, soyadları, lakaplar-takma adlar, yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları) gibi kültür unsurları incelenmiştir.

Her bölümün başında ilgili kavramlarla ilgili genel bilgi verildikten sonra bu unsurların Reşad Ekrem'in romanlarında ne şekilde yer aldığı belirtilmiş, son kısımda ise yazarın romanlarında yer alan unsurların örnekleri verilmiştir.

Sonuç kısmında Reşad Ekrem Koçu'nun romanlarında halk kültürü unsurlarına ne kadar ve nasıl yer verildiği hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Kaynakça bölümünde çalışmada yararlanılan makale, tez, kitap gibi çeşitli kaynaklara yer verilmiştir.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emine Eda AYIK
Erzurum-2021

GİRİŞ

Çalışmanın konusu, Reşad Ekrem Koçu'nun Esircibaşı, Kabakçı Mustafa, Forsa Halil, Patrona Halil, Kösem Sultan ve Binbirdirek Batakhane Cevahirli Hanımsultan adlı romanlarında var olan halk kültürü unsurlarının kullanımıdır.

Çalışmanın amacı, yer yer bir meddah tavrıyla anlattığı Osmanlı tarihini, kalabalık bir okur kitlesine açan ve sevdiren bir popüler tarihçi olan, eserlerinde anlattığı dönemlerin gündelik yaşamı ve insan ilişkileri konusunda zengin ayrıntılar vererek adeta tarihi resimler yapan Reşad Ekrem Koçu'nun romanlarında kültür unsurlarını tespit etmektir.

Çalışmanın önemi, günlük yaşamın ayrıntılarına sıkça giren Reşad Ekrem Koçu'nun romanlarında karşımıza çıkan gelenek görenek ve kültür unsurlarının ilk kez tespit edilerek ortaya konulacak olmasıdır.

Çalışmanın amacı, yöntem ve sınırlılıkları belirlendikten sonra Reşad Ekrem Koçu ile ilgili yazılmış yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar incelenmiştir. Romanların okunmasının ardından halk kültürü unsurları fişlenerek tasnif edilmiştir. Daha sonra kaynak kitaplar yardımıyla değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmamız Sedat Veyis Örnek'in 2014 yılında BilgeSu Yayınları'ndan çıkan Türk Halkbilimi adlı eserindeki, halkbiliminin kadroları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ancak Ancak alt başlıkların belirlenmesinde ve incelenen romanlardaki halk kültürü ve halk edebiyatı unsurlarının tespit edilmesinde, Sedat Veyis Örnek'in aktarılabilecek olan kadrolarında değişikliğe gidilmiştir. Sedat Veyis'in tasnifi şu şekildedir:

1. "Köy, kasaba ve kent yaşamı (monografiler)
2. Yerleşim-yerleşim türleri
 - A. Sürekli yerleşim (köy, kasaba, kent)
 - B. Geçici yerleşim (yaylak, kışlak)
3. Barınak-konut (Halk mimarisi)
 - A. Tipleri
 - B. Yapım teknikleri ve kullanılan araç-gereç
 - C. Ev eşyası; türleri, yapımı, kullanışı
4. Aydınlanma, ısınma
 - A. Işık elde etme; ışık araç ve gereçleri
 - B. Isı elde etme; ısı araç ve gereçleri
5. Taşıtlar taşıma teknikleri

- A. Kara taşımacılığı
- B. Hava taşımacılığı
- 6. Ekonomi Türleri**
 - A. Hayvancılık
 - a. Bakımı, beslenmesi, korunması
 - b. Çobanlık
 - c. Hayvansal ürünlerin elde edilişleri
 - d. Hayvancılıkla ilgili araç-gereçler
 - B. Tarım-rençberlik
 - a. Ekme, biçme, ürün alma
 - b. Tarım araç-gereçleri
 - C. Avcılık
 - a. Av türleri (kara, deniz avları)
 - b. Av araçları ve teknikleri
 - D. Arıcılık
- 7. Halk ekonomisi**
 - A. Üretim
 - B. Tüketim
 - C. Pazarlama
- 8. Beslenme-mutfak-kiler**
 - A. Besin Türleri
 - a. Hayvansal besinler
 - b. Bitkisel besinler
 - B. Besin elde etme, hazırlama, koruma
 - C. Mutfak düzeni, araçları
 - D. Kiler, depo, mahzen
 - E. Yemek çeşitleri
 - F. Sofra Düzeni
- 9. Ölçme, tartma, hesaplama birimleri; zaman ve mesafe kavramları**
- 10. Halk sanatları ve zanaatları**
 - A. İşleme, örme, dokuma, basma işleri
 - B. Ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işleri
 - C. Halk resmi

11. Giyim-kuşam-süs

A. Giyim-kuşam

- a. Erkek giyimi
- b. Kadın giyimi
- c. Çocuk giyimi
- d. Günlük giyim
- e. Törenselle giyim
- f. Meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim-kuşam

B. Süslenme

12. Halk bilgisi

- A. Halk hekimliğı-halk baytarlığı
- B. Halk botaniğı-zoo lojisi
- C. Halk meteorolojisi-halk takvimi
- D. Halk hukuku

13. Halk İnançları; törenler, adetler, gelenekler, görenekler

14. Geçiş dönemleri

- A. Doğum
- B. Çocuk
- C. Evlenme
- D. Ölüm

15. Bayramlar-karşılamlalar-uğurlamlalar

- A. Dinsel nitelikli bayramlar
- B. Yerel nitelikli bayramlar
- C. Karşılama ve uğurlamlalar

16. Kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler)-kalıp sözler ve sesler

- A. Günlük yaşamla ilgili olanlar
- B. Törenselle yaşamla ilgili olanlar
- C. İslık çalma, çağırma, ses çıkarma

17. Dernekler, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma

- A. Esnaf dernekleri
- B. Dinsel kuruluşlar (tarikatlal)
- C. Cinselle ve yaşa dayalı örgütler
- D. Komşuluk

18. Dinsel-büyüsel içerikli inançlar, işlemler

- A. Ziyaretler, yatırırlar, türbeler, mezarlar
- B. Fal, rüya yorumu, gelecektek haber verme
- C. Büyücülük; türleri ve teknikleri

19. Halk edebiyatı

- A. Destanlar
- B. Efsaneler
- C. Masallar
- D. Halk hikâyeleri
- E. Halk şiiri
- F. Halk türküleri
- G. Fıkralar
- H. Atasözleri-Deyimler
- İ. Tekerlemeler
- J. Bilmeceler
- K. Alkışlar, kargışlar
- L. Ağıtlar
- M. İlâhiler
- N. Maniler

20. Halk tiyatrosu (geleneksel tiyatro)

21. Halk oyunları (dansları)

22. Halk müziği ve müzik araçları

23. Çocuk oyunları ve oyuncaklar

- A. Temsili nitelikteki oyunlar
- B. Beceriye ve yeteneği amaçlayan oyunlar
- C. Oyuncak türleri ve nitelikleri

24. Halk eğlenceleri; sporlar

25. Adlar

- A. İnsan adları
 - a. Asıl adlar
 - b. Soyadları
 - c. Lakaplar-takma adlar

B. Yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları”¹

Çalışmada, Reşad Ekrem Koçu’nun altı romanının halk kültürü unsurları bakımından incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

¹ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halkbilimi**, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2014, 17-20.

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU'NUN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI VE SANATI

İstanbul'un canlı hafızası kabul edilecek Reşad Ekrem Bey, “Gazeteci Ekrem Reşad Bey ve Hacı Fatma Hanım'ın oğludur. 1905'te İstanbul'da doğar. Ekrem Reşat Bey, İstanbul'da Maarif Nezareti tercüme kaleminde çalışmış, Tarık, Ma'lûmât ve Cerîde-i Havâdis gazetelerinde yazı yazmış, daha sonra Konya'da Sanayi Mektebi müdürlüğüne tayin edilmiş ve burada Babalık gazetesinde de başyazarlık yapmıştır. 1925'te İstanbul'a döndüğünde 1933'te ölümüne kadar Cumhuriyet gazetesinin memleket haberleri servisinin başında bulunmuştur.

İlkokulu Konya'da okuyan Reşat Ekrem, savaş sebebiyle ortaokul ve lise kapandığından annesiyle birlikte İstanbul'a döndü. Liseyi yatılı olarak Bursa Erkek Lisesi'nde okudu. 1931'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olunca kürsü başkanı Ahmed Refik'in (Altınay) asistanı oldu. Burada Osmanlı Muâhedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muâhedeleri adlı çalışmasını hazırladı (İstanbul 1934). Çok takdir ettiği hocası Ahmed Refik 1933'te yapılan üniversite reformunda görevinden uzaklaştırılınca Reşat Ekrem de yeni kurulan üniversiteden istifa etti. Kuleli Askerî Lisesi, Vefa Lisesi ve Pertevniyal Lisesi tarih öğretmenliği yanında Cumhuriyet, Yeni Sabah, Milliyet, Hergün, Yeni Tanin ve Tercüman gibi gazetelerle Hayat, Tarih Mecmuası, Resimli Tarih Mecmuası, Tarih Dünyası, Hayat, Yeşilay, Büyük Doğu, Hafta, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul Enstitüsü Mecmuası vb. dergilerde makaleler yazmak suretiyle geçimini sağladı. Reşat Ekrem, Kadıköy Göztepe Kayışdağı caddesinde aileden kalma köşk satıldıktan sonra hayatının son yıllarını Ankara caddesi ve Sirkeci'deki bürolarında bulunan arşivini de naklettiği civardaki bir apartman dairesin de geçirdi.

Yazılarında Ahmed Bülent Koçu ve Reşad Ekrem imzalarını da kullanan yazarımızı anlatan en önemli ifadelerin başında onun çok yönlü oluşu gelir.”² Koçu'nun çok yönlülüğü eserleriyle sınırlı kalmaz. Onun yazarlığının yanında tarih öğretmenliği de yaptığı bilinmektedir. “Aynı zamanda ressam olan Koçu, son derece değerli çizimler yapabilme kabiliyetine sahiptir. Fotoğrafa meraklıdır ve fotoğrafçılıkla uğraşır.”³ Osman Nebioğlu

² **Tanzimattan Bugüne Edebiyat Ansiklopedisi II**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, 640.

³ Hasan Ulucutsoy, **Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi**, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C.2, Sayı I, 2015, 104.

Koçu için şunları söyler: “Su topunu, Deste Pehlivanlarının kirasıyla yağlı güreşini, mayolu pehlivanların güreşinden nefret eder. Pehlivana kispeti yakıştırır. Basketbolu sever. Fotoğrafa, resme (kendisi resim yapar, bir sergiyi daima tasarlamıştır), posta pullarına ve beziğe meraklıdır. Hiç sevmediği şeyler: lavanta, koku. Güzel kokuyu yalnız çiçekte aramıştır. Kolonya hariç, onu bir ilâç gibi görür. Şiir yazar, yalnız yakınları bilir. Bunları bir kitap halinde toplayacak ve neşredecektir. Çocukluğunda Fransa, Belçika, Hollanda, Mısır ve Bulgaristan’a gitti. Türkiye’nin hemen her tarafını dolaşmıştır. Seyahat en sevdiği şeydir.”⁴

“Reşad Ekrem’in iyi bir tarihçi olabilmesinde, tarihi herkesin zevk alarak okuyacağı bir hale getirmesinde üniversiteden hocası olan Ahmed Refik’in rolü inkâr edilemez derecede mühimdir.”⁵

“Ahmet Refik Altınay, tarih ile edebiyatı birleştirmek, arşivlerden ilginç, tuhaf içerikli belgeler bulup dergilerde, gazetelerde yayımlamak, kitapçı kitapçı gezen bir kitapsever olmak, tarihi kolay okunur bir hale getirmeye çalışmak gibi pek çok özelliğiyle Reşad Ekrem üzerinde tesirli olur.”⁶ “Onun İstanbul’un bütün özelliklerini tanımasında ise Türk edebiyatının ünlü kalemlerinden Ahmed Rasim’in (1865-1932) geniş ölçüde payı olmuştur. Koçu, onun İstanbul’da Osmanlı devletinin son yıllarındaki hayatı anlatma şevkini ve bu şehre olan sevgisini aynen almış, bunu Ahmet Refik’ten kendisine geçen edebi tarihçilikle zenginleştirerek, İstanbul’un “nev-i şahsına mahsus” bir tarihçisi olmuştur.”⁷

“Reşad Ekrem Koçu lise yıllarını kapsayan Bursa dönemi dışında ömrünü hep İstanbul’da geçirir. Bütün yaşamını dolduran bu İstanbul, Koçu’nun hemen bütün eserlerinin hareket noktası olur. Öyle ki onun eserlerinden yola çıkarak eski İstanbul’un görkemli yüzünün hatlarını çizebilmek; uzun yıllara yayılan bir hayatın “tuhaflık ve aykırılıklarla” karakterize edilebilecek sosyal, kültürel ve ekonomik envanterini çıkarabilmek mümkündür. Günlük hayatın ayrıntılarına girmeyi, sahnenin arkasında yaşananları açığa çıkarmayı seven Koçu’nun eserlerinde İstanbul’daki eski hayata dair birçok ayrıntıdan haberdar olmak, o

⁴ Osman Nebioğlu, **Koçu, Reşad Ekrem, Türkiye’de Kim Kimdir**, Nebioğlu Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1961-1962, 407.

⁵ Orhan Pamuk, **İstanbul (Hatıralar ve Şehir)**, Reşad Ekrem Koçu’nun Bilgi ve Tuhaflık Koleksiyonu: **İstanbul Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, 142-161.

⁶ Semavi Eyice, “Tarihçi ve Folklorist Reşad Ekrem Koçu”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı 322, İstanbul, 1976, 7641-7643.

⁷ Semavi Eyice, “Reşad Ekrem Koçu’nun Ömrünü Adadığı Kent Kütüğü: İstanbul Ansiklopedisi Anıları”, **Albüm**, Sayı 2, Mart 1988, 66.

devrin sosyal hayattaki yasaklardan esnaf hayatına kadar çok geniş bir yelpazeye dağılan maddi ve manevi kültür unsurlarına dair bilgiler bulmak mümkündür.”⁸

“Reşad Ekrem Koçu için en çok da tarihi sevdiren adam derler. Evet, tarihçiliği soğuk, sıkıcı metinlere hapsedilmiş bir olgu olmaktan çıkarıp, genelde başka tarih kitaplarının asık suratlı suretlerini, vakıalarını kendi kitaplarında, tarihi romanlarında adeta tebessüm ettirir. Tarihimizin, özellikle de Osmanlı tarihinin kıyıda köşede kalmış, dikkat çekmeyen ayrıntılarına projeksiyon tutar. Gâh güldüren, gâh ağlatan, gâh hayret ettiren... Sağlam bir Osmanlı dönemi Türk tarihi formasyonu görmüş, tarihin bilinen tarafını iyice kavramış, fakat bununla beraber, edebiyatçı tarafı da olan bir yazardır. Reşad Ekrem Koçu, tarihi kuru bir anlatımdan çıkararak zevkle okunan bir “anlatım” haline getirmesini bilen, tarif ve tasvirlerinde gerçekleri titizlikle göz önünde tutan ve bütün bunları Türk diline hakimiyetini belirten bir üslup akıcılığı içinde okuyucuya sunan bir edip-tarihçi ve bunların da üstünde bir İstanbul hayranı idi.”⁹ İstanbul’un kütüğünü oluşturmak gibi büyük bir ideal ve sevdanın peşinde koşan Reşad Ekrem Bey bu fikrini fiiliyata dökmek için 1940’lı yıllarda çalışmalarına başlar. “İstanbul’u sokak sokak, cadde cadde dolaşan Koçu, insanların hayatlarına da yer vererek tarihi hikâyeleştirmiştir. Sadece yazılı kaynaklardan da aktarmalarda bulunmuştur. Ancak bu sözlü kaynakların künye bilgilerini aktarma gibi bir düşüncede olmamıştır. Koçu, toplumun içinden çeşitli olayları eserlerinde anlatmış ve okuyucuda merak uyandırmıştır.”¹⁰

“Tarih konularında araştırmalarıyla tanınan Koçu, kimi zaman “gündelik hayat”, kimi zaman “popüler tarih” denilen türdeki yapıtlardan söz açıldığında ilk akla gelen isimdir.”¹¹ “Yazarlığını tarihsel konulu roman ve inceleme kitaplarıyla bağımsız olarak sürdüren”¹² aynı zamanda tarihçi, edebiyatçı ve folklorist olarak da tanınan yazar, ele aldığı bir konuyu işlerken kendi kalemini işe katar, her hangi bir kaynaktan aldığı olayı üslûba çeker, hikâyeleştirir, kurgular, eleştirir, kendileştirir diyebiliriz. “Reşad Ekrem Koçu’nun adeta sınırı yoktur, eline geçen her bilgi, gördüğü, duyduğu her şey, bir şiir ya da düz yazıdan

⁸ Jale Gülgen, “Bir İstanbul Tutkunu: Reşad Ekrem Koçu”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, 691-700.

⁹ Semavi Eyice, “Koçu, Reşad Ekrem”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı, C.5, İstanbul, 1994, 41-43.

¹⁰ Burcu Topal, *Reşad Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi İçerisinde Bulunan Halk İnanışlarının Tespiti* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, 5.

¹¹ İhsan Işık, “Koçu, Reşad Ekrem”, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2007, 2232-2234.

¹² Hikmet Altınkaynak, *Türk Edebiyatından Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.388.

çıkardığı anektod, eserlerinde konu olarak karşımıza çıkabilir. Koçu'nun kalıp ifadeleri vardır. Belli konulardan belli kelimeler ya da kalıplarla bahseder, yalın ama kuru olmayan ifade tarzına sahiptir.”¹³ “Eser Tutel ise şunları söyler: “Çalıştığım Türkiye Yayınevi'ne haftada bir uğrar, “Hafta” dergisi için kaleme aldığı yazıları bırakırdı. Beş dakika kadar oturur, o sırada odada kim varsa, dergiyi çıkartanlardan Cemil Cahit Cem ya da Sezai Solelli'yle, şundan bundan söz ettikten sonra kalkar giderdi. Ortaboylu, gözlüklü, dağınık saçlı, keskin bakışlı bir adamdı. Konuşmalarından, çok bilgili ve çok zeki olduğunu anlamak zor değildi. Getirip bıraktığı yazılar, derginin orta yüzündeki renkli sayfada yayımlanırdı. Hemen hepsi de Osmanlı tarihinden, kolay okunan, merak uyandıran, ilgi çekici sayfalardı.”¹⁴

“Reşat Ekrem Koçu bir romancı olmaktan çok bir tarihçidir. Bu yüzden eserlerinde roman tekniğini ihlâl eden birçok unsurla karşılaşmak mümkündür. Edebi eserleri de tarihî incelemeleri gibi yoğun bir araştırmanın ürünü gibi gözükmemektedir. Yazar, yılların tarihi bilgi birikimiyle kaleme aldığı romanlarını, farkında olmaksızın tarihî bilgilere boğar. Asıl amacının tarih öğretmek ve tarihi sevdirmek olduğu çok aşikârdır. Çoğu zaman olayı bir kenara bırakır ve anlattığı devirle ilgili bilgiler vermeye başlar.”¹⁵

Doğan Hızlan, Reşad Ekrem'in üslûbu ile ilgili olarak: “Kahramanlarla, tarihî kişilerle fikren özdeşleşirdi bazen. O zaman nesnel bir tarihçiden çok bir romancının öznel tavrını takınırdı.”¹⁶ diyerek onun bir yazar olarak başarısını övgüyle anlatır.

“Onun romanlarında, hikâyelerinde ve anlatılarında İstanbul'daki eski hayata dair birçok ayrıntıdan haberdar olmak, o devrin sosyal hayatını yansıtan, giyim tarzından yemek alışkanlıklarına, sosyal hayattaki yasaklardan esnaf hayatına kadar çok geniş bir yelpazeye dağılan maddî ve manevî kültür unsurlarına dair bilgiler bulmak mümkündür.”¹⁷

“Reşad Ekrem irili ufaklı dergilerde, bugün artık pek çoğu çıkmayan gazetelerde tarihe, halkiyata, kültür hayatımıza ait pek çok yazı, inceleme, araştırma yayımlamıştır.

¹³ Sezin Oktay, **Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinde İstanbul Folkloru** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, 4.

¹⁴ Eser Tutel, “Reşad Ekrem Koçu: Osmanlı Tarihinin Romancısı”, **Popüler Tarih**, Temmuz/Ağustos 2001, 85.

¹⁵ Hülya Argunşah Eraydın, **Türk Edebiyatında Tarihi Roman (Türk Tarihiyle İlgili)** (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990, 3.

¹⁶ Doğan Hızlan, **Osmanlı'nın Masalcı Amca'sı**, 2001, <https://www.hurriyet.com.tr/dogan-hizlan-osmanlinin-masalcı-amca-si-39245323>

¹⁷ Jale Gülgen, **Reşad Ekrem Koçu'nun Tarihi Romanları** (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006, 24.

Bunlardan bir kısmı romanlaştırılmış tarihî olayları kapsar. Bir kısmı ise Osmanlı devri eserlerinin bugünkü dile aktarılması ile vücut bulmuştur: Evliya Çelebi seyahatnâmesi, Aşçı Dede'nin hatıraları, Vehbî'nin Surnâme'si, Haşmet'in Vilâdetnâme'si, halkın zevkle okuyabileceği, ağır bilgiler ve notlarla yüklü olmayan fakat ciddî, hatta içinde ilgi çekici yeni görüşler de bulunan tarihî araştırmalar da vermiştir: Yeniçeriler, Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı Padişahları vb. gibi.”¹⁸

“Şiirleri, hikâyeleri (Çocuklar, 1938) çocuk romanları ve çevirileri de olan Reşad Ekrem Koçu; daha çok, önce değişik gazetelerde tarihî fıkra, yazı ve romanlarıyla, ayrıca 1944'ten beri yayımlanmaya başlayan İstanbul Ansiklopedisi ile de ün kazanmıştır.”¹⁹

1.2. ESERLERİ

“Hikâyeleri

1. Kızlarağasının Piçi (1933)
2. Hatice Sultan ile Ressam Melling: Tarihten Hikâyeler (1934)
3. Erkek Kızlar (1962)
4. Haydur Aşkları (1981)
5. Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş? (2002)

Tarihî Romanları

1. Esircibaşı: Lale Devrinde Bir Aşk Romanı (1944)
2. Forsa Halil (1962)
3. Patrona Halil: Devlet Gücünü Zedelemiş Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı (1967)
4. Kabakçı Mustafa: Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı (1968)
5. Kösem Sultan (I-II, 1972)
6. Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanımsultan (2003)

¹⁸ “Koçu, Reşad Ekrem”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.V, Sayı 382.

¹⁹ Behçet Necatigil, “Koçu, Reşad Ekrem”, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968, 169.

Şiirleri

1. Acı Su

Tarihî Anlatıları

1. Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri (19447)
2. Tarihimizde Garip Vakalar (1952)
3. Fatih Sultan Mehmed (1953)
4. İçinde Geçen Vakalar, Eski Saray Hayatı ve Teşkilatı ile Beraber Adım Adım, Köşe Köşe Topkapı Sarayı (1962)
5. Osmanlı Padişahları: Tarihimizde Büyük Şekavet ve İsyanlar (1960)
6. Dağ Padişahları (1962)
7. Haşmetli Yosmalar (1963)
8. Osmanlı Tarihinin Panoraması (1964)
9. Yeniçeriler (1964)
10. Yangın Var! Eski İstanbul Tulumbacıları (1981)
11. Tarihte İstanbul Esnafı (2002)
12. Aşık Şair ve Padişahlar (2005)

İncelemeleri

1. Mimar Sinan (1936)
2. Barbaros Hayreddin (1937)
3. Tarihteki Güzel Kadınlar: Taçlı Fahişeler (1944)
4. İstanbul Camileri (1948)
5. Osmanlı Tarihinde Yasaklar (1950)
6. Türk Tarihinin 50 Büyük Adamı (1953))
7. Türk İstanbul (1953)
8. Osman Gazi'den Atatürk'e: 600 Yılın Panoraması (1955)
9. Türk Zaferleri (1964)

10. Darülaceze 1895-1974 (1974)

İlmi Eserleri

1. Girit'in Fethi (1931)
2. Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923 (1934)

Yeni Yazıya Aktarım Çalışmaları

1. Seyyid Vehbi-Surname (1939)
2. Haşmet-Viladetname (1940)
3. Halil İbrahim Aşçı Dede-Hatıralar (1960)

Çocuk Edebiyatı Kitapları

1. Kotra ve Akdeniz'de Bir Gezinti (1932)
2. Timur ve Oğulları (1933)
3. Kontesin Pabuçları (1935)
4. Konuşan Eşek (1935)
5. Çocuklar: Hatıralar ve Hikâyeler (1938)
6. Gizli Yol (1944)
7. Eskici Baba (1944)
8. Kara Korsanı Peşinde 248 Çocuk (1944)
9. Yusuf'un Borcu (1947)
10. Balabancık: İstanbul'un Taşı Toprağı Altın (1944)
11. Yusuf'un Borcu (1951)
12. Kanuni Sultan Süleyman'ın Beş Fedaisi (1952)
13. Sihirli Şamdan (1953)
14. İstanbul Cenginde Fatih Sultan Mehmed'in On Fedaisi (1953)
15. İlk Kurşun: Milli Hikâyeler (1954)
16. Murat Reis (1973)

17. Murat Reis'in Oğlu (1973)

18. Bağdat Kervanı (1973)

19. Son Yeniçeri (1973)

Çocuklar İçin Tarih Kitapları

1. Halk ve Çocuklar İçin En Eski Zamanlardan Bugüne Türk Tarih Bilgisi (1930)

2. Selçuk İmparatorluğu: Alparslan ve Bizanslılar, Kılıç Aslan ve Haçlılar (1933)

3. Büyük Deniz Kesitleri (1933)

4. Attila ve Hunlar (1933)

5. Sümer Türkleri: Eski Zaman Medeniyetlerinin İlk Ocağını Kuran Türk Ustaları (1933)

6. Cengiz ve Türk Moğol İmparatorluğu (1934)

7. Tarihten Evvelki Zamanlar (1934)

8. Bizans Tarihi-Şarkî Roma İmparatorluğu (1934)

9. Tarihin Ön Çağları (1938)

10. Sokullu Mehmet Paşa (1943)

11. İlkokulda Tarihe Giriş (1944)

12. Tarihimizde Kahramanlar (1960)

Derlemeleri

1. Ahmet Rasim Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları

2. Ahmet Refik Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları

Çevirileri

1. 1874'te İstanbul (1938)

2. 1869'da Trabzon'dan Erzurum'a (1939)

3. 1655-1656'da İstanbul ve Türkiye (1939)

4. 1717-1718’de Türkiye (1939)
5. 1786’da Türkiye (1939)
6. 1588’de Anadolu’nun Bir Köşesi: İzmit-Geyve-Torbalı-Mudurnu-Nallıhan-Beypazarı-Sivrihisar-Gemlik (19409)
7. Gemici Sind Bad’ın Harikulade Maceraları (1942)

Uyarlamaları

1. Çocuklar Cumhuriyeti (1974)

Röportajları

1. İstanbul Konuşmaları

Sözlük ve Ansiklopedileri

1. Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü (1967)
2. İstanbul Ansiklopedisi”²⁰

1.2.1. Romanları

1.2.1.1. Esircibaşı

Roman Lale Devri adı verilen ve III. Ahmed’in padişah olduğu dönemde geçmektedir. Esir alıp satan, varlıklı ve yakışıklı bir esircibaşı olan Muhsin Çelebi’yi, Sadrazam İbrahim Paşa ziyarete gider. Muhsin Çelebi Fıstıklı Sofa’da bir sofraya kurdurtur. Sadrazam yanına kaptanıderya, iki adamını ve devlet erkânından İzzet Ali Paşa ile oğlu genç Mehmet Paşa’yı, yeniçeri ağasını, Nedim ile Seyyid Vehbi’yi bu fasıl bahanesiyle bir araya toplar. Padişah Sadrazamın başkumandan olup Şark seferini idare etmesini ister. Bu durumu da fasıl sırasında yanında bulunanlara anlatır fakat herkes tedirgin olur çünkü İran’la barış yapma taraftarıdır.

Fasıldan birkaç gün sonra Muhsin Çelebi ve Şair Nedim gezinirken Atlases Fatma Hatun adında ki kadına rastlarlar. Muhsin çelebi bu kadına âşıktır. Bu esnada Çırağan Sarayı’nda İbrahim Paşa’nın veda toplantısı yapılır. İran üzerine sefer hazırlığı emri verilir. Sadrazam zeki bir adamdır. Her şey onun emrindedir. Sadrazam İbrahim Paşa’ya karşı olan halk her türlü doğal afetin onun zevk ve eğlence düşkünü içerisindeki yaşantısına karşılık

²⁰ Hasan Ulucutsoy, **Reşad Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi’nde Yeni Türk Edebiyatı İçeriği**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, 15-26.

Allah'ın gazabı olarak düşünür. Yine bir ziyafet verdiği gecenin sabahında bir çeşit ihtilal beyannamesi sayılabilecek şikâyet mektubu bulunur. Fakat Sadrazam herhangi bir tedbir almaz.

Şair Nedim'in çubuktarı olan Saraç Ali Bey, bu meslekten vazgeçer ve Kahveci Ali Beşe'nin yanına gelir. Ali Beşe, ona bir kahvehane açar ve bu kahvehane bütün İstanbul serseri takımının geldiği bir mekân olur. Şark sınırlarından gelen kötü haberler, Sadrazam hakkında çeşitli dedikodulara yol açar.

İbrahim Paşa aleyhinde olan Muslu Beşe, Paşa'ya karşı bir ihtilal hareketi düşünür. Bu iş için Civelek Mustafa, Kahveci Ali Beşe ve Patrona Halil gibi ünlü külhanilere ihtiyacı vardır.

Patrona Halil, Civelek Mustafa'yı konağına davet eder. Sevgilisi Atlıases Fatma Hatun kaçtığı için onu bulmasını ister. Civelek Mustafa olayı araştırır ve Atlıases'in Muhsin Çelebi'ye kaçtığını öğrenir ve Patrona'ya anlatır. Muhsin Çelebi kadın kılığına girerek Atlıases'in konağına girmiş ve onu kaçırmıştır.

Bir gün Zülâli Hasan Efendi'nin konağında ihtilâl meclisi âzâlar toplanır. İbrahim Paşa ve yârânının İran üzerine sefere gitmemelerine büyük bir tepki oluşur. Toplantı sırasında Sadrazam'ın iki günden beridir ordu alayıyla Üsküdar'a geçtiği haberi gelir. Üsküdar olayından sonra haftalar geçer fakat Sadrazam İbrahim Paşa hâlâ İran üzerine doğru harekete geçmez.

Bir Perşembe sabahı ihtilal başlar ve Muhsin Çelebi'nin bahçıvanı, uşağı “davayı şerimiz vardır” diyerek konağı terk ederler. Muhsin Çelebi ise Bal adındaki Çingene kızla konaktan kaçarlar. Muhsin Çelebi bu çingene kız ile evlenir ve onların arasına karışır. İnsanlar onun öldüğünü düşünür fakat o çingeneler arasında yaşamaya devam eder.

1.2.1.2. Kösem Sultan

Rum adası olan Değirmenlik'te yaşayan Afro adanın en güzel kızıdır. Çoban Pidakis ve Yeni Çeri Ali, Afro'ya aşıkırlar. Afro'nun üvey babası olan Zangoç Andon Sudaru, Afro'yu zengin Zeytinci Kir İspiro'nun oğlu Panayoti'ye vermek ister ve yaptıkları pazarlık sonucu Zeytinci Kir İspiro ile anlaşır. Afro sık sık gelecekte haber veren Falcı Deli Mariya'nın kulübesine gider. Mariya Afro'ya sultan olacağını söyler. Panayoti ile evleneceğini duyan Afro hem Çoban Pidakis'in, hem de Yeniçeri Ali'nin kaçma tekliflerini düşünür ve Yeniçeri Ali ile kaçmaya karar verir. Kaçtıkları gün şiddetli bir fırtınaya

tutulurlar. Afro fırtınadan sonra bir harp gemisi tarafından ters dönmüş teknenin üzerinde baygın bir halde bulunur. Geminin kaptanı Hüsam Reis, Afro'yu gemilerine alır ve İstanbul'a götürür. Afro'yu evlat edinir. Afro Hatice adını alır. Bir gün, hasta olan Padişah III. Mehmed'i okuması için Saray'a çağırılır. Rebia Hatun Hatice'yi de yanında götürür. Aynı gün Hatice ile I. Ahmed birbirlerine âşık olurlar ve evlenirler. Saray geleneğince Valide Sultan, Hatice'ye "Mahpeyker" adını verir. Sultan Ahmed, Mahpeyker'i diğer kadınlardan çok daha fazla sevdiğinden ona "en önde giden, sürünün önünde giden" anlamına gelen "Kösem" diye hitap eder ve böylece artık Kösem Sultan olarak anılmaya başlar. Kösem önce Şehzade Murad'ı ve daha sonra birer yıl arayla Şehzade Kasım ile Şehzade İbrahim'i doğurur. Diğer hasekiler de Şehzade Mehmed'i ve Şehzade Süleyman'ı doğururlar. Sultan Ahmed ne olduğu anlaşılamayan bir hastalığa yakalanarak iki ay içerisinde ölür ve tahta Sultan Mustafa geçer. Fakat Mustafa deli olduğu için padişahlığı uzun sürmez ve yerine II. Osman geçer. Halka göre Osman uğursuz bir padişah olarak görülür. Kardeşi Şehzade Mehmed'i boğdurtması da tepkilere neden olur.

Yeniçeriler, Osman'ın kendilerini ortadan kaldıracağı haberini duyunca ayaklanırlar ve Sultan Mustafa tekrar tahta geçirilir. Kösem Sultan, Eski Saray'da iken kendisine, sürekli olarak, Saray'la ilgili gelişmeleri bildiren isimsiz mektuplar gelir. Mektuplar Yeniçeri Ali'ye aittir.

Sultan Mustafa, tekrar hapsedilerek yerine Kösem'in büyük oğlu, on üç yaşındaki Şehzade Murad oturtulur. Fakat Kösem'in talimatlarıyla hareket etmeye başlar. Murad'ın evlenmesini engeller.

İstanbul'da o dönemde büyük bir yangın çıkar. Bunun üzerine Padişah hemen tütün içenlerin öldürülmesi için bir ferman çıkarır. Sultan Murad, İran üzerine sefere giderken, yol boyunca suçsuz birçok insanı idam ettirir. Aynı zamanda IV. Murad'ın kardeşleri Bayezid ile Süleyman'ın gizlice idam edilmesi için bir ferman gönderilir. Bu fikri ona veren yine annesi Kösem'dir.

Sultan Murad bir gün kardeşi Kasım'ı öldürmek için şehzade odalarına gider. Kösem bu idama engel olmak istese de başarısız olur ve Kasım idam edilir.

Sultan Murad'ın hastalığı iyice ilerler. Hastalığı sirozdur. Bir gece çok ağırlaşır ve ölür. Padişahın öldüğü gecenin sabahı Çıplak Osman, Aksaray çarşısında dolaşarak ismi Murad olan tüm insanları öper. Herkes deliyi korkuyla seyreder. Öğleden sonra tellalların sesi duyulur, devlet ve ülke Sultan İbrahim'indir.

Sultan IV. Murad ölünce, Kasım Yeni Saray'a dönerek Şehzade İbrahim'in tahta geçirir. Hatice Turhan Sultan, Padişah'a ilk şehzadeyi doğurur. Küçük Şehzade Mehmed'e sütannelik yapması için Saray'a getirilen Zafire, Padişah'ın dikkatini çeker. Zafire ile sohbet ederken o esnada Hatice Turhan gelir ve Sultan İbrahim'e kendi çocuklarını verir. Bir sinir krizi geçirerek Padişah bebeği havuza fırlatır. Kızlarağası Sümbül, sahiplendiği Zafire ile birlikte Mısır'a sürgün edilir. Gemilerine yeterli silah almadıklarından, yolda Malta korsanlarına yakalanırlar, Zafire ve oğlu Osman, Sultan İbrahim'in oğlu sanılarak esir alınır.

Sultan İbrahim, annesi Kösem'in tahtına göz diktiğini düşünür. Tahta, oğlu IV. Mehmed'in geçirileceği dedikodularından korkarak, Kösem'i Saray dışındaki bahçeye gönderir. Kösem bu bahçede Ali ile karşılaşır ve bahçesinin nazırı yapar.

Kösem, Yeniçeri Ali vasıtasıyla Yeniçeri Ağalarının kendine itaat etmelerini ve emirlerini yerine getirmeleri için rüşvet gönderir. Ali, halk arasında da dolaşarak Valide Sultan lehinde propaganda yapar. Halk ve asker Kösem Saray'dan ayrılınca; devlet işlerinin bozulduğunu düşünürler. Divan günü Kösem dört bin yeniçeri ile Saray'a geri getirilir.

Yeniçeri Ağaları, Orta Cami'de kurdukları ihtilâl meclisinde İncirköylü Ahmed Paşa'nın idamına ve Sofu Mehmed Paşa'nın Sadrazam olmasına karar verirler. Sadrazam Ahmed Paşa idam edilir ve dağılmadan Sultan İbrahim'i tahttan indirip yerine Mehmed'i oturtmak isterler. Kösem Sultan oyun oynayarak İbrahim'in tarafındaymış gibi konuşur ve onları ikna edemez. Sultan Mehmed tahta geçer. Sultan İbrahim ise kafese kilitlenir. Sultan sabah akşam ağlayıp feryat eder. Yeniçeriler onu kurtarmak için karar alırlar. Halk ise Sultan İbrahim'in diri diri gömüldüğünü konuşur. Kösem'in emri ile daha sonradan bir tehlike çıkmaması adına İbrahim idam edilir.

Küçük Padişah, Divanda bütün mansıpları, Kösem Sultan'ın istediği şekilde yapar. Saray ve halk arasında Kösem'e karşı bir nefret oluşur. Kösem'i evlat katili bir cadı olarak anmaya başlarlar. Turhan Sultan'da Kösem'den şüphelenmeye başlar ve artık Sultan'ı babaannesinin yanına göndermemeye başlar. Kösem bu durum karşısında Turhan Sultan'a ve torununa kin beslemeye başlar.

Kösem Sultan ikinci torunu Şehzade Süleyman ile evlendirmek istediği Melekî adlı cariyeyi, Kuşçu Mehmed'e bakarken görür ve cariyeyi cezalandırır.

Melekî bir gece rüya görerek uyanır ve gördüğü rüyanın etkisiyle Kösem'in odasına gider. Kösem ile Beşir'in konuşmalarını dinler ve duyduklarını Turhan Sultan'a anlatır. Bu

sayede Padişah'ı zehirlenmekten kurtarır. Kösem'in Yeniçeri Ağalarına Sultan Mehmed'i öldürmelerini emreden mektubu okuyan Turhan Sultan Kösem'in idam fermanını çıkarttırır. Uzun Süleyman Ağa idam fermanını yerine getirmek için Kösem'in odasına gider. Kuşçu Mehmed, Kösem'i saklandığı yerde bulur ve boğarak öldürür. Derviş Aşık Ali'de idam edilir. Kuşçu Mehmed'e Değirmenlik Adası Voyvodahğı verilir. Görür görmez âşık olduğu Melekî ile evlenerek bu adada yaşamaya başlarlar. Hikâye başladığı yerde, başka bir aşk hikayesi ile son bulur. Fakat Milo Adası'nda koca bir imparatorluğun kaderini avuçlarının içine almış ve yarım asır o imparatorluğa hükmetmiş Kösem Mahpeyker Sultan'dan ve onun acı akıbetinden kimsenin haberi yoktu.

1.2.1.3. Kabakçı Mustafa

I. Abdülhamid'in ölümü ile başlayan roman bu dönemde Osmanlı, Avusturya ve Rusya ile savaş hâlinindedir. Tahta geçen III. Selim Nizam-ı Cedid'i kurar. Bu yeni düzen ulemayı ve yeniçerileri rahatsız eder. Halk arasında padişaha yönelik birçok dedikodu yayılmaya başlar.

Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'yı destekleyen İngilizler, Osmanlının Rusya ile barışmasını istemek için Marmara'ya girerler ve Osmanlıyı tehdit ederler. Bu sırada esir alınan İngiliz amiralinin oğlunun III. Selim tarafından iade edilmesi askerler ve halk arasında dedikoduya neden olur.

Kale yamakları, III. Selim'in yevmiyeleri kendilerininkinden daha fazla olan 2000 nefer getirtmesine öfkelenirler. Nizam-ı Cedid elbisesi giymeyi kabul eden yamakları, Köse Musa'nın adamlarından biri tarafından caydırılır ve 'Kabakçı Mustafa İsyanı'başlar. Nazır İngiliz Mahmut Efendi, uşığı ve Topçu Halil Haseki öldürülür. Bu olaydan sonra devlet erkânı toplanır. Musa Paşa bu isyanın başka nedenlerle çıktığına devlet erkânını ikna eder ve yamaklara gönderilmek üzere bir nasihatçi seçer. Yamaklar dağılmayınca tekrar toplanılır ve Köse Musa diğerlerini yine oyalar, harekete geçilmesi noktasında ikna eder. Yamaklar kendilerine başbuğ olarak Kabakçı Mustafa Çavuş'u seçerler. Bu grup Galata'ya yürürken peşlerine birçok serseri takılır ve ertesi sabah III. Selim Nizam-ı Cedid'i kaldırdığını bildirir.

Köse Musa tarafından hazırlanan bir defter Kabakçı Mustafa ile Sultan Selim'e gönderilir. Defterde 11 tane Nizam-ı Cedidci olarak bilinen isim yer almaktadır. Sultan, vezirine iki kişi hariç diğerlerini kurtarmasını söyler. Listede adı geçen Bostancıbaşı Şakir Bey'i idam ettirerek başını Musa Paşa'ya gönderir. Defterden habersiz birkaç devlet erkânı da Köse Musa'nın işaretiyle öldürülürler. Köse Musa Paşa ile Topal Müftü Efendi, Sultan

Selim'i tahttan indirmek için plan yaparlar ve III. Selim tahttan indirilir. Yerine IV. Mustafa padişah olur. Defterde yer alan on isim öldürölür, tek kurtulan kişi Defterdar Ahmed Bey olur.

Meydanda bir divan kurdurarak halktan gelen dilekçeleri kabul eden Kabakçı Mustafa bunlara kendi kafasına göre çözümler üretir. Yamaklar ve ocaklar da bundan böyle hükümet işlerine müdahale etmeyeceklerini bildirirler. Bununla birlikte her şey normale döner.

Pehlivan Ağa bir grup çorbacıyla Serdar ve Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa'nın azlını ister, bunun üzerine Hilmi Paşa Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın çiftliğine sığınır ve yerine Ebubekir Paşa Serdar ve Sadrazam olacağını düşünürken, IV. Mustafa, Çelebi Mustafa Paşa'yı seçer. Alemdar Paşa, Tahsin Efendi'yi de yanına alarak Rusçuk'a döner. Tahsin Efendi'den sonra Behiç ve Tatar Ramiz Efendi de katılır ve dördünden 'Rusçuk Yârânı'diye adlandırılan bir siyasî komite kurulur. Bu komite İstanbul'a gelerek Sultan III. Selim'i tekrar tahta çıkarma kararını verirler. İstanbul'da da Sultan Mustafa taraftarları III. Selim'in öldürölmesini planlamaktadırlar.

Behiç Efendi, Alemdar'ın davet edilmesi için devlet erkânını ikna etmişken yamaklar baskınla huzursuzluk çıkarırlar. Sekbanbaşı Mustafa Ağa sürgün edilerek Hayrabolulu Mehmed Ağa sekbanbaşı olur. Bunu duyan Kabakçı Mustafa, bu olaya neden olan Abdülkerim'i ve bıçaklı Kamer'i öldürölür, Yomralı'yı çok beğendiğinden onu yanına alır. Böylece üç uşağı olur ve üçünün de adı Mustafa'dır.

Alemdar Paşa, ordu Edirne'deyken adamlarından birini atlı askerlerle birlikte Kabakçı Mustafa'yı öldürölmek üzere gönderir. Kabakçı Mustafa evinde, evlendiğı günün gecesinde Zeybek Mustafa tarafından öldürölölür. Kabakçı'nın kesik başını bir çuvala koyan Ketencioğlu, onu Çorlu'da Alemdar Paşa ile Serdar ve Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın huzurunda sunar. Kabakçı Mustafa'nın idamı üzerine çıkmış bir ağıt-türkü ile roman sona erer.

1.2.1.4. Forsa Halil

İstanbul'un zenginlerinden biri olan Zübeyde Hatun ile halayıkları ortadan kaybolur. Daha sonra Eyüp semtinin zenginlerinden Kadı Kara Hüsam Efendi, Hüsnuşeb ile evlenmek üzere evden çıkar ve bir daha geri dönmez. Bunun üzerine sadık uşağı Deli Bekir, efendisini aramaya başlar. Hacı Takiyüddin Zenbur Valide Sultan tarafından kendisine ısmarlanan

kemerleri teslim etmek üzere bindiği saray arabası ile kaybolur. İki ay sonra cesedi denizden çıkarılır. Armatör Bâli Kaptan'ın önce dalkavuşu olan Dede Osman, daha sonra da kendisi öldürülür. Bu olaydan sonra Hüsnüşeb adlı bir kız, Bâli Kaptan'dan çocuğu olduğunu söyleyerek açtığı velayet davasını kazanır. Bâli Kaptan'ın servetine konduktan sonra Forsa Halil ile evlenir. Forsa Halil ise genelev işleticisi olan Aynî Hatun ile anlaşmıştır. Beraber paşa sarayında bir genelev kurarlar. Amaçları şehrin zengin kesimlerinden kişileri tespit ederek tuzağa düşürüp, daha sonra onların servetlerine konmaktır. İlk kurban Zübeyde Hatun olmuştur. Bütün serveti elinden alınarak öldürülmüştür. İkinci kurban ise Kara Hüsam Efendi'dir. Hüsnüşeb ile evlendirilme vaadiyle kandırılmış, bütün serveti alındıktan sonra o da öldürülmüştür. Üçüncü kurban da Hacı Takıyüddin de aynı şekilde öldürülür.

Toledo ailesinin üyelerinden İsak dö Toledo, İspanya kralının İstanbul'daki ajanıdır. Kendisine Süveyş Kanalı Projesini ele geçirmesi için emir verilir. İsak Çelebi istenen kemerleri götürmek üzere torunu ile yola çıkar ve bir daha dönmez. Sadrazam Koca Sinan Paşa devreye girerek tahkikata başlar, ilk olarak Rıdvan Bey sorgulanır. Fakat suçsuz olduğu halde idam edilir. İsak Çelebi'nin kardeşi Alber dö Toledo kardeşinin kayboluşunun verdiği perişanlığa rağmen Forsa Halil'in satmak niyetinde olduğu Süveyş Kanalı projelerinin peşine düşer. Alber dö Toledo ortadan kaybolur ve Toledolara Forsa Halil tarafından Alber'in ağzından yazılan bir mektup gönderilir. Fakat bu bir tuzaktır. Toledo ailesi tamamen ortadan kaldırılır.

Deli Bekir, aradan bir yıl geçmesine karşın hâlâ Kara Hüsam Efendi'yi aramaktadır. Yeniçeri ağalığında vakayı kâtibi olan Muhsin Efendi de onu Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa'ya götürür ve ona da bütün bildiklerini anlatır. Ferhad Ağa, Muhsin Çelebi ve Deli Bekir anlaşarak bu olayı çözmek için plan yaparlar. Deli Bekir kılık değiştirerek Akbıyık'ta Çardaklı Konak diye bir eve yerleşir ve çok zengin bir adam rolünü oynar. Hacı Bekir Ağa adıyla uşağını Cevriye Hatun'a göndererek esir almak istediğini bildirir. Cevriye Hatun'da Şivekâr ve Piyale adında, biri kız, diğeri erkek iki esir gönderir. Hacı Bekir Ağa bu esirlere çok iyi ve cömert davranır. Bunun üzerine esirler vicdan azabı duyarlar ve tüm bildiklerini anlatırlar. Cevriye Hatun konağı gezmeye gelir, gördükleri karşısında şaşkına döner. Cevriye Hatun konaktan çıkıp her şeyi Forsa Halil'e anlatır. Daha sonra gizlice kaçır. Kaçarken Balıkhane'de yakalanır ve idam edilir. Deli Bekir Ağa ise, Forsa Halil'in sarayına giderek onunla anlaşır ve birlikte Hindistan'a kaçmaya karar verirler. Deli Bekir Ağa, Forsa Halil'e haber göndererek hemen Çardaklı Konağı'na gelmesini ister. Konuşurlarken odaya aniden

Ferhad Ağa girer ve Forsa Halil oyuna getirildiğini anlar. Forsa Halil ve diğer çete üyeleri idam edilir. Yenikapı batakhaneşi yakılır, meşun binanın yeri bostan oldu ve seneler boyunca kanlı bostan diye anılmıştır. Deli Bekir'e efendisinden kalma iki hurç altın verilir ve bir zamanlar efendisinin evlenmek üzere olduğu arabacının kızı ile evlenmeyi düşünür.

1.2.1.5. Patrona Halil

1731 yılında, Lale Devri'ne son veren Patrona Halil İsyanı'nın anlatıldığı romana, yıllar öncesine dönülerek Atlases Fatma Hanım'ın hayat hikâyesi anlatılarak başlanır.

On iki yaşında kendinden yaşça büyük olan Çağsırcı Hoca ile evlendirilen Fatma Hanım, daha sonra Hoca'nın müridi Seyyid'e aşık olur ve evlenirler. Seyyid'den bir kızı olur fakat onun da kıskançlıklarından bunalarak boşanır. Kolbaşı Rahime adlı bir kadının vasıtasıyla beğendiği erkeklere farklı adlarla mektuplar gönderip evine davet eder. Mektup yazarak evine getirttiği erkekler arasında helvacı çırağı Damat İbrahim Paşa da vardır. Ancak Muşkaralı İbrahim onunla bu yaşam tarzını bırakıp, kendisiyle evlenme şartını koşar. Fatma Hanım ise bunu reddeder.

Fatma Hanım Damat İbrahim Paşa'yla otuz yıl sonra III. Ahmed'in oğulları için yaptırdığı sünnet düğününde karşılaşırlar. Fakat İbrahim Paşa artık helvacı çırağı değil sadrazamdır.

Fatma Hanım bir gün Davutpaşa İskelesi Hamamı'ndan çıkan bir genci çok beğenir ve bir mektup gönderir. Bu Arnavut genç Patrona Halil'dir. Patrona Halil Fatma Hanım'ın yalısına götürülür ve ona aşık olur.

Devrin Esircibaşısı Muhsin Çelebi ve ünlü Şair Nedim bir gün gezinirken güreşen gençlere rastlar. Bu iki gençten ilki Evren Bey, Ayasofya Külhanından Karayılan Bey'in destesinden, ikincisi Arslan Bey ise Mahmutpaşa Hamamı Külhanından Emir Bey destesindendir. Nedim bu iki gencin hayat hikayelerini öğrenerek Sadrazam İbrahim Paşa'ya anlatır. Sadrazam İbrahim Paşa, yeni kurduğu Tulumbacılar Ocağı'nı külhanbeyi gençler için uygun bir iş görerek ilk denemesini Evren ve Arslan Bey üzerinde yapar. O günden sonra külhanlardaki destebaşları tulumbacılığı, külhanbeyliğini ortadan kaldıracak bir tehlike olarak görürler.

Evren'in anlattıklarıyla yaptıkları ortaya çıkan Şeyh İspirîzade, Patrona Halil'i kanlı macerasına sürükleyen kişidir. Çorbacı Ali Usta Çardak İskelesi'nde 'Çardak Kahvehanesi' adını alan bir kahvehane açar. Burası günden güne kopuk takımın mekânı olur.

Ayasofya Vaizi İspirîzade Ahmed Efendi ile Zülalî Hasan Efendi, devrin delileri olan Keçeli Sünnet Divanesi, Tızmantırıl, Saka Divanesi ve İrşadî Baba'yı kışkırtarak, halk arasında yönetim aleyhinde yönetim dedikoduları yaymalarını sağlar. İspirîzade yönetime karşı bir ihtilâl hareketi oluşturma planları yapmaktadır. Ancak bunun için başa geçecek bir 'semender' aramaktadır. Patrona Halil'in en uygun kişi olduğuna karar verir ve hamamda bir nutuk çekerek Patrona Halil'i ikna eder. Bu sırada Fatma Hanım, Patrona'yı yalısına davet eder ve onuna beraber yaşayacağını söyler. Fakat Fatma Hanım'ın yalısı borçları yüzünden elden gitmek üzeredir. Bunun üzerine Halil hem yalüyü kurtarmak, hem de Fatma Hanım'ı iyi bir yaşama kavuşturmak hırsına düşer.

Patrona Halil ve adamlarının ve ihtilâl hareketi için kararlaştırılan toplantı yeri olan Beyazıt Hamamı'na, birçok kişiye söylemlerine rağmen, sadece otuz kişi gelir. İhtilalcilere kimse katılmaz, saray bu ihtilalcileri ciddiye bile almaz. Odabaşılar ve başkorakollukçular yeniçeri kazan ve ve çadırlarını Et Meydanı'na çıkarırlar. İhtilalciler zindan kapılarının açılmasını emrederler. İhtilalciler, Padişah III. Ahmed'den Sadrazam İbrahim Paşa, Kethüda Mehmed Paşa, Esirci Başî Muhsin Çelebi başta olmak üzere toplam otuz yedi kişilik liste vererek bu adamların kendilerine verilmesini isterler. III. Ahmed, Damat İbrahim Paşa, Mehmed Paşa ve Mustafa Paşa'yı boğdurtarak cesetlerini ihtilalcilere teslim ettirir. Ancak sonradan ihtilalciler, cesedin İbrahim Paşa değil, ona çok benzeyen başka biri olduğunu öne sürerler. III. Ahmed tehditlerden korkarak kardeşinin oğlu Şehzade I. Mahmud'u tahta oturtur.

İhtilalciler, I. Mahmud'la bir anlaşma yaparlar. Patrona Halil, Atlıases'e yalüyü kurtarması için para gönderir. Patrona'yı zehirleyen ve isyanın çıkışında birinci isim olan İspirîzade ile onun müritleri Evren ve İskender Porça vebaya yakalanarak ölürler. Sarayda yapılan bir divan toplantısında ihtilalciler tuzağa düşürülerek öldürülür.

1.2.1.6. Cevahirli Hanımsultan

Cevahirli Hanımsultan lâkabıyla bilinen Esmâ Hanımsultan, Veysel Ağa'yı on sekiz yaşındaki Zerefşan ile evlendirir. Zerefşan ise kocası evde yokken eve giren Yandım Ali'ye âşık olur. Zerefşan hem Yandım Ali'yle hem de Bihruz ile aşk yaşar. Yandım Ali'nin bir gün yakalanıp asılacağı korkusuyla Cellatbaşı Kara Ali'yle de buluşur. Bu sayede vakti geldiğinde Yandım Ali'yi ölmekten kurtarabilecektir.

IV. Murad, kılık değiştirerek kahvehanede oturduğu esnada, Benli Yusuf tarafından bıçaklanır. Cellatbaşı Kara Ali, Benli Yusuf'u Parmakkapısı'nda bir çınarın altına asar. Fakat öldürmez.

Yandım Ali'de, kendisini mecliste dans etmeye davet eden bir sipahiyi öldürerek kaçır. Kaçarken Arnavut Sinan onu saklar. Yandım Ali'yi Hurşid Ağa'ya götürür. Yandım Ali de çeteye kabul edilir ve sahte bir isim bulunarak bir helvacı dükkânı verilir.

Esma Hanım'ın başından dört evlilik geçmiştir ve sonunda ayak takımından erkeklerle düşüp kalkmaya başlamıştır. Benli Yusuf'u ipten kurtaran da Esma Hanım'dır. Çünkü ondan hoşlanır.

Cevahirli Esma Hanımsultan'ın kalfası Sahba, uşaklardan on beş yaşındaki Dilaver'le, Tayyazade'ye, Esma Hanımsultan'ın ağzından yazılmış bir aşk mektubu gönderir. Dilaver oğlan Tayyazade'ye aşk mektubunu verdiği esnada, Gümrükçü'nün gönderdiği bohça gelir ve hepsi şaşır. Tayyazade, Hüseyin Efendi'nin hizmetinden ayrılarak, ona artık Cevahirli'nin konağında çalışacağını söyler. Aslında o, Rum orbacılarının yanındaki eski işine dönecektir.

Zenginlerden para sızdıran çetenin, şehir içindeki faaliyetlerini Laz Hurşid, Dökmeciler Hamamı'nda idare eder. Edirnekapısı'nda açılan Yandım Ali'nin helvacı dükkânı da kaçırılanların ailesiyle irtibat kurulan bir yer olmuştur. Oğlu kaybolan Kumkapılı Ali Reis'e de, oğlunun mührünün bulunduğu üç mektup gönderilir. Ali Reis, mektupta istenilen her şeyi helvacı dükkânına götürür. Oğlunun üçüncü mektupla istediği fildişi çekmeceyi de teslim ettiğinin akşamı helvacı dükkânı yanar, Ali Reis'e de artık mektup gelmez. Yandım Ali bundan sonra Gümrükçü Hüseyin Efendi'nin servetinin ele geçirilmesi işiyle görevlendirilir.

Kemanî Osman Dede'nin Kahvehanesi'nde bohça rezaletini öğrenir. Fazlıpaşa Sarayı'na giderek Tayyazade'den özür dilemeye ve onu evlat edinmeye karar verir. Yandım Ali, Gümrükçü'nün teklifiyle konakta çalışmaya başlar. Bu esnada konaktaki adamları birer birer değiştirir ve kendi adamlarını yerleştirir.

İbrahim Ağa bir gün İstanbul'da gezinirken Tayyazade ile karşılaşır ve Efendisi'nin Fazlıpaşa Sarayı'nda olmadığını öğrenir. İbrahim Ağa, Tayyazade'ye bohça meselesinin aslını ve Efendisi'nin başına gelenlerini anlatır. Tayyazade, Efendisi'ni kurtarmak için

Fazlıpaşa Sarayı'na gider. Esmâ Hanımsultan'ın emriyle Sahba, Tayyârzade'yi odasında misafir eder ve ona Batakhan'eyle ilgili birçok şey anlatır.

Bir sonraki mecliste, Esmâ Hanımsultan, Tayyârzade'ye elindeki zümrüt yüzüğü sorar ve o da tanıdığı bir dervişin değersiz taşları cevhere çevirdiğini söyler. Tayyârzade saraydan bu derviş'i getirmek için çıkar, Sultan IV. Murad'a her şeyi anlatır ve padişah derviş kılığında Fazlıpaşa Sarayı'na gider. Esmâ Hanımsultan kendisine verdiği değerli taşlar için sevinerek padişahın ayaklarını öpmeye kalkar. Padişah sinirlenerek kimliğini açıklar ve Esmâ Hanımsultan yüzüğündeki zehiri içerek intihar eder. Çetede ki herkes cezalandırılır ve roman Tayyârzade için yazılmış bir türkûyle sona erer.

İKİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU’NUN ROMANLARINDA HALK EDEBİYATI UNSURLARI

2.1. DESTANLAR

“Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin irâdesini ellerinde tutan “Kahraman Bilge” şahsiyetlerin menkabevî ve hakikî hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir. Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan; ozanların kobuzlarla terennüm ettiği; cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir “yaratma zemini” ile savaş, din değiştirme, göç, kuraklık vb. gibi büyük hâdiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılara sebep olması lâzımdır.”²¹

Reşad Ekrem’in romanlarında destan, bazen cümle içerisinde bir kelime olarak bazen de köylülerin saz eşliğinde aşıklardan dinlediği şekilde verilmiştir. Tespit edilen destan örnekleri şu şekildedir:

Kağıthane köyünün biricik kahvehanesine girerlerken, bir âşık tek telli bir sazla destan okuyordu. Lale Devri’nin Sadabad sefalarına pek yakından şahit olan Kağıthane köyü halkından beş on kişi destanı, düşünceli, gamlı dinliyordu:

Perşembe günü koptu büyük galebe,
Otağlarım oldu cümle harabe,
Leşimi çıkardı beylik araba,
Üryan olup kaldığıma ağlarım!

On üç yıldır ben de ettim vezaret,
Bunca evkaf yaptım, ettim akaret,
Layık mıdır bana bunca hakaret,
Hakaretle öldüğüme ağlarım!

²¹ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 72.

Varın söyleyin oğlum giysin karayı,
Çıraklarım gitsin beni arayı,
Harab olsun Üsküdar'ın sarayı,
Düşmanlara kaldığına ağlarım...

İmdad edin bana kırklar yediler
İbrahim Paşa'yı maktul dediler,
Leşimi cümle köpekler yediler
Namazım kılınmadığına ağlarım...

Üsküdar'a geçip üç ay oturdum,
Divan sürüp cümle işim bitirdim,
Zorbalar işittim, aklım yitirdim,
Sultan Ahmed girdi benim kanıma,
İzniyle öldüğüme ağlarım.” (E, 107-108).

“... vaka üzerine duyduklarını bir destan yapmış, fakat destanın ancak bir kıtası zamanımıza kadar gelebilmiştir.” (KS, 201).

“Biri başsız idi birisi başlı,
Biri taze civan birisi yaşlı
Defterdar Paşa'nın aslı Ayaşlı
Hasan Ağa şehri civan dört kaşlı” (KS, 202).

“Bin arşın boyu var arşın eni,
Beş adam boyudur sade dümeni,
Kesilmiş kırk bin top bezden yelkeni,
Toplarını saydım beş yüzdür tamam.

Cümle halatları sırmadan olsa,
Lengeri benzese bir altın tasa,
Yelkenini dahi atlastan yapsa,
Makbulüm değildir parası haram.

Her çivisinde bir yetim hakkı var,
Zulümden rüşvetten cihan kan ağlar,
Koca valde ile zalim ağalar,
Seni maşa gibi kullanır paşam...” (KS, 577).

“O firar macerası yıllarca sonra “Horpeşteli Yakup Şah” destanında anlatılacaktır,
bir halk şairi tarafından.” (KS, 645).

“Suçumuz ne idi bilmedik kusur
Kız gelin kalmadı çekildik esir
Fransız elinde kaldıysa Mısır
Böyle mi korunur mal padişahım.

Hacı Bektaş Ocakları uyansın
Dalkılıçlar Fransız’a dayansın
Nil-i Mübarek al kanlara boyansın
Dini bütün vezir sal padişahım...

Üç kız idik bir araya dürüldük
Gece gündüz kementlere vurulduk
İmdat diye bir Mevla’ya sarıldık
Koma hakkımızı al padişahım...

Adımı sorarsan Benli Halime
Mevlam kail olur mu böyle zulüme
Bizden selam edin Sultan Selim’e
Taç ve tahtını terk et gel padişahım...” (KM, 20).

“Tarif etmek gerek önce nigârı
Gül gonca misal o fitnekârı
Kocayı sihrile koyub kafese
Kör şeytana taş çıkartan mekkârı.

Yaşmağı tutunur inceden ince
Fıstıkî ferace hem meşrebince
Ol nazik destinde Mısırî yelpaze
İşmar çakar bekâr uşak toy gence.

Şehri İstanbul'dur güzeller kânı
Nevhat fetaları çar ebruvani
Dayı revişli ya keklik sekişli
Kâkülü telince üftadegânı

Kayıkçı güzeli zeberdest şahbaz
Berber güzelinde işve ile naz
Börekçi güzeli nezaket bilir
Hallacın güzeli delişmence laz.

Kebapçı güzeli kimyon baharlı
Şalcı güzeli gayet vekarlı
Dellak civanları hamam çıplağı
Nigârdan yana bahtı kapalı

Terzi güzelinin iğne elinde
Şerbetçinin peştamalı belinde
Kemankeş civanının tiri müjgânı
Müezzin civanın bülbül dilinde

Şekerci güzeller perioeykeri
Hanımın dişinde badem şekeri
Kavukçu güzeli başların tacı
Demirci de ggüzellerin ejderi

Sarac civanları eli bıçaklı
Macuncu güzeli kırlangıç mercan
Ne gam pırpırymış yalınayaklı

Mumcunun güzeli nurdan selvidir
Bedestende dükkân satup yidirir
Davet ider tulumbacı civanı
Ateş alup yanan gönlüm evidir” (PH, 142-143).
“Baskın virdi arabacı Rüstem’le
Otuz altı şevvali son salısı

Çifte kumruları alır koçuya
Ol tazeru feta kendisi yaya

Nigârı gördükçe elde yelpaze
Civanı naz ile gelmiş niyaze” (PH, 144).
“Çardak’taki Ellialtı Kahvesi
Lebideryada muhabbet kafesi
Peykeler müzeyyen, âli sofalar
Cümle levazımı mükemmel hepsi.

Beyan idem size bir bir ey yâran
Ta ki okuyanı bırakam hayran
Anda abat oldu bu dili viran
Ve hem çorbacının doldu kesesi.

Evela takında levha nişanı
Hacı Bektaş Ocağı kehkeşanı
Kahvehanenin namus hem şanı
Buyurun bir davetle cümle nası.

İki tabaka üzre huddamı var
Biri kahve fûruşi naz şivekâr
Biri cundabaz bıçkın yadigâr
Hizmetle memnun iderler herkesi.

Pabuççu çubukçu ateşçi berber
Dil varmaz tarife bu şundan dilber
Dirler bize Bektaş Veli'dir rehber
Hüma sanurlar bir babaç teresi.

Havuz fiskıyesi selsebil tamam
Sanırsın saraydır noksanı hamam
Papaz kılıklı bir Bektaşî imam
Cümle huddam anın ciğerparesi.

Yasemin çubukta Tophane lüle
Doldur gel efendim şol gönçe güle
Mangırı da söyle sırma kâküle
Çok mu iki akçe kahve paresi.

Köçekleri vardır Sakız tavşanı
Tiri müjgânına alır nişanı
Savrulur tel tel zülfü perişanı
Çileden çıkarır hem çalparesi

Fincanlar fağfurî zarfı telkârı
Reva değil bunda hakkın inkârı
Teşrif itse yedi iklim hünkârı
Olmaz zerre miktar bir yüz karesi.

Seksen kazık üstündedir salaşı
Mevkii latiftir iskele başı
Ağırlar gelse de üç yüz yoldaşı
Anda tımar olur gönül yaresi.

Çeker sakfî balasına al sancak
Kahvehanelerin mihridir Çardak
Kazadan beladan asan ide Hak

Duahanı Kalender biçaresi.” (PH, 160).

“Perşembe günü koptu büyük galebe
Otağlarım oldu cümle harabe
Leşimi çıkardı beylik araba
Sultan Ahmed girdi benim kanıma
Uryan olup kaldığıma ağlarım

On üç yıldır ben de ettim vezaret
Bunca evkaf yaptım ettim akaret
Layık mıdır bana bunca hakaret
Sultan Ahmed girdi benim kanıma
Hakaretle öldüğüme ağlarım

Varsın söyleyin oğlum giysin karayı
Çıraklarım gitsin beni arayı
Harap olsun Üsküdar’ın sarayı
Sultan Ahmed girdi benim kanıma
Düşmanlara kaldığına ağlarım

İmdat edin bana kırklar yediler
İbrahim Paşa’yı maktul dediler
Leşimi cümle köpekler yediler
Sultan Ahmed girdi benim kanıma
Namazım kılınmadığına ağlarım

Üsküdar’a geçip üç ay oturdum
Divan sürüp cümle işim bitirdim
Zorbaları işittim aklım yitirdim
Sultan Ahmed girdi benim kanıma
İzni ile öldüğüme ağlarım” (PH, 301).

2.2. EFSANELER

“Efsane kelimesi dilimize Farsçadan geçme bir kelime olup Arapçası usturedir. Sözlüklerde efsane, “Masal, asılsız hikâye;” “Masal, boş söz, saçma lakırdı. Dillere düşmüş meşhur olmuş hadise;” “Bir olayı akıl dışı, olağanüstü yolda gelişmiş gösteren söylenti. Genel anlamda masal, olmayacak şey.” biçimlerinde tarif edilmiştir.”²²

“Efsanelerin en belirgin özelliğinin inanılır nitelikte bir anlatım türü olması, konuşma diliyle anlatılması ve kişi, yer, olaylarla ilgili olağanüstülükler taşımasıdır. Bu özellikleri onunla benzer nitelik taşıyan masal, destan gibi türlerden de onu ayırt eder.”²³

“Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâye ve destana yaklaşır. Kısaca, efsane kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür.”²⁴

“Macaristan’dan gelenler anlattılar: “Bir gün ikinci vaktinde gökyüzünde bir siyah bulut belirir süratle büyür, gökyüzünü kaplar ve siyah buluttan kan renginde yağmur yağar, haç şeklinde şimşekler çakar... Gökyüzünden kara taşlar düşer...” (KS, 145).

“İşitmişti ki İstanbul’da insana bir macun yedirirlermiş de uyuz köpeği birmahbub-i ziba gibi görür, sarılır yatar, kaldırım üstünde sabahlarmış.” (FH, 27).

2.3. MASALLAR

“Anonim Halk Edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biri de masaldır. Bu mahsullere ad olarak verdiğimiz kelime Habeşçe “mesl”, Ârâmice “maslâ” ve İbranicedeki “mâsâl” dan, Araplara “mesel, mâsal” şekli ile mukayese ve karşılaştırma mânâsıyla geçtikten sonra Türkçeye mal olmuştur.”²⁵

“Bu güne kadar bibliyografyada adı geçen yazarların birer-ikişer yönü ile yaklaşıp hususiyetlerine ışık tuttıkları masalları hâkim vasıflarına göre “bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ait hâdiselerin mâcerâsı, hikâyesi” olarak târif edebiliriz. Sözlü edebiyat ananesinin mahsulü bu hikâyelerin bilinmeyen zamanı “vaktiyle” ye karşılık bir “evvel zaman” dır.”²⁶

²² Abdurrahman Güzel ve Ali Torun, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, 410.

²³ Torun, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 410.

²⁴ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, 106-107.

²⁵ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 368.

²⁶ Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, 368.

“Masalın esaslı karakterlerinden biri, serî ve kısa bir tahkiye tekniğine sahip olmasıdır. Halk edebiyatı nev’ileri içinde, muhayyile mahsulü olduğunu anlatıcının - binaenaleyh sanatkârın- en çok hatırlattığı nev’idir. Herhalde, Türk masalının “bir varmış, bir yoktur...” başlangıcı, sonra riayeti mecburî bir anane gibi daima söylenmesi icabeden ve olmayacak şeyleri komik bir şekilde olmuş gibi göstermek suretiyle dinleyiciyi yalan ve uydurma dinlemeğe hazırlayan tekerleme, sanatkârın bu endişesini ifade eden unsurlardır. Masalın içindeki temaların, motiflerin ve vakaların menşei ne olursa olsun, masalcı için bunun ehemmiyeti yoktur. Bunları, eski mitler, itikatler, dinî semboller gibi, fevkatabîi olmakla beraber sosyal realitelere tekabül eden unsurlar diye izah mümkündür.”²⁷

Sözlü kültürün en önemli ürünlerinden olan ve halkın zengin hayal gücünü gösteren masallar, Reşad Ekrem’in romanlarında bazen masal kahramanlarının adlarına bazen masalın kendisine yer verilmiş, bazen de sadece terimsel olarak ifade edilmiştir.

“Bu İbrahim Paşa’nın can düşmanları tarafından, halkı heyecana verecek şekilde uydurulmuş yüzlerce masaldan biriydi.” (E, 57).

“Hatta bu iki çiçeğin bir de masalı vardır: Tülü lale Toprak’ın kendi kızı, iğriboyun üvey kızımıymış. Birini kürkünü giydirip yeryüzüne göndermiş, öbürünü boynu bükük çıplak yollamış.” (E, 58)

“O gün, İstanbul peri masallarına layık bir ihtişama şahit olmuştu.” (E, 98).

“Masal diliyle “Peri padişahının oğlu” ydu tahta oturacak şehzade.” (KS, 84).

“Ali ile Afro masaldır” diye teselliye çalışmıştı.” (KS, 105).

“Görenler görmeyenlere peri masalları, bin bir gece masalları anlattılar.” (KS, 167).

“Şarkın en meşhur aşk masallarını birer oyun şeklinde koydu...” (KS, 289).

“Masallardaki gibi tarif edelim, “Gözleri gül gül, sağ yanağında bir beni var fülful, dile geldiği zaman bülbül...” (KS, 311).

“Zendost padişah bir masalcı kadından dinlemişti: “Kadın ne kadar iri ve şişman olursa o kadar tatlı olurmuş...” (KS, 375).

“Genç padişah masal dinlemesini çok severdi, Mergil kızı da saraya geleli çok masal dinlemişti.” (KS, 380).

²⁷ Pertev Naili Boratav, **Halk Hikayeleri ve Halk Hikâyeciliği**, BilgeSu Yay., Ankara, 2015, 88-89.

“... İstanbul’un yırtık, sürtük mahalle karılarından, yüzlerce masal bilirdi, Sultan İbrahim de geceleri masal dinlemeye meraklıydı...” (KS, 413).

“Samur Rezaleti, Voyvodakızı’nın bir masalıyla başladı: “Mihriban ülkesi padişahı Ahmed Pur, maşukası Hayal Sultan için bir saray yaptırmış ve o sarayı duvarlarına varıncaya kadar samurla döşemiş, kaplatmıştı. Yerler samur, şilteler, minderler, yastıklar samur, kapıların ve pencerelerin perdeleri samur, duvarlar samur...” (KS, 439).

“Sultan İbrahim, Bağdat Köşkü’nde Voyvodakızı’nın anlattığı “Zülfüsiyah Sultan” masalını dinliyordu.” (KS, 475).

“Şahbazım... Dile benden ne dilersen...” dedi.

Kuşçu Mehmed de:

“Sağlığını dilerim padişahım...” dedi.

“Masallara geçmiş sözlerdi, üç dört kere tekrarlanır.” (KS, 631).

“İçinde, insana peri padişahı masallarındaki hayatı yaşatacak her şey bulunacaktı...” (FH, 64).

“... bağlı zevcesini gümüş bir araba içinde peşi sıra dolaştıran babası Sultan IV. Mehmed’in Binbir Gece Masalları’nı hatırlatan hayatı yanında sönük kalır.” (PH, 56).

“O zaman bütün kızları ve kadınları gibi Zerefşan’ın kafası da aşk masalları kahramanlarının isimleriyle doluydu.” (CH, 15).

“... Yandım Ali’ye taktığı “Peleng Şah” adı bir masal padişahının oğlunun adıydı.” (CH, 42).

“Kahveler içilir ve çubuklar tütürülürken bir masalcı cariye geldi ve bir “Geyik Sultan” masalını anlattı:

“Ferahbaht adında bir şehzade, güneşe “Ya doğ, ya doğayım” diyen on yedi yaşında bir taze civan, peri padişahının geyik suretinde dolaşan tılsımlı kızına vurulmuştu. Başından türlü maceralar, tehlikeler geçecekti. Masalcı kız nihayet Şehzade Ferahbaht’la Geyik Sultan’ın tılsımını çözdürttü; peri padişahının kızı insan suretine girdi, padişah babasından izin alıp o şehzadenin Zülfüsiyah adındaki atının terkinde Hindistan’ın Delhi şehrine gitti ve orada Ferahbaht’ın padişah babasının pembe somakiden sarayında kırk gün kırk gece süren bir düğün yapıldı, kız ile oğlan muratlarına erdiler.” (CH, 205).

2.4. HALK HİKÂYELERİ

“Göçebe dönemden yerleşik hayata geçişle birlikte halk hikayesi adını verdiğimiz nazım-nesir karışımı, diğer halk anlatmalarına göre daha uzun, meddah, âşık ve hikayeci gibi özel anlatıcıları olan metinler oluşmuştur. Bu metinler sadece “bir sevgili elde etme yolundaki aşk macerası” değildir. Bu anlatmalar bir milletin hayat tarzıdır. Her anlatıldığı dönemde devrinin olayları ile kendisini yenilemiş, aynı zamanda eski hayat tarzının izlerini de tekrarlayarak geçmişle günümüz arasında bir köprü görevi görmüştür.”²⁸

Reşad Ekrem Koçu’nun incelenen romanlarında genellikle halk hikâyeleri kahramanlarına ve hikayelerde yaşanan olaylara telmihte bulunulmuştur. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“Pek öyle derinden ah çekme, Kerem gibi tutuşursun...” (E, 42).

“Vallahi benim o Kerem’den farkım yoktur.” (E, 42).

“... bir gün candan yürekten bir ah çekti mi, Kerem gibi ağzından bir alev çıkarak cayır cayır yanabilirdi.” (KS, 79).

“Kerem gibiyim, çakmağı çak, parlayayım!” (KS, 104).

“Leyla ile Mecnun, Şirin ile Ferhat, Kerem ile Aslı masaldır oğlum.” (KS, 105).

“Ben senin Mecnunun, sen de benim Leylamsın! demişti.” (KS, 348).

“Leylasından vazgeçmiş Mevlasını bulmuş bir âşık kulunum...” (KS, 420).

“Ve bu Leyla-Mecnun hikâyesi böylece devam edecekti, her ikisinin de son hayat demine kadar.” (KS, 420).

“İşte o zaman Hüsam Efendi Leylasını kaybeden Mecnun’a dönerdi.” (FH, 27).

“İçinden bir alev yükseldi, bu sefer Aslı Kerem için tutuşmuştu.” (FH, 70).

2.5. HALK ŞİİRİ

“Türk Halk Edebiyatı’nda nazım, anonim ve ferdî olmak üzere iki kolda toplanabilir. Anonim olanlar başlangıçta bir kişi tarafından söylenmiş veya yazıya geçirilmiş, cemiyetin ortak duygu, düşünce, terbiye ve tefekkürünü aksettiren kolektif mahsullerdir. Bunlar sözlü gelenekte yaşadıkları, zamana ve muhite göre değişikliklere uğradıkları için tam bir sanat

²⁸ Ali Berat Alptekin, **Halk Bilimi Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, 68.

seviyesine ulaşamamışlardır. Ancak bu mahsullerden bâzılarının ferdî eserlerden keyfiyet bakımından üstün oldukları söylenebilir.”²⁹

Reşad Ekrem’in romanlarında birçok anonim beyit, kıta ve şiir parçalarına yer verildiği gibi dîvan şiirine ait birtakım örnekler de yer almıştır. Bu sebeple biz de bütün bu unsurları halk şiiri başlığı altında değerlendirdik. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“O zaman bir Abaza kadehkârına, sevgili ve kıymetli kütüphanecisi Şair Nedim’in bir mısraını okurdu:

Nim sun peymaneyi sâki, tamam ettin beni!” (E, 16).

“Cedvel-i Sim’in kenarına, geniş saçağı otuz mermer sütuna dayanan bir kasır yapılmıştı:

Gel hele bir kerecik seyr et, göze olmaz yasağ,
Oldu Sadabad şimdi, sevdiğim, dağ üstü bağ!
Çâr bağ-ı Isfahan’ı eylemiştir dağ dağ.
Oldu Sadabad şimdi, sevdiğim, dağ üstü bağ!

Nevbahar irişti oldu ol zemin cennet misal,
Gars olundu kametin gibi hezaran nevnihal,
Bağlarla buldu ruhsarın gibi hüsn ü cemaal,
Oldu Sadabad şimdi, sevdiğim, dağ üstü bağ!” (E, 46).

“Kasrın önünde büyük bir havuz ve etrafında çağlayanlar, fiskiyeler vardı:
Gezermiş kasrın etrafında yer yer taze mehrular,
Mükâhhal gözlü, şirin sözlü, leyli yüzlü ahular,
Hemen alkış sadasın andırırmış çağlayan sular!” (E, 47).

“Büyük havuzun başında ağzından sular fışkıran bir mermer ejderha vardı:
Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan,
Ma-i tesnim içelim çeşme-i nev peydadan,
Görelim abıhayat akdığın ejderhadan!” (E, 47).

²⁹ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 7.

“... mesela mahbup lalenin bir soğanının bin altından fazlaya satılamayacağı tellallarla ilan ediliyordu.

Lalelerle geldi bağa başka bir hüsn ü cema!” (E, 48).

“Renk renk dalgalanan lale bahçeleri bir tavus kuyruğunu andırıyordu:

Zemini lalezarın nurdan tavustur güya!” (E, 49).

“Çırağan eğlencelerinin başlangıcını laleler müjdelerdi:

Yine bezm-i çemene lale furuzan geldi,

Müjdeler gülşene kim vakt-i Çırağan geldi!” (E, 49).

“İstanbul bahçelerindeki zevk u sefa mevsimini “Bahariye”lerle³⁰ karşılarıldı.” (E, 50).

“Sürmeli gözlü, güzel yüzlü gazalan anda,

Zer kemerli, beli hançerli civanan anda.” (E, 50).

“Bir mevsim, samur kürkleri kırmızı şala kaplanırdı:

Samurunu kaplat bu sene kırmızı şale,

Al deste eğer lale bulunmazsa piyale!” (E, 50).

“Öbür mevsim gül pembe moda olurdu:

Kaplat gül pembe şale, firve-i samuruna,

Ol siyah zülfü döküp ol sine-i billuruna!” (E, 50).

“Bir güzele, mor hare, gülgülü kerrake yaraşırdı:

Şivesi, nazı, edası, handesi pek bibedel,

Gerdeni püskürme benli, gözleri gayet güzel,

Sırma kâkül, sim gerden, zülûf tel tel, ince bel,

Gül yanaklı, gülgülü kerrakeli, mor hareli.” (E, 51).

“Nihayet yaz biter, güz gelir, bağların ve bahçelerin son günleri, aynı neşe ve şetaret içinde geçirilirdi:

Bülbüllerin ister seni ey gönçe dehen gel!

Gül gittiğin anmayalım, gülşene sen gel!

Ver hükmünü ey serv-i revan köhne baharın!” (E, 51).

“Şair Nedim de, Alaşchirli Mekalî’nin:

Mekalî ta’n-ı adâdan ne gam erbab-ı irfana

³⁰ Bahariye, kelime anlamıyla baharla ilgili, bahara ait demektir. Eskiden bazı mesire yerleri de bahariye olarak adlandırılırdı. Edebiyatta bahariye, bahar tasvirine yer veren manzumelere denir (Akkuş, 2007: 25).

Atarlar taşı elbette diraht-i meyvedar üzre

Beytinden son mısraı alarak bir kıta tanzim etmiş, sadrazamın sabun köpüğü gibi olan siyasi gazabını edebi bir “püf” ile dağıtıvermişti:

Saray-ı Şehriyari bir aceb bağ-ı meserrettir,
Kurulmuştur esas ı izz ü câh-ı iftihar üzre,
O bağın her dirahti meyvedar-ı izz ü devlettir,
Atarlar taşı elbette diraht-i meyvedar üzre” (E, 57).

“Naz-ı ab etmiş de bir fevvare resmetmiş hayal!
İşte ol sudur atılmış, kametin olmuş senin!” (E, 99).

“Dudaklarından Lale Devri’nin şen, şuh, şakrak bir bülbülü olmuş olan bahtsız arkadaşı Nedim’in hazin bir beyti döküldü:

Gel ey gönül yine bin âh-ı hasret eyleyelim,
Sipih-r-i tahtayı meşk-i felaket eyleyelim.” (E, 108).

“Geldi Ali divanesi
Yanmış gönül viranesi
N’oldu acep n’oldu acep
Bin güzelin bir danesi!..
Zindan gerek divanenin
İstanbul’da meyhanesi.” (KS, 103).

“Geldi Ali divanesi
Yanmış gönül viranesi
Gökte sandım yerde buldum
Bin güzelin bir tanesi...” (E, 104).

“Kendini ummana salagör
Dalgıç olup dalagör
Bir türlü cevher bulagör
Kimsede bulunmaz ola...” (KS, 115).

“Ben Leylasını arar bir Mecnun’um” dedi.” (KS, 119).

“Leyla ve Mecnn, Şirin ile Ferhat, Kerem ile Aslı masaldır” demişti.” (KS, 119).

“Çile bülbülüm çile
Bilmem dolar mı çile
Sanırlar gözyaşını

Akideyle içile
Çiçek gelir her sabah
Gözlerde yaş dilde ah
Dört duvar arasında
Gençlik oluyor tebah
Savruldum harman harman
Felek yamanmış yaman
Her gün gelir çiçekler
Gönderen Sultan Osman
Gün geçer aylar geçer
Felek ömrümü biçer
Saltanattan dur olan
Ecel şerbeti içer
Gündüz gece bir oldu
Yıllar gam ile doldu
Gözyaşıyla mahbeste
Saç ağardı yüz soldu” (KS, 140).

“Yol oldu Üsküdar’a bin otuzda, Akdeniz dondu.” (KS, 145).

“Be meded dondu bin otuzda soğuktan derya!..” (KS, 145).

“Dirahşan oldu gördüm, beş hilal üzre bir hurşid!” (KS, 176).

“Meğer kim ol mehpare pençe-i simine yaslanmış!” (KS, 176).

“Düştü damane-i dile bir şerer-i suzefken!” (KS, 176).

“Aşk ahengi zencir-i cünun işler iken!” (KS, 177).

“Adudan intikam almak için azmettik ey Hafız

Ko bu laf u güzafi, işte meydan, merd olan gelsin!..” (KS, 181).

“Aldı etrafı adu, imdada asker yok mudur?

Din yolunda baş verir bir merdi sever yok mudur?” (KS, 182).

“Hafıza! Bağdat’a imdat etmeye er yok mudur

Bizden istimdad edersin, sende asker yok mudur?

Düşmanı mat etmeye ferzaneyim ben der idin

Hasma karşı şimdi at oynatmaya yer yok mudur?

Gerçi laf urmakta yokdur sana hempa bilürüm

Lik sende dad alır bir dadgüster yok mudur?

Bir âl-i siyret veziri şimdi serdar eyledim.” (KS, 182).

“Zararsız bir duhan hakkında neyler bunca dikkatler
Dühan-ı ah-ı mazlumanı men eyle hüner odur!” (KS, 214).

“Nagehan kadreirüb dün gice ben kaplıcada
Bir gümüşden yapılı serv-i hıraman gördüm!” (KS, 225).

“Servidir yüce boyun, hey güzelim, yüzün gül;
Yasemin ak alnın, kara saçındır sümbül!
Gonca ağzın söze geldikçe, dilindir bülbül!
Hey güzel benzeyemez kimse güzellikte sana
Sürer Nazmî yüzünü ayağına,
Güzeller Rumeli güzelleridir.” (KS, 234).

“Ah! Ol güzelin gözleri bir yekece Tatar,
Bulduğunu talar!” (KS, 235).

“A sevdiğim, a sevdiceğim, a güzelim a,
A gözleri ala!” (KS, 235).

“Sun sagari saki, bana mestane desinler!
Uslanmadı gitti gör o divane desinler!” (KS, 238).

“Gökten nazire indi Siham-ı Kaza’sına
Nefi diliyle uğradı Hakk’ın belasına” (KS, 242).

“Şimdi hayli suhanveran içre
Nefi manendi var mı bir şair?
Sözleri Seba-i Muallaka’dır
İmrülkays kendidir kâfir” (KS, 243).

“Bana kâfir demiş Müftü Efendi,
Tutalım ben diyem ona Müslüman
Vardıkça yarın ruz-i cezaya
İkimiz de çıkarız orda yalan!” (KS, 243).

“Vakt-i seherest hiz turfa püser
Pür bade-i laal kün billurun sager
Ki in yek demi afiyet der in günci fena
Bisyar becuyi ve niyabi diğer” (KS, 278).

“Nurdur geldi Muhammed sulb-i İbrahim’den” (KS, 349).

“Kadd-i dilber gibi dil eğlencesi

Gamgüsarım Karaağaç Bahçesi.” (KS, 415).

“Mezardan geliyor feryad ü figanı

Diri diri gömdüler İbrahim Han’ı

Kalkın şahbazlar kalkın geldi zamanı” (KS, 482).

“Yakılıpdur bu cihan, sanma ki bizde düzele

Devleti çarh-ı deni verdi kamu mübtezele

Şimdi ebvab-ı saadette gezen hep hezele

İşimiz kaldı hemen merhamet-i Lemyezel’e!” (KM, 12).

“Yüz tuttum Cenab-ı Kibriya’ya

Resulün zikrin aldım iptidaya

Gidelim ceş-i küffara gazaya

Bizim bu memleket kalsın mı böyle?

Olaydım ölmeden bir gez seferber

Hüda emriyle olursak muzaffer

İnayet etmez mi Halik ruz-i mahşer

Kalalım mı kılıç altında böyle?

Kılıç adâya elbet ki sezadır

Bu dinin uğruna canım fedadır

Bizim yardımcımız Bâri Hüda’dır

Kalalım mı hicap altında böyle?

Hele Osmanlı’yı cenge salayım

O k’afir düşmana satır çalayım

Varıp Moskof’tan öcüm alayım

Gözüm açık benim kalsın mı böyle?” (KM, 13).

“Layık olursa cihanda bana taht ü devlet

Eylemek mahz-ı safadır bana halka hizmet!” (KM, 18).

“İşimiz kaldı hemen merhamet-i Lemyezel’e!..” (KM, 19).

“Kabak dışın dökülüp

Azıları sökülüp

Biraz belim bükülüp

Bana koca demezler!.." (KM, 49).

"Koklaştı it it ile

Ateş konu fitle..." (KM, 53).

"Gözler idik bugünü

Bu derneği, düğünü

Yamaktan merdanelik

Bizden yamakla birlik

Yamak civan şahbazı

Bildin elbet papazı

Çekip geldin bayrağı

Diret yalınayağı!.." (KM, 54).

"Ab ü tabiyle bu şeb haneme canan geliyor

Halvet-i ülfete bir şem'-i şebistan geliyor." (KM, 60).

"Bezmi ey saki yine pür tumturak etmez misin, iş ayağa düştü sen temşir-i sak etmez misin!" (KM, 73).

"Kabakçı divanı böyledir

Divane divane söyletir!.." (KM, 73).

"Yeşil gözlüm kaşı hilal olmalı

Lütf u inayeti helal olmalı

Yâr dediğin yamak Mustafam gibi

Mürahik sahib-i cemal olmalı" (KM, 87).

"Taban depse de yalınayak

Nazlı beyden olmaz yamak" (KM, 88).

"Salın gel yalınayak

Nezrim var bir al yanak

Maşukumu sorarsan

Şu tığ gibi Laz yamak

Dilberlerin mümtazı

Vahşet üzredir nazı
Yüz altını saymalı
Adımına en azı” (KM, 88).
“Atş ile kanımı içesi dilber
Ser virelim sır için gel beraber

Çeşm-i kebudunda nedir bu mesti
Hatırlatır cana bezm-i elessti

Erenler durağı bu asitane
Temaşa kıl âşıkane mestane

Ebrulerin tâkı bu cana mihrap
Kevserdir kâse-i lalinde şarap

Ya payin nakşine ne diyem şahım
Ayağın öptüğüm gün padişahım

Eşik atla teşif eyle efendim
Benim kaşı keman serv-i bülendim

Ahretimiz mamur ettik sağ iken
Bizde açan gülde bulunmaz diken

Kefenpuş olduk öldük dirildik
Bu sakfın altında muhabbet birlik” (KM, 100).
“Her girene işte açık kapımız
Ekl idene hazır pişmiş aşımız” (KM, 100).
“Ol cihan ki kale kulu yamaktır
Zemane serveri makbul uşaktır

Karadır poşusu donu mintanı
Kâbetülüştür diyelim anı

Dağ deniz oğlanı kavmiyeti Laz
Halet-i vahşette cilasın palaz

Saçların sanırsın altınlı miğfer
Muhabbet meydanı perviz-i nefer

Kavs-i ebrusunda perçemi gümrâh
Gamzesi ucunda mestane nigâh

Ger eylerse bir nigârı ihya
Bin nigârı ider ateşe ilka

Kaddi şimşat çekmiş sülüs elifi
Yomralı Mustafa ism-i şerifi

Dile gelsün anın şanında kalem
Naklidem macerasın, bile âlem.” (KM, 122).
“Adu-yi zağ elinden bir tezrev (süğlün) şivekâr aldım
Dahi ben şahbaz-ı aşk olalıdan bir şikâr aldım” (KM, 123).
“Mezrea-i muhabbette tişesi
Yola gelmiş idi cefapişesi
Ol pelidin gayri tek endişesi
Atmak yâri cemahabına” (KM, 126).
“Kabakçı gördükte Yomralı şahı
Aştı Yuşa Dağı’nı dud-i ahı
Dedi eniştemin kardeşidir o
Getirmem kılına hata vallahi.” (KM, 127).
“Zahirde bir gez temaşa eyleyüp sen ibret al
Gör ne suret gösterir ayine-i devran perdesi.” (KM, 127).
“Size tarif idem önce Bülbül’ü

Alını akıtmalı ssırma kâküllü
Reşk ider ruhlere şakakta gülü
Kaşları letafet üzere çatık

Kirpikleri Selanik'in oyası
Has eladır gözlerinin boyası
Huri gılman anasıyle babası
Tek aybı gariplik olacak artık" (KM, 131).

"İbretle bak sen Hakk'ın tokadına
Lanet olsun Kabakçı'nın adına
Bütün ömrü çakal çakılla geçti
Doyamadı gelin kadın tadına..." (KM, 140).

"Bir kuş olsam
Konabilsem
Dallere..." (FH, 25).

"Ah, ol güzein gözleri bir yıkıcı tatar
Bulduğun talar.
Ha durmaz ider gönlüm evin göz göre yağma
Her çağ işi kavga.

Canıyla seviptir seni sen sevgili canı
Bu Nazmi bil anı.

A sevdiğim, a sevdiceğim, a güzelim a
A gözleri ala." (FH, 47).

"Giydiği libası zerkeş
Bindiği atı serkeş ..." (FH, 69).

"Sanma rahminden sunar destin dil-i mecruhuma
Ol keman ebru sinede tir-i müjgânın arar..." (FH, 133).

"Kız oğlan kız nazı nazın, şehlevent avazı avazın
Belasın ben de bilmem kız mısın, oğlan mısın kâfır!" (PH, 19).

"Olsa kumlar sağışınca ömrüne haddi adet
Gelmeye bu şişei çarh içre bir saat gibi!" (PH, 38).

"O felatunî yeni ferace
Akli dâîyâı verir tarace

Hüsnüne böyle verince ziynet
İder ol demde şikâre niyyet
Bir iki cariye ardında revan
Dolaşır çarşayı dükkân dükkân.

Hangi dükkânda ki mahbup oturur
Şive ü naz ile pişinde durur
Bir rumuz ile o maha dokunur
Her sözü fiili günaha dokunur
Saydider akıbet ol cananı
Getürür haneye elbet anı.” (PH, 40).

“O muğbeceyle tanışdım Lale Devri’nde
Fütadegânına son bir piyale devrinde” (PH, 55).

“Bakılırsa bağ olur
Bakılmazsa dağ olur.” (PH, 59).

“Gâhi Feyzabad’e doğru azmidüb eyle safa
Asafabad’e gelüb gâhi salın ey mehlika
Gel hele gör sahnı Sadabad’e hiç olmaz baha
İyddir çık naz ile seyrane kurban olduğum” (PH, 62).

“O şuh ağlar bugün kasrı şerefabade geldikçe
O nuşanuş günler hatırı naşade geldikçe
Ne cuşan şarabü lale bir devri bahariydi
Ki hâlâ çeşmeler pürhun olur her yâde geldikçe
Gülerdi tahtı zerrin üzre Cem gülşende güllerle
Sebu endam sakiler elinden bade geldikçe” (PH, 62).

“Oldu Sadabad şimdi sevdiğim dağ üstü bağ” (PH, 65).

“Derunu laleden ateş fûruzan olduğun gördük
Bugün mecliste zevkin böyle tufan olduğun gördük

Rakkas!.. bu halet senin oyununda mıdır?
Âşıklarının günahı boynunda mıdır?

Bir elde gül, bir elde cam geldin sakiya
Hangisin alsam, ggülü yahud ki camı, ya seni?

Açıldı dilberin ruhsarı gibi laleler ggüller
Çerağan vakti geldi lalezarın didesi ruşen

Seyrr olub raksı yine dilberi mümtazların
Yine eflake çıkar naleleri sazların
Cane ateş bırakur şulesi avazların
Müjdeler gülşene kim vakti çerağan geldi

Sürmeli gözlü, güzel yüzlü gazalan anda
Zer kemerli, beli hançerli civanan ande
Bahusus aradığım servi hıraman ande
Nice akmaya gönül su gibi Sadabad'e." (PH, 66).
"Yani İbrahim Paşa kim fezayı âlemi
Matemabad olmuş iken bezmi Cemşid eyledi" (PH, 69).
"Bi garazdır, merhamet perverdir, anınçün anı
Hazreti Allah her kârında teyid eyledi!" (PH, 70).
"Benimle bir gicecik came habe girmemişin
Beni günaha sokup sen sevaba girmemişin!" (PH, 86).
"Aldı Senayi anı çün itti nuş
Katre iken bahr olup itti huruş" (PH, 92).
"Bu ocağın adı gerçek külhandır
Yersizlere yurtsuzlara mekândır

Nice erler yetişmiştir külhandan
Kim bilir kim bugün nerde pinhandır

Ana baba kucağını bilmeyen
Yavrucuklar bu külhanda mihmandır

Âşık Layhar pirimiz üstadımız
Hak budur kim eşi gelmez sultandır

Nice yıllar uryan yatub külhanda
Köçeği de uryan taze fidandır

Aşk ile meşk kalenderlik rahıdır
Külhan böyle muhabbetli meydandır

Maşuk olan âşık kadri bilmesee
Misli melek olsa dahi nadandır

Aramıza geldi bir can paresi
Ol çerağı hüsne gönül şamdandır

İşte uryan olmuş Layhar aşkına
Bugün gonca yarın gülü handandır

Hû çekelim Layhar'ın aşkına huuuu
Yürekteki şulemiz ol nurdandır.” (PH, 98).

“İki nefer al fesli

Cezayirli afeti

Denize kürek çalmak

Tek hüner marifeti

Yüzlerde bakışlarda

Gençlik gurur nahveti

Sineleri açdırmış

Yaz günü harareti

Yüreklerinde ateş

Nazlı hanım hasreti

Dilde kaba lehçeyle

İstanbul nezaketi” (PH, 114).

“Sevdi gönül bir püseri

Sanatı bezzaz güzeli
Bir gümüş endaze ile
Ölçmeli ol nazlı beli” (PH, 137).
“Adam aman... sürmeli!
Dü destinde çalparesi, dideleri sürmeli
Çengi Ziba deyüp geçen yan bakanı sürmeli

Adam aman... sürmeli!
Ol nigârı nazenin payine yüz sürmeli
Çengi Ziba oynar iken kapuları sürmeli.” (PH, 144).
“Görüp Çıncırlıklının mor katmer sümbülünü
Unutmuş gitmiş sandım Angeli kâkülünü” (PH, 153).
“Severim zahir ü batın göricek bir şuhu
Arzı hale medet olmazsa nihanî severim!..” (PH, 176).
“Yüzünü gören istemez asmaya şahidi
Kazığa vursan kimse demez neydi günahı,” (PH, 182).
“Baldırı çermikli yalın ayaklı
Hem eli ayağı tırnaklı
Yorganı yastığı tozlu topraklı” (PH, 186).
“Hoşcadır dilberi cingânelerin
Yüzü esmerdir o cananelerin
Nazik avazları gevrektir
Sözü şerbetden elez bi şekdir
Halk ile beyü şerası kaabil
Gizlice ahzü atası kaabil” (PH, 210).
“Açıldı bunca muhkem kalalar ey şuhi mehpere
Kemberbendin senin fethetmeye olmaz mı bi çare” (PH, 215).
“Kimi deccal dedi, kimi yanguncu
Zuhur etdikde ol çıplak kalyoncu

Hempası bir nice çıplak bed kebeş
Bir nice mehpere civanı serkeş

Bir nice müfteris vuhuş handemi
Acube kıyafet cebel âdemi

İp kazık kaçkını çengel çiçeği
Bir nicesi bi hayâ külhanbeyi

İspiroğlu kına çalsın sakala
Kaldı meydan ite, kurda, çakala!” (PH, 226).
“Bütün dünyaya vermem ben senin bir muve naçizin
Tıraş oldun efendim, afiyetler izz ü devletle!..

Hangi gün teşrif eder şahım deyu can atmada
Gel Şerefbadı gör şevketlü hünkârım hele!

Şimdi sensin padişahım âleme sahipkiran

Sen otur ikbal ile tahtı şehinşahide şad!

Şehinşahı mualla paye Sultan Ahmed Gazi
Ki oldu sayei adlinde abadan bütün dünya!” (PH, 259).
“Sipihri tahtai meşki felaket eyliyelim!” (PH, 268).
“Biri dahi kafelei habanın
Sükkerî olmuştur unvanı anın
Şekercizadedir o şahı perviz
Kelamı o şuhun şekerden leziz
İsmi şerifidir Salih Çelebi
Hem dahi meddahanın şeker lebi” (PH, 270).
“İspiroğlu kına çaldı sakala
Nasihata vardı it, kurt, çakala

Yürür idi sağ yanında İskender
Solda Evren tulumbacı semender

Hey dilli dost içi düşman yüzü dost
Bir koynundan çıkarmıştır iki post

Padişaha o giydirdi külâhı
Bu işte yok gayrilerin günahı” (PH, 272).
“Yüzün gözün sürdüğü âşıkların mihrabı
Yârin yalınayağı, ayağının türabı” (PH, 273).
“Geçti kılıçtan fiteni ruzigâr!” (PH, 297).
“Ya Rab ne vadidir bu kim can teşnedir, canan teşne.” (CH, 69).
“Can lalin eyler arzu yâr içmek ister kanımı
Ya Rab ne vadidir bu kim can teşne, canan teşnedir.” (CH, 70).
“Serîri mülki hüsn üzre seni her kim emîr etti
Beni zenciri aşkınla kapında bir esir etti...” (CH, 187).
“Benimle bir gececik câmehaba girmez misin
Beni günaha sokup sen sevaba girmez misin...” (CH, 194).

2.6. HALK TÜRKÜLERİ

“Türkü yakıcıları veya âşıklar tarafından ortaya konulan türküler, kişilerin duygu ve düşünce dünyasının, inancının, durumunun heyecan ve arzularının ürünleridir. Doğuşları önemli olduğu kadar, yaşamaları da önemlidir. Yüzyıllar ötesinden verdiği mesajlarla bir bakıma geçmişle aramızda köprü kurma fonksiyonunu da icra ederler. Bentler halinde vücuda getirilirler ve ölçü olarak da yedi, sekiz, on bir hece ile söylenirler. Genel olarak konularına göre çeşitlilik gösterip, aşk-sevda, gurbet, dert-acı, hasret, savaş gibi konular işlenir.”³¹

Koçu’nun romanlarında türküyü beraber şarkı adı da geçmiş, şarkı örneklerine de yer verilmiştir. “Şarkı, yalnızca Türk edebiyatında görülen bir nazım şekli olup halk edebiyatındaki türkü’nün karşılığıdır.”³² Buna dayanarak roman da geçen şarkı örneklerine de halk türkülerini başlığı altında yer verilmiştir.

“Hanende Firuzağalı hamamcı kızı Leyla’nın sesi geliyordu, okuduğu rast şarkıyı, Muhsin Çelebi ilk defa olarak işitiyordu.

³¹ Doğan Kaya, **Halkbilim Araştırmaları**, Kitabevi, İstanbul, 2002, 351-354.

³² Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, 88.

Yetmez mi sana bister ü bâlin kuzucağım,
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım,
Ateşlik eder sana bu sinemdeki dağım,
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım
Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun,
Billahi döğەر dur hele dâyen seni görürsün;
Dahi küçücüksün, yalnız yatma üşürsün,
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım

Yaklaşdı şita, ebr-i siyah tuttu cihanı,
Kalmadı sabanın gezecek tab ü tüvanı,
Kurbanın olam geçdi Boğaz seyri zamanı,
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım.” (E, 12).

“Bu sırada hamamcı kızı, şarkının dördüncü kıtasına başlamıştı.” (E, 13).
“Sesin uzaklaşmadığına göre, kayıklar, yalının önünde durmuş olacaktı:
Bir câm çek ey gönçe dehen def’-i humar et,
Çeşmimde hayalin gibi gel geşt ü güzar et,
Nakşin gibi âyine-i sinemde karar et,
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım.” (E, 13).

“Dir sana Nedimâ bunu tekrar be tekrar,
Bigâne ile itme sakın azm-i çemenzar,
Gürgân gibi ağyar kaparlar seni zinhar,
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım.” (E, 13).

“Nedim’in de şimdiye kadar hiç işitilmemiş yeni bir gazeli ve iki yeni şarkısı okunacaktı.” (E, 39).

“Sadabad kasırları şarkılar, gazellerle inlerdi. Çınar altlarında lale ve sümbül sofalarında ney, santur ve tef sesleri yükselirdi:

Seyrolup raksı yine dilber-i mümtazların,
Yine eflake çıkar naleleri saçların,
Cana ateş bırakır şulesi avazların.” (E, 50).

“Küfürle karışık yükselen sesler, naralar, türküler, semailer, sabahlara kadar devam ediyordu.” (E, 69)

“Pidakis... Onun aşkına iç ve bize şarkı söyle!..

Onun aşkına, elbette ki içerdi ve söylerdi:

Kara saçlı sevgilim

Başları dışarı dışarı bakan

Küskün memelidir...

Bir çift haşarı

Keçi yavrusu gibi

Küskün memeli!” (KS, 18).

“... Lefteri’nin işitebileceği bir sesle şarkı söylemeye başladı.

Çıplak kızlar oğlanlar

Beyaz çakıllı deniz kıyısında

Neşeyle koşuyorlar

Kara saçlı sevgilim kadar güzeli yok

Kızların oğlanların arasında

Ve Çoban Pidakis gibi bir âşık...” (KS, 20).

“Beyaz çakıllar

Çıplak kızlar, çıplak oğlanlar.

Kara saçlı kız

Ve âşık Pidakis” (KS, 25).

“Yol ver bize güzel deniz

Büyük deniz...

Sırtımdaki kara saçlı sevgilimle

Âşık Pidakis’e yol ver

Yol ver büyük deniz.” (KS, 26).

“Yirmi keçiye, yirmi keçiye

Verdi kızı yirmi keçiye

Bak şu Zangoç gidiye.

İki ineğe iki ineğe

Verdi kızı iki ineğe

Bak şu Andon gidiye.

Yırtık gömlek

Yırtık don

Bana kız vermez Andon.” (KS, 32).

“Bakışları güzel kızlara
Hem korku hem de ümit veren
Androslu Mihal
Mercan avcısıdır
Mercanlar derin sularda
Deniz dibindeki kayalarda yaşar...” (KS, 33).
“Ağlar denizden dolu çıktığı zaman
Bir çift palamut düşer her kayıkta
Delikanlı, ihtiyar, tüysüz oğlana...

Ve sabaha kadar içerler meyhanelerde
Ve deniz de şarap dökerler
Ayios Nikolaos için!..” (KS, 57).
“Sevdiğim oğlan,
Fırtınalı deniz üstünde
Yağmur kuşağıdır...
Gönlüm
Konmaya çalışıyor ona.” (KS, 61).

“Şeha Ruşen çerağsın, âleme nur-i basarsın sen
Nazirin görmedim, hoş merdüm-i sahib nazarsın sen
Görüb bir natüvanı, kaçma, lütfet ey peri peyker
Seni görsem vücudum mahvolur, kimden kaçarsın sen” (KS, 203).

“Yola düşüp giden dilber
Musam eğlendi gelmedi...
Yoksa yolda yol mu şaştı,
Musam eğlendi gelmedi...” (KS, 204).

“Kaynanamın adı Mihri
Kör olsun gözünün biri” (KS, 376).

“Civeleğin kara gözü beladır
Beladır aman
Ağam Paşam o derde müpteladır
Hali pek yaman
Çifte kuburları doldur doldur be

Bre Süleyman
Elinde ölüm be kurşunu vur be
Bre bîiman
Bu kahpelik yakıştı mı yoldaşa
Al kanlar içinde Pehlivan Paşa
Bre kara gözlü Kanlı Süleyman
Altınlı üsküfö yaktın mı kaşa

Civeleğin iki eli kanlıdır
Kanlıdır aman
Cellat kara gözleri dumanlıdır
Boynunda ferman” (KM, 105)
“Gezermiş havzun etrafında yer yer taze mehrular
Mükâhhal gözlü, şirin sözlü, Leyli yüzlü ahular
Heman alkış sedasın andırırımı çağlayan sular
İderlermiş duasın padişahı madeletkârın.” (PH, 57).
“Eyvah o üç çifte kayık aldı kararım
Şarkı okuyub geçdi bir afet var içinde!..” (PH, 67).
“Erbabı dil oldu hep civana meftun
Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnun!” (PH, 67).
“Kimlerin çeşmine ol sine bu şeb nur oldu
Nereye gitti o hercayı, o mehpare aceb?
Kimlerin yâresine merhemi kâfur oldu,
Kandedir kande o zalim, o sitemkâre aceb?” (PH, 186).
“Davaya çıkanlar döner mi geri
Hem Patorna (Patrona) Halil iken rehberi
Al Âşık İbadî eline sazı
Güzel vâsf ü tarif eyle serveri

Hüsnüne reşk ider Yusuf, İskender
Bazu pençesine Zal ü Rüstemler
Girdi bu gavgaya oldu semender
Toplayıp sındı kaçtı üç yüz neferle

Biliriz ocaklı bizimle bile
Gün ıştır ışmaz görürüz hele
Bayrak altındadır hep yeniçeri.” (PH, 236).

“Köroğlu Ayvaz’ı alıp kaçtı mı?
Bolu Dağı üstünden yol aştı mı?
Cümle âlem bu işlere şaştı mı?
Hele sabah ola hayırlar ola
Beyaban sahralar çayırlar ola!” (PH, 251).

“Yenibahçe konağının gülleri
Gülleri aman gülleri
Çubuktarın nazlı nazik elleri
Elleri aman elleri
Mehmed gelir vura vura topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu...

Efendinin gelir bayram bohçası
Aman bayram bohçası
Rezil olur aleme gül goncası
Aman o gül goncası
Mehmed gelir vura vura topuğu...

Bayramlığı kıl poturla bez gömlek
Olur mu hiç bez gömlek
Ayvaz mıydı, seyis miydi o melek
Tayyarzadem o melek
Mehmed gelir vura vura topuğu ...

Yandım Mehmed yandım senin elinden
Elinden Mehmedim elinden
Çok salınma hançer fırlar belinden
Belinden Mehmedim belinden
Mehmed gelir vura vura topuğu...

Gümrükcü üç mum aldırmiş yakmaya
Yakmaya Mehmedim yakmaya
Yakıp yakıp yar yüzüne bakmaya
Bakmaya Mehmedim bakmaya
Mehmed gelir vura vura topuğu...” (CH, 147-148).
“Savruluyor çubukların dumanı
Kolan kolan dumanı
Sevilmez mi çubukların civanı
Aman aman civanı
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu...

Sırmalıdır cepken ile çakşırı
Mavi çuha çakşırı
Niçin kaçtın dilber denizaşırı
Aman denizaşırı
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu...” (CH, 222).

2.7. FIKRALAR

“Çok küçük hikâyelerdir. Bir tabiat ve topluluk gerçeği, cemiyetteki aksaklıklar, hatalı davranan kimseler çeşitli tipleri ve cemiyetin dikkat çekici her türlü görünüşü bir vak’a çerçevesinde nükteli bir şekilde anlatılır ve tenkit edilir. Güldürücü ve düşündürücü olan fıkralar, küçük mizah ve hiciv hikâyeleridir.”³³

Romanlarda fıkraya sadece terimsel olarak yer verilmiştir. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

³³ Güzel, Torun, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 427.

“Latife olsun diye anlattığı bir fıkra sanmıştı.” (E, 29).

“Yusuf Paşa, Sultan Murad’a nefis zevkleri üzerine öyle fıkralar, öyle sahneler nakletti ki...” (KS, 264)

“Bu kanlı sahnelere şirin fıkralar da karışır.” (KS, 252).

“Bu fıkra halk ağzına düştü, duyan “Bunların sonu yakındır!” dedi.” (KS, 588).

“Başkalarının anlattığı bir fıkradır. Bir akşam Cihangir’deki konağın bahçesinde set üstü bir çemen soffada Nedim’le oturmuş; liman, karşı sahiller, boğazın başlangıcı ve son çizgisi ufukta Marmara ayak altına serilmiştir. Mükellef sofrada, devrin edebî zevkiyle erimiş yakuta, billurdan kırmızı güle, ateşten elmasa benzetilen “şarap” ; ve hizmetlerinde bir sakiyi peripeyker ki, vatanı olan uzak bir iklimin altın kafes içinde hasretini çeken bülbüldür, Nedim’in dilinde bir gazel kırıntısı:

Nim sun peymaneyi, saki tamam ettin beni!..” (PH, 113).

“Meşhur fıkradır:

Bir gün Hasbahçe’de dolaşırken, üzerinde yavrularla dolu bülbül yuvası bulunan bir ağaca bir yılanın sarılıp çıktığını görmüş, yılanı öldürtmüş ve şairliği tutup:

“Tırmanıp çıktı dirahti ömrüne mari ecel” demiş, fakat arkasını bir türlü toparlayamamıştı, devrin büyük şairi Nâbî Efendi’yi çağırtmış (Nâbî’nin ölümü 1212) ve ona mısraını okuyunca usta adam hemen:

“Aşiyani tende yatur bülbülü can bi haber” demişti.” (PH, 248).

2.8. ATASÖZLERİ-DEYİMLER

“Atasözleri, bir milletin atalarının uzun bir süreçteki deneyimlerinin sonucu oluşturdukları temel yargılarını genel-geçer kural olarak ilkeleştiren, toplum tarafından da benimsenerek gelenekselleştirilen kalıp sözlerdir. Çoğunlukla konuşma dilinde bir fikri, bir düşünceyi desteklemek veya karşı çıkmak, bunların yanında belli bir konuda öğüt vermek vb. gibi nedenlerle kullanılır. Aynı nedenlerle yazılı anlatımlarda da kullanılır.”³⁴

“Deyim ise; günlük hayatta özellikle konuşma dilinde çok sık kullandığımız, dilimizin zenginliğini gösteren en önemli kelime gruplarının başında gelmektedir. Bilerek veya bilmeyerek kullanılan deyimler konuşmaya akıcılık kattığı gibi, derinlik katarak da

³⁴ M. Öcal Oğuz vd. **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, 208-210.

anlam zenginliğini pekiştirmektedir. Deyimlerin özellikle mecaz sanatıyla bütünleşmiş olması anlam zenginliğini üzerinde taşımalarının en önemli sebebidir. Oluşma zamanları göz önüne alındığında da dilin zenginliği bir kere daha ortaya çıkacaktır. Zira deyimler, kısa süre içerisinde oluşan söz birlikleri değildir. Buna bağlı olarak deyimler kalıplaşmış olarak karşımıza çıkmaktadır.”³⁵

Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında da atasözleri ve özellikle deyimler sıkça yer vererek üslubuna ayrı bir renk katmıştır. Romanlarda geçen deyim ve atasözleri şu şekildedir:

Dile getirmek

“Vasil tamburu dile getirirdi...” (E, 15).

Hasret çekmek

“..., efendimizin ayağına hasret çeker, hazır durur.” (E, 15).

Yüzünü ağartmak

“... Paşa’nın sayesinde devlet kapısına girip Kanlıca’nın yüzünü ağartırlardı.” (E, 23).

Uyku tutmamak

“..., caminin yanındaki balıkçı kahvesinde yatan bekâr sandalcılardan iki üç delikanlıyı uyku tutmamıştı.” (E, 23).

Ayağa kaldırmak

“..., hemen bütün Kanlıca halkı ayağa kalkmıştı.” (E, 23).

Göz kamaştırmak

“..., göz kamaşıyor ve gayet ağır ilerleyen kayıkları zaman zaman kaybedip göremiyordu.” (E, 23).

Yüz çevirmek

“Köyümüzden yüzün çevirir...” (E, 24).

Gönlünü çelmek

³⁵ Sinan Gönen, “Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, Sayı 20, 207-217.

“..., padişahın gönlünü çeleni öğrenememişti.” (E, 30).

Dile gelmek

“Ab ve havasının letafeti kaleme ve dile gelmezdi.” (E, 45).

Ağzı var dili yok

“Padişahımız avcun içinde, ağzı var, dili yoktur.” (E, 56).

Bereket versin

“Bereket versin ki mevsim yazdı.” (E, 58).

Boynu kıldan ince olmak

“Birinin uygunsuzluğu görülürse cümlemizin boynu kıldan incedir...” (E, 60).

Sözünü kesmek

“..., Muhsin Çelebi’nin sözünü kesti.” (E, 60).

Laf atmak

“..., biraz hatırlıca olanlara da ayaküzeri beş on laf atarak çıkıp gidiyordu.” (E, 69).

(Bir işte) eli olmak

“Saray-ı Hümayun’dan Sulukule’deki çingene barakalarına varınca, her yerde eli vardı.” (E, 70)

Kesenin ağzını açmak

“Ona derdini döken ve kesesinin ağzını açan, er geç dermanını bulurdu.” (E, 70).

Meydana çıkmak

“..., gökten zembille inmiş gibi meydana çıkardı.” (E, 70).

(Bir şeyle) başa çıkmak

“..., Kahveci Ali Beşe ve Patrona olmadan başa çıkaramayacağını anlıyordu.” (E, 72).

Ele avuca sığmamak

“Çocukluğundan beri ele avuca sığmamıştı.” (E, 75).

Ele avuca sığmamak

“İşte o zamanlar, ele avuca sığmazdı.” (E, 76).

Dikkat kesilmek

“Civelek Mustafa tepeden tırnağa dikkat kesilmişti.” (E, 84).

Tepeden tırnağa süzmek

“Kethüda Paşa’nın arabacısı delikanlıyı tepeden tırnağa kadar süzerek.” (E, 88).

Göz gezdirmek

“...; sonra divanhanenin ortasında dimdik durarak iki kolunu açtı, etrafına, şöyle bir göz gezdirerek.” (E, 93).

Can atmak

“..., yâr ve ağyara görünmeden evine can atmak istiyordu.” (E, 95).

(Birine) abayı yakmak

“Bana abayı mı yaktın yoksa!..” (E, 102).

Gözden geçirmek

“Sokağı şöyle bir gözden geçirdikten sonra.” (E, 105).

Can alıp can vermek

“Gönül kaptıranların uğrunda can verip can alacakları güzellerdendi.” (KS, 15).

Bülbül gibi şakımak

“... bülbül gibi şakırdı.” (KS, 16).

Yüzü kızarmak

“... yırtık mintanından ve yamalı donundan ötürü yüzünün niçin kızardığını da anlıyordu.” (KS, 16).

Gözleri parlamak

“Pidakis’in gözleri parlayıverir...” (KS, 18).

“... onu nerede görse suratını asiyordu, hele kilise civarında dolaşıyor görürse homurdanıyordu.” (KS, 18).

Kaşlarını çatmak

“... Andon Sudaro kaşlarını çatar ve suratını buruştururdu.” (KS, 18).

Gözüne kestirmek

“... gözüne kestirdiği üç delikanlı vardı.” (KS, 18).

Lafı değiştirmek

“Ve sonra lafı hemen değiştirmişti.” (KS, 19).

Söz vermek

“Afro’ya söz vermiştim.” (KS, 20).

Ayağını kesmek

“... ayaklarını adadan kesmişlerdi.” (KS, 21).

Beli bükülmek

“... ama beli bükülmemişti...” (KS, 22).

Müjde vermek

“Ama Afro’ya müjde verebilirim.” (KS, 26).

Boy göstermek

“Her akşam kırdan dönünce kilisenin etrafında boy gösterir...” (KS, 27).

Yüz vermemek

“İkisine de yüz vermiyor...” (KS, 27).

Kulp takmak

“Pidakis’e bir kulp takması kolay...” (KS, 27).

Yolunu beklemek

“Kilise etrafında dolaşıp yolunu bekleyeceğim...” (KS, 28).

Faydası dokunmak

“Pandeli’nin sana faydasının dokunacağını zannetmem.” (KS, 28).

İple çekmek

“İple çekilen sabah oldu.” (KS, 29).

Taş kesilmek

“Kir İspiro taş kesildi.” (KS, 31).

Lafa karışmak

“Lafa başkaları da karıştı.” (KS, 34).

Söz dinlemek

“Haşarı çıplak oğlan Andriya da söz dinledi...” (KS, 35).

Kara çalmak

“Bana kara çalacaktı hırsız diye...” (KS, 35).

Ayağının altına almak, Pestile çevirmek

“... Kir İspiro’yu ayağının altına alır, pestile çevirirdi.” (KS, 36).

Seyirci kalmak

“... Lefteri o yeniçeriye karşı seyirci kalamazlar.” (KS, 36).

Göze batmak

“... göze batmaması için de adamıza göndertmiş...” (KS, 38).

Dolap çevirmek

“... çevirdikleri dolabı anlatmıştı.” (KS, 47).

Altını Üstüne getirmek

“... kasabanın altı üstüne geldi, neler oldu.” (KS, 50).

Topa tutmak

“... kaptanpaşa adayı topa tutar, mahvoluruz...” (KS, 53).

Dikkat kesilmek

“... fakat körkütük sarhoş olduğu zamanlarda bile çıkarı olan meselelerde dikkat kesilirdi.” (KS, 54).

Aklın yolu birdir

“Akıl için yol birdir” der Türkler.” (KS, 55).

İşi pişirmek

“Hızla işi pişirmiş olabilir...” (KS, 56).

Kulak vermek

“Yerinden fırlayıp dışarıya kulak verdi.” (KS, 59).

Avucunun içine almak

“Valide sultan efendimizi de avucunun içine aldı.” (KS, 97).

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar

“Ama yalancının mumu yatsıya kadar yanar demişler.” (KS, 97).

Aklını oynatmak

“Aklımı oynatacağım anacığım!” (KS, 99).

Ayağını kesmek

“Bundan sonra oralardan ayağını kessin.” (KS, 99).

Boğazı düğümlenmek

“... ama sesi boğazında düğümlendi.” (KS, 100).

Adını ağzına almamak

“... Destiyar’ın adını bile ağzına almıyordu.” (KS, 103).

Aklını oynatmak

“Biçare aklını iyice oynatmış” diye geçirdi içinden.” (KS, 105).

Kafasında şimşek çakmak

“... Gürcü Hüsrev Ağa’nın kafasında bir şimşek çaktı.” (KS, 106).

Gözü uyku tutmamak

“Geceleri zaten gözünü uyku tutmuyordu. (KS, 109).

Dillere destan olmak

“Güzelliği dillere destan olmuştu.” (KS, 119).

Ateş düştüğü yeri yakar

“Ateş düştüğü yeri yakar.” (KS, 130).

Elden gitmek

“... Sultan Ahmedim elden gittikten sonra onların bana lüzumu yoktur...” dedi.” (KS, 132).

Kanı donmak

“Mehmed Paşa’nın kanı buz gibi dondu.” (KS, 138).

Kulak vermek

“... İstanbul’un semasını dolduran bir uğultuya kulak verince telaşlandı.” (KS, 141).

Kan gövdeyi götürmek

“Şehirde kan gövdeyi götürür, can pazarıdır.” (KS, 141).

Burnunu sokmak

“... her işe burnunu sokmamasını ihtar etmişti.” (KS, 144).

Eli boş dönmek

“Ve Sultan Osman İstanbul’a eli boş döndü.” (KS, 146).

Kayıtsız kalmak

“... o kanlı vakaya karşı da kayıtsız kaldı.” (KS, 152).

Etekleri zil çalmak

“... sevincinden etekleri zil çalan valide sultanı da bindirip Aksaraay’daki kışlalarının orta avlusundaki camiye götürdüler.” (KS, 153).

Söz ayağa düşmek

“Artık söz ayağa düşmüştü.” (KS, 154).

Bıyık altından gülmek, Renk vermemek

“O kıta zabitleri ağanın saflığına bıyık altından güldüler, ağaya renk vermediler.” (KS, 156).

Söze karışmak

“Bu sefer Sultan Mustafa’nın anası gazaplı Çerkez karısı söze karıştı...” (KS, 159).

Göz göze gelmek

“... fakat padişahla göz göze geldi.” (KS, 172).

Sözü geçmek

“Bağdat valilerinin sözü geçmez olmuştu.” (KS, 178).

Diş bilemek

“Bekir Subaşı’ya diş bileyen Mehmed Ağa...” (KS, 178).

Gözünde tutmak

“Bağdat 16. Yüzyıldan beri İran şahlarının gözünde tüten bir beldeydi.” (KS, 178).

Elden gitmek

“Koca Bağdat elden gitmiş, umursamamıştı.” (KS, 180).

Dize getirmek

“Elinde Bağdat Kalesi’ni dize getirecek top yoktu.” (KS, 181).

Can atmak

“... kendisi de cins bir kuzgun atın sırtına düşüp Erzurum Kalesi’ne can attı.” (KS, 181).

Hakkından gelmek

“... fakat er veya geç hakkından gelineceğini biliyordu.” (KS, 182).

Yerin kulağı var

“İkisinden başka kimse yoktu, ama yerin kulağı vardı.” (KS, 184).

Yolunu tutmak

“Ordu İstanbul yolunu tutarken azledilen...” (KS, 185).

Ayak diremek

“... ayak diremeye utandılar.” (KS, 190).

Göz göze gelmek

“O sırada Kösem ile Sultan Murad göz göze geldiler...” (KS, 193).

El çekmek

“... Musa Çelebi’den el çekmektedir’diyeyim ve Musa Çelebi’yi kurtarayım...” (KS, 202).

Diline dolamak

“... anasını her görüşünde, artık diline dolamıştı.” (KS, 205).

Hakkından gelmek

“Bugün o hainin hakkından gelmek isterim...” (KS, 207).

Başının altından çıkmak

“Geçenki fitnelerin senin başının altından çıktığını bilmez miyim sanırdın?” (KS, 208).

Dili tutulmak

“Kızcağızın dili tutulur gibi olmuştur...” (KS, 221).

Yüreğine inmek

“Bütün ev halkının yüreğine inecekti.” (KS, 231).

Canından bezmek

“... bilhassa zenginleri canlarından bezdiler.” (KS, 234).

Yerinden fırlamak

“Ve yerinden deli gibi fırlayarak...” (KS, 238).

Kanına girmek

“Mehmed Ağa köylünün kanına girmedi, yanına gitti...” (KS, 239).

Dil uzatmak

“Huzurumda size dil uzatan Nefi’ye ne ceza vereyim!” (KS, 244).

Kökünü kurutmak

“Eşkîyanın kökünü kuruttu.” (KS, 249).

Su testisi su yolunda kırılır

“Su testisi su yolunda kırılmıştı.” (KS, 254).

Göz yummak

“Ahvaline göz yum, kulak tıka, benden ona desturdur...” (KS, 260).

Elden kaçırmak

“Valide sultanlığı bir kere elden kaçırsa devlet bir daha başına konmamak üzere uçacaktı.” (KS, 260).

Dört gözle beklemek

“Senden dört gözle haber beklerim...” (KS, 271).

Ele vermek

“... beni ele verirse padişahımız beni bir an sağ bırakmaz.” (KS, 271).

Yüz çevirmek

“O geldikten sonradır ki oğlum benden tamam yüz çevirdi...” (KS, 272).

Küçük düşürmek

“... Zeynelabidin gibi eclafın gözünde küçük düşürür.” (KS/ 281).

Gözüne uyku girmemek

“... Kasım’ın idamından beri geceleri gözüne uyku girmiyordu.” (KS, 301).

Kulak vermek

“Uyanan küçük kız da kulak verdi...” (KS, 301).

Dili tutulmak

“O anda ikisinin de dili tutuldu.” (KS, 301).

Kanına susamak

“Bana bu oyunu oynayanı dahi bilirim ki bir avuç kanıma susamış valide sultan hazretleridir!..” (KS, 315).

Diline düşmek

“... ben halkın diline düşmüş bir garip Sultan Murad yetimiyim.” dedim.” (KS, 315).

Açığa vurmak

“... işi açığa vurmaya cesaret edemez” diye düşünmüştü.” (KS, 324).

Ağır gelmek

“Bu hakaret Safranbolulu Hüseyin’e ağır geldi.” (KS, 330).

Köstek vurmak

“... vezirin eline ayağına köstek vurmaktır.” (KS, 334).

Dillere destan olmak

“Otuz beş yaşlarında mertliği dillere destan olmuş...” (KS, 335).

Sözünü kesmek

“... kaşlarını çatarak Mehmed Efendi’nin sözünü kesti.” (KS, 336).

Söz almak

“... Sadrazam Kara Mustafa Paşa söz aldı.” (KS, 338).

Ateşle oynamak

“Kara Mustafa Paşa’ya ateşle oynamayı tavsiye etti.” (KS, 340).

Akıl almak

“Ne Hüseyin Kâhya’yı çağırtmış ne ondan akıl almış...” (KS, 343).

Küçük düşürmek

“Sultan İbrahim, ölümünden sonra, onu halk gözünde küçük düşürmek...” (KS, 352).

Yemeden içmeden kesilmek

“Saraya geleli yemeden içmeden kesildim.” (KS, 376).

Çile çekmek

“Çok çile çekmiş bir evladındır...” (KS, 378).

Yer yerinden oynamak

“İstanbul’da yer yerinden oynadı...” (KS, 386).

Can atmak

“Cümle vezirlerim bu mühür için can atarlar...” (KS, 394).

Dile getirmek

“... yoksulluk içindeki aşkına bir özlem duysa bile o duygusunu asla dile getiremezdi.” (KS, 396).

Ah çekmek

“Ben bunun ahını çekerim!..” (KS, 399).

Kanına girmek

“Yusuf’un kanına girmeme vallah sen sebep oldun...” (KS, 400).

Senli benli olmak

“Acem musahiple senlibenli olmuştu.” (KS, 404).

Söz geçirmek

“Söz geçiremedi...” (KS, 407).

Ümit bağlamak

“... kendisini saraydan kovan işte o ümit bağladığı İbrahim’di.” (KS, 417).

Yüzü kızarmak

“Yalnız olduğu halde utancından yüzü kızardı.” (KS, 418).

Başının çaresine bakmak

“Başının çaresine bak...” (KS, 421).

Gözüne girmek

“Dilbazlığıyla padişahın gözüne girdi.” (KS, 426).

Kan ağlamak

“Vallah biz dahi o ahvali duyar, kan ağlarız...” (KS, 432).

Meydan okumak

“Anam yeniçeriye meydan okur...” (KS, 438).

Dert yanmak

“... dert yanacak bir kapı bulamadılar.” (KS, 445).

Gözden geçirmek

“... içerisinde dikkatle gözden geçirdi.” (KS, 446).

Buluttan nem kapmak

“Sultanım... Herifler buluttan nem kapar...” (KS, 447).

Yüz çevirmek

“Ulema efendiler dahi vezirden yüz çevirmiştir...” (KS, 449).

Görünen köy kılavuz istemez

“Görünen köy kılavuz istemez...” (KS, 449).

Söz birliği etmek

“Ulema efendiler de ağalarla söz birliği etmiştir...” (KS, 451).

Yüreği sızlamak

“... Delibirader’in yüreği sızladı.” (KS, 454).

Kadere boyun eğmek

“Artık kadere boyun eğmekten başka yapılacak şey yoktu.” (KS, 462).

Ak akçe kara gün içindir

“Sultanım... Ak akçe kara gün içindir, şirin canın yolunda mal nedir...” (KS, 463).

Ayak diremek

“... Ahmed Paşa girmemek için ayak diredi.” (KS, 465).

Buz kesilmek

“Oğlan evvela buz kesildi...” (KS, 468).

Kan gövdeyi götürmek

“Saraya yürürsek kan gövdeyi götürür...” (KS, 470).

Ümit kesmek

“Kösem’den ümidini kesen Sofu Mehmed Paşa...” (KS, 491).

Dikkat çekmek

“Zeyrekzade’nin dikkatini çekmiş.” (KS, 495).

Dile gelmek

“... Kara Ali’nin ayaklarına ağlayarak kapandılar ve hemen dile geldiler.” (KS, 499).

Bir ayağı çukurda olmak

“Ne Allah’tan korkar ve ne de Peygamber’den utanır, bir ayağı çukurda doksanlık...” (KS, 501).

Aklını oynatmak

“... kimi aklını oynatırmış...” (KS, 502).

Akıl vermek

“... Laz Yunus ile Ağazade Mehmed, paşalarına akıl verdiler.” (KS, 504).

Bıyık altından gülmek

“... ağalar vezirin şaşkın haline bıyık altından gülüyorlardı.” (KS, 507).

Meydan okumak

“Kösem ocak ağalarıyla tamamen anlaştığı yeniçerilere dayanarak, vezir ile müftüye meydan okuyordu.” (KS, 514).

Sözünde durmak

“Ya yeniçeriler sözünde durmazsa?” (KS, 516).

Ayağını denk almak

“Ayağını denk al!” (KS, 539).

Aslan kesilmek

“... perşembe sabahı bu manzarayla karşılaşınca hemen aslan kesildiler.” (KS, 548).

Dil uzatmak

“... herkese dil uzatır olmuştu.” (KS, 552).

Eceline susamak

“İçinden de “Kendi eceline susamışsın...” (KS, 554).

Kılı kırk yarmak

“... hesabını kılı kırk yararcasına dikkatle yaptı.” (KS, 554).

Göz kamaştırmak

“Güzel çocuk, göz kamaştıran tuvaletiyle, bir peri padişahına benzemişti.” (KS, 555).

Diş bilemek

“Sipahi olup da mütegalibe ocak ağalarına diş bilemeyen kimse yoktu.” (KS, 580).

Göz açtırmamak

“... ve bunda göz açtırmayıp kılıç vurmaya başladı.” (KS, 583).

Dile gelmek

“O sabah cami ve mescitlerde imamlar dile geldiler.” (KS, 584).

Kulak vermek

“Ömer Ağa, sözümüze kulak ver...” (KS, 616).

Ak akçe kara gün içindir

“Ak akçe kara gün içindir...” (KS, 638).

Eline düşmek

“Avusturya ve Rusya’yla harp içindeydik; Aşağı Tuna boyunca Özi Kalesi ve kasabası Rusların eline düşmüş...” (KM, 11).

Topa tutmak

“... red cevabı alırsa İstanbul’u topa tutacaktı.” (KM, 23).

Baş eğmek

“İngiliz elçisinin ve donanmasının tehdidine baş eğmeyecekti.” (KM, 24).

Sokağa dökölmek

“İngiliz donanması geliyor haberiyle sokaklara dökölen... (KM, 24).

Hakkından gelmek

“İngiliz donanmasını sen efendimin gözü önünde yakıp hakkından geleyim!..” (KM, 25).

Ayak uydurmak

Nizam-ı Cedid erkânının n ikbalini çekemeyenler ile çağdaş medeniyete ayak uydurmayı...” (KM, 29).

Göze batmak

“Bunlar göze batıyordu, halk bu adamların devrilmesini istiyordu.” (KM, 31).

Baş başa vermek

“Köse Musa ile Topal Müftü, iki müfsit baş başa verdiler...” (KM, 35).

Yüz vermemek

“... Musa Paşa’ya yüz vermemiş ve bir yolunu bulup geri çağırtmıştı.” (KM, 39).

Gözüne çarpmak

“Durum Halil Haseki’nin gözüne çarptı...” (KM, 40).

Küçük görmek

“... Babiâli’nin kavasbaşısı kadar küçük gören bir adamdı.” (KM, 43).

Peşine düşmek

“... kayıklarla peşine düşüp Büyükdere’de yetişmişler.” (KM, 44).

Hakkından gelmek

“Hele ortalığı bir yatıştıralım, sonra beşini de yakalar, haklarından geliriz...” (KM, 44).

Kulp takmak

“... Köse Paşa ona da bir kulp taktı.” (KM, 44).

Ayak diremek

“Yamakları ayak diremeye teşvik edenleri de biliyorum!..” (KM, 45).

Söz dinlemek

“Yamaklar Laz taifesidir, kendi cinslerinden olanın sözünü dinlerler, 25. Yeniçeri Ortası’nın mütevellisi Kazancı Hacı Mustafa da Laz olup...” (KM, 53).

Müjde vermek

“İşte şimdi sizlere müjde veririm...” (KM, 58).

Hakkından gelmek

“... bulunacaklar ve hepsinin hakkından gelinecek.” (KM, 64).

Etekleri zil çalmak

“...etekleri zil çalan Köse Vezir tarafından pek hararetli nümayişle karşılandı.” (KM, 65).

Göz atmak

“Sultan Selim şöyle bir göz attıktan sonra...” (KM, 66).

Kulak misafiri olmak

“Bu adamların konuştuklarına kulak misafiri olan mütecessis Bartınlı.” (KM, 67).

Göz süzmek

“... kâğıdını göz süzerek, gamze ucuyla bakarak, feracesinin eteklerini ve şalvarının paçalarını gayet ustalıkla kaldırıp billur bacak ve pembe topuk göstererek vermişti.” (KM, 72).

Pire için yorgan yakmak

“... pire için yorgan yakıldı, bir sıçan için koca bir yangın çıkarıldı...” (KM, 77).

Dolap çevirmek

“Köse Musa Paşa’nın çevirdiği dolap karşısında gaflet uykusundan pek geç uyanacak...” (KM, 77).

Can atmak

“Dört beş gün sonra da Krelaş’taki yeniçeriler, tek Rus askerini görmeden hemen Silistre tarafına can attılar...” (KM, 83).

Aklını çelmek

“İstanbul’un nazenin hanımları ile yosma nigârların akıllarını çeldikleri gibi...” (KM, 88).

Göz koymak

“Yeniçeri Ocağı Başçavuşu Mustafa Ağa ocağın en yüksek makamlarından biri olan sekbanbaşılığa göz koymuştu.” (KM, 91).

Göze çarpmak

“1806’da hamisi Mihrişah Sultan ölünce göze çarpmamak için...” (KM, 92).

Diline dolamak

“... diline doladığı için onun tarafından ağır bir sille yemekten korkuyordu.” (KM, 94).

Diline düşmek

“... diline düşmek istemeyenler bu adamın ağzını altınla kapatırlardı.” (KM, 94).

Renk vermemek

“... Nezir Ağa’nın teklifi karşısında dehşet içinde kalmakla beraber renk vermedi.” (KM, 118).

Küçük dilini yutmak

“... ırz ve namus sahipleri de hayret ve dehşetten ağzını açamayıp küçük dilini yutmuştur.” (KM, 122).

Dili tutulmak

“... dili tutulup birkaç saatlik kocasının başsız cesedine vahşetle bakakalmış.” (KM, 140).

Üzerine titremek

“Büyük şehrin zengin bir gülyağı tüccarı olan kocası Eski Zağralı Bekir Ağa, pek sevdiği, üzerine titrediği...” (FH, 12).

Tuttuğunu koparmak

“... tuttuğunu koparır, ezer iki torunuyla konağa kapanmıştı.” (FH, 12).

Ağzını aramak

“Ertesi gün Arnavut oğlanların büyüğü çarşıya çıkınca mahalleliden iki üç kişi ağzını aradı, delikanlı dilini yutmuş, konuşmadı.” (FH, 15).

Dilini yutmak

““Ertesi gün Arnavut oğlanların büyüğü çarşıya çıkınca mahalleliden iki üç kişi ağzını aradı, delikanlı dilini yutmuş, konuşmadı.” (FH, 15).

Ağı var dili yok

“Kaşı gözü yerinde, on sekizini aşmış, yirmisine girmemiş, hamarat, ağı var dili yok, fakir bir kız bulup efendiye helalinden vermek gerekti.” (FH, 21).

Başını bağlamak

“Amcama ne oluyor ki başımı bağlamak lazımmiş diye ısrar edip duruyor?..” (FH, 21).

Demir tavında dövülür

“Demir tavında dövülür” demişler.” (FH, 25).

Kapıya dayanmak

“İster misin amcan yarın kapıya dayansın...” (FH, 25).

Deliye dönmek

“Kara Hüsam Efendi o gece evine dönmeyince uşağı Deli Bekir hakikaten deliye döndü.” (FH, 28).

Aklı yatmak

“Deli Bekir’in buna aklı yattı...” (FH, 31).

Akıl akıldan üstündür

“El elden, akıl akıldan üstündür, bir akıllı adam daha çıktı.” (FH, 31).

Yüreği sızlamak

“İşte bunu düşündüğü zaman yüreği sızladı.” (FH, 33).

Ağzını bıçak açmamak

“... Deli Bekir’i bir düşünce aldı, ağzını bıçak açmaz olmuştu.” (FH, 20).

Kulak kabartmak

“... fakat pek tez kulak kabarttı ve yüreği heyecanla çarpmaya başladı.” (FH, 21).

Göze almak

“... belki çökmek üzere olan köprüyü ölümü göze alarak geçtiler.” (FH, 41).

Dillere destan olmak

“Fakat Bâli Kaptan’ın elinde daha başka bir şey vardı ki dillere destan olmuş...” (FH, 45).

Boyun eğmek

“... Forsa Halil, emirlerine kör itaatle boyun eğecek adamları bulmakta güçlük çekmeyecekti.” (FH, 64).

Can vermek

“... kendilerine karşı amansız olan zabitanın pençesinde can veriyordu, Forsa Halil’in davetini adeta güle oynaya koşarak kabul edeceklerdi.” (FH, 64).

İçine ateş düşmek

“Daha ilk gördüğünde kadının içine ateş düşmüştü.” (FH, 69).

İple çekmek

“Ertesi hamam gününü iple çeken Zübeyde Hatun atlı nevcivanla yine karşılaştı...” (FH, 70).

Gönül vermek

“Kalp kalbe karşıymış, Kandehar şehzadesi Zübeyde Hatun’a ilk görüşte gönül vermiş...” (FH, 70).

Hakkından gelmek

“Muhadderat-ı İslamiye’yi baştan çıkaran bu Kızılbaşın hakkından gelecekti.” (FH, 72).

Üstüne toz kondurmamak

“Namusunu... evet, bunca yıldır üzerine toz kondurmadığı namusunu bu kadarcık şeye satamazdı...” (FH, 73).

Kulak kabartmak

“Evvela kulak kabarttı, sonra Deli Bekir’le yarenliğe başladı.” (FH, 75).

Ağızından kaçırmak

“İstanbul’a gelmek üzere Mısır’a muvasalat ettiklerini sadece gevezelik olarak ağızından kaçırdı.” (FH, 83).

Ayak diremek

“... hiçbir delil bulunamamış olmasına rağmen ağa ayak diredi.” (FH, 92).

Gözdağı vermek

“... gözdağı verme siyasetine kurban olmuşlardı.” (FH, 97).

Denize düşen yılana (yosuna) sarılır

“Unutma ki denize düşen yılana sarılır.” (FH, 104).

Ağız kulaklarına varmak

“Konyalı zenginın ağız kulaklarına vardı.” (FH, 125).

Ele vermek

“Geleceğim dedi, gelmedi, zahir önce Şivekâr’a gitti, kız bizi ele verdi.” (FH, 130).

Dile gelmek

“... kâhya dile gelmiş, kim bilir neler anlatacaktı.” (FH, 136).

Ağız kulaklarına varmak

“Gördüğü izzet ve ikramdan Esirci Cevriye’nin ağız kulaklarına varmıştı.” (FH, 137).

Dört gözle beklemek

“Ağa Hazretleri sizi dört gözle beklerler!” (FH, 156).

Dillere destan olmak

“Lale Devri’nde İngiliz elçisinin zevcesi olarak İstanbul’da bulunmuş ve güzelliği Türk haremlerinde dillere destan olmuş Lady Montague...” (PH, 11).

Akan sular durmak

“... Müderris İsmail Efendi için Yedigâr Bey’in kızını istemiş, paşa da “Verdim!..” deyince akan sular durmuştu.” (PH, 20).

Boş bulunmak

“... ekseriya boş bulundu ve kocasına pervasızca, “Efendi Babal..” dedi.” (PH, 21).

Göz göze gelmek

“Fakat Devrekânili delikanlı ile Atlases göz göze geldiler.” (PH, 22).

(bir şey olmaya) Yüz tutmak

“Yıllardan beri bakımsızlıktan mirî saraylar, kasırlar, bahçeler harap olmaya yüz tutmuştu.” (PH, 60).

Yüzüstü bırakmak

“Padişahlara mahsus mamurelerin yüzüstü bırakıldığı zamanlar için...” (PH, 60).

Ayak uydurmak

“Biz, böyle görmüyoruz; bir toplumun çağdaş medeniyete ayak uydurup...” (PH, 63).

Ayak uydurmak

“... ayak uyduramayacakları için külhana kabul edilmezlerdi.” (PH, 95).

İpliği pazara çıkmak

“... külhanbeyi Evren’in itirafıyla ipliği pazara çıktığı zaman 58-59 yaşlarında bulunuyordu.” (PH, 127).

Kabak çiçeği gibi açılmak

“... kabak çiçeği gibi açılıvermişti.” (PH, 133).

Kalıbını basmak

“Ferace yaşmak altına girmiş bir sade yüzlü mahbup oğlan olduğuna kalıbını basarım!..” (PH, 134).

Akan sular durmak

“Gümüştendaze hâkim huzuruna çıkar çıkmaz İslam dinini kabul ettiğini söyleyince akan sular durur gibi göründü.” (PH, 135).

Sinek avlamak

“... sinek avlayan dükkân komşuları en ağır ithamlarda bulundular.” (PH, 137).

Balık baştan kokar

“... Kazak ırgatın kefare şahbazıyla baskın vermesidir, şaşmamak gerek, balık baştan kokar...” (PH, 140).

Gözüne kestirmek

“Pervasız adam, çorbacısı olduğu kolluğun nezaretine terk edilmiş zengin piyasa muhitinde gözüne kestirdiği tüccarları...” (PH, 156).

Tüyleri ürpermek

“... dehşetle tüyler ürpertecek işkenceler yaptırdı.” (PH, 175).

Can atmak

“... kendisini bir defa değil, dilediği yerden dilediği kadar öpmesine can atardı.” (PH, 179).

Göz kamaştırmak

“Ne kadar göz kamaştırırsa, Fatma Hanım, çürüyüp dökülmüş eşya arasında kalmıştı.” (PH, 191).

Gözüne kestirmek

“... gözüne kestirdiği Patrona’ya elbet ki damdan düşer gibi açılmazdı.” (PH, 193).

Aklını oynatmak

“Patrona aklını oynatmış değildi, Fatma Hanım, “Ben, müflis, sen yoksul, neyle olacak!..” (PH, 199).

Göze çarpmak

“... yukarıda tarif edilen “kavmi katranî”yle göze çarpmadan temas imkânı sağlamak içindi.” (PH, 208).

Ümit beslemek

“... fakat esircibaşı için en küçük bir ümit besleyemezdi.” (PH, 210).

(birine) abayı yakmak

“Abayı mı yaktın bana yoksa?” (PH, 211).

(birinin) günahına girmek (günahını almak)

“Te girmeyeyim ölmüş ananın günahına ama, o karı seni bizim obalardan çalmış...” (PH, 212).

Boy göstermek

“Alayda boy gösterdikten sonra dağılmakta belki haklıydılar.” (PH, 215).

(bir şeye) kulak vermek

“Ağaya kulak veren olmadı, yalnız bir adam:” (PH, 228).

Buz kesilmek

“Muhsin Çelebi buz kesilmişti...” (PH, 244).

Göz atmak

“Rahat bir nefes alan Sultan III. Ahmed deftere şöyle bir göz attı...” (PH, 259).

Söz ayağa düşmek

“Zincirleme ihtilallerle devlet sözü ayağa düşmüş, korkunç bir anarşi devriydi.” (CH, 11).

Elden bırakmamak (düşürmemek)

“... alçaklık beklememekle beraber ihtiyatı da elden bırakmadı, Fazlıpaşa Sarayı’nda nöbete gittiği geceler Bihruz’u da beraber götürmeye başladı.” (CH, 14).

Karar kılmak

“Hırsızlıkta karar kılmadan hamallık, köçeklik, tellallık yapmıştı.” (CH, 16).

Ağız birliği etmek

“Konu komşu ağız birliği ederek mahalle kahvehanesinde oğlanın kulağını burmak istedi.” (CH, 19).

Renk vermemek

“... Bihruz etrafa renk vermeyerek, “Uşak hanımına koca olmaz...” (CH, 19).

Kulak misafiri olmak

“Meydanda bu konuşmaya kulak misafiri olanlar ikisinin etrafında küçük bir halka olmuşlardı.” (CH, 30).

Boş bulunmak

“Yandım Ali boş bulunup açıkladığı bu isim üzerine Arnavut Sinan ırkildi.” (CH, 34).

Yüreği ağzına gelmek

“Arnavut’un bu suali üzerine de Yandım Ali’nin yüreği ağzına geldi...” (CH, 34).

Tepeden tırnağı süzmek

“Hurşid Ağa serseriye tepeden tırnağa süzdü.” (CH, 38).

Ayağına düşmek

“... cennet kaçkını huriler ayağına düşse seni ya kazığa vurur ya çengele atardı.” (CH, 46).

(bir şeye) Akıl sır ermemek

“Bu meseleye akıl sır ermez vesselam...” (CH, 58).

Dolap çevirmek (döndürmek)

“Göreceksiniz, bu dolabı çeviren Hacı Osman’a bulaşığı olan biri çıkacak.” (CH, 58).

Dilini tutmak

“... ama sen gel de dilini tut bakayım!..” (CH, 59).

İçini çekmek

“Bir gün Gümrükçü içini çekmiş...” (CH, 66).

Baş başa vermek

“Bu iki adam da baş başa vermişler...” (CH, 72).

Ağzını aramak (yoklamak)

“... Dilaver’in ağzını aramak ve Sahba’nın kim olduğunu ondan öğrenmek lazımdı.” (CH, 91).

Ağzı dili tutulmak

“Bal Mehmed sersemlemişti, kadına cevap verecek oldu, dili tutuldu, atına bindi...” (CH, 95).

Minareyi çalan kılıfını hazırlar

“... kaldı ki ortada çöpçatan bir dadı kadın vardı ve “Minareyi çalan kılıfını hazırlar” demişlerdi.” (CH, 101).

Kırkından sonra azanı teneşir paklar

“... efendisinin telaşı karşısında iki ata sözü diline takılmıştı: “Kırkından sonra azanı teneşir paklar”, “Kişi azmayınca başına kaza gelmez” diye söyleniyordu.” (CH, 102).

Bir taşla iki kuş vurmak

“Bir taşla iki kuş vuracaktı, toy oğlanı cümbüşle söyletecekti...” (CH, 139).

Etekleri zil çalmak

“On gün sonra Sinan Ağa Yenibahçe’deki konağa etekleri müjde zilleri çalarak geldi.” (CH, 157).

Göbek atmak

“İzin ver önce bir göbek atayım, müjdeyi sonra vereyim!..” (CH, 157).

Göz atmak

“Mektuba önce şöyle bir göz attı, sonra tekrar dikkatle okudu.” (CH, 159).

Pot kırmak

“Sonra tereddütle, adeta bir pot kırmış olmaktan korkarak ilave etti.” (CH, 160).

İple çekmek

“Pazar günü konak halkı akşamı iple çekmeye başladı.” (CH, 162).

Ser verip sır vermemek

“... ser verip sır verme ki padişah yasağı çiğnemiş efendinin sebebi felaketi olursun aman oğlum...” (CH, 167).

Çileden çıkmak

“Güzel delikanlı bu süslü kıyafetiyle Cevahirli Esmâ Hanımsultan’ı, Sahba Kadın’ı muhakkak ki çileden çıkartacaktı.” (CH, 174).

Dile gelmek

“Delikanlı bir adam kadar yaklaşıncaya dile geldi.” (CH, 178).

Ağız değiştirmek

“Efendini buraya getirdikten sonra da ağız değiştirdi...” (CH, 199).

2.9. ALKIŞLAR, KARGIŞLAR

“Türk edebiyatında en güzel örneklerini Dede Korkut Kitabında gördüğümüz “alkışlar (dualar)” ve “kargışlar (beddua, ilenç)”, Türk sözlü edebiyatının en yaygın; fakat en az ele alınıp incelenen örneklerindendir. Genellikle bir arada ele alınan alkışlar ve kargışlar içerisinde alkışlar, iyi dileği ve dolayısıyla iyiyi ve güzeli yansıtan sözler oldukları için kötü dileği ve dolayısıyla kötüyü, çirkini ve öfkeyi yansıtan kargışlara nazaran daha çok dikkati çekmiştir. İster alkış ve kargış, ister dua ve beddua diye adlandırılınsınlar, bu sözler, iyilik görüp minnet duyanlarla, kötülük görüp canları yananların dillerinden hiçbir zaman düşmemiştir.”³⁶

"Otur sağlıklı ve sahib-i devlet efendimize duadan kalma..." (E, 15).

"Sabah olsun, hayır olsun..." (E, 25).

"Bre Allah sizden razı olsun oğlancıklar..." (E,28).

"Bre Allah razı olsun oğlancıklar..." (E, 28).

"Bre Allah sizden razı olsun..." (E, 33).

"Gaza niyetine el Fatiha!.." (E, 40).

"... Paşa'nın felaketini ve mahvını dileyenler, bekleyenler vardı." (E, 55).

"Dünya ve ahirette on parmağımız yakanda ve eteğindedir." (E, 56).

"Allah sahibine bağışlasın, elhak Kahveci Güzeli yiğittir." (E, 64).

"Bre maşallah çırağına..." (E, 64).

"Elin dert görmesin!

Kesen bereketli olsun Ali Bey!" (E, 67).

"Afiyet olsun ağam! Afiyet olsun sultanım efendim!" (E, 67).

"Allah mübarek eyleye!.." (E, 67).

"Allah ondan razı olsun benim Muslu Ağam..." (E, 74).

36 Öcal Oğuz vd. **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara, 2015, 214.

“Altına yapışsan toprak olsun! diye beddua etmişlerdir.” (E, 78).

“Kasım Ağa... Kasımpaşa gazanız mübarek olsun...dedi.” (E, 92).

“Allah kabul eylesin Efendi Hazretleri...” (E, 93).

“Muslu Ağa Hazretleri, sizin gibi gayret ve hamiyet sahibi ağalar eksik olmasın...”
(E, 94).

“Allah sahibi-i devlet efendimize ömür versin!..” (E, 95).

“Amma inşallah sözün saatine rastlar...” (E, 102).

“Allah gani gani rahmet versin!..” (E, 108).

“Allah rahmet eylesin...” (E, 108).

“Sabahın hayırlı olsun güzel çocuk...” (KS, 29).

“Sabahın hayırlı olsun Kir İspiro!..” (KS, 30).

“Allah kızımдан razı olsun!..” (KS, 74).

“İnşallah bana nasip olur, gelin olarak alırım şu kızı...” (KS, 75).

“Allah kem nazardan saklasın...” (KS, 80).

“İyiyiz sultanım, sağlığınıza duacıyız.” (KS, 99).

“Hemen Cenab-ı Hak asker-i İslam’ı küffar kılıcından korusun!” (KS, 146).

“... Şehzade Mehmed’i boğdurttuğu haberi yayılınca da beddualar başladı.” (KS,
146).

“Osman... dilerim Allah’tan ki, beni ömrümden nasıl mahrum ettinse sen de
behremend olma” demiş...” (KS, 146).

“Ağalık mübarek olsun!..” dediler.” (KS, 154).

“Sıhhatle daim olasınız sultanım hazretleri.” (KS, 164).

“Kutb-i zaman ve şeyh-i devran Aziz Mahmud hazretlerinin duasını almıştır.” (KS,
167).

“... bin hamd ü şükür ederim.” (KS, 169).

“... halkı zulümle ezip seni beddualara hedef yaparlar.” (KS, 169).

“... ve şeyhinin elini öperek hayır duasını almıştı...” (KS, 173).

“Bu vezirin rüşvet zulmü seni halkın bedduasına hedef tutar...” dedi.” (KS, 181).

“Ama Hak saklasın...” (KS, 194).

“... sevgili padişahımız sağ olsun! dedi. (KS, 199).

“Padişahım... Ömrün uzun olsun...” (KS, 204).

“Beni ve ümmet-i Muhammed’i Sultan Murad’ın pençesinden halas eyle Allahım!..”
(KS, 204).

“Nur içinde yatsın...” (KS, 216).

“... kendilerini bedduadan sakınırsınız, onun içindir ki, padişahımıza nasihat edin ve ulemanın hayır duasını alın.” (KS, 228).

“Mübarek olsun oğlum!” (KS, 236).

“Sağ olasın anacığım.” (KS, 236).

“Hayratın Allah indinde makbul olsun...” (KS, 236).

“Sen sağol padişahım...” (KS, 239).

“Hemen Bosnalı Mustafa’yı Hak korusun.” (KS, 242).

“Padişahım, gazan mübarek olsun, hemen Cenab-ı Hak vücuduma kuvvet ihsan eylesin...” (KS, 247).

“Allah başımızdan eksik etmesin...” (KS, 249).

“Allahıma bin hamd ü şükrederim...” (KS, 250).

“Alkış” denilir ama, iki eli birbirine çırpıp vurmak değildir, bir saray deyimi olarak alkıştır, aslında bir dua, bir gülbanktır. Genç hançerelerden semaya tane tane yükselen kelimeler:

Uğurun hayır ola

Yaşın uzun ola,

Yolun açık ola!

Saltanatınla mağrur olma padişahım

Senden büyük Allah var!” (KS, 250).

“Ahrette on parmağım Sultan Murad’ın yakasındadır!..” (KS, 253).

“... Revan Kalesi sana mübarek olsun!” (KS, 257).

“Ömrün ziyade olsun...” (KS, 258).

“Allah ömrünü uzun etsin...” (KS, 263).

“Devletine, sıhhatine dua eder...” (KS/ 288).

“Hamdolsun bu günleri gördük...” (KS, 290).

“Allah selamet versin...” (KS, 325).

“Hemen Cenab-ı Hak şehzadeni uzun ömürlü etsin!..” (KS, 349).

“Allah senden razı olsun...” (KS, 358).

“Allah seni padişaha bağışlasın...” (KS, 365).

“İnşallah Malta fethi nasip olur...” (KS, 368).

“Anasının hayır duasını alan berhudar olur...” (KS, 368).

“İnşallah nice yüz aklıkları görürüz...” (KS, 369).

“Mübarek ağzından çıkan dağ taş ardına...” (KS, 379).

“Var olasın... İki cihanda yüzün ak olsun...” (KS, 387).

“Hayırlı, mübarek olsun sultanım...” diyerek tebrik ettiler.” (KS, 393).

“Bana da senin hanümanını başına yıkmak inşallah nasip olur!..” (KS, 402).

“Ekmeğim size haram olsun!..” (KS, 407).

“Senin toprak başına!..” (KS, 411).

“Maşallah şehzadem...” (KS, 414).

“Berhudar olasın...” (KS, 414).

“Allah valide hazretlerinden hoşnut olsun.” (KS, 433).

“Allah saklasın, başımızdan eksik etmesin...” (KS, 447).

“Kalbin hoş olsun...” (KS, 455).

“İnşallah vücuduna zarar erişmez...” (KS, 462).

“Allahım... Heybetli göster evladımı askere!..” (KS, 473).

“Uğurun hayır ola!

Yaşın uzun ola!

Yolun açık ola!

Padişahlığına mağrur olma!

Senden büyük Allah var!” (KS, 474).

“Ecdadının tahtında şan ve şevketle ve taze bahtınla otur!..” (KS, 474).

“Allah ömrünüzü ziyade etsin...” (KS, 476).

“İlahi... Ben bunları ısmarladım... Bu zalimlerin hakkından gel!..” (KS, 478).

“Aleyke aynullah!..” alkışı gökyüzünü tuttu.” (KS, 483).

“Sabah ola... hayrola!..” (KS, 485).

“Şeriat kılıcın keskin olsun... Ömrün uzun olsun... Taze civan kullarına aşk olsun!” (KS, 552).

“Hamdolsun... Okuduğumuz bize yeter...” (KS, 553).

“Ey müntakim Allah!.. Ümmet-i Muhammed arasına kılıç düşürüp bizi içimizden zevale veren zalimleri Kahhar adına kahret!..” (KS, 584).

“Allah seni başımızdan eksik etmesin...” (KS, 594).

“Padişahımızın ekmeği size helal olsun...” (KS, 614).

“Lala... Berhudar olasın...” (KS, 617).

Tuh yüzüne... Allah belanı versin tamahkâr Arnavut!..” (KS, 639).

“... bağırı yanık halk cesedine lanet etti.” (KS, 645).

“Hemen bu herifin fesadına Allah mani olsun!..” (KM, 39).

“Aşkbazlık, dilbazlık işte budur, aferinler şu yosma nigâra!..” (KM, 122).

“Kara Hüsam Efendi bir dua okuyup etrafına üfledi. Defol ya şeytan!” (FH, 23).

“Lanet olsun evine de kendisine de” diyemedi.” (FH, 33).

Hayrola?..” (FH, 40).

“... paşazadelerinin ayaklarına kapanarak her ne muradı varsa kavuşmasını dileyerek , ertesi sabah Langa Yenikapı’daki Hasanpaşa Sarayı’nı terketmişlerdi.” (FH, 58).

“Allah senden razı olsun!” (FH, 108).

“İnşallah hayırdır!” (FH, 120).

“... aferinler senin gibi üstatlarına.” (FH, 133).

“Hayır haberdır inşallah!” (FH, 155).

“... ol duhterin akıbeti de hemen hayırlı olsun, dedi.” (PH, 32).

“Mevcutları tamir ve ihya edelim, kâfidir, ecdadın ruhları da şad olsun...” (PH, 73).

“Haydi uğurun açık olsun!..” (PH, 97).

“Layhar Sultan aşkına şifa olsun!” (PH, 99).

“Kuşansın... müstahaktır... Allah mübarek eylesin!..” (PH, 164).

“Bu fitnede olan şekavet hiçbir vakada olmuş değildir; iki cihanda bednam olsunlar. Ey Ulu Tanrım!.. Kuran hürmetine bu adamların, anları bu yola sevk edenlerin ve anların peşine takılanların vücutlarını ortadan kaldır!..” (PH, 276).

“Allah gani gani rahmet versin.” (PH, 301).

“Eyvallah dedem!.. Ocağına bereket!..” (CH, 55).

“Aferinler irfanına, tahsiline, üstadına!..” (CH, 70).

“Bre canı cehenneme!..” (CH, 95).

“Bre Kasım Ağa, aferinler senin irfanının vallah...” (CH, 123).

“Buyur ağa... İnşallah oğlun çıkıp gelmiştir?.. dedi.” (CH, 129).

“Berhudar ol Ulak Ali oğlum. El ve etek öpenlerin çok olsun.” (CH, 165).

“Sefası daim olsun...” (CH, 165).

“Tayyaroglu, aferin senin idrakine, irfanına... dedi.” (CH, 185).

“Afiyet olsun!.. Daim böyle zevk ü sefada olasın sultanım!..” (CH, 189).

“Sabahı şerifiniz hayır olsun sultanım hazretleri!..” (CH, 202).

2.10. AĞITLAR

“Türk kültüründe yas tutma geleneğine bağlı olarak sürdürülen geleneklerden biri ağıt yakmadır. Ağıt, Türk kültürünün takip edebildiğimiz en eski dönemlerinden günümüze kadar sürdürülen yas geleneğinin bir ürünüdür.”³⁷

“Kültüre ve insana ait olan ağıt; ölenin iyi niteliklerini, ölümünden duyulan acıyı dile getiren söz veya ezgi demek olduğu gibi, edebiyatta da ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sagu, mersiye anlamına gelmektedir.”³⁸

Romanlarda tespit edilen ağıtlar şu şekildedir:

“Bir şah-ı âlişan idi
Şah-ı cihana kıydılar
Gayretli genç arslan idi
Şah-ı cihana kıydılar.

Gazi bahadır han idi
Âli neseb sultan idi
Namiyle Osman Han idi
Şah-ı cihana kıydılar

Ey dil ciğerler oldu hun
Derdim bir iken oldu on
Kan ağladı ehl-i fûnun
Şah-ı cihana kıydılar.” (KS, 180).

“... Civelek Süleyman adında bir yeniçeri tarafından katledilen Pehlivan Paşa’ya söylenmiş ağdın çeşnisindedir, aynı kalemin eseridir” diyebiliriz.” (KM, 143).

“Gün doğar Kabakçı Ağam uyanmaz
Uyanmaz aman

³⁷ Gonca Kuzay Demir, Dede Korkut Anlatmalarından Hareketle Ağıt Türü Üzerine Bir Değerlendirme, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 15/2, 2015, 196.

³⁸ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>

Başsız yatan ağacığma kılınmaz
Bir namaz aman

Bıyıkari burma burma sırmadan
Hüküm sürdü hatır gönül kırmadan
Uyur iken gelin kızın koynunda
Kesilir mi padişaha sormadan

Pazarlıyla Oflu gelsin ağlasın
Nerde acep o Yomralı celasın
Hacı Bektaş evlatları kara bağlasın
Hâk ile bir olsun Kavak Kalesi

Cümle yoldaşların kaşları çatık
Gövdesi döşekte boş durur yastık
Eller başı alıp gider de aman
Palalar kınında durur mu artık

Gelin ağlar başsız ağam uyanmaz
Vallah billah buna yürek dayanmaz
Dayanmaz aman dayanmaz” (KM, 144).

2.11. İLÂHİLER

“Mutasavvıfların, “Allah’ın birliğini azamet ve kudretini anlatan veya telkin eden manzumeler ilâhî adıyla anılır. Hem aruz, hem de hece ile yazılırlar. Tarikatlere göre değişik adlarla anılırlar. Mevlevîler âyin, Gülşenîler tapuğ, Alevi-Bektaşiler nefes, Halvetîler durak, diğer tekke mensupları cumhur adını verirler.”³⁹

Romanlarda yer alan ilâhiler bazen terimsel olarak bazen de ilâhinin kendisine yer verilmiştir:

³⁹ Abdurrahman Güzel, Ali Torun, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2005.

“Bre medet... İlahi okur ciğer köşe oğlancıklarımıza bayramlık giydirip öne koşalım!..” (E, 26).

“Murad Reis’in gemileri seksen direkli
İçinde tayfalar ağalar aslan yürekli.
Güm gümbam... güm gümbam...
Deniz anam olmuş gökyüzü babam...” (KS, 70)

“Açıldı çün bezm-i elest.
Devr eyledi peymanesi
Andan içenler oldu mest
Ayrılmadı mestanesi” (KS, 86).

“İsteyen yârın
Hak ider yârın
Bulsa dildarın
Saklar esrerin.

Bakmayın cana
İrdi canana
Girdi meydana
Terk idip yarın

Yâr elin yuttu
Birliğe yetti
Dost ile itti
Gizli bazarın.” (KS, 117).
“Ey Allahım bir zerreyim daneyim
İmarına muhtaç bir viraneyim
Lütfun ile gafletten uyaneyim
Çerağına muhtacım pervaneyim

Sen bilürsün sen bilürsün sadıkı
Sen bilürsün bezm-i vasla layıkı

Hüsnüne pervane kıldın âşıkı
Ger muradın yakmak ise yaneyim.” (KS, 121).
“Olsa kumlar sağışınca ömrüne hadd-ü aded
Gelmeye bu şişe-i çarh içre bir saat gibi...” (KS, 124).
“N’ola tacım gibi başımda götürsem daim
Kadem-i resmidir ol Hazret-i Şah-i Resulün
Gül-i gülzar-ı nübüvvet o kadem sahibidir
Ahmeda durma yüzün sür kademine o Gür’ün...” (KS, 133).
"Nagâh açılır perde
Derman erişir derde
Görelim Mevla neyler
Neylerse güzel eyler” (KS, 601).
“Aşkınla cihan beste, lütfeyle inayet kıl
Derdinle bu can haste, lütfeyle inayet kıl
Âşıklara ihsan et, dertlilere derman et
Vuslat yolun âsan et, lütfeyle inayet kıl.” (CH, 70).

2.12. MANİLER

“Mani söyleme, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Manilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz. Kendine özgü bir gelenek içinde söylenen maniler bir ucuyla günümüze uzanır. Diğer halk kültürü ürünleri gibi toplumu ayakta tutan dinamikleri belirlemekte önemli bir rolü olan manilerde, Anadolu insanının dünyaya bakışının yanı sıra estetik modelleri de temsil edilir.”⁴⁰

“Anonim Halk Edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biri de “mânî” dir. Düğünlerde, kadın topluluklarında, iş yerlerinde, tarlalarda vb. yerlerde söylenen mâniler, umumiyetle hece vezninin 7 veya 8’lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir.”⁴¹

“Hiç ummadığın yerde
Nagâh açılır perde
Derman erişir derde!” (KS, 134).

⁴⁰ Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011, 148.

⁴¹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, 324.

“Ak yanaklar iki gül
Kâkülü altın püskül
Ne ağlarsın güzelim
Güzelim ah Osmanım.” (KS, 157).

“Sil gözünün yaşını
Koy sineme başını
Pek sevdim be Osmanım
Senin samur kaşını...” (KS, 157).

“Öyle mi halim felek
Dil bilmez zalim felek
Kestin can bahçesinden
İki nihalim felek...” (KS, 583).

“Bektaş... Bektaş...
Kafasına taş
Kafasına taş!..
Gördünüz mü bunu
Ayağında donu
Bildiniz mi onu
Tu yüzüne... Vurun gözüne...” (KS, 645).

“Vurma bize yazık
Bektaş’a kazık.” (KS, 645).

“Varup bükün kulağı
Pekçe basın ayağı
Gayret ister yamaktan
Hacı Bektaş Ocağı!..” (KM, 44).

“Bakın hele şu hanıma ak yaşmak canfesi var
Cezayirli civan gibi başında da fesi var
Ben bilirim nazenini adında bir ‘fe’si var!..” (PH, 190).

“Küfür ile azanı
Eski düzen bozanı
At içine kaynasın
Kaldıralım kazanı!..” (PH, 239).

2.13. GAZELLER

“Gazel kelimesi Arapça “kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek” demektir. Sevgiden, sevgilinin aşkından sözeden gazeller Arap edebiyatında önceleri kasideler içinde bir bölüm olarak görülürken VII. yüzyıldan sonra bu adla ayrı bir şekil olarak kullanılmaya başlanmıştır. Gazelin asıl konusu aşk ve sevgilidir. Sevgili ile ilgili olarak şarap ve tabiattan söz edilir. Bu bir kural olmakla birlikte özellikle XVIII. yüzyıldan sonra gazelin konusu genişletilmiş; bir fikir, felsefî bir düşünce, bir hayat görüşü, tâli’den yakınma gibi başka nazım şekillerinin konularında da gazeller yazılmıştır.”⁴²

Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında gazellerin hem terimsel olarak adı geçmiş hem de yer yer gazelin kendisine yer verilmiştir:

“... Burnaz Hasan Çelebi tarafından bestelenmiş bir gazelini hatırladı:

Uşşakın olsa n’ola feda nakd-i canları,
Seyritmedin mi dünkü fedayi civanları?
Şevk ateşine sen de tutuştun mu ey gönül?
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlivanları?
Ol perçemin nazirini hatırda mı gönül,

Görmüş idik geçen sene sümbül zamanları!
Çeng ü çegâne zevki biraz dursun el aman,
Seyridelim bu seyre gelen dilsitanları.
Malumdur benim sühanım, mahles istemez,
Fark eyler anı şehrimizin nüktedanları...” (E, 42).
“Sadabad kasırları şarkılar, gazellerle inlerdi.” (E, 50).
“Eyledim size dua ile selamım irsal
Siz selamette olun, düşman ola biçare
Cenk nam-ı Hüdayı komamız hiç dilden
Avn-i Hakkı dileyüb yalvarınız Gaffar’e.” (KS, 91).
“... bedmestler meclisinde gazel okur!” (KS, 187).
“Ben bu Rumelleridir, bunda suhandanlar olur,
Bu irem gülşenidir, mürğ-i hoş elhanlar olur;

⁴² Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, 19-20.

Altın üsküflü, yalın yüzlü güzel sakiler.
Sohbeti Ruşen ider şem-i şebistanlar olur!
Saki, aşkın sığayup naz ile sakilik ider,
Be bu yerlerde ne hoş serv-i hıramanlar olur!
Can katar cana dolu içüb öpüşdükçe müdam,
Bu da bir kûşedürür, bunda güzel hanlar olur;
Bir iki ücra ile aklun alurlar kişinin,
Can ü dil gaaret ider afet-i devranlar olur!
Gonceveş bülbül-i Dilbestelerin gönlün açar,
Çok güler yüzlü, güşade gül-i handanlar olur!” (KS, 233).
“Âşk odur ki yâri eşiğinde can vere
Ben âşıkım, sözüm de benim âşıkane dir!
Her kişi nakd-i canını amade eylesin
Yaran-ı aşk!.. Sohbetimiz arifane dir!
Arz-ı niyazı bülbülünün figanlarıdır,
Pervane-i belazedenin yane yanane dir!” (KS, 256).
“Zaman-ı işreti fevt etmek olmaz fırsat elde yken
Hemişe meclis amade, hemişe elde cam olmaz!” (KS, 256).
“Gördüm ol meh duşine bir şal atub lahurdan
Gül yanaklar üstüne yaşmak tutunmuş nurdan
Nerdubanlar busişi nermin damaniyle mest
İndi bin işveyle bir kâşane vi fağfurdan
Atladı damen tutub üç çifte bir zevrakçeye
Geçdi sandım mahi nev ayinei billurdan” (PH, 66).
“Nim sun peymaneyi, saki tamam ettin beni!..” (PH, 113).
“Uşşakın olsa nola feda nakdi canları
Seyretmedin mi dünkü fedayi civanları
Şevk ateşine sen de tutuştun mu ey gönül
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlivanları
Ol perçemin nazirini hatırda mı gönül
Görmüş idik geçen sene sümbül zamanları.” (PH, 115).
“Giyip bir kerre mavi câmeler azmi çemen kılsan
Yemi ahdarda Hıdr’a, gökteki İsa’ya benzersin!..” (CH, 214).

“Yeşiller giydiğince tutii gûyaya benzersin

Padişahım siyehpuş olduğunda Kâbei Ulya’ya benzersin!..” (CH, 214).

2.14. KASİDELER

“Kaside niyet etmek, yaklaşmak” anlamlarında “kasada” kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Bir kişiyi övmek ve genellikle karşılığında yardım istemek için yazılan şiirlere denir. Arap edebiyatında doğmuş ve İran’da bazı değişikliklere uğrayarak gelişmiş, oradan da Türk edebiyatına girmiştir.”⁴³

Romanlarda tespit edilen kasideler şu şekildedir:

“Kayığın etrafına, çepeçevre bir şerit halinde, lacivert üzerine altın yaldızla, Seyyid Vehbi’nin bir kasidesi yazılmıştı.” (E, 16).

“Bu vesileyle devrin en büyük şairleri tarafından kasideler ve tarihler sunulurdu.” (E, 22)

“III.Ahmed’e, İbrahim Paşa’ya, paşanın en yüksek mevkileri işgal eden akraba ve taallukatına kasideler sunulurdu.” (E, 50).

“Eyledim lutf ile bir böyle kaside teklif

Ki nazire diyemez bir yere gelse şuara!” (KS, 244).

“Tarihi Sultan Ahmed’in carî zebani lüleden

Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmed’e eyle dua” (PH, 249).

2.15. SEMAİLER

“Varsağı gibi, “tür” olarak kabul edilir. Âşıklar tarafından özel bir ezgi ile terennüm edilen “semai”ler genelde 8’li hece ölçüsüyle meydana getirilmişlerdir. Âşıklar tarafından hece ölçüsüyle meydana getirilen semâîlerde daha çok sevgi, doğa, güzellik gibi koşmada işlenen konular yer almıştır.”⁴⁴

“Sırmakeşlerin sahilinden de bir nara, arkasından bir semai yükselmişti.

Adam aman fe... si... var.

Bu hanıma doyum olmaz, incisi, canfesi var;

Cezayirli civan gibi başında bir fesi var;

Ben bilirim nazenini, adında bir fe’si var...” (E, 42).

⁴³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 40.

⁴⁴ M. Öcal Oğuz, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, 268.

“Küfürle karışık yükselen sesler, naralar, türküler, semailer, sabahlara kadar devam ediyordu.” (E, 69)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU'NUN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

3.1. KÖY, KASABA VE KENT YAŞAMI (MONOGRAFİLER)

“Köy ve şehir monografileri her alanda hızlı bir değişim yaşayan toplumumuzun yerleşim yerleri çerçevesinde çekilmiş birer kültürel fotoğrafı gibidir.”⁴⁵

“Zengin halk kültürünün kayıt altına alınıp korunması noktasında monografiler önemli bir yer tutmaktadır. Monografiler, halkbilimi çalışmalarında geçen yüzyılın yarılarında itibaren kullanılan tek konulu çalışma türü olarak son derece yaygın araştırma ve yorumlama araçlarıdır. Türk halkbilimi çalışmalarında da başarıyla kullanılan motif, tür esasına dayalı monografilerin yanı sıra bir köy, kasaba veya kent gibi yerleşme biriminin halk kültürünün kendi bütünlüğü içinde çalışıldığı köy, kasaba veya kent monografisi olarak adlandırılan çalışma tarzı yaygınlaşmış durumdadır. Analitik tahlile yönelik olarak alan araştırmasıyla derlenen malzemenin kendi iç bütünlüğünü taşıyan ve içinde yer aldığı sosyo-kültürel ve fiziki çevreye dair bilgilerle birlikte sistematik olarak tasnif edilmesi bakımından monografiler son derece önemli bir halkbilimi çalışma türüdür.”⁴⁶

Reşad Ekrem’in romanlarında köy ve kent yaşamına sıkça yer verilmiştir. Özellikle dönemin İstanbul yaşamına, insanlarına dair pek çok ize rastlarız. Tespit edilen unsurlar şöyledir:

“Güzel, büyük, muhteşem İstanbul, 18. asrın birinci yarısında çılgın bir liks, eğlence, zevk ve sefa yılları yaşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu tarihinin Lale Devri denilen bu faslının kahramanı da, III. Ahmed’in centilmen sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’ydı.” (E, 19).

“Kanlıca’nın yalnız balıkçı ve bahçıvanları değil, yalılarında oturan âyan ve eşrafı da ayaktaydı. Evlerden sokaklara dökülen, sokaklardan da akın akın yalılar arasında kalan daracık sahil parçalarına ve iskele başına yığılan halk, mahtapta, meşale ve fener almamıştı.” (E, 25).

⁴⁵ Ayhan Karakaş, “Köy ve Şehir Monografilerinin Halk Kültürünün Korunup Aktarılmasına Katkıları”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, Sayı 2, 2006, 243-250.

⁴⁶ Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2005, 54.

“Öyle ki, gecenin sessizliği ve bol ay ışığı içinde koca bir köy halkının uyandığını gösteren bu ses, koyda, hatta karşı Rumeli sahili sırtlarında derin akisler yapıyordu.” (E, 25).

“Sadrazamın sefere gideceği haberi İstanbul halkını fevkalade bir heyecana düşürmüş, İbrahim Paşa ve yârânı hakkındaki dedikodular bir an içinde unutulmuş, her tarafta, her yerde sahib-i devletin başardığı işler sayılıp dökülmeye başlamıştı.” (E, 40).

“Kağıthane Deresi ve civarı, İstanbul’un her tabakadan halkının tekellüfsüz gidip eğlenebilecekleri yerlendendi. Bu taraflarda İstanbul halkının gittiği yerlerden biri Alibeyköy’dü.” (E, 45).

“Laleler çatladı mı, başta III. Ahmed ile veziri, devlet erkânı, büyük zenginler bulunmak üzere bütün İstanbul halkı, baharın ilk güzel günlerinden itibaren mesirelere dökülürlerdi.” (E, 49).

“Bütün balıkçı memleketleri gibi Değirmenlik de şenlikli yerdı.” (KS, 13).

“Tamamen Rum olan halkı, kadın erkek, genç ihtiyar ve çoluk çocuk sokaklarda yalınayak dolaşırlardı.” (KS, 13).

“Tahtakale büyük şehirde ayaktakımının kaynaştığı bir semtti.” (KS, 101).

“Haber büyük şehirde çarçabuk yayıldı. Camilerde, mescitlerde, hanlarda, hamamlarda halkın günlük sohbet konusu oldu.” (KS, 138).

“Asker ve halk, akın akın Atmeydanı’na giden yollara döküldü. İstanbul şehri ayağa kalktı.” (KS, 149).

“Yüzlerce haşarat bir anda bir anda şehre yayıldı. Her türlü şenaati, denaati yapabilecek adamlar. Şehrin asayişinden sorumlu yeniçeri ağalığı erkânı ne yapacaklarını şaşırdılar.” (KS, 154).

“Devlet sözü onların çıplak ayaklarına düşmüş, taht şehrinde asayiş, mal ve can, ırz ve namus güveni kalmamış da.” (KS, 177).

“Şehir, ana baba günleri yaşadı; kızları, oğlanları kadınları cenderelere koyup sıktılar, şerbetini içip posalarını babalarının, kocalarının önüne attılar.” (KS, 179).

“... Sivas ve Erzurum vilayetlerini ele geçirmişti.” (KS, 179).

“Ordunun İstanbul’a dönmesiyle büyük şehrin havası bulanıvermişti o kış günlerinde.” (KS, 186).

“Pitoresk şahsiyeti, dekoruyla eski bir İstanbul sokağı. Fakirler semtinden geçtiği her halinden bellidir.” (KS, 221).

“Gün ortası, iş zamanı olduğu halde büyük şehrin en kalabalık çarşı ve Pazar yerleri bile ıssız ve sessizdi.” (KS, 273).

“Artık büyük şehrin her tarafında, çarşılarda pazarlarda, hanlarda hamamlarda hep Malta Seferi’nden ve Yusuf Paşa’dan bahsediliyordu.” (KS, 366).

“Halkın anlattığına göre şehir içinde kurulmuş bu tezgâhlardaki gemileri padişaha hediye olarak devlet ricali, zenginler, zengin esnaf toplulukları yaptırıyormuş...” (KS, 369).

“... Yusuf Paşa’nın İstanbul’a dönüşü, büyük şehir halkını tekrar coşturdu.” (KS, 387)

“... rezalet tersaneden bütün şehre yayıldı.” (KS, 402).

“Evvela taht şehri halkı, İstanbullular tabaka tabaka neşesini, huzurunu, güvenini kaybetmişti. Adalet cihazını temsil eden kadıların, hâkimlerin rüşvetle tayin edildikleri ve gittikleri yerde halkı rüşvetle ezdikleri, avami tabiriyle “Ali’nin hakkını Veli’ye verdikleri” artık kahvehane, bozahane sohbeti konusu olmuştu.” (KS, 403).

“Kadıların, hâkimlerin rüşvet zulmünden yılmış köylü, çeteler halinde dağlara çıkıyor, gasp edilmiş hakkını şekavetle almaya çalışıyor...” (KS, 403).

“Bütün çarşı halkı o meydan dayağının seyrine koştu.” (KS, 407).

“Köyde mektep yok...” (KS, 411).

“Köylerde ne ambar ne samanlık ne davar ne kümes kaldı.” (KS, 421).

“Büyük şehir ekmeksiz aç kaldı. Sokaklarda, meydanlarda halkın feryadı mahşer yerini andırdı.” (KS, 435).

“Böyle büyük felaketler karşısında büyük şehrin günlük hayatını aksatmayacak, halkı aç ve açıkta kalmaktan koruyacak sorumlu kimse İstanbul Kadısı Efendi’ydi.” (KS, 435).

“... büyük şehrin karanlık sokaklarında kayboldular.” (KS, 451).

“Şehirliyi evlerinde kapamak lazımdı. İstanbul sokaklarına yine tellallar salındı ve çarşıların, pazarların o gün de kapalı kalacağı ilan edildi.” (KS, 469).

“İstanbul’da bütün dükkânlar, çarşılar kapandı.” (KS, 514).

“Koca şehir bir facia sahnesi olmuştu. Ayandan, eşraftan, tüccardan, esnaftan yüzlerce kişi öldürülmüş, binlerce kızın ve taze delikanlının ırzına geçilmiş, bütün çarşıları, dükkânları yağma edilmişti.” (KS, 520).

“Halk arasında ve bilhassa İstanbul’un pek yaman mahalle karıları arasında Kösem aleyhine bir ‘Evlat katili cadı karı’ lafı yayılmaya başladı.” (KS, 530).

“On binlerce İstanbullu küçük, güzel padişahlarını görmek için yollara dökülmüştü.” (KS, 549).

“O geceyi yalnız saray değil, İstanbul şehri ayakta geçirdi. Çarşılar sabaha kadar açık kaldı, halk sabaha kadar eğlendi.” (KS, 560).

“Üsküdar sipahilik havasının kuvvetle estiği bir kasabaydı.” (KS, 580).

“O gece büyük şehrin halkı sessizce ayaklandı.” (KS, 584).

“İstanbul zengin şehirdir, fukara şehri değildir...” (KS, 587).

“Yarım saat sonra İstanbul’da bütün dükkânlar, çarşılar kapandı. Büyük şehir halkı ayağa kalktı sokaklara döküldü.” (KS, 590).

“İstanbul’da bir halk ve esnaf ihtilali başlamıştı.” (KS, 592).

“İstanbul’un bin bir minaresinde akşam ezanları okunurken, büyük şehir, Aksaray’daki yeniçeri kışlası müstesna, tam bir sükûnet içindeydi.” (KS, 596).

“Çarşamba günü öğleden sonra İstanbul şehri günlük tabii hayatına dönmüş göründü. Dükkânlar, çarşılar açıldı. Sokak başlarındaki karakollar ve şehri dolaşan devriyeler kalktı ve yeniçeriler kışlalarına döndüler.” (KS, 601).

“İngiliz donanması geliyor haberiyle sokaklara dökülen, Marmara kıyılarına yığılan İstanbul halkı evvela ürkmüş, ürpermişti...” (KM, 24).

“... İngiliz denizcileri İstanbul’un muhteşem panoramasını rahat seyredeemediler.” (KM, 27).

“Halk ve asker arasında ise günlerden beri devlet erkânını ağır şekilde kötüleyen bir rivayet dolaşıyordu.” (KM, 27).

“İstanbul zengin beldesidir, buraya fukara yakışık almaz!” (KM, 31).

“Perşembe günü seher vaktinde Kabakçı Mustafa Çavuş İstanbul sokaklarına ve meydanlarına “Kimseye zararımız yoktur! Halk dükkânları ve çarşıları açsın, işiyle gücüyle meşgul olsun!..” diye bağırarak tellallar çıkardı.” (KM, 56).

“Nizam-ı Cedid kaldırılmış olduğu için şehrin asayiş ve inzibatıyla beraber duruma hâkim olmak mesuliyeti İstanbul’da yeniçeri ağasının vekili sekbanbaşı ağanın omzuna yüklenmişti.” (KM, 57).

“Et Meydanı’na gitti, kadın ve çocuklar sokak ve çarşılarında dolaştılar. Et Meydanı’nda kalabalık durmadan arttı.” (KM, 57).

“İstanbul’daki hükümet Rumeli’deki bütün şehirlerden, kalelerden başka İstanbul’u bile Moskoflara satmışlar!..” (KM, 84).

“... İstanbul şehrine öyle velvele salmışlardı ki bir hafta on gün kadar kahvehaneler, hanlar, hamamlar yamaklarla dolmuş, cümle İstanbul halkı onlardan bahsedirdi.” (KM, 87).

“İstanbul’un kopuk hayta ve hergele esafil ve erazili, kaldırım oğlanı mühmel dilberanı ve pırpırı beta daltabanı cümle Laz kesimi esfablar tedarik edip yamaklık tasladılar...” (KM, 88).

“Koca Türkiye’nin âciz ve kirli ellerle inkıraz uçurumuna sürüklendiği o müthiş anarşi devrinin ibretle okunacak, hem gülünüp hem ağlanacak sahnelerindendir.” (KM, 97).

“İstanbul’da şehir eşkıyası hezele ve hayta güruhu, her türlü melanet ve şenaati, fuhuş ve rezaleti uluorta yapmaktan çekinmeyen, ırz ve namus yoksulu ve tohumun çamuru tabakası öylesine şımartılarak yüze çıkmıştı ki şehirde asayiş adına bir şey kalmamış, kadınlar ve çocuklar sokaklar, pazarlarda huzur içinde dolaşmışken, kadın ve çocuk şöyle dursun, dörtkaşlı denilen bıyığını yeni yeni burmaya başlamış, pazılı pençeli delikanlıların ırz ehli olanları bile mahalleleri sınırı dışına çıkamaz olmuştu.” (KM, 101).

“... o günlerde koca İstanbul’u büyük bir heyecanla ayaklandıran bir vaka oldu ve Atâullah Efendi de şeyhülislam kisvesi altında daltaban bir hayta oldu; bu yaman demagog adama o günlerin şartları içinde dokunulamazdı.” (KM, 113).

“Tüylar ürpertici o anarşi devrinde İstanbul’daki medreselerin hali ve içlerinde yaşayan softaların ahvali de pek perişan ve yamandı.” (KM, 113).

“Vefa Meydanı’nda günün her saatinde gençler at koşturur, seyyar satıcılar dolaşır, çocuklar oynayırdı; kibar semtinde olduğu için bütün döşemesi ve hamam takımları pak ve

cümle tellakları seçme, “çüst ü çalak” olan Vefa Hamamı da dolup dolup boşalırdı.” (FH, 11).

“Mesela Vefa semti, evvela kibar yatağıydı.” (FH, 11).

“O devirde bekâr uşaklarının bir iş buluncaya kadar İstanbul’da bir bekâr hanında veya odalarında barınabilmesi kolay değildi...” (FH, 17).

“Bu usule göre İstanbul’da en küçük bir zabıta vakasının olmaması gerekirken büyük şehirde yine sayısız serseri, uygunsuz, ruh ve ahlak sapıkları yaşar, zaman zaman tüyler ürpertici cinayetler, nefis azgınlığı eseri türlü şenaat olurdu.” (FH, 17).

“... şehrin güzelliğinden ve insanların nezaketinden hoşlanarak ikametini bir yıldan fazla uzatmış, hatta ufak tefek ticaret işleriyle meşgul oldu.” (FH, 35).

“Bâli Kaptan’ın, bir cinayete kurban gitmesi İstanbul’un bütün ticaret âlemini, tersane muhitini ve denizcilerini fevkalade müteessir etmişti.” (FH, 49).

“O devirde yatsıdan sonra sokağa çıkmak, dolaşmak şiddetle yasaktı, ancak kelleyi koltuğa alanların kârıydı...” (FH, 58).

“O devirde İstanbul’u, fuhuş çirkâbından pak bir belde de zannetmemelidir; fuhşun çeşitlisi evlerin, konakların hariminde geçer, meydana çıkınca da kazaya rıza gerekirdi.” (FH, 59)

“İstanbul ilim, irfan, sanat merkezidir, başka yerlere benzemez.” (PH, 13).

“Bazı yaramaz avretler de bunu fırsat bilerek halkı baştan çıkarmak kastı ile sokaklarda pek aşırı süslenerek dolaşmaya başlamışlardır. Hıristiyan kadınlarını taklit ile baş yaşmaklarına acayip şekiller vermişler, iffet ve ismete tamamen aykırı kılık ve kıyafetler icat etmişlerdir.” (PH, 14).

“1683’te Viyana bozgunundan sonra Türkiye’nin üstüne bir gam ve kasvet bulutu çökmüştü; gamlı yüz ve yaşlı gözlerle de toplum kalkınması olamazdı.” (PH, 52).

“Lale Devri, felaketli harplerden ve azametli toprak kayıplarından sonra büyük bir vezirin himmetiyle büyük bir kalkınma devrinin adıdır; tabaka tabaka bütün toplum hayatında güler yüzlü, ümitli ve neşeli bir kalkınma devri.” (PH, 58).

“İstanbul’da zaten hayli kabarık olan ayaktakımı, hayta güruhu bu münasebetle bir mislinden fazla arttı ve şehrin asayışı, dirlik düzeni bozuldu; hırsızlık, cinayet vakaları ve her çeşidiyle fuhuş arttı.” (PH, 207).

“Fitne çıktı!..” haberi bütün şehre yayıldı, ikindiye doğruydı ki İstanbul ahalisinin ırz ehli olanları evlerine kapanmış bulunuyordu, zaten tatil günüydü, şehrin üstüne soğuk, sessiz bir vahşey çöktü.” (PH, 227).

“O yıl İstanbul’da salgın halini almayıp çok mevzii kalmış olan bu hastalığa evvela şeyhin gözünün nuru Sultanzade Tulumbacı Evren Bey tutuldu...” (PH, 283).

“Tarihimizde kanlı bir müstebit olarak tanınmış bu padişah devlet idaresini henüz gereği gibi pençesine almamıştı. Zincirleme ihtilallerle devlet sözü ayağa düşmüş, korkunç bir anarşi devriydi.” (CH, 11).

“İstanbul’da baldırı çıplak güruhu çeteler kurmuş dolaşmakta, hırsızlık, cinaî vakalar her gece, her gün, şehrin her semtinde işlenir olmuştu; fuhuş ve türlü rezaletler ise sokaklarda göz göre yapılmaktaydı. Ayaktakımının oturduğu yerler, semt ise bataktaneden farksızdı.” (CH, 11).

“Beş Mısır hazinesine sahip tüccarın yanında dilenci, mazul bir beylerbeyinin önünde pırpır oğlan, ak sakallı şeyhin yanında bıçkın hayta, âlim ve şairle beraber manav, kasap, İslam camiasının he ırkından ve milliyetinden türlü kılık ve kıyafette, rengârenk dalgalar halinde dağılıp yayılan kalabalığın uğultusu, insana büyük şehirde yaşamının tadını verirdi.” (CH, 28).

“O anarşi devrinde o bayram günü İstanbul sokakları görülecek curcunalı bir âlem.” (CH, 92).

3.2. YERLEŞİM-YERLEŞİM TÜRLERİ

“Bugünkü bilgilerimiz ışığında, en azından 4,5 milyon yıldır var olan insanoğlunun konargöçer bir yaşam sürdüğünü ve yalnızca 12.000 yıl kadar önce küresel anlamda yerleşik yaşama geçtiğini kabul etmekteyiz. İnsanı yerleşik yaşama geçmeye teşvik eden veya zorlayan birçok etken var olsa da bunlar içindeki belki d en önemlisi, “iklim şartlarındaki değişim” yani çevresel etmenlerin yerleşim kurmaya uygun hale gelmesiydi. Konuyu açıklayabilmek için oluşturulmuş kuramlara göre, çevresel şartların uygun hale gelmesiyle, bitki ve hayvan yetiştiriciliği başlamış, bu da yerleşik yaşama geçilmesini tetikleyen bir diğer faktörü oluşturmuştur.”⁴⁷

⁴⁷ Alper Gölbaş, **Yerleşim Yerlerinin Seçiliş Biçimleri: Neolitik Kıyı Yerleşmelerine Bir Bakış**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 9, Sayı 46, 2016, 317.

Romanlarda yerleşim yeri olarak birçok şehir, kasaba ve köyün adı geçmiştir. Osmanlı döneminde geçen romanlarda şehir olarak özellikle İstanbul ve Edirne ile karşılaşırız. Bunların dışında kışlalarda yer yer karşımıza çıkmaktadır:

3.2.1. Sürekli Yerleşim (köy, kasaba, kent)

“İbrahim Paşa 1666 yılına doğru Ürgüp köylerinden Muşkara’da doğmuştu, ki bu köy sonra onun tarafından imar edildi ve “Nevşehir” oldu.” (E, 19).

“Hatta bir aralık gözden düşerek Edirne’ye sürgün edildi.” (E, 19).

“Kanlıca 1200 evli, evleri bağlı bahçeli bir Müslüman köyüydü.” (E, 23).

“... Samandra Çiftliği’nin ve Aydos Çiftliği’nin ve Haramideresi Çiftliği’nin ve beş pare Dalya’nın temessükleridir” dedi.” (E, 34).

“... Sütluçe kasabası, İbrahim Hanzade Bey Yalıları, Bezirgânbaşı Bağı, Ebussuud Bahçesi, Küçük Yusuf Bahçesi ve Karaağaç Bahçesi önünden bir ok gibi süzülerek Kağıthane Deresi’ne girmişti.” (E, 37).

“... Levent Çiftliği civarında bulunan bir dere akardı...” (E, 45).

“İstanbul muazzam bir beldeydi.” (E, 87).

“Muazzam mabetleri, sarayları, hanları, hamamları, tımarhaneleri, zengin çarşıları, pazarlarıyla İstanbul muazzam bir şehirdi.” (E, 88).

“Saraç Ali Bey’de Ali Beşe’nin Kartal Maltepesi’ndeki çiftliğindeydi.” (E, 92).

“Kağıthane köyü halkından beş on kişi destanı, düşünceli, gamlı dinliyordu.” (E, 107).

“... yanlarında koca bir ayı, üç oba Çingenesi, yaparak dökümünden çok sonra, kış ağzında, ...” (E, 107).

“Kasabanın bütün sokakları kaba taş döşeliydi.” (KS, 13).

“Üstünü kızı çiftliğe götürdüklerinde verecekti.” (KS, 56).

“Bir yıla yakın Eğriboz Adası’nda o balıkçı köyünde kaldı.” (KS, 101).

“Konya Koçhisarı’nda doğmuştu.” (KS, 114).

“Bulgurlu Köyü’nün kenarında bir çilehanesi vardı.” (KS, 115).

“At üstünde Eyüp’ten ta Edirnekapı’ya gelecek, şehre girdikten sonra da büyük şehri bir ucundan öbür ucuna kadar dolaşacaktı!” (KS, 137).

“Büyük şehrin göbeğinde bulunduğu halde şehirden yüksek kale duvarlarıyla ayrılmış ayrılmış...” (KS, 141).

“... taht şehri İstanbul’un halkına ve “kullarım” dediği yeniçerilere sevdiremedi.” (KS, 142).

“Üsküdar’a geçelim... Oradan Bursa’ya gidelim, hanedanımızın eski taht şehridir, orada oturalım.” (KS, 155).

“Şehre bir casusunu sokarak...” (KS, 178).

“... Tokat kasabasına gitmiş olan sadrazam ve serdar Hüsrev Paşa’nın memleketlisi ve çok yakın dostuydu ve aynı tınyette bir adamdı.” (KS, 188).

“Hasan Halife’ye şehir içinde de vezirane bir saray verilmişti.” (KS, 200).

“Sipahiler büyük şehirde bulundukları müddetçe kalageldikleri belli hanlara dağıldılar.” (KS, 210).

“Sultan Murad ilk konak yeri İzmit’te, kasabaya ayak basar basmaz tütün içici yaramazlardır...” (KS, 226).

“Sultan Murad akşamüzeri Samanlı adında bir köyde ancak birkaç saat dinlendi...” (KS, 229)

“Katırlı köyünden bir kayık bulundu.” (KS, 229).

“Kalitarya adındaki bir Rum balıkçı köyünün civarında...” (KS, 230).

“Bir kış günü kasaba kıyısındaki kuyudan ahıra su taşıyormuş.” (KS, 333).

“Rumeli eyaletinin merkezi Sofya şehriydi.” (KS, 335).

“Sultan İbrahim, yolda Akpınarlı Ahmed Ağa’nın çiftliğine uğramıştı.” (KS, 357).

“Köyden köye gidilmez, çiftlikte cümlemiz esvapla pür silah yatarız...” (KS, 357).

“Sultan İbrahim bir gece de Çatalca’nın Kalfa köyündeki hünkâr sarayında kaldı.” (KS, 358).

“... Trakya kasabalarından da binden fazla meraklı toplanmıştı.” (KS, 360).

“... Venedik valisinin oturduğu Kandiye’den sonra Girit’in ikinci büyük şehri oldu.” (KS, 386).

“... gözleri köylerine, kasabalarına gelen yollara çevrilmiş, Türkleri beklemeye başladılar.” (KS, 387).

“Civar kasaba ve köylere fermanlar yolladı...” (KS, 406).

“Köyden köye gidilmez, onun izni olmayınca!” (KS, 502).

“Bilir misin Sarıalan Beli’ni aştıktan sonra Balıkhisar köyünde kış günü bizi bastığını!..” (KS, 522).

“Orta Anadolu’nun en büyük şehri Konya’da törenle karşılandı ve paşa konağında misafir edildi.” (KS, 537).

“... Silivri civarında Kumluburgaz köyünde bir çiftliği vardı, oraya çekildi.” (KS, 646).

“Hastalık bahanesiyle bir köyde bir hafta kadar kaldı.” (KS, 648).

“Avusturya ve Rusya’yla harp içindeydik; Aşağı Tuna boyunca Özi Kalesi ve kasabası Rusların eline düşmüş...” (KM, 11).

“İstanbul sarayının masrafı ağır, padişahımız bir müddet Edirne’de yahut Bursa’da otursalar!” (KM, 13).

“İstanbul zengin beldesidir, buraya fukara yakışık almaz!” (KM, 31).

“... Yukarı Boğaz köylerinde ve bu köylerin etrafında Rumelikavağı’nda, Sırataşlar’da, Büyükliman’da, Garipçe’de, Bağlaraltı’nda, Rumelifeneri’nde, Anadolufeneri’nde, Poyraz’da, Anadolukavağı’nda, Macar’da, Sütlüce’de tarla, bağ bahçe ve ev sahibiydiler; devletten bir miktar da yevmiyeleri vardı; karıları, çocuklarıyla gül gibi yaşıyorlardı.” (KM, 35).

“Of da, Pazar da Rize’nin iki yanında iki yalı kasabası olmakla beraber bu gençlerin...” (KM, 50).

“... sonra valiliklerle taşrada dolaşırken Yusuf Ağa’yı da kâhya olarak hep yanında dolaştırmıştı.” (KM, 92).

“... başında yağlı Cezayir fesi, sırtında lime lime bir mintan ile lime lime bir postur, Kandiye şehrinin sokaklarında yalınayak dolaşıyordu.” (KM, 97).

“Tam torbayı gömecekleri sıradaydı ki, nereden gelip çıktıkları bilinmez, yanlarında, kız on sekizinde ve oğlan ve oğlan on beş yaşında iki oba Çingenesi belirdi...” (KM, 145).

“... 19. Kastamonu’nun bir köyünden yeni gelmişler, İstanbul’da olsa çoktan kısmeti çıkarmış.” (FH, 19).

“Alelacele taşraya gitmemiz icap etti...” (FH, 32).

“... haydutları kasabaları ve köyleri bastıklarında hem mal hem de ırz ve namus talan ederlerdi, bilhassa köyler en ağır tecavüzlere uğramıştı.” (PH, 15).

“Yadigâr Bey, Vezirköprü ile Merzifon arasında Havza kasabasının bir köyünde, toprak bir dam altında doğmuştu.” (PH, 18).

“Muşkara, Ürgüp’ün köylerindendi...” (PH, 43).

“... o köy, Türkiye haritasında bir kasaba oluverdi ve adı değişti, “Nevşehir” dediler ve bu yeni şehri kuran vezir de Nevşehirli İbrahim Paşa oldu.” (PH, 75).

“Te girmeyeyim ölmüş ananın günahına ama, o karı seni bizim obalardan çalmış...” (PH, 212).

“Zemun, Macaristan’da Tuna yalısında bir kasabadır.” (CH, 24).

“Onu ilk defa, Haramîderesi’ndeki çiftliğine giderken, akran ve ayaktaşlarından serseri güruhu içinde...” (CH, 41).

“O zamanlar Marmara’nın Silivri, Tekirdağ, Gelibolu, Çardak, Bandırma, Mudanya, Yalova, Karamürsel, Değirmendere, İzmit, Tavşancıl gibi yalı kasabalarına gidip gelen gemiler İstanbul limanında daima aynı iskeleye yanaşırlardı...” (CH, 120).

3.2.2. Geçici Yerleşim (Yaylak, Kışlak)

Asi vali de, konargöçer çadırlı Türkmen kabilelerinden türlü vaatlerle topladığı askerle Kayseri Ovası’nda Karasu Köprüsü başında karşısına çıktı...” (KS, 181).

“Tam dört ay sonra, peşine kışladaki orduyu da takarak hududu geçti ve İran’ın Revan (Erivan) Kalesi önüne geldi.” (KS, 251).

“Üsküdar Kışlası’na padişahın adına nispetle “Selimiye Kışlası” adı verildi...” (KM, 17).

“... diğeri Aksaray’da “Yeni Odalar” denilen kışlalarındaki hayat, başıboş bekâr uşaklarının han odası hayatından farksızdı.” (KM, 17).

“Hele Baltalimanı’ndan ve Bebek’ten geçerlerken Levent Çiftliği Kışlası’ndaki Nizam-ı Cedid askerinden bir tabur asker yollarına indirilseydi birinin kurtulamayacağı gün gibi aydıdı.” (KM, 51).

“Şeyhülislam Topal Atâullah Efendi kışla avlusunda “tekke” nin merdiven başında atından inip esasına dayanarak...” (KM, 58).

“Veliaht Şehzade Sultan Mustafa’nın adamlarından Mustafa Ağa’nın o gece de Laz gemici kıyafetinde kışlaya geldiği...” (KM, 63).

“... 30 Mayıs Cumartesi günü erkenden Et Meydanı’ndaki kışlaya gelip toplandılar.” (KM, 69).

“Kışlada bir çorbacı odasından çıkarılan bir sedir (kanepe) meydanda Hacı Bektaş kazanının önüne yerleştirildi...” (KM, 69).

“Defterdar Ahmed Bey sekiz on sene evvel yeniçeri kışlası tamir edilirken bina eminliği yapmıştı...” (KM, 75).

“... bostanlardaki uşak odalarında kâh kışladaki koğuşlarında barınıyorlardı.” (PH, 82).

“... katlayıp toplayarak odalarına, kışlalarına dönmeleri bir zaruretti.” (PH, 276).

3.3. BARINAK-KONUT (HALK MİMARİSİ)

“Halk mimarisini genel etmenler altında gelenekselleşen, anonim bir tasarım sürecinde oluşan bir mimari olarak tanımlayabiliriz. Bu, mimari, söz konusu toplumun değer yargılarını, dünya görüşlerini, gelenek-görenek ve inanç sistemlerini, aile ve akrabalık bağlarını, komşuluk ilişkilerini anlamada ve anlatmada kaynaklık eden en önemli verilerden biridir. Halk mimarisinin anıtsal bir amacı yoktur, yani iz bırakmak için üretilmeler. Başka bir deyişle, rahat ve kolay temin edilebilir mahalli malzemelerin kullanımı ile yapı mimari formunu bulur. Halk mimarisinin yaratıcısı, ilk bakışta da anlaşılacağı gibi ya sahibi veya ona en yakın yapı ustasıdır. Bu yüzden gelişmemiş detaylar, yalın biçimde kullanılan malzemeler halk mimarisi ürünlerinde kolaylıkla fark edilebilir.”⁴⁸

Halk mimarisi, yaratıcısı olan halkın ihtiyaçlarına göre şekillenip biçimlenen, toplumun yaşam tarzını, ilişkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini, inanış ve geleneklerini

⁴⁸ Mine Baran, “Halk Mimarisinin Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği”, **Milli Folklor**, Sayı 72, 2006, 142.

en yalın biçimde ortaya koyan kültürel bir olgudur. Yeryüzünde çağlar boyunca sürekli değişime uğrayan farklı ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla farklı çözümler tasarlanmış bu nedenle farklı kültür, toplum, iklim ve coğrafyalarda birbirinden oldukça değişik plan, tip, estetik ve görünümelerde konut modelleri ortaya çıkmıştır.”⁴⁹

Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında birçok yalı, köşk, konak, saray, cami, medrese, hamam vb. yerlerden bahsedilmiştir. Bazen bu yapıların sadece adları geçmiş bazen de tasvirlerine yer vermiştir:

3.3.1. Tipleri

“Fakat, Kanlıca Koyu’nun ağzında, arkasını fıstık ağaçlarıyla örüşmüş bir tepciğe yaslanmış olan Esircibaşı Yalısı’nın içini, püskürme ay ışığı aydınlatıyordu.” (E, 11).

“Bürümcüğün âlâsından yapılmış olan bir cibinlik, dört ucundan incecik altın zincirlerle, pencereleri denize bakan odanın dört köşesine asılmıştı...” (E, 11).

“Sahib-i devlet efendimiz yalı önünde durur...” (E, 13).

“Yalının önünde, deniz, sıvama elmas döşenmiş murassa bir kemer gibiydi.” (E, 14).

“Bre Muhsin Çelebi, Fıstıklı Sofa’da sofra kurulsun...” (E, 15).

“... Edirne civarındaki otağında ziyaret eden Fransa Elçisi Marki de Bonnac’a:...” (E, 21).

“Boğaziçi’nin iki yakası, yalılar, kasırlar, sahilsaraylarla süslenmişti.” (E, 22).

“İskele başında İskender Paşa hayratından bir minareli bir camisi, küçücük bir hamamı, yedi sübyan mektebi vardı. Yalıların meşhurları Esircibaşı Yalısı, İbrahim Çelebi Yalısı, Emir Paşa Yalısı, Süleyman Efendi Yalısı, bir de körfezin ta nihayetinde Longazade Yalısı’ydı.” (E, 23).

“İskele başında, caminin yanındaki balıkçı kahvesinde yatan bekâr sandalcıların iki üç delikanlıyı uyku tutmamıştı...” (E, 23).

“Muhsin Çelebi’nin Fıstıklı Sofa’sı, Boğaz’ın en güzel köşelerinden biriydi.” (E, 27).

“Cihangir sırtındaki konağında, İstanbul’un en zengin lale bahçelerinden biri vardı.” (E, 27).

⁴⁹ Mahmut Davulcu, “Makedonya Yörelerinde Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, **Electronic Turkish Studies**, 8.9, 2013, 1021.

“Bu geceki mehtap faslı, Beşiktaş’taki Çırağan Sahilsarayı’nda başlamıştı.” (E, 29).

“... Beşiktaş Sarayı’na da yâranını toplamıştı.” (E, 30).

“Mesela, Eyüpsultan’da Zal Paşa Medresesi’ndeki softalardan Abdülgani adında bir adam Eyüp kadısının eline şöyle bir varaka tutuşturmuştu:... (E, 30).

“Müşteri hamama vardıkta hamamcı ücret-i mutadelerin verir.” (E, 30).

“Cihangir’deki konağın ve bu yalının ve çarşıdaki dükkânların ve Yolgeçen bekar odalarının ve Lonca Hamamı’nın ve Ahırkapı Hamamı’nın ve Samandıra Çiftliği’nin ve Aydos Çiftliği’nin ve Haramideresi Çiftliği’nin ve beş pare Dalya’nın temessükleridir” dedi.” (E, 34).

“... Sötlüce kasabası, İbrahim Hanzade Bey Yalıları, Bezirgânbaşı Bağı, Ebussuud Bahçesi, Küçük Yusuf Bahçesi ve Karaağaç Bahçesi önünden bir ok gibi süzülerek Kağıthane Deresi’ne girmişti.” (E, 37).

“Esirci Muhsin Çelebi ile Nedim Efendi Beşiktaş’tan, şairin sahilhanesinden geliyorlardı.” (E, 39).

“... Bahçekapı’da, Tahtakale’de ve Tophane’de büyük yeniçeri kahvehaneleri olan eski ağası kahveci Ali tarafından kandırılmıştı.” (E, 39).

“... Tophane’de kahveci Ali’nin meşhur “Aynalı Kahvehane”sinde çırağı.” (E, 39).

“... ecdattan kalan eski kasır, köşkler yıkılarak yenileri yapılır,...” (E, 45).

“İstanbul esnafının dört dört beş yılda bir bu Kağıthane Mesiresi’ne çadırlarla gelip on gün, yirmi gün kalmaları eski kanunlarındandı.” (E, 46).

“Padişah, Kağıthane Mesiresi’nde bir kasır yaptırmak arzusunu Arabi takviminin bir şaban gününde göstermişti.” (E, 46).

“Kasrın önünde büyük bir havuz ve etrafında çağlayanlar, fiskiyeler vardı.” (E, 47).

“..., efendilerinin muhteşem kasrının civarını zarif köşkler, kameriyeler, havuzlar, fiskiyelerle donatmışlardı.” (E, 47).

“Çiçeklerin vedaından sonra kışlık saray ve konaklarda helva sohbetleri başladılar.” (E, 51).

“Kahvehaneler ve bekârhaneler ve helvacı ve bozacı ve kaymakçı dükkânları birer fısıkhane olmuştur.” (E, 56).

“Yahudi Mahallesi’nde dörder, beşer katlı; yüzer, yüz ellışer odalı büyük evler vardı. Bunlara “Yahudhaneler” denilirdi.” (E,58).

“..., Balat Meydanı’na bakan mescidin altındaki mahzenlerin birinden ateş çıktı.” (E, 58).

“Kılıçalıpaşa Hamamı’nın günde avucunda beş akçe göremeyen tellakı...” (E, 61).

“Bu efendiler için Ali Beşe, kahvehanelerinin üstünde gelin odası gibi odalar kurdurup döşetmişti.” (E, 61).

“Ali Beşe’nin müzeyyen, mükellef kahvehanelerine “Elli altı kahvehaneleri” denilirdi. Elli altı kahvehanelerinin de en büyüğü, en süslüsü, en güzeli, Kahveci Ali’nin gözde çıraklarından Şair Nedim’in çubuktarı Saraç Ali Bey için Tahtakale’de yeni yaptırttığı kahvehane olmuştu.” (E, 62).

“... Ali Beşe’nin Sultanselim’deki konağında toplanmıştı.” (E, 62).

“Ali Beşe, çırağı Ali Bey’e, Sultanselim Konağı’nda mükellef bir daire döşemiş donatmış, koynuna da hasna ve dilrûba bir cariye vermişti.” (E, 69).

“... İstanbullular, payitahtın en güzel bir yerinde muazzam bir “Kahveci Güzeli sarayı”nın yükseldiğini de göreceklerdi.” (E, 69).

“Sirkeci, börekçi, aşçı dükkânlarında, bir kahvehane köşesinde,...” (E, 70).

“Civelek Mustafa’nın Yolgeçen Hanı’nda bir odası vardı.” (E, 75).

“Hangi dükkânın önünde çiçekli ve temiz bir avlu, bir bahçe görürse, orada duruyor...” (E, 77).

“Civelek Mustafa, Patrona Halil Ağa’nın konağında, gayret-i din-i mübinle toplanmış kalabalık bir meclise iştirak edeceğini sanıyordu.” (E, 81).

“Beyazıt Camii’ndeki hattatlara yazdırıldığı yeşil rıhından belli olan bir nameyi...” (E, 81).

“Dün akşam namazını Şehzade Camiişerifi’nde kıldım...” (E, 83).

“Hoşkadem Kalfa beyaz odanın pencerelerini açtı...” (E, 87).

“Fatih Sultanmehmet Camii’nin avlusundaki kulübede oturan Çulsuz Dede...” (E, 87).

“... medreseleri, arşı, hamamı, aşhanesi, imaretiyle muazzam bir mabet yükseldi.” (E, 88).

“İleride bir han, daha ileride bir hamam beride sıra sıra kahveler, bir köşede yeşile boyanmış demir parmaklıklar arasında kabir taşları, öbür tarafta bir çeşme vardı.” (E, 88).

“Bizim ağanın kapıkulu halkı ile büyük konağı Soğanağa’dadır...” (E, 89).

“Efendi’nin Koska’daki konağı, Nevşehirli ile yâranına menfaat yahut intikam hisleriyle muhalif olan her sınıftan insanların girip çıktıkları bir yer olmuştu.” (E, 91).

“... Cihangir’deki konağının Anadolu’ya bakan cephesinde kepenkleri açık bırakılmış pencerenin işlemeli tüllerinden süzülerek...” (E, 97).

“Kasabanın, kayalar üzerine kuş kafesleri gibi oturtulmuş beyaz badanalı balıkçı evleri, merdiven basamakları gibi, hepsi denizi görürdü. Hepsinin önünde bir sundurması ve hepsinin pencereleri ile sundurmalarında çiçek saksıları vardı. Bazı evleri de asma ardakları sarmıştı.” (KS, 13).

“Deniz kıyısı boydan boya salaş meyhanelerdi.” (KS, 13).

“Kasabanın küçük bir kilisesi vardı, bu bir “Ayios Nikolaos Kilisesi” ydi.” (KS, 14).

“Papaz ile zangocun ikişer odalı evleri kilisenin yanındaydı.” (KS, 14).

“Aynaroz manastırlarından birinde bir keşişin uşağıymış.” (KS, 14).

“Odalardan biri neferlerin kahvehanesi, biri orbacı odası, ikisi de neferlerin koğuşuydu.” (KS, 15).

“Bugün Paris’te Louvre Müzesi’nde Eski Yunan güzelliğinin bir şaheseri olarak...” (KS, 15).

“Akşamları bir meyhanenin kerevetine oturup başını akranlarından...” (KS, 17).

“Kulübeye, ağacın kalın gövdesini dolaşan bir merdivenle çıkılıyordu. Kulübe penceresizdi, etrafından firdolayı bir dar balkonu vardı ve yerden iki adam boyu yüksektydi.” (KS, 20).

“Pidakis’i, kasabanın en güzel binası olan evinin ahır kapısı önünde beklerdi.” (KS, 30).

“arşı, on beş yirmi dükkân, deniz kıyısında ki salaş meyhanelerin ardındaki sokaktaydı.” (KS, 32).

“Zangoç Andon kilise avlusundaki evine döndüğü zaman...” (KS, 57).

“Afro, pencere önündeki bir sedirde korkuyla büzülmüştü...” (KS, 59).

“Üsküdar yakasındaki evlerin camları, güneşin son ışığını aksettirmiş, ağaçların arasında parıl parıldı.” (KS, 70).

“Minareler, kubbeler, minare ve kubbelerin üstünde parlayan altın alemler...” (KS, 70).

“Saraylar... Deniz kıyısı boyunca uzanan beyaz bir şerit halindeki kale duvarları, iskeleler, iskelelerde gemiler...” (KS, 70).

“Üst katta da bir sofa, dört oda. Tavan arasında da iki küçücük oda.” (KS, 72).

“Üstünde üç tane büyük köprü var.” (KS, 72).

“... Hatice’yi çarşı hamamına götürmüştü.” (KS, 76).

“... İstanbul’da Beyazıt’taki Eski Saray’a gönderilecekti.” (KS, 81).

“Harem’e dışardan gelen misafir kadınlara mahsus olan odaydı ve içerde tek başına oturmuş Hatice vardı.” (KS, 84).

“... dairesi dört odalıydı, biri yatak, biri oturma, biri yemek odası, biri de cariyelerin odası...” (KS, 89).

“... Üsküdar Sarayı’nda “Fıstık Kasrı” önündeki Hasbahçe’de oturuyorlardı.” (KS, 95).

“Köşkün içinde açık pencerenin önünde de üç cariye...” (KS, 96).

“İstanbul’un en eski büyük meyhaneleri de oradaydı.” (KS, 101).

“... Yağkapanı’nın altındaki “Zindan” dı.” (KS, 101).

“Galatasaray Acemioğlanlar Kışla Mektebi’nden yetişmişti.” (KS, 103).

“Valide sultan ile gözde haseki, Kasımpaşa Tersane Sarayı’na gidiyorlardı.” (KS, 105).

“... Topkapı Sarayı’nın, o zamanki adıyla Büyük Yeni Saray’ın ışıklarına takıldı.” (KS, 110).

“... Sultan I. Ahmed’e Yeni Saray’da İncili Köşk’te böyle bir jurnal okundu.” (KS, 111).

“Bedesten’de bir dükkânın kubbesini kazmayla delen...” (KS, 111).

“... Salacak Yalısı’ndaki setüstü çamlığa giderler, derya seyrederler, muhabbet ederlerdi.” (KS, 117).

“... İstanbul Sarayı’nda “Kubbealtı” denilen salonda toplanan Divan-ı Hümayun müzakerelerini bir kafes arkasından takip etmekten ibaretti.” (KS, 122).

“Divan dağılınca “Arz Odası” denilen ve tek bir salondan ibaret olan...” (KS, 122).

“1608 yazını Beşiktaş Sahil Sarayı’nda geçirdiler.” (KS, 123).

“... Sultan I. Ahmed’e muazzam ve muhteşem bir camii yapılıyordu.” (KS, 124).

“... cami avlusunun bir köşesinde Sultan Ahmed’in türbesinin yapısıyla meşguldü, bir gün saraya çağrıldı.” (KS, 125).

“... bir çeşme başında erkenden kestiği yeşil salataların çamurunu yıkıyordu, mutfağa vereceklerdi.” (KS, 125).

“Bahçıvan Ali elindeki salataları çeşmenin teknesine bıraktı.” (KS, 126).

“Polonya’da Hotzin Kalesi muhasara edildi fakat alınamadı.” (KS, 146)

“Hoca Ömer Efendi, saray gibi konağın şahnişininde oturmuş sokağı seyrederken...” (KS, 149).

“Halktan silahsız olanlar da o avludaki odun ambarını yağma ederek ellerine birer odun aldılar.” (KS, 151).

“Sarayın üçüncü kapısı, sarayın haremine, mahremiyetine açılan Babü’s-saade’ye dayandılar.” (KS, 151).

“Has Oda önünde bir Has Odalı zülüflü ağa, padişahın günlük şahsi hizmetinde bulunan kırk delikanlıdan biri, yeniçerilerden birine bir kubbe gösterdi, Harem’in kubbelerinden biri.” (KS, 152).

“... dama aldılar, oradan da aşağıya indirip Arz Odası’na götürdüler.” (KS, 152).

“İstanbul Müftülüğü binası olarak kullanılıyor.” (KS, 153).

“... Ağakapısı Zindanı’nda, Babacafer Zindanı’nda, Rumelihisarı Zindanı’nda, Galata Zindanı’nda, Tersane Zindanı’nda, Yedikule Zindanı’nda ne kadar mahkûm varsa hepsini salıversinler!.. dedi.” (KS, 154).

“Bizans devrinin en bütük kale kapısı olan Yıldızlı Kapı’nın sol tarafındaki kulede bir zindan hücreğine kapatıldı.” (KS, 160).

“O zindan odasının kemerli kapısı gayet alçaktı ve çok dardı, içeriye ancak eğilerek girilebiliyordu.” (KS, 160).

“Kahvehanelerde ve hanlarda ve hamamlarda üç kişi bir araya gelse...” (KS, 164).

“Harem’de bir Hünkâr Hamamı vardı...” (KS, 170).

“Mesela bir gün Boğaz’ın Anadolu yakasının gerilerinde Tokat Kasrı denilen av kasrında işret ediliyordu.” (KS, 176).

Asi vali de, konargöçer çadırlı Türkmen kabilelerinden türlü vaatlerle topladığı askerle Kayseri Ovası’nda Karasu Köprüsü başında karşısına çıktı...” (KS, 181).

“Hafız Ahmed Paşa kıyafetini tebdil etti ve sarayın deniz kıyısındaki Yalı Köşkü’ne gitti...” (KS, 191).

“Mehterhane’de yakalanarak bir ata bindirilen...” (KS, 200).

“Bu ayaküstü konuşma, selamlıktaki divanhanede, salonda olmuştu.” (KS, 203).

“Kafesleri eğrilmiş cumbalar, eli böğründeki çıkmalar.” (KS, 221).

“Aralık ayının ilk günlerinde de Sultan Murad Bursa’ya, kaplıca sefasına gitti.” (KS, 225).

“... küçük bir mahalle meclisinde kılmışlardı.” (KS, 248).

“... Doğancılar Tepesi’nde kurulmuş olan çadırında, otağında.” (KS, 251).

“Kaleden sonra mevlevihaneye gitti.” (KS, 253).

“... Mustafa Paşa’nın çadırına giderek tebrikte bulundular.” (KS, 254).

“Sarayında büyük bir kütüphanesi ve bir de rasathanesi vardı.” (KS, 263).

“Ona münasip olan Haric Medreseleri’nden biridir...” (KS, 328).

“Bütün asker, çadırlarla karaya çıkarıldı...” (KS, 385).

“Caminin içinde, şadırvanlı iç harem avlusunda, büyük dış avluda adım atacak yer yoktu.” (KS, 455).

“... çadırlarını, çadırlarındaki ağırlıklarını kaldırmadan, ortalık kararır kararmaz Gebze’ye, oradan da İzmit’e doğru çekilip gittiler.” (KS, 548).

“İstanbul’un Bizans’tan kalma Haliç boyu kale duvarları zamanımızda mevcut değildir.” (KS, 576).

“Adı helvahaneydi, bölüm bölüm olup sarayın helva, şerbet, reçel ve her türlü tatlı imalathanesiydi.” (KS, 605).

“Lala İbrahim Ağa, padişaha mahsus yemeklerin hazırlandığı Kuşane Mutfağı’na gitti.” (KS, 607).

“Avusturya ve Rusya’yla harp içindeydik; Aşağı Tuna boyunca Özi Kalesi ve kasabası Rusların eline düşmüş...” (KM, 11).

“... sarayda “şimşirlik” yahut “kafes” denilen şehzadeler mahpushanesine kapatılmadı.” (KM, 11).

“Harem-i Hümayun’da babasının zamanında kendisine tahsis edilmiş odada oturmuş...” (KM, 11).

“... Avrupa ordularındaki yeni topların benzerleri dökülmüş, “sürat topçuları” adıyla yeni bir sınıf asker yetiştirilmiş, deniz kuvvetlerinin önemine aşırı inanı olan padişahın bilhassa şahsi eseri olarak Kasımpaşa’da “Mühendishane-i Bahri-yi Hümayun” adı altında bir bahriye mektebi kurulmuştu.” (KM, 12).

“1793’te padişahın ve sarayın ve İstanbul civarındaki miri kasır ve sarayların muhafızları olan...” (KM, 17).

“Medreselerde ilimle meşgul olan müderris efendiler ile mahkemelerde adaleti temsil eden kadı efendilerin çoğu bir cüppe ile kavuktan ibaretti...” (KM, 18).

“Bir cuma günü Ayasofya Camii’nde sünnetler kılınırken mihrap tarafındaki cemaatin içinden bir meczup Magribli...” (KM, 18).

“... hünkar mahfilinin kafesine fırlattı.” (KM, 18).

“... kahvehanelerde meddah ağızlarına düşmüş, zamanımızın gazete tefrikaları gibi, günlerce sürerek anlatılmaktaydı.” (KM, 19).

“Ordularımdan birisi Tuna yalısına inmek üzere hazırdır. (KM, 24).

“Dalkılıçlar tarafından hemen İstanbul’a götürülüp saraya takdim edildi.” (KM, 27).

“Kahvehanelerde, hanlarda, hamamlarda yüksek seslerle söylenilen bu laflar davetlilerin kulağına kadar gitti, ehemmiyet vermediler.” (KM, 33).

“Yamakların Boğaz kalelerine döneceklerini zannederek konaklarına huzur içinde çekildiler.” (KM, 54).

“... aşırı hürmet gösterilerek kışlada “tekke” denilen büyük misafir koğuşuna alındılar.” (KM, 57).

“İhtilal murahhasları Bab-ı Humayun’u kapalı buldular...” (KM, 65).

“Sultan Selim o sırada sünnet odasında oturuyordu.” (KM, 65).

“Bu gidip gelmeler sırasında Alay Köşkü, Soğukçeşme kapısı ve Bab-ı Hümayun...” (KM, 66).

“Sultan Selim halvethanesine çeklip kapandıktan sonra haremden çıkarılan yeni padişah Sultan IV. Mustafa’ya evvela şeyhülislam ile Kaymakam Paşa biat ettiler.” (KM, 66).

“... Ayasofya Camii’nde cuma namazına gittiler.” (KM, 66).

“Şeyhülislam ve ulema efendiler cumartesi gecesini kendi konaklarında geçirdiler...” (KM, 69).

“... Romalılardan kalma azametli su kemerlerine dayamış, evine, basılma rezaleti korkusu olmadan softasını da alabiliyordu.” (KM, 114).

“O devirden kalmış olan cami, mescit, medrese, han, hamam, çeşme, sebil gibi yapılar hariç, 16. Asrın İstanbulu, bugünkü manzarasına hiç benzemeyen bir simaya sahipti.” (FH, 11).

“Bir meydancığın bir yanını, şehrin büyük ve muhteşem binalarından Mimar Sinan yapısı Pertev Paşa Sarayı kaplıyordu, içinde 400 oda, 18 hamam, bakkalına, kasabına, terzisine, hatta kuyumcusuna varınca, müşterisi sarayın halkı ve bendegânı, hususi bir çarşısı vardı, yirmi göz dükkân. Meydanın bir yanında Pertev Paşa’nın hayır eserlerinin gelir kaynaklarından biri olarak yaptırılmış büyük bir çifte hamamı. Beri yanında, azıcık geride Şeyh Vefa Camii ve Medresesi, onun az berisinde kiliseden çevrilmiş Molla Güranî Camii, bir iki sokak aşırı Fatih’in hocalarından Molla Hüsrev’in camii...” (FH, 11).

“... Gülyağcı’nın Konağı yahut Cevizli Konak diye anılan bir saray yavrusu vardı.” (FH, 12).

“... yolgeçen bekâr odalarında yerleştiler.” (FH, 17).

“... Saraçhanebaşı’nda İbrahimpaşa Hamamı’na, büyüğünü de Samatya Ağa Hamamı’na tellak olarak yerleştirdi, kendisi de Yedikule’de Bucakbağı Bostanı’na bekçi oldu.” (FH, 17).

“Eyüp’te satın aldığı yedi odalı evini yeni döşetip dayatmıştı...” (FH, 20).

“Böyle yağmurlarda Aksaray Deresi diz boyu yükselir, köprüden de bu koçu geçmez, köprü dardır...” (FH, 39).

“Konağın yıllık misafirlerinden, postunu selamlığın en güzel odasına sermiş...” (FH, 40).

“Bu zindan vakasından sonradır ki bozahanelere ve meyhanelere gitmekten ise oraların erbabını konağına toplamış, bodrumda koca bir taşlığı bir meykede ve bozahane yapmıştı...” (FH, 57).

“... konağının harem kısmını esir hanı misali kızla doldurması lazımdı.” (FH, 58).

“Perviz’in taş odaya girmesiyle çıkması bir olmuştu.” (FH, 73).

“... boynunda boğulduğu iple beraber sarayın odun ambarında bulunmuştu!” (FH, 92).

“Sadrazamın zindanındayım ve her gün bir defa celladın karşısına çıkarılıyorum.” (FH, 103).

“Konağın üç muazzam şöminesinin içi yığın yığın kâğıt yanığıyla doluydu...” (FH, 105).

“... erkeklerle buluşma yerleri evvela çarşı içlerindeki Musevî dükkânlarıdır; Musevîler bu işlere çok yatkın.” (PH, 13).

“Bütün işleri komşuya gitmek; hamama gitmek, kayıklarla arabalarla mesirelere gitmek, bol bol masraf etmek, daima yeni yeni modalar icat ederek süslenmektir.” (PH, 13).

“1670 ile 1671 arasında İstanbul’da Samatya yakınında Davutpaşa İskelesi yanında bir yalıda doğmuştu.” (PH, 14).

“Tek vârisi olan Fatma Hanım’a büyük bir yalı ile han, hamam, dükkân, mücevher ve nakit büyük bir servet bırakmıştı.” (PH, 15).

“... seyis odaları bulunan, bütün emsali gibi ahşap, kırmızı aşı boyalı, geniş saçaklı, şahnişinle; saçağı, şahnişin ve pencere kafesleri altın yaldızlı, nakışlı, bütün tavanları kabartma çiçeklerle donatılmış, avizeler, altın toplanla tezyin edilmiş, bütün duvarları yer yer alçı kabartma nakışlar, çini yahut lake panolar, çiçek ve yemişlerden mürekkep duvar resimleriyle ve büyüklü küçüklü aynalarla, zarif mermer çeşmelerle, selsebillerle, yaşmaklı ocaklarla bezenmiş; divanhaneleri mermer havuzlu, fiskiyeli; kapılar, yüklük ve dolap kapakları, pencere kepenkleri, merdiven korkulukları gül ağacından, sedir ağacından, zeytin ağacından türlü türlü nakışlar, sedef kakmalı, oymalıydı.” (PH, 17).

“... Sultan IV. Mehmed Türkiye’de bir içki yasağı ilan etmişti, bütün meyhaneler ve hatta bozahaneler kapatılmıştı.” (PH, 20).

“Çağşırı Hoca İstanbul’da Zincirlikuyu Medresesi’ndeki bekâr odasından...” (PH, 20).

“... Yenivalide Camii’ne namaza gitti, camiden çıkınca da kalender meşrep ve kâtip kılıklı bir adam arayıp buldu.” (PH, 44).

“İşini bilir Ayvaz, Topkapı Sarayı’na gidip aradı...” (PH, 48).

“... Türk yapı sanatının elinde, camileri, mescitleri, medreseleri, mektepleri, hanları, hamamları, kervansarayları, sarayları, konakları, yalıları, çeşme ve sebil ve meydan çeşmeleriyle mamur ve muhteşem bir Türk İstanbul oldu.” (PH, 59).

“Sadabad kâşaneleri Versailles köşkleri ile parklarına nazire olarak yapılmıştır.” (PH, 63).

“İbrahim Paşa sadrazam olur olmaz sarayda Üçüncü Avlu denilen yerde, on sekizinci asır Türk yapı sanatının da en güzel eserlerinden biri sayılan büyük bir kütüphane yaptırdı ve Osmanlı sarayının kitap hazinesini bu binanın içinde toplayıp yerleştirdi.” (PH, 70)

“... iki abidevî meydan çeşmesi bugün Türk yapı sanatının şaheserleri arasındadır.” (PH, 73).

“... İstanbul’da Şehzade Camii yanında bir darülhadis, bir mescit, bir medrese ve bir çarşı yaptırdı.” (PH, 73).

“Cihangir’de dededen kalma saray misali konağında ünlü şairin bazen haftalarca oturduğu müstakil dairesi vardı.” (PH, 113).

“... oğlanı Aynaroz’a gönderip bir manastırda keşiş yapmayı düşünürken Angeli, Hacı Bektaş Ocağı’na kaçarak civelek yazılmıştı, 1721 yılında.” (PH, 153).

“Natır ve tellaklar, camekânda müstakil merdivenle çıkılır şirvanda (koğuştâ) yatarlar.” (PH, 168).

“Dileyen soğuklukta da yatar; soğukluğa döşek serilmez, ancak bir peştamal serilir.” (PH, 168).

“Fakat daha o günün akşamı bu çadırılı ordugâhta garip bir hava esti.” (PH, 214)

“... sarayda İkinci Avlu (Babihümayun ile Ortakapı arası) eşkıya dilaverlerle doldu.” (PH, 288).

“Büyük divanın toplantı yeri olarak sarayda Sünnet Odası denilen salon ayrılmıştı.” (PH, 288).

“... Bitpazarı ile Sipahi Pazarı’nın dükkân kepenklerini kırarak bu çarşıları yağmaladılar.” (PH, 299).

“O sırada kahvenin sundurması önünde iki ayıcı Çingene geldi...” (PH, 301).

“Vefa’da Bozdoğan Sukemerî karşısında Horasancı Sokağı’nda bahçe içinde harem kısmı beş, selamlığı üç odalı ve iki katlı bir evde Kavas Veysel Ağa adında biri oturuyordu; altmış beşini aşkın, mısır koçanı gibi bir Boşnak’tı.” (CH, 11).

“Fazlı Paşa’nın Binbirdirek’teki sarayında yatar kalkar, barınırdı.” (CH, 11).

“... pencerenin kepenkleri de açık durmasaydı Zerefşan macerayı bir rüya olarak kabul edebilirdi.” (CH, 17).

“O sabah ilk defa olarak evin selamlığına geçti ve uşak Bihruz’un odasına girdi.” (CH, 17).

“Alt katta merdiven başında küçük bir oda, yorganı kırmızı güllü yazma kaplı, dağınık bir bekâr yatağı, bir köşede küçük bir sedir, bir köşede iki heybe, bir yanda üstüne maşrapasıyla bir desti.” (CH, 18).

“Ayasofya ve Sultanahmet camilerinde ikindiye kıldıktan sonra cemaat meşhur meydanı sel gibi kaplardı.” (CH, 28).

“Bir taraftan Sultan I. Ahmed’in altı minareli muazzam ve muhteşem camii, camiin kaarşısında büyük bir mirî saray, Kanuni Sultan Süleyman’ın veziri Makbul İbrahim Paşa

sarayı, meydanın Divanyolu köşesinde Firuzağa Camii, saray ile Firuzağa Camii'nin arasında yan yana iki mükellef kahvehane, önlerinde asma çardakları, çardaklar altında fiskiyeli mermer havuzlar, havuz başlarına Mısır hasırları atılmış, üzerlerine “İhvanı ba sefa” serilmiş, kimi can sohbetleri eder, kimi tarih, şiir okur, kimi de meydanda salınan güzellerin seyriyle oyalanır.” (CH, 29).

“Bu akşam yâranla Arasta Hanı'nda meclisimiz vardır, Kutucukızı Mihriban'ı oynatacağız...” (CH, 30).

“... Süleymaniye'de “Dökmeciler Hamamı” diye meşhur Sultan Hamamı'nı kiralayarak hamamcılığa başlamıştı.” (CH, 36).

“Sinan Yandım Ali'yi mahzende bir serdaba (yeraltı odasına) soktu. Zeminine bir halı serilerek mükemmel sedirlerle döşenmiş, üçer kollu iki gümüş şamdanla aydınlatılmış bu odada ve sedirin kapıya yakın tarafında üç kişi dizleri üstüne çökmüş...” (CH, 37).

“Süleymaniye Külliyesi'nin bir parçası olan Sultansüleyman Hamamı, halk ağzındaki adıyla Dökmeciler Hamamı, Türk yapı sanatının şaheserlerinden biri, XVII. asrın ilk yarısında İstanbul'da büyük bir batakhane kurmuş bir çetenin eline geçmiş...” (CH, 47).

“Üç dört kişi de sofalarda ve halvetlerde yıkanırlandı.” (CH, 48).

“... Galata'daki Erganun Kilisesi'nden çıkarlarken Unkapanı'nda Yavuzersinan Camii'nin imamı Bayram Efendi'yle karşılaşmışlardı.” (CH, 52).

“Şehremini Çarşısı'nda Kemanî Osman Dede'nin kahvehanesi, yalnız semtinin değil, bütün İstanbul'un en büyük ve meşhur kahvehanelerinden biriydi.” (CH, 54).

“Hem Kaptanoğlu'nu Hacı Bab'nın konağı önünden o kadar kalabalık içinden yok edivermişler...” (CH, 58).

“Gümrükçü'nün konağında büyük hürmetle karşılandılar ve konağın selamlık divanhanesine alındılar.” (CH, 68).

“... Yemenici Mustafa namındaki civan Defterdar'da Cevahircibaşı Yalısı'nda cariyeyle baskın vermiş.” (CH, 74).

“Hazine odası efendinin kütüphanesinin bir duvarı içinde gizli bir merdivenle inilen bir mahzendi; fenerle inmişlerdi.” (CH, 167).

“Padişah sarayının üç büyük kapısı vardı; birinci kapı “Babı Hümayun”, sabahtan akşama, her gün herkese açıktı, geçmek için kapıcı bostancılara ne için geldiğini söylemek

kâfiydi; Tayyartzade, bostancı neferlerine bir selam verdi, “Zülüflü ağaya ağız haberi getirdim!..” dedi., geçti. İkinci kapı “Babüsselam” yahut “Orta Kapı”, buradan ancak sarayda yahut Divanı Hümayun’da işi olanlar girebilirdi; hüviyetini bildirir, işinin ne olduğunu anlatır, kimi göreceğini söyler, yanına katılan bir bostancı neferiyle gideceği yere götürülürdü... Üçüncü kapı “Babüssaade”, sarayın mahremiyetinin kapsıydı; oradan ancak padişahın ismiyle çağırdığı kimseler, padişahın günlük hizmetinde bulunan Enderun ağaları, zülüflü ağalar ve haremağaları girip çıkabilirdi.” (CH, 213).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkznz.⁵⁰

3.3.2. Yapım Teknikleri ve Kullanılan Araç-Gereç

“Odanın, ceviz ağacından yapılmış pencere kepenkleri açıktı.” (E, 12).

“Mermer havuzun üst başında büyük bir mermer sofa vardı.” (E, 27).

“Dere kenarında, eski ve ahşap bir kasrı vardı.” (E, 45).

“Kağıthane Deresi mermer bir kanal içine alınmış, adına “Cedvel-i Sim” denilmişti.” (E, 46).

“Cedvel-i Sim’in kenarına, geniş saçağı otuz mermer sütuna dayanan bir kasır yapılmıştı.” (E, 46).

“Büyük havuzun başında ağzından sular fışkıran bir mermer ejderha vardı.” (E, 47).

“Bu yapıların bir kısmının planları Fransa Sefareti tercümanı Mösyö Lenoir tarafından Paris’ten getirtilmişti. Bir kısmı İran üslubunda yapılmıştı. Bir kısmı da, 18. asır Türk mimarisinin en narin numuneleriydi.” (E, 47).

“Her odasında bir aile otururdu. Bu büyük ahşap Yahudhaneler meşale gibi tutuştu.” (E, 58).

“Ali Beşe kahvehaneleri, nakışlı, yaldızlı, havuzlu, fiskiyeli kahvehanelerdi, şabb-ı emred hademeleriydi meyhaneden nişan verirdi.” (E, 62).

“Sonra, kahvehanenin mermer döşemelerinde nalınlarını tıkırdatarak...” (E, 65).

“... ahşap, oymalı, nakışlı ve temiz Türk evlerinin arasındaki dar bir sokaktan yedi tepeden birine tırmanan bir yolcu...” (E, 87).

⁵⁰Reşad Ekrem Koçu, **Kösem Sulsan I-II**, Doğan Kitap, İstanbul, 2019, 108-634.

“Bu sırada, bahçenin taş döşemelerinde bir şapırtı işitildi.” (E, 102).

“Esircibaşı, kapının kocaman demir kolanını dayadı.” (E, 103).

“Hepsinin önünde denize doğru kazıklar üstünde uzanmış sık parmaklıkla çevrilmiş.” (KS, 13).

“Meyhanelerin önünde, yine denize çakılı kazıklar üzerine kurulmuş ahşap verandaların kenarı firdolayı tahta parmaklıkla çevrilmişti, dört köşesinde bulunan yüksek direklere de yanlamasına direkler atılmıştı.” (KS, 13).

“Beyaz badanalı evlerin sokaklara bakan cepheleri de kurutulmak için asılmış, balık dizileriyle kaplıydı.” (KS, 14).

“Kuyudan su çekmek, taş döşeli avluyu beraberce yıkamak...” (KS, 37).

“Bahçede fiskiyeli bir havuz. İki katlı ahşap bir ev. Alt katta bir taşlık, iki oda, kiler ve mutfak. Sonra bir küçücük oda daha, bir kapısı taşlığa, bir kapısı bahçeye açılan uşak odası...” (KS, 71).

“... labirent gibi bir koridor geçeceklerdi, yan yana art arda birçok kapılarla bölünmüş bir koridor.” (KS, 84).

“Yirmi basamak taş merdivenle inilir, yerin dibinde, Bizans devrinden kalma bir meyhaneydi.” (KS, 101).

“Taş merdivenden ağır ağır iner, merdiven alt basamağında durur...” (KS, 102).

“Yazın camekân denilen soyunma yerinin fiskiyeli havuzcuğu etrafında, kışın büyük mangalların başında yahut içerde, göbek taşında hatta hatta edebi sohbetler olurdu.” KS, 107).

“Padişah ile yeniçerilerin arasında salonun büyük havuzu vardı, göbeğindeki fiskiyenin suları, nakışları bir sanat harikası olan tavanın kubbesine kadar yükseliyordu. Tavan ile kubbenin altın yaldızları su habbelerine vurmuş, fiskiyeden fırlayan sular, havuza altın yağmuru gibi dökülüyordu.” (KS, 206).

“... sur dışındaki ahşap barakalara, kahvehanelere, bekar odalarına ve kale duvarı üstündeki ahşap evlere sirayet etmişti.” (KS, 211).

“Bir gün Muratpaşa Hamamı’nın büyük revaklı kapısının önünde kelleleri koltukta verilmiş...” (KS, 214).

“Küçük bir ahşap evin kırılan camını...” (KS, 216).

“Bir kubbealtında koca bir havuz... Mermer bir aslan başının ağzından o havuza gürül gürül dökülen durmadan sıcak su...” (KS, 225).

“Demir parmaklıklı pencerelerin perdeleri eskimiş, sedirlerin örtüleri dökülmüştü.” (KS, 261).

“Bir kalede bir büyük kapı varmış, kapı gerçi tahtadan ama, demirden katı abanozdanmış...” (KS, 263).

“Herif o bahçede billurdan bir hamam yaptırtmış...” (KS, 266).

“Aksaray’da Yenibahçe Deresi üzerindeki büyük ahşap köprünün başındaki yeniçeri karakolunun önünde bir ulu çınar ağacı vardı.” (KS, 292).

“... Vilayet Konağı yanındaki meşhur “Nallı Mescit”; o zamanlar kubbeli değil, kiremitli ahşap çatıyla örtülüydü.” (KS, 345).

“Tersane bahçesinde iki saat içinde padişaha keçe kubbeli bir çadır hamam kurmuşlardır ki, camekânı, soğukluğu göbek taşına ve dört adet halvetine varınca noksanı yoktur...” (KS, 368).

“Sonra sarayın yan boyundaki İncili Köşk’ün samurla döşenmesini emretti.” (KS, 439).

“En güzel İznik çinilerini zedelemeyen, duvarlardaki çini panoların üstüne o kıymetli hayvan postları, nasıl serilmiş, asılmıştı bilemeyiz.” (KS, 441).

“Pencereleri kalın demir parmaklıklı bir odaydı.” (KS, 446).

“Odanın kapısı demir kanatlıydı, kızlarağası kilidini kilitledi, anahtarını aldı.” (KS, 479).

“Zülüflü ağaların koğuş kapıları kapanmış, kalın kapılar ve kalın taş duvarlar, içindeki hıçkırıkları dışarı aksettirmiyordu.” (KS, 486).

“Sultanahmet Camii’nin arka tarafında iki katlı ahşap bir handı...” (KS, 509).

“... evvela tavanın altın kaplamalarına baktı.” (KS, 625).

“Sonra, Dörtyol ağzı meydandan dağılan sokaklar üzerinde, hepsi bahçeli, bahçeleri mamur, hepsi kiremit örtülü geniş saçaklar altında büyüklü küçüklü ahşap evler, konaklar... ve kaldırımları tertemiz kaba taş döşenmiş ara sokaklarda çeşmeler...” (FH, 11).

“Üç Arnavut bahçede, altı demir kapılı mahzen, fevkani bir taş odada yatıyordu.” (FH, 16).

“Aksaray Deresi’ni, sel basmış, ahşap köprü selin sürüklediği ağaç dallarıyla tıkanmış...” (FH, 40).

“Toledo ailesi, dehşet içinde, Ceneviz Konağı’nın kalın demir kapısını kapadılar, kilidinden başka kalın demir kapı kolonlarını da dayadılar. Pencerenin kepenkleri sımsıkı kapandı.” (FH, 100).

“Bir koridor geçtiler, sonra büyük bir sofaya geldiler. Sofadan üst kata korkulukları billurdan ve basamakları gül ağacından çifte merdiven çıkıyordu.” (FH, 136).

“Ortada bir küçük mermer havuz, havuzda bir fiskiye, altın kafesler içinde rengârenk acayip kuşlar...” (FH, 139).

“... seyis odaları bulunan, bütün emsali gibi ahşap, kırmızı aşı boyalı, geniş saçaklı, şahnişinle; saçağı, şahnişin ve pencere kafesleri altın yaldızlı, nakışlı, bütün tavanları kabartma çiçeklerle donatılmış, avizeler, altın toparla tezyin edilmiş, bütün duvarları yer yer alçı kabartma nakışlar, çini yahut lake panolar, çiçek ve yemişlerden mürekkep duvar resimleriyle ve büyüklü küçüklü aynalarla, zarif mermer çeşmelerle, selsebillerle, yaşmaklı ocaklarla bezenmiş; divanhaneleri mermer havuzlu, fiskiyeli; kapılar, yüklük ve dolap kapakları, pencere kepenkleri, merdiven korkulukları gül ağacından, sedir ağacından, zeytin ağacından türlü türlü nakışlar, sedef kakmalı, oymalıydı.” (PH, 17).

“Yadigâr Bey, Vezirköprü ile Merzifon arasında Havza kasabasının bir köyünde, toprak bir dam altında doğmuştu.” (PH, 18).

“İstanbul muhteşem bir ahşap beldeydi, devir devir büyük yangınlarla yandı, kül oldu, yeniden ve çarçabuk imar edildi.” (PH, 59).

“O zamana kadar Boğaziçi’nde yalılar ya kırmızı aşı boyasıyla boyanır yahut boyasız tahta bırakılır, tahtalar da zamanla simsiyah kararır.” (PH, 61).

“Yalıların geniş saçakları, pencere kafes ve kepenkleri, süslü şahnişinler ile cumbalar da tirşe, vişneçürüğü, limonküfü, camgöbeği, güvez, beyazla bağdaşan renkler üzerine altın nakışlarla bezendi.” (PH, 61).

“Derenin iki kenarına rıhtım yapıldı, bahçelerde mermer kanallar içinde sular dolaştırıldı; büyük mermer havuzlara aslan ağızlarından sular aktı, havuzların

göbeklerindeki fiskiyelerden sular püskürüp savruldu, çeşmeler, selsebiller, çağlayanlar yapıldı...” (PH, 65).

“Yolun bitiminde karşılarına bir demir kapı çıktı.” (CH, 36).

“Kahvehanenin ortasında mermer havuz, havuzun göbeğinde dört katlı fiskiye-selsebil, yer mozaik tuğla döşenmiş, etrafı firdolayı peykeler, sofalar, hem tuğla zemine hem de peykelere, sofalara ince Mısır hasırları serilmiş, üstüne kilimler, halı seccadeler konmuş, kadife yastıklar, şilteler atılmış; kahvehaneye çınar altı meydancıktan üç dört basamak merdivenle çıkarırlar, kahvehaneye çorapla yahut yalınayak dolaşanlar ise, bir çırak oğlancığın ibrikle döktüğü suyla kapı önünde ayaklarını yıkadıktan sonra içeri alınırdı ve hem bu kahvehaneye herkes giremezdi, girse bile, uluorta söze , sohbete katılamazdı.” (CH, 54).

“... kapı açılıp karşısında ahşap bir merdiven görünce kılavuzuna:” (CH, 105).

“Tam karşılarında çift kanatlı iki büyük kapı vardı, ceviz üzerine sedef kakmalı kapılardı ve bu iki kapı arasında bir koyun postu üzerinde...” (CH, 106).

“Rengârenk kabartma çiçek ve meyvelerle donatılmış, zemini altın yaldızla tavan bir cennet bahçesi gibiydi.” (CH, 109).

“Kapının kanatları ceviz üzerine sedef ve mercan kakma nakışlıydı.” (CH, 109).

“... ikinci bir divanhane ki, duvarları gül ağacından çerçeveler içinde Çin ve Japon işi lake panolara kaplanmıştı.” (CH, 109).

“... avizenin tam altında fiskiyeli küçük bir mermer havuz, püsküren sular, avizeden, akseden zümrüt, firuze ve inciden damlalar halinde dökülmektedir.” (CH, 110).

“Odanın sokağa bakar iki penceresi vardı ve pencerelerde demir parmaklık bulunmayan, kuvvetlice bir yumrukla kırılabilir kafesler mevcuttu.” (CH, 171).

“... sarayın iki kanatlı, kanatları sedef kakmalı büyük kapısına doğru yürüdü.” (CH, 176).

“Taşlığın ortasında susuz, kuru bir mermer havuz, havuzun göbeğinde de bir sanat şaheseri mermer fiskiye vardı. Kapının tam karşısında da ilk üç basamağı mermer, öbür basamakları sedir ağacından geniş bir merdiven bulunuyordu. Sokak kapısından bu merdivene kadar ve havuzun etrafında yol hasırı döşenmişti. Merdivenin korkukları

cevizden ve oymacılık bakımından bir harikaydı. Merdivenin iki başında kesme billurdan birer babaya dayanmışlardı.” (CH, 177).

“Tavanın ortasında altın yaldızlı bir kubbe, kubbenin göbeğinden altın bir zincirle sarkıtılmış renkli billurdan avize, avizenin tam altında ve salonun ortasında pembe mermerden havuzcuk vardı.” (CH, 184).

“Bir duvarın orta kısmını da tunç lüleleri altın yaldızlı ve selsebilli bir çeşme kaplamıştı.” (CH, 184).

“Duvarlardaki gömme dolapların kapakları hurda zümrüt, yakut kakmalıydı ve aralarına çini panolar yerleştirilmişti.” (CH, 184).

“Duvarları XVI. asrın en güzel çinileriyle kaplı bu salon adını, ocağının altın yaldızlı tunç yaşmağından almıştı.” (CH, 202).

3.3.3. Ev Eşyası; Türleri, Yapımı, Kullanışı

“Muhsin Çelebi, yatağının başucundan aldığı murassa el aynasında...” (E, 11).

“... üç kollu gümüş şamdandaki balmumları tükenmek üzereydi.” (E, 11).

“Üç atlas şiltenin üstüne al çubuklu bürümcük çarşaf örtülmüş, yorgan yerine bürümcüğe kaplı bir şal atılmıştı.” (E, 11).

“... ay ışığında, ipek, üzerine gümüş tozu serpilmiş gibi parlıyordu.” (E, 11).

“Kara Hasan Ağa, burasını birkaç dakika içinde Mısır hasırları, ipek seccadeler, sırmalı ve incili işlemeli yastıklarla döşetivermişti.” (E, 27).

“Havuzun etrafında, Kütahya işi çini saksılar içinde yetiştirilmiş zerrinkadehler vardı.” (E, 27).

“... inci işlemeli atlas şiltelerin üstüne diz çökmüşlerdi.” (E, 28).

“Sedire sarı zemin üzerine ejderha resimli gayet nefis Çin ipeklisinden örtüler serilmişti.” (E, 28).

“Derhal içinde buzlu gülsuyu bulunan altın leğenlerle iki küçük Çerkes kölesi gelerek...” (E, 28).

“Genç Mehmed Paşababasının ayakucunda, bir incili mindere, edeple diz çökmüştü.” (E, 28).

“... ejderhalı Çin ipeklisi kaplanmış kuştüyü şilteye vücudunu bırakır bırakmaz bir “Oh!...” çekmiş...” (E, 28).

“Bu gece biraz fazlaca yorgun görünen sadrazam, ejderhalı Çin ipeklisi kaplanmış kuştüyü şilteye vücudunu bıraktıktan pek az sonra gözlerini yumarak dalar gibi olmuştu.” (E, 33).

“Her birinin elinde üstleri inci, işlemeli bürümcük örtülerle örtülmüş birer büyük altın tepsi vardı.” (E, 33).

“... bohçalarla havlular, peşkirler, usturalar, gümüş leğen ve ibrikler göndermişlerdi.” (E, 64).

“ “56”nın Tahtakale’deki yeni kahvesinin peykeleri kıymetli Mısır hasırları, ipek seccadeler, kadife minderlerle döşenip dayanmıştı.” (E, 64).

“Geceleri, büyük tahta kanepeler indirildikten sonra bile, içindeki uğultu dinmiyordu.” (E, 69).

“... Kambur Felek bu kadınların vuruldukları güzel delikanlıları, sandık içinde, hasır içinde, küp içinde, ne yapıp yapar, bir gece, ehlileri evde yokken eve atar...” (E, 70).

“Patrona Halil oturduğu şiltenin altından bir kese çıkardı...” (E, 82).

“Cihangir’deki konağının Anadolu’ya tüllerinden süzülerek, yumuk gözlerinin içinde, sarı, mor, al ışıktan karagözler oynatarak uyandırmıştı.” (E, 97).

“Çingene kızını bir endam aynasının önüne götürdü. Aynanın önünde duran bir altın makası aldı.” (E, 100).

“Yatak odasındaki çekmeceyi götür...” (E, 104).

“... dört köşesinde bulunan yüksek direkleri, tuzlu balık fiçileri, tavanlarına demir zincirlerle asılmış zeytinyağı kandilleri, kaba tahta masalar, kaba tahta iskemleler...” (KS, 13).

“... dayanmaktan ziyade çıkını, sepetini ucuna bağlayıp omzuna vurmak için değnek kullanılırdı.” (KS, 23).

“... sandığının bir köşesindeki bir miktar parayı fırsat düşükçe...” (KS, 23).

“Çobanın azık torbasını zeytincinin karısı hazırlardı...” (KS, 30).

“... bir tahta kerevetin üstüne yan yana oturmuşlardı.” (KS, 39).

“Kaptan’ın, Venedik’ten getirdiği bir endam aynasının karşısında...” (KS, 76).

“Sağında analığı, arkada koltuğunda bir bohçayla Bacı...” (KS, 76).

“... sofra takımları; altın, gümüş, billur, porselen, fildişi türlü şeyden yapılmış türlü kıymetli eşya, sandıklar dolusu “tuhaf ve tefarik” yükü vardı.” (KS, 132).

“O devirde çiçek, buket halinde değil, “şişe” denilen suret-i mahsusada yapılmış vazocuklar içinde verilirdi.” (KS, 140).

“Ve başını bir sedirin yastığına dayayarak ağlamaya başladı.” (KS, 141).

“Sultan Mustafa mindere oturmuş, yanında iki cariye ayakta duruyordu.” (KS, 152).

“Ali Paşa koynundan kırmızı altın kese içindeki mührü çıkarıp verdi.” (KS, 181).

“Gözleri kabartma çiçeklerle süslü dolap kapağına saplandı.” (KS, 219).

“Çamaşır teknesi önünden kalkıp kapıyı açan kızın...” (KS, 222).

“Onun da sandığı tamtakır aynı yaşlarda bir kızın...” (KS, 222)..

“Siyavuş padişaha leğen ibrik getirirken Emir Çelebi de kalktı.” (KS, 257)

“Bir çavuşta al atlastan bir yastık üstünde Revan Kalesi’nin büyük kapısının anahtarını taşıyordu.” (KS, 257).

“Sadrazam Kemankuş Kara Mustafa Paşa’ya gayet kıymetli atlar ve kilimler, halılar getirmişti.” (KS, 316).

“... çırılçıplak soyarak ateşte kızdırdıkları bir bakır siniye oturtmuşlar, nerede ne kadar gizli para ve mücevher varsa söyletmişlerdi.” (KS, 358).

“... hazineden elmaslı bir nargile çıkarılıp getirtilmişti.” (KS, 376).

“Padişah, ağzı sırma kordonla bağlanmış al atlastan bir kese içindeki altın mührünü uzatarak...” (KS, 393).

“... Kapıarası denilen yerde bir hasır üstüne oturdu.” (KS, 394).

“... bodur ayaklı bir hasırlı iskemleye oturmuş...” (KS, 433).

“... yatak çarşafı, çuval, heybe, hurç, bulduğunun içine doldurdular.” (KS, 453).

“Bir sofaya öbek öbek dökülmüş altınlardan başka iki büyük ceviz sandık dolusu altın bulundu...” (KS, 498)

“Bahçede büyük ceviz ağacının altında gömülü bir küçük küp içinde altın...” (KS, 499).

“Yine o sarnıçta iki bakır güğüm içinde 2.000 florin...” (KS, 499).

“İçi yorganlar, yastıklar, şiltelerle doluydu.” (KS, 623).

“... şiddetli bir felç darbesiyle oturduğu sedirin üstüne yığılmıştı; sabaha karşı da öldü.” (KM, 11).

“İstanbul saraylarına, konaklarına alafranga eşya girdi, sedirler, şilteler kalktı, masalar, iskemleler, kanepeler, koltuklar kondu.” (KM, 32).

“Kışlada bir çorbacı odasından çıkarılan bir sedir (kanepe) meydanda Hacı Bektaş kazanının önüne yerleştirildi...” (KM, 69).

“Delikanlılardan büyüğü her gün bir nöbet çarşıya çıkar, omuzladığı zembili doldurup çarçabuk dönerdi.” (FH, 13).

“... Lalifer sarı odayı açsın, aynalı servi sandığın içindeki abanoz çekmeceyi alsın, bana getirsin.” (FH, 16).

“... bunlar birkaç kilim, keçe, minder yastıktan ibaretti ama, gelin de saraydan gelmiyordu, Çömlekçiler’deki ahır odalarından geliyordu.” (FH, 20).

“... suret-i mahsusada kendi eliyle yaptığı bir bakır kazanın içinde kaçırmıştı.” (FH, 36).

“... koynundaki kadını yorganın altına gizlemek oldu.” (FH, 71).

“... peykenin üstüne bir dizini dikerek oturtmuştu, ayaklarında çorap yoktu, yalındı.” (FH, 112).

“... leğen ibrik getirdi, vakayî kâtibi çarçabuk abdest aldı.” (FH, 120).

“Sedir üzerinde duran kocaman bir fildişi çekmeceyi açtı.” (FH, 135).

“... kapısının önünde kısa bacaklı bir hasır iskemleye oturmuş tüvana bir delikanlı vardı, Halil’i görünce yerinden hürmetle fırladı.” (FH, 156).

“... seyis odaları bulunan, bütün emsali gibi ahşap, kırmızı aşı boyalı, geniş saçaklı, şahnişinle; saçağı, şahnişin ve pencere kafesleri altın yaldızlı, nakışlı, bütün tavanları kabartma çiçeklerle donatılmış, avizeler, altın toparla tezyin edilmiş, bütün duvarları yer yer alçı kabartma nakışlar, çini yahut lake panolar, çiçek ve yemişlerden mürekkep duvar

resimleriyle ve büyüklü küçüklü aynalarla, zarif mermer çeşmelerle, selsebillerle, yaşmaklı ocaklarla bezenmiş; divanhaneleri mermer havuzlu, fiskiyeli; kapılar, yüklük ve dolap kapakları, pencere kepenkleri, merdiven korkulukları gül ağacından, sedir ağacından, zeytin ağacından türlü türlü nakışlar, sedef kakmalı, oymalıydı.” (PH, 17).

“Muhabbetname ile çamaşır bohçasını da, bir gece yatsı namazından sonra Seyid oğlanın odasına o Ayvaz’la gönderdi.” (PH, 28).

“Gelen bohçayı yatağını toplarken katladığı şiltenin arasında sakladı.” (PH, 30).

“... sofadaki aynanın önüne gitmek ve örtüsünü kaldırarak korka korka ilk defa kendi yüzünü aynada görmek, tanımak olmuştu.” (PH, 30).

“... Uykuda yürüyenler gibi bahçeye gitti ve çardaktaki hasıra bağdaş kurup oturdu.” (PH, 30).

“... makreme çözüldüğü zaman da çifte billur avizelerin, sırmalı kadife sedirlerin, aynaların, duvar ve tavan nakışlarının karşısında gözleri kamaştı.” (PH, 45).

“Bir elinde gül, bir elde de şarap tasıyla gelen dilber sakinin karşısında şair...” (PH, 69).

“Perdeler çürüyüp dökülmeye başlamış, yastıkların, minderlerin yırtıklarından pamuklar, yünler fırlamış, yataklar da aynı durumdaydı.” (PH, 75).

“Kendi işi üstünde hamamı, sabunu, keseyi, lifi, lengeri, peştamalı, havluyu, nalını İstanbul’da görüp öğrenmişti...” (PH, 83).

“... yüklük içinde gizli yapılmış bir dolaptan büyükçe bir gümüş çekmece çıkardı, Çin işi bir çekmeceydi, kilidinin anahtarı yoktu, açma yolunu bilmeyen kırk yıl uğraşsa açamazdı.” (PH, 245).

“Yaşlılar peykede, delikanlı ile çocuk yere serilmiş kilim seccadelerde oturuyordu...” (PH, 300).

“Para harcayacak yeri olmadığı için saraydan çıkarken Cevahirli Hanımsultan2ın verdiği altın kesesi çeyiz sandığında duruyordu.” (CH, 17).

“Alt katta merdiven başında küçük bir oda, yorganı kırmızı güllü yazma kaplı, dağınık bir bekâr yatağı, bir köşede küçük bir sedir, bir köşede iki heybe, bir yanda üstüne maşrapasıyla bir desti.” (CH, 18).

“Ağam, aslanım, hoş geldin, buyur... Dadı kalfa tez bana leğen ibrik getir, ağamın ayaklarını elbet de kendi elimle yıkarım...” (CH, 22).

“Sinan Yandım Ali’yi mahzende bir serdaba (yeraltı odasına) soktu. Zeminine bir halı serilerek mükemmel sedirlerle döşenmiş, üçer kollu iki gümüş şamdanla aydınlatılmış bu odada ve sedirin kapıya yakın tarafında üç kişi dizleri üstüne çökmüş...” (CH, 37).

“Oda, billur, altın ve gümüş parıltıları içinde; küçücük bir dolap kapağına varınca kuyumcu elinden çıkmışçasına işlenmiş ve en ağır eşya ve kumaşlarla döşenmiş, bezenmişti.” (CH, 39).

“Odanın tam ortasında bir yer yatağı vardı.” (CH, 39).

“Kahvehanenin ortasında mermer havuz, havuzun göbeğinde dört katlı fıskıye-selsebil, yer mozaik tuğla döşenmiş, etrafı fırdolayı peykeler, sofalar, hem tuğla zemine hem de peykelere, sofalara ince Mısır hasırları serilmiş, üstüne kilimler, halı seccadeler konmuş, kadife yastıklar, şilteler atılmış; kahvehaneye çınar altı meydancıktan üç dört basamak merdivenle çıkarırlar, kahvehaneye çorapla yahut yalınayak dolaşanlar ise, bir çırak oğlancığın ibrikle döktüğü suyla kapı önünde ayaklarını yıkadıktan sonra içeri alınırdı ve hem bu kahvehaneye herkes giremezdi, girse bile, uluorta söze , sohbete katılamazdı.” (CH, 54).

“... malına göre sırmalı hamam takımını, sofrta takımını, antika bir çevreyi gözden çıkarır, kılavuz peşine takılıp nigârıyla kapanırdı.” (CH, 97).

“İlerde demirden bir kapının yanı başında partial bir hası serilmiş, hasırın üstünde bir mitil (kapsız) yorgan ile çarşafsız bir şilteden ibaret kirli bir döşek vardı...” (CH, 105).

“Divanhanenin bindallı denilen ağır kumaştan yapılmış perdeleri sımsıkı kavuşturulmuştu.” (CH, 109).

“O anda eski Bedesten’deki mücevher çekmeceleri ile yine orada dışı demir, içi selvi bir sandıkta sakladığı ve “Zerrin Post” adını verdiği kısa bir samur kürkü gözünün önüne getirdi.” (CH, 111).

“... Ahmed bu sefer 2.000 altınla beraber Hintkârî fildişi çekmecesini de istiyordu.” (CH, 128).

“... Floransa işi şinik büyüklüğünde ve şeklinde abanoz bir çekmeceyi Yandım Ali’ye verdi.” (CH, 167).

“Bu salonda mor atlastan firdolayı dört sedir vardı. Arka yastıklarının üstüne sırma işlemeli bürümcük örtüler konmuştu. Sedirlerin önüne de inci ve sırma işlemeli kadife ve atlas ayak yastıkları atılmıştı. Salonun dört köşesinde dört altın sehpa, sehpaların üstünde de birer altın kafes, bu kafeslerden üçünün içinde birer papağan, dördüncüsünde de Bursalı Sadizade Cafer Çelebi’nin “Yeni Dünya” sı vardı.” (CH, 180).

“Duvarlardaki gömme dolapların kapakları hurda zümrüt, yakut kakmalıydı ve aralarına çini panolar yerleştirilmişti.” (CH, 184).

“... dört oğlanın samur kalpaklı başları üzerine altın bir sini kondu.” (CH, 188).

“... saki oğlan da elindeki altın güğümünden tasa şarap doldurdu, şehri nevcivan da şarap tasını Hanımsultan’ın morarmış dudaklarına uzattı.” (CH, 188).

3.4. AYDINLANMA, ISINMA

“Aydınlatma tarihi çok eski olup, ateşin bulunuşuyla başlamış, elektriğin bulunuşundan sonra yeni bir çağla günümüze kadar devam etmiştir. Geleneksel dokuyu oluşturan tüm yapılar, doğal ışığı iç mekâna taşımayı hedefleyen, aynı zamanda mekanın dış dünyayla irtibatını sağlayan pencerelerle donatılmışlardır. Yapının fonksiyonuna göre boyut, sayı ve formda olan bu pencereler, mimarinin inceliğini anlatan yapı elemanlarıdır. Bunun dışında gün ışığının yetmediği mekanlarda ya da gece karanlığında, mekânı aydınlatmak için kandiller, fenerler, mumlar ve çeşitli gaz lambaları kullanılmıştır.”⁵¹

“Osmanlı döneminde, konut ve Sarayların yapay aydınlatılmasında kandil, şamdan, fener, چراغ gibi araçlar kullanılmıştır. Konutlar duvarlarına bu araçlar için چراغمانlar açılmış, ahşap sehpalar ve duvar konsolları yapılmıştır. Batı etkisiyle yapılan saraylarda ise kristal avizeler ve şamdanlar görülür.”⁵²

“Halk, kendisini dış etkenlerden korumak adına mesken inşa etmiş ve sonrasında da bu meskeni ısıtma gereği duymuştur. Isınma amacıyla da birçok ısınma aracı ve bu araçları ısıtarak yakıtlar kullanmıştır. Isınma başlığı, halkın ısınma amacıyla kullandığı ocak,

⁵¹ Neslihan Dalkılıç ve F. Meral Halifeoğlu, “Geçmişte Geleneksel Diyarbakır Mimarisinde Kullanılan Aydınlatma Elemanları”, **II. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu**, Kasım 2003.

⁵² A. Deniz Oktaç, **Anadolu Türk Mimarisinde Aydınlatma Detayları ve Aydınlatma Araçları**, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992.

mangal, matız, soba, tandır; su ısıtmak için kullandığı semaver gibi ısınma araçlarını; tezek, odun, odun kömürü, taş kömürü ve gaz yağı gibi yakıtları ihtiva eder.”⁵³

Osmanlı döneminde geçen Reşat Ekrem’in romanlarda aydınlatma olarak fener, kandil, mum, gaz lambaları kullanılmıştır. Gündüzleri ise Osmanlı mimarisini yansıtan saraylar, köşkler, yalılar vb. yapılarda geniş pencerelerden faydalanılmıştır.

Isıtma aracı olarak da genel olarak soba ve şöminenin adı geçmiştir. Romanlarda tespit edilen unsurlar şöyledir:

3.4.1. Işık Elde Etme; Işık Araç ve Gereçleri

“1730 Temmuzunun bir gece yarısıydı; üç kollu gümüş şamdandaki balmumları tükenmek üzereydi.” (E, 11).

“Sofalarda, salonlarda avizeler indirilip yakılıyor, üçer, yedişer, on beşer kollu altın ve gümüş şamdanlar mumlarla donatılıyordu.” (E, 14).

“Birincisinin üzerine altın çerçeveli billur bir fener oturtulmuştu.” (E, 16).

“... deniz kenarından yalının arkasındaki fıstıklığa kadar da yüz ellişerden iki sıralı üç yüz köle dizmiş ve çocukların ellerine birer meşale vermişti. (E, 17).

“... iskele başına yığılan halk, mehtapta, meşale ve fener almamıştı.” (E, 25).

“... fıstık ağaçlarına altın zincirlerle asılmış billur kandiller yakılmamıştı.” (E, 28).

“Gül ve yasemin ağaçları da altın zincirli billur kandillerle donatılırdı.” (E, 50).

“... kocaman zeytinyağı kandilinin ışığı altında, bütün dikkatini, adamın yüzünden bir şeyler kapmaya vermişti.” (E, 88).

“Bir kandilin başında oturmuş şarap içiyordu.” (KS, 20).

“... bir mum ışığında gergefinin başına geçmiş...” (KS, 57).

“... bir yağ mumunun ışığında etrafına şöyle bir bakınmıştı.” (KS, 81).

“... elinde çift kollu bir altın şamdan; Sümbül’ün ardında şehzade, onun ardında da kızlarağası, dev yapılı bir zenci. (KS, 84)..

“Ali kayığın baş tarafındaki feneri yaktı...” (KS, 109)

⁵³ Ali İhsan Kürekçi, **Mirza Fetali Ahundov’un Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015, 70.

“... Kösem’in mum ışığında güçlükle okuduğu kağıtta şunlar yazılıydı.” (KS, 141).

“... en  nde de ortalık daha ağarmadığı için fener çeken    delikanlı.” (KS, 191).

“Bir ara bir balmumunun sihirli ışığında ve bir el aynasının üstünde yüzünü seyretti.” (KS, 219).

“Türk ordusu binlerce meşaleyle aydınlatılmıştı, kalede tek ışık bile yoktu.” (KS, 255).

“Muhteşem salonun avize ve şamdanları yakılmıştı.” (KS, 303).

“Caminin bütün kandilleri uyandırıldı, i  ve dış avlularda ve Atmeydanı’nda meşaleler yakıldı.” (KS, 515).

“Dış mahallede bir kahvehane vardı, içinde sönük bir kandil yanıyordu.” (KM, 137).

“... ancak o zaman yanlarındaki bir feneri yakmışlar.” (KM, 140).

“... arada fırlayıp şamdanı aldı, efendisinin odasına girdi  ıktı.” (FH, 28).

“Aile mum ışığı etrafında toplanmıştı, korkulu gözlerle bakıştılar, sanki nefes almıyorlardı.” (FH, 101).

“Altın sürahi ve altın kupa, balmumları uyandırılmış üç kollu bir altın şamdan.” (FH, 129).

“... makreme çözüldüğü zaman da  ifte billur avizelerin, sırmalı kadife sedirlerin, aynaların, duvar ve tavan nakışlarının karşısında gözleri kamaştı.” (PH, 45).

“Kayığın feneri deniz üstünde ufala ufala uzaklaşırken...” (PH, 48).

“Devrin seçkin şairlerinden Seyyid Vehbi Efendi bu düğün için yazdığı Surname-i Hümayun adındaki meşhur eserinde anlatır ki, düğün hazırlıkları aylarca evvelinden başlamıştı. Ziyafet sofraları için Tekirdağ ve Bursa civarından tavuk, ördek, kaz ve hindi 16.000 kümes hayvanı getirilmişti. Halka ve askere kurulacak sofralar için 10.000 tahta sini ve 10.000 cam şerbet kavanozu ve geceleri etrafına mahyalar kurularak meydanın aydınlatılması için 25.000 kandil yaptırılmıştı.” (PH, 53).

“... menşurlu (prizmalı) billur kandiller lalelerin arasına konulur, kandillerin ışığını o menşurlar,    eklere aksettirir, bu suretle ışıklanan binlerce rengârenk lalenin gece seyrine doyum olmaz.” (PH, 65).

“Külhan tekkenin demirbaş eşyasından üç kollu bir demir şamdan vardı, o gece bu şamdana dikilip uyandırılan üç muma...” (PH, 97).

“Mum uyanık dursun mu?” (CH, 15).

“Zerefşan kalktı, şamdanı uyandırdı.” (CH, 17).

“Sinan saksının üstündeki mumu bir fenere koydu...” (CH, 36).

“Tavanında kandil yanar bir mahzene gelmişlerdi.” (CH, 36).

“Hadım Bilal’in elinde büyükçe bir muşamba fener vardı...” (CH, 103).

“Ortada büyük bir bakır şamdanda pehlivan boynu kalınlığında iri bir yağ mumu yanıyordu.” (CH, 105).

“... Yağlıkçı’nın kendi konağına bile giremeyen ve ancak vezir sarayları için yapılan üç tane kâfurulu balmumu yanıyordu.” (CH, 106).

“Kerem Efendi’nin karşısına muazzam bir billur avizeyle aydınlatılmış büyük ve muhteşem bir divanhane çıktı.” (CH, 108).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz.⁵⁴

3.4.2. Isı Elde Etme; Isı Araç ve Gereçleri

“Konağın üç muazzam şöminesinin içi yığın yığın kâğıt yanığıyla doluydu...” (FH, 105).

“Gözleriyle okuyuncaya kadar o çevreye sarıp sakladığı muhabbetnameyi helvahanede ocağa atıp yaktı...” (PH, 49).

“Odunu kömürü, yağ, pirinç, bulgur, peynir takip etti.” (PH, 187).

“Bir yanda büyük bir ocak, ocağın da oymalı tunçtan ve altın yaldızlı bir sanat şaheseri yaşmağı vardı.” (CH, 109).

“Altın tahtın sağ tarafında oymalı tunç yaşmağı altın yaldızlı bir ocak vardı.” (CH, 184).

3.5. TAŞITLAR TAŞIMA TEKNİKLERİ

“Ulaşım sosyo-kültürel yaşamı ve yapıyı dönüştüren bir sektör olarak değerlendirilebilir. Özellikle kültür değişimleri ile folklor derlemeleri incelendiğinde, bu

⁵⁴ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 215, 225, 256, 369, 466, 555, 577, 615, 620.

gerçeklik açıkça görülmektedir. Ulaşım, tarihin ilk dönemlerinden beri kültürü oluşturmaya, değiştirmeye ve dönüştürmeye devam etmektedir. Örneğin İpek Yolu ve Baharat Yolu kültürleri ve medeniyetleri buluşturmuştur. Ticaret ile birlikte ulaşım, kentleri, dolayısıyla kentsel kültürü var eden ve geliştiren temel dinamiklerdendir. Keza, bugünkü kültür bilimi kabullerine göre, yaşamı oluşturan hukuk, ticaret, ekonomi gibi, ulaşım da kültürel bir alandır ve kültür bilimi araştırmaları kapsamında incelenmelidir.”⁵⁵

Romanlarda kara ulaşımı daha çok at arabaları, eşeklerle sağlanmıştır. Deniz ulaşımı ise kayık, gemi, kadirga, filika gibi araçlarla sağlanmıştır:

3.5.1. Kara Taşımacılığı

“... at ve araba sahibi olmuştu.” (E, 61).

“... Ali Beşe de, nişanın hemen arkasından at üzerinde gidiyorlardı.” (E, 63).

“Gece ve gündüz at ve eşek boynuna düştüm.” (E, 76).

“... onları merkebinin etrafında ikişer ikişer yürüterek şehri dolaşmaya başlamıştı.” (E, 76).

“Altına gene püsküller ve çingiraklarla süslenmiş bir merkep almış...” (E, 77).

“Mor atlas perdeli koçuyla...” (E, 84).

“Bu koçu Sadrazam Kethüdası Mehmet Paşa’nın gümüş tekerlekli arabasıydı.” (E, 88).

“Kadırgadan inen III. Ahmed, güzel bir ata binmişti.” (E, 98).

“Hükümdarın yedek beygirinin üzerinde murassa mızrak ve kalkan ve ok torbası görülüyordu.” (E, 98).

“... şakır şakır altın yaldızlı bir harem arabası, arabanın yanında da acayip kıyafetleriyle üç zülüflü baltacı duruyordu.” (KS, 79).

“Yeni Saray’dan Eski Saray’a kırk manda arabasıyla ancak gidilebilirdi.” (KS, 133).

“Ama atla dönme!..” (KS, 137).

⁵⁵ Nebi Özdemir, “Kentlerin Gezgin İmgeleri veya Kent İmgeleri Giydirilen Otobüsler”, **Milli Folklor**, Yıl 23, Sayı 89, 2011, 41-42.

“... bir hasta arabasına bindirdiler ve arabayı omuzlayıp çekerek, gökyüzünü tutan bir uğultuyla Beyazıt’taki Eski Saray’a götürdüler.” (KS, 153).

“Kalktı, atı eyerli duruyordu, üstüne sıçrayıp kaçtı.” (KS, 154).

“Sultan Osman da camiden çıkarılıp bir yük arabasına bindirildi.” (KS, 160)..

“Boynuzların sırmalı ve inci püsküllü ve altın varaklarla süslenmiş iki beyaz öküzün çektiği, tekerlekleri gümüş kakmalı ve dışı beyaz üzerine rengârenk çiçek nakışlı ve kafesleri altın yıldızlı saray arabasının kırmızı atlastan perdelerini kaldırarak...” (KS, 166)

“Hümaşah, telli duvaklı sultan, İbrahimpâşa Sarayı’na altın kafesli ve gümüş tekerlekli bir saray arabasıyla götürüldü. Arabaya at koşulmamıştı. Enderun’un başları altın külahlı, esvapları sırma işlemeli, bellerinde altın kemer ve mücevherli hançerlerle biri öbüründen güzel gençleri çekmişti arabayı.” (KS, 381).

“... Mehmed Bey hasır üstündeki yatağından alınıp bir hamal beygirine bindirildi.” (KS, 524).

“Şeyhülislam Topal Atâullah Efendi kışla avlusunda “tekke” nin merdiven başında atından inip esasına dayanarak...” (KM, 58).

“... iki yağız at koşulu bir saray koçusuna, arabasına binmişti.” (FH, 13).

“... bir çift yağız at koşulmuş bir koçuya bindiler, koçunun perdeleri indirildi.” (FH, 24).

“Tahkik edildi, bir gün evvel hasta arabası saraydan dışarı çıkmamıştı...” (FH, 93).

“Ben o gün gözümle gördüm, kaptanın cesedini katırla getirip atmışlar...” (FH, 112).

“... bağlı zevcesini gümüş bir araba içinde peşi sıra dolaştıran babası Sultan IV. Mehmed’in Binbir Gece Masalları’nı hatırlatan hayatı yanında sönük kalır.” (PH, 56).

“... toy bir arabacının koçusuyla şimdi Küçük Çamlıca dediğimiz Bulgurlu Dağı mesiresine giderler.” (PH, 143).

“Onları da at üstünde Çorbacı Ali Usta takip etmişti.” (PH, 153).

“Üzerlerinde yalnız birer içdonu bırakılan üç çıplak ceset ayrı ayrı üç öküz arabasına yatırıldı...” (PH, 267).

“... bir hamal beygirine bindirdi ve doğruca Parmakkapısı’na götürerek orada darağacı gibi kullanılan bir çınarın alt dalına astı ve beş dakika kadar halka teşhir ettikten sonra denize atmak üzere cesedini aldı götürdü.” (CH, 26).

“İpin boynuma geçtiğini bildim, atı çekip götürdüklerinde muallakta kaldığım an vücudumda zelzele oldu...” (CH, 45).

“Şemsipaşa’da kendine münasip bir ev buldu, ertesi günü de anasını alarak, ancak bir öküz arabası tutan eşyalarıyla doğup büyüdüğü semti terketti.” (CH, 96).

“... iki çifte bir kayığa bindiler, Yemiş İskelesi’ne çıkıp oradan birer kira beygiriyle akşam namazına Beyazıt Camii’ne yetiştir.” (CH, 103).

“Araba, tekerleklerine varınca şakır şakır altın yaldızlı mükellef bir saray arabasıydı.” (CH, 104).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:⁵⁶

3.5.2. Deniz Taşımacılığı

“Sesin uzaklaşmadığına göre, kayıklar, yalının önünde durmuş olacaktı.” (E, 13).

“Biri beş, ikisi üç çifte üç saray kayığı, rıhtımdan birkaç kulaç açıktı, kürekçilerinin ustaca manevralarıyla demir atmışlar gibi duruyorlardı.” (E, 14).

“... Sadrazam Kethüdası Mehmed Paşa’nın üç çifte kılavuz kayığı olmuştu.” (E, 14).

“... buna kayıktan ziyade, deniz üzerinde yüzen küçük bir kasır demek daha doğru olurdu.” (E, 15).

“Sadrazam’ın beş çiftesi ile klavuz ve maiyet kayıklarının gece yarısı, Boğaz’ı ağır ağır çıkarken Kanlıca’ya döndüklerini görmüşlerdi.” (E, 23).

“... teknesi baştan başa gümüş yaldızlı üç çifte bir kayık...” (E, 37).

“Kayığın döşemesi de sarı al çubuklu Bursa ipeklisiydi.” (E, 37).

“Karadeniz’de bir gemi dolusu gazi karındaşlarımızı gemileri paşa akçesiyle delip batırmışlar...” (E, 73).

“Karadeniz’de vezirin emriyle batırılan gazi gemilerini anlatmıştı.” (E, 87).

⁵⁶ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 230, 285, 405, 517.

“... reis ve tayfalar bu cinayeti işledikten sonra filikalara binerek karaya çıkmışlardır.” (E, 87).

“Topkapı Sarayı’ndan saltanat kadirgasına binen Ahmed-i Salis, evvela Boğaziçi’ne doğru açılmıştı.” (E, 97).

“Kayık büyük, sağlam tekne, korkma.” (KS, 59).

“Kayığın burnu kumsala çıkmıştı, kıcı suda, ağır dümeni durmadan gıcırdıyordu.” (KS, 60).

“... denizde bir “kalita”, kürekli gemiler devrinde 24 çift kürekle yürür bir harp gemisi, ayrıca yelken de açmış...” (KS, 65).

“Önden de üç çifte bir kılavuz kayak gidiyordu.” (KS, 105).

“O gün saray rıhtımına bir kadirga yaklaştı.” (KS, 149).

“Bostaancıbaşı, yedi çifte kancabaş kayığıyla Sarayburnu’nun az açıklarında yetişti.” (KS, 193).

“Etrafında sallar, şalupalar yanaşmış, bağlanmış.” (KS, 223).

“... Yusuf Paşa bir filikaya binerek, padişaha veda ziyaretine gitti.” (KS, 384).

“Heybeliada’da, kalyonlara güverte zabiti yetiştirecek yeni bir bahriye mektebi açıldı.” (KM, 18).

“... tebdil-i kıyafetle bindiği küçük bir gemiyle Fransa’ya kaçtı.” (KM, 20).

“Boğaz ağzında Bozcaada sularına demirlemiş pek azametli İngiliz donanmasından ayrılan 11 gemiden mükrekkep bir filonun...” (KM, 23).

“... o devrin yelkenli harp gemilerine verilen isimlerle 2 üç ambarlı kalyon, 5 kapak, 2 fırkateyn ve 2 korveti.” (KM, 25).

“Bir gün Fenerbahçe’den kayıklarla Kanlıada’ya geçen sekiz on nefer dalkılıç yeniçeri...” (KM, 27).

“... kayıklarla peşine düşüp Büyükdere’de yetişmişler.” (KM, 44).

“Beş kalyon sahibiydi. Bu gemilerin her biri dörder beşer kat ambarlı...” (FH, 44).

“... Bâli Kaptan kalyonlarından birine atlayıp kaçmak...” (FH, 81).

“... elmas tüccarını saraya kendisinin götüreceğini, saray kayıklarından üç çifte bir yağlı piyadenin Karaköy İskelesi’nde kendilerini beklediğini söyledi.” (FH, 88).

“Bütün işleri komşuya gitmek; hamama gitmek, kayıklarla arabalarla mesirelere gitmek, bol bol masraf etmek, daima yeni yeni modalar icat ederek süslenmektir.” (PH, 13).

“... kâh koçuda, kâh kayıkta görünüyordu.” (PH, 39).

“... Yedigâr Bey kızının üç çifte kayığına atlayıp Davutpaşa İskelesi’ndeki yalıya gitti.” (PH, 45).

“Tersane mimarbaşılığında bulunmuş İbrahim Efendi adında bir zat, üç çifte bir kayık büyüklüğünde ve timsah şeklinde bir gemi yaptı. Çenesini açıp kapayarak Haliç sularında yarım saat dolaştı, sonra denize batıp kayboldu, başka uzak bir yerden tekrar su yüzüne çıktı, ağzını açtı, açılan ağızdan sırtında rengârenk esvaplarla beş nefer köçek oğlan fırlayarak oynamaya başladı. Bugün bu timsahın ilk denizaltı gemisi olduğunu kabul etmek lazımdır.” (PH, 54).

“Limana bir İngiliz kalyonu gelmişti.” (CH, 52).

“... iki çifte bir kayığa bindiler, Yemiş İskelesi’ne çıkıp oradan birer kira beygiriyle akşam namazına Beyazıt Camii’ne yetiştiler.” (CH, 103).

“... Mısır’a geçti, İskenderiye’den de bir gemiye binip Tunus’a, Cezayir’e kadar gitti.” (CH, 117).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:⁵⁷

3.6. EKONOMİ TÜRLERİ

“Halk, fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yaşamını sürdürebilmek için bir takım ekonomik etkinlikler ile uğraşmak zorundadır. Bu ekonomik etkinliklerin içinde ise hayvancılık, tarım, avcılık ve arıcılık gibi etkinlikler başı çekmektedir. Belirtmek gerekir ki bu etkinlikler başlangıç aşamasında ekonomik ve fizyolojik ihtiyaçları karşılamak amacı taşıyorsa da aynı zamanda halk kültürünü derinden etkiler hale gelmiştir. Örneğin, hayvancılık etkinliğinin bir gereği olan çobanlıkta, halkın ekonomik etkinlikleri yanında halkın türküleri ve edebiyatı da yer almaktadır.”⁵⁸

⁵⁷ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 230, 285, 405, 517.

⁵⁸ Ali İhsan Kürekçi, **Mirza Fetali Ahundov’un Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları** (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, 71.

Romanlarda bahsedilen ekonomi türleri genel olarak hayvancılık, tarım ve avcılıktır:

3.6.1. Hayvancılık

3.6.1.1. Çobanlık

“Adanın en zengini Zeytinci Kir İspiro’nun, on dokuz yaşındaki keçi çobanı Pidakis’in de ...”

“11 yaşındayken, bir gün kırdan davar güderken önüne bir adam çıkmış, kandırmış, çocuğu dağa götürmüş, bir haydutmuş.” (FH, 141).

“... vaktiyle çobanmış, Mitko adında bir Bulgar’dı.” (CH, 37).

3.6.2. Tarım-Rençberlik

“Bre ırgatlar...” (E, 78).

“Erkek, Zeytinci Kir İspiro’nun babasına ırgat olmuştu...” (KS, 21).

“İrgatlarının, taşçıların yevmiyeleri, amele, ırgat narhının üstünde, iki misli ödeniyordu.” (KS, 224).

“Köylüyü ve rençberi korumayıp meydanı haydutlara bırakan bostancı ustalarının ve yeniçeri çorbacılarının ve sipahi ağalarının da cümlesini katlederim.” (KS, 358).

“... yalın rençber ve ırgat makulesi garip yiğitler uygunsuzdur diye siyaset olunur, bu gözdağı kimedir anlamam; malımızdan, canımızdan emin değiliz vesselam.” (FH, 44).

3.6.3. Avcılık

“Köylüsü balıkçı ve bahçivandı.” (E, 23).

“... binbir nazını çekip nasılsa avlayıp getirebildikleri vahşi ahuları doyunca sineye basmadan dönmeyeceklerdi.” (E, 38).

“Halkı, yarı korsan balıkçılardı. Balık avı başta gelmek üzere zeytinlikleri ve bağlarıyla geçinirlerdi.” (KS, 13).

“Balıkçılar ağlarını o direklerle serip kuruturlardı ve ağlarını o meyhane verandalarında tamir ederlerdi.” (KS, 13).

“Derya temaşası, çemenzar sefaları, fıstık koruları, meşelikler, su başları, sürgün avları şarabı erguvanı taslar dolusu sunmak için birer vesile oldu.” (KS, 175).

“Biraz avlanayım...” (KS, 288).

“Gemi azıya alıp av bahanesiyle Edirne önüne gelmesi o sebeple nümayıştır, fakat tam kendisinin avlanacağı zamandı.” (KM, 119).

“... yani bu kısacık kürk için o miktarda susamuru avlanmış ve nesli tükenmek üzere olan o hayvandan o kadarının ele geçirilmesi için otuz yıldan fazla zaman harcanmıştı.” (CH, 112).

3.7. HALK EKONOMİSİ

“Geçmişten bugüne insanın var oluş süreci içerisinde ekonomik yaşam önemli ve insan yaşamını şekillendirici bir unsur olmuştur. Halk ekonomisi, öncelikle toplayıcılık, avcılık, balıkçılık, hayvancılık, arıcılık, yaylacılık, göçebelik, bağcılık, bahçıvanlık, meyvecilik, çiftçilik, değiş-tokuş ticareti, çerçilik, her türlü alışveriş, esnafılık ve işçilik gibi temel üretim ve tüketim biçimlerini ve bütün bunların değişen zamana göre uğradığı değişimleri ele alıp incelemektedir.”⁵⁹

3.7.1. Üretim

“Babadan evlada, bu sanat iki asır devam edecek, tarihte “Eyüp tefleri” şöhretini kuracaktı.” (E, 15).

“Lale, yetiştirmek, dünyanın muhtelif yerlerinden lale çeşitleri getirtmek, İstanbul’da en kârlı bir iş haline girmişti.” (E, 47).

“Balık avı başta gelmek üzere zeytinlikleri ve bağlarıyla geçinirlerdi.” (KS, 13).

“Beyazıt’ta Okçularbaşı’nda Girit Cengi için geceli gündüzlü çalışıp ok yapan okçu esnafı teftiş etti.” (KS, 407).

“... Yukarı Boğaz köylerinde ve bu köylerin etrafında Rumelikavağı’nda, Sırataşlar’da, Büyükliman’da, Garipçe’de, Bağlaraltı’nda, Rumelifeneri’nde, Anadolufeneri’nde, Poyraz’da, Anadolukavağı’nda, Macar’da, Sütlüce’de tarla, bağ bahçe ve ev sahibiydiler; devletten bir miktar da yevmiyeleri vardı; karıları, çocuklarıyla gül gibi yaşıyorlardı.” (KM, 35).

⁵⁹ Mustafa Aça, **Halk Bilimi El Kitabı**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2019, 240.

3.7.2. Pazarlama

“İstanbul’un en zengin esir tüccarıydı.” (E, 11).

“Kendisine de, esir pazarında satılığa çıkarılacak bir esmer köle gibi bakardı...” (E, 12).

“Öyle ki, payitahtın binbir çeşit iş işleyen esnafı...” (E, 40).

“... bostancıbaşı, ekmek, et, yağ, odun ve kömür işlerinden fazla çiçek ihtikârı ve kaçakçılığıyla uğraşıyorlardı.” (E, 48).

“İstanbul’un sebze ve meyve işlerinin ve İstanbul manavlarının üzerine memur olan 56. Orta neferleri el altından kendi adlarına manav dükkânları açarlarken, Bursalı İpek Ali, kahveciliği tecrübe etmiş, bu sanatın çok para kazandıran sırlarını keşfetmekte de gecikmemişti.” (E, 61).

“Kahve bezirgânları, İstanbul’un en büyük ve zengin tüccarları arasında sayılırdı.” (E, 64).

“Sultanahmet’teki Sipahiler Çarşısı İstanbul’un en büyük silah çarşısıydı.” (KS, 150).

“Dükkânlar, çarşı pazar açılmamış, İstanbul’un üstüne yine bir vahşet çökmüştü.” (KS, 188).

“Dükkânlar, çarşılar açılmadı, pazarlar kurulmadı.” (KS, 199).

“İstanbul’un en büyük kıymetli kumaş pazarı olan Sandal Bedesteni’nde top top kumaşları raflardan indirip beğendirmek için müşterisi iki kadına türlü diller döken tezgahtara kadınlardan biri...” (KS, 223).

“Kösem’in nüfuzuna dayanan sermayesi büyük şehrin ticaretini inhisarı altına almıştı.” (KS, 223).

“İstanbul’un bir ticaret merkezinde, Fincanlar Yokuşu’nda şeddadi muazzam bir han yapılıyordu...” (KS, 224).

“Bir köylü Fındıklı’nın Salı Pazarı’na geliyordu.” (KS, 238).

“... çarşı boyundan ve tüccar hanlarından rasgele dört zengin adamı dükkânından, mağazasından kaldırtıp astırdı.” (KS, 335).

“... Saraç Ahmed Usta’yı dükkânında tezgâhı başından kaldırdılar.” (KS, 335).

“Bakkalım...” (KS, 436).

“Karadeniz’den gemi gemi bakır, şap, tuz, fındık getirip satan onlardır...”

Akdeniz’den gemi gemi sabun, pirinç, zeytinyağı getirip satan onlardır...” (KS, 589).

“İstanbul esnafı, ayaktakımı, bu arada günün kahramanı olan İstanbul balıkçıları Yeniçeri Ocağı’na kayıtlıydılar...” (KM, 29).

“Kimseye bir kötülük, tecavüz olmadığı için meydan seyirci ve seyyar satıcıyla doldu...” (KM, 57).

“Büyük şehrin zengin bir gülyacağı tüccarı olan kocası Eski Zağralı Bekir Ağa...” (FH, 12).

“... şehrin güzelliğinden ve insanların nezaketinden hoşlanarak ikametini bir yıldan fazla uzatmış, hatta ufak tefek ticaret işleriyle meşgul oldu.” (FH, 35).

“... nihayet 35 yaşlarında da kendi adına ticarete başlamış.” (FH, 44).

“... Fransa’yla kumaş ticareti yapan küçük kardeşinin eliyle Madrid sarayına yollardı.” (FH, 81).

“... bazıları da serbest iş hayatında manavlık ve helvacılık yapmaktaydı.” (PH, 43).

“Eski Bedesten’de kumaş tüccarlarından birinin tezgâhtarıydı; asıl adı unutulmuş ve büyük şehrin tarihine Gümüşendaze lakabıyla geçmiştir.” (PH, 131).

“... kabzımallar türlü hilelere başvururlar, gelen malı ucuza kapatıp yüksek masraf ve maliyet gösterirler, ihtikâr, istifçilik yaparlar, küçük esnafı ve halkı ezer, şehri darlık sıkıntı içinde bırakırlardı.” (PH, 150).

“Meydanın etrafında mevsimine göre yemiş sergileri, yağlı halkacılar, çörekçiler, börekçiler, kuşlokumcular, gözlemeciler, simitçiler, helvacılar, muhallebiciler, şerbetçiler, macuncular, türlü türlü pitoresk kıyafetleriyle ayak satıcıları dolaşırdı.” (CH, 29).

“Piyasanın zengin Rum tüccarlarından birkaç çorbacıyla tanıştı...” (CH, 63).

“Sultan IV. Murad’ın anası Kösem Mahpeyker Sultan bendelerinin aracılığıyla geniş ölçüde ticaretle meşgul oluyordu ve gümrük idaresine pek çok işi düşüyordu.” (CH, 66).

3.8. BESLENME-MUTFAK-KİLER

İnsan yaşamının devamlılığı için gerekli olan yeme ve içme halk kültürünün önemli bir dalını oluşturmuştur. Yiyecek ve içecek türleri zaman içerisinde giderek artmış ve ihtiyaçlarının karşılanması, besinlerin korunup saklanması, elde edilmesi, elde edilmesinde kullanılan araç gereçler halk mutfak kültürünün oluşmasını sağlamıştır.

Reşad Ekrem Koçu'nun romanlarında geniş bir mutfak kültüründen bahsedilmemiştir. Daha çok fasıllarda, meclislerde ikram edilen lokumlardan, şerbetlerden vb. yiyecek ve içeceklerden bahsedilmiştir:

3.8.1. Yiyecekler

"... kasırların açılma günleri de parlak ziyafetlerle kutlanırdı." (E, 22).

"... ateş yakıp kuzu çevirme kebabları yapıyordu, erzak zembillerini boşaltarak Halil İbrahim sofraları donatmışlardı." (E, 38).

"... naldan ve nal çivisinden, peksimet ve kavurmadan, çarık ve çizmeden kılıca, tüfeğine, topuna varıncaya kadar en geniş kadrosuyla sefere çıkacak olan Ordu-yı Hümayun'a erzak, teçhizat ve levazım yetiştirmek lazımdı." (E, 40).

"... küçük misafir kasrına alınarak gülbeşekerle ağırlandıklarını söyledi." (E, 59).

"İstanbul'un sebze ve meyve işlerinin ve İstanbul manavlarının üzerine memur..." (E, 61).

"Şerbet, gülbeşeker ve kahve ikramlarından sonra, kibar davetlilerinin tütün tiryakilerine kehribar çubuklar sunulmuştu." (E, 92).

"... zeytin ile zeytinyağını ve tuzlu balığını sattığı zaman öderdi, ama mutlaka öderdi." (KS, 14).

"... sonra tuzlu balık, yumurta... yağ... bazen sac ekmeği..." (KS, 22).

"... bir sac ekmeği, sekiz on tane zeytin, üç dört lokmalık balık kurusu." (KS, 30).

"... ekmek hamuru yoğurmak gibi Afro'ya yardımını dokunurdu." (KS, 37).

"... ringa balığı pastırmasının yağlı derisini kirli ve kara tırnaklı parmaklarıyla soyarak..." (KS, 54).

"İyi ekmek yoğururum ben..." (KS, 72).

“Şerbetini, kebabını kendi elimle hazırlardım herife.” (KS, 96).

“Lüferler Hasan Beşe’nin, börek Hüsrev Ağa’nın sofrasına. Şu tek balık Ahmed Dede’ye.” (KS, 102).

“Mevsimine göre salep pişirilir, keten helvası yapılır, boza içilir.” (KS, 107).

“... bir çeşme başında erkenden kestiği yeşil salataların çamurunu yıkıyordu, mutfağa vereceklerdi.” (KS, 125).

“... Cuma günleri de bir tabak şeker, saray akidesi gönderilmesini emretti.” (KS, 140).

“Yusuf Paşa sofrasını kurdu, kebab ile şarap önünde...” (KS, 259).

“Enderun oğlanları gelen davetlilere şerbetler, gülbeşekerler, lokumlar ikram ettiler.” (KS, 363)

“Bugün iki hindi budunu güç yedim...” (KS, 376).

“Az önce Ağakapısı’ndaki zabitlerden birine bir turşucu çırağı turşu getirmişti...” (KS, 404).

“Kösem, çocuğun pek sevdiği şekerlemeden çıkardı.” (KS, 534).

“Davetlilere şeker, şekerleme, şerbet, meyve, tatlı, kahve ikram etmek üzere...” (KS, 555).

“... 40.000 tavuk ve 20.000 kaz, hindi, ördek kesilmişti.” (KS, 555).

“Bizim oğlanlar kavun karpuz istiyor...” (KS, 582).

“Adı helvahaneydi, bölüm bölüm olup sarayın helva, şerbet, reçel ve her türlü tatlı imalathanesiydi.” (KS, 605).

“Tuzuna, biberine, suyuna, soğanına ve çiğ etine varınca her şeyden önce aşçılara ve yamaklara yedirterek pişirilen yemeklerin başında durdu ve yemek tablasını kendi aldı götürdü.” (KS, 607).

“... oğlan kasaptan bir okka et aldı ve bir altın verdi.” (KS, 644).

“Topal Atâullah Efendi, çıplağa kürk ile çizmeden ve aç a baklava börekten bahsetmek gibi...” (KM, 69).

“... yedirir, içirir, kahve ve çubuk, şekerleme, gülbeşeker, devaimisk, gülsuyu ve buhurla ikram edip berber ise tıraş akçesi almaz, hamam çıplağı tellak garipler dahi hizmetinin bahşışını bağışlayıp döktüğü terin hakkını helal ederdi.” (KM, 87).

“... peynir ekmek, soğan ekmek yedik, hazineyi arabacının evde kalmış kart kızına biriktirmişiz, karı içeri, ben dışarı, kapısında altın zincirle bağlasa durmam!” (FH, 20).

“... canı kaymak yemek istedi, bir tıp kitabında kaymağın vücuda kudret-i reculiye verdiğini okumuştı; o zamanlar Eyüp’ün kaymakçı dükkânları pek meşhurdu.” (FH, 20).

“İznik işi koca bir çini tabak ortasında pür ihtişam bir lüle manda kaymağı...” (FH, 20).

“Ve derlerdi ki, çay ancak Cavalının konağında içilir ve pilav ancak Hacı Takiyyüddin Zenbur’un sofrasında yenilir.” (FH, 35).

“Beyaz çay çok buruk, keskin kokuluydu, ağza bir küçük topak ballı amber alınır, öyle içilirdi, tatlı bir sekir verirdi. Sarı çay, lezzeti burukça, kokusu baygın, ağza bir kaşık tarçınlı bal alınarak içilirdi. Kırmızı çay, İstanbul’da zürefa “tavşankanı” derdi, Cavalının çaydanlığında sihirli bir ıtır alırdı.” (FH, 35).

“Koca gümüş sininin ortasına dört lenger pilav konulur, ilk nazarda hepsi bembeyaz, pirinç tane tane, sanılır ki aynı pilavı dört kaba dağıtmışlar, fakat yenildiği zaman biri tarçınlı, biri karanfilli, biri biberli, biri de sadedir; baharların ıtrını pirince sindirmek Cavalının sırrıdır.” (FH, 36).

“Şu kadar yıl memleket memleket dolaştık, soğan ekmek yedik...” (FH, 75).

“... tatlılar ve çöreklerle güya biraz oyaladı.” (FH, 88).

“Birinci odada kuş sütünden başka ne aranırsa bulunurdu: yıllanmış sirkesinden hubbilezizine, amberu pirinçten hünnap reçeline, türlü yağlar, ilaçlar, baharat, tohumlar, soğanlar.” (FH, 107).

“Birer tabak yemiş konmuş.” (FH, 129).

“... Şivekâr’ın elinden de fındık unundan yapılmış bir kurabiye yedi.” (FH, 130).

“Kaymaklı beyaz hurma ile hintzambağı reçeli Cevriye’nin ömründe tatmadığı şeylerdi.” (FH, 137).

“Ağaları yağ ile bal yerlerken o yıllarca mısır ekmeği ile soğan yemişti.” (FH, 141).

“Bazen de aynı çardak altında şarapla ve kebabla rintler meclisi kurulur...” (PH, 18).

“Birkaç gün sonra da dükkâna Ermeni Ayvaz geldi, helva aldı ve genç tezgâhtarın avucuna bir kağıt sıkıştırarak, “Hanım namesidir!” diye fısıldadı.” (PH, 43).

“Devrin seçkin şairlerinden Seyyid Vehbi Efendi bu düğün için yazdığı Surname-i Hümayun adındaki meşhur eserinde anlatır ki, düğün hazırlıkları aylarca evvelinden başlamıştı. Ziyafet sofraları için Tekirdağ ve Bursa civarından tavuk, ördek, kaz ve hindi 16.000 kümes hayvanı getirilmişti. Halka ve askere kurulacak sofralar için 10.000 tahta sini ve 10.000 cam şerbet kavanozu ve geceleri etrafına mahyalar kurularak meydanın aydınlatılması için 25.000 kandil yaptırılmıştı.” (PH, 53).

“Külhana alınan yeni beyin şerefine o gece ananevî merasimle bir pilav ve helva ziyafeti verilirdi. Pilav ve helva için lazım olan pirinci, yağı, irmiği, şekeri oğlan o gün bakal bakkal dolaşarak kendi eliyle toplardı.” (PH, 96).

“Pilav ile helva yendikten sonra külhancı irice bir lokma ekmek koparır, ağaçtan oyulmuş tuz çanağına batırır ve o lokmayı üç parmağıyla tutardı; destebaşı ile bütün beyler de onu taklit ederek birer lokma ekmek koparırlardı; sonra külhancı, bu apaşlar tarikatının gülbangi diyebileceğimiz bir manzume okurdu.” (PH, 97).

“Kış geceleri kestane pişirilir, kebab edilir, mısır patlatılır; kış sabahları da külhancı, beylere salep pişirirdi.” (PH, 103).

“Odunu kömürü, yağ, pirinç, bulgur, peynir takip etti.” (PH, 187).

“O altın tepsi küçük bir hırdavatçı dükkânını andırıyordu, içinde bin bir çeşit şey vardı: kumaş parçaları, altın ve gümüş gelin teli parçaları, kağıt parçaları, tahta parçaları, inciler, boncuklar, bakır ve gümüş parçaları, cam kırıkları, kuru yapraklar, zencefil, karanfil, karabiber, kahve, bakla, nohut, mercimek, fındık, fıstık, hurma, birkaç sap sırma, sabun kırıkları, kömür parçaları, bir an da akla gelmeyen türlü türlü şeyler; kayısı, armut, dut, erik kuruları, pestilleri, süpürge çöpleri, aşık kemikleri, lades kemikleri...” (CH, 80).

“Biri, üstü kırmızı gazbezi örtülü kocaman bir mevlit tabağı uzatıyordu:

Şekerci Bekir Usta lokumudur, afiyetle al ye.

Öbürü akide tabağı tutuyordu:

Buyur ağam, akideden de al!.. Bekir Usta’nın şakirdi Katamonulu Hacı Muhiddin’in akidesidir!..” (CH, 92).

3.8.2. İçecekler

“... şaraba karşı büyük bir zaafı vardı.” (E, 16).

“Sahib-i devlet efendimiz Fıstıklı’dan şerbet içmeye gelir!..” (E, 26).

“Misafirlerine “şerbet” adında hurma şarabı, nar şarabı, dut şarabı ve üzüm şarabı bulundururdu.” (E, 62).

“... Bektaşî şeyhlerine kahveler dağıtacaktı.” (E, 63).

“... kendilerine şerbetler ikram olunmuştu.” (E, 64).

“Bre Kahveci Güzeli, tiz kahve!” (E, 68).

“Hurma şerbeti isteriz!..” (E, 68).

“Dut şerbeti isteriz!..” (E, 68).

“Üzüm şerbeti isteriz!..” (E, 68).

“Şerbet, gülbeşeker ve kahve ikramlarından sonra, kibar davetlilerin tütün tiryakilerine kehribar çubuklar sunulmuştu.” (E, 92).

“Ve korsan fidesi oğlanlar da ter bıyıklı delikanlılar gibi şarap içerlerdi.” (KS, 14).

“Ona bir şeyler okutmak için içki ısmarlanırdı...” (KS, 17).

“Mariya Ana’ya şarap getirmiştım...” (KS, 19).

“... Pidakis onu, yeni pişmiş keçi sütü içerken bulurdu.” (KS, 30).

“Bir taraftan da Saranda Kaptan’ın meşhur rakısından içiyorlardı.” (KS, 53).

“Mevsimine göre salep pişirilir, keten helvası yapılır, boza içilir.” (KS, 107).

“On üç on dört yaşlarında güzel bir Gürcü kızı şerbet getirmişti.” (KS, 171).

“... sipahi ağalara kahve ve şerbet ikram ettiler ve ak hadım ağa yine “mülayim lisan” la.” (KS, 189).

“Sakiler bade sundular.” (KS, 237).

“... Ağakapısı’ndaki dairesinde kahve içiyordu.” (KS, 348)

“Enderun oğlanları gelen davetlilere şerbetler, gülbeşekerler, lokumlar ikram ettiler.” (KS, 363).

“Babîâli’ye getirilen Hacı İbrahim Efendi evvela çavuşbaşı odasında misafir edildi, kendisine çubuk ve kahve ikram ettiler.” (KM, 68).

“Hamamın yanında, kışın bozası, yazın şırası bütün İstanbul’a ün salmış Hacı Sinan’ın dükkânı da gürül gürül işlerdi.” (FH, 11).

“Ve derlerdi ki, çay ancak Cavalının konağında içilir ve pilav ancak Hacı Takiyyüddin Zenbur’un sofrasında yenilir.” (FH, 35).

“Beyaz çay çok buruk, keskin kokuluydu, ağza bir küçük topak ballı amber alınır, öyle içilirdi, tatlı bir sekir verirdi. Sarı çay, lezzeti burukça, kokusu baygın, ağza bir kaşık tarçınlı bal alınarak içilirdi. Kırmızı çay, İstanbul’da zürefa “tavşankanı” derdi, Cavalının çaydanlığında sihirli bir ıtır alırdı.” (FH, 35).

“Bade içen ve gece üryan çarşı hamamında yatan...” (FH, 92).

“Geçen sefer çok beğendiği Portekiz şarabından ikram ederiz.” (FH, 99).

“... şerbet, şeker, kahveyle ağırlanır, çubuğu hürmetle doldurulur, sonra iki yeniçeri koltuklarına girer, yine saygıyla zindana indirilip cellada teslim edilirdi.” (FH, 120).

“Kınakınalı hurma şerbeti içiyordu.” (FH, 129).

“... yalnız boza değil, rakı ve şarap da sattılar.” (PH, 20).

“Seyyid’in gördüğü istiskal yalnız haremde değildi; selamlıkta bile çubuk ister getirmezler, kahve ister pişirmezlerdi.” (PH, 35).

“Kış geceleri kestane pişirilir, kebab edilir, mısır patlatılır; kış sabahları da külhancı, beylere salep pişirirdi.” (PH, 103).

“Var git oğul, bize helalinden birer kahve pişir!..” (PH, 163).

“Sana “cuştura kumkuma” dan bir aşk ve muhabbet şerbeti içireyim!.. diye bağırdı.” (CH, 52).

“Osman Dede’nin kahvehanesinde bir fincan kahvenin, bir içim çubuğun belli bir ücreti yoktu.” (CH, 55).

“Vallah billah Engürü balının şerbetidir, bayramiyedir, iç şifa niyetine biz dahi bahşışimizi isteriz!..” (CH, 92).

“... elinde altın bir tepsi içinde altın bir kupayla Kerem Efendi’ye şerbet verdi.” (CH, 113).

“Hararet galebe ettikte buzlu limon şerbeti versin...” (CH, 192).

“Kahveler murassa altın zarflı elmaslı fincanlarla geldi...” (CH, 205).

“Seni şu altın tahtıma oturtup bade sunayım ve elinden badenüş olup ben dahi taze can bulayım!” (CH, 218).

3.8.3. Mutfak Düzeni, Araçları

“Bunlar, muazzam bir kahvehaneyi birkaç defa donatacak eşyaydı: gümüş tepsilere konulmuş zarflı ve zarfsız fincanlar, cezveler, çubuklar, lüleler, nargileler, şerbet kavanozları, ipekli peştamallar, sedefli nakışlı nalınlar gönderilmişti.” (E, 63).

“... Saraç Ali, evvelden yakılıp hazırlanmış olan ocakta gümüş cezvelerle kahpe pişirip gene kendi eliyle...” (E, 63).

“Gümüş cezveleri doldurup, ateşin önüne bir yelpaze gibi sıraladı.” (E, 66).

“Delikanlı kahveleri pişirdikten sonra cezveleri bir gümüş tepsiye dizilmiş gümüş ve altın zarflı fincanlara taksim etti.” (E, 66).

“Bre Civan Ali Bey, gümüş tepsi ve gümüş zarf ile bize cennet kahvesi!” (E, 68).

“Uzun boylu, ter bıyıklı bir uşak, elinde gümüş tepsi, fağfur fincanla beyin sabah kahvesini getirmişti.” (E, 102).

“... kütükten oyulmuş şarap çanakları, toprak rakı bardakları, duvarlarına iplerle asılmış kuru balık hevenkleri is balığı dizileri meyhanelerin hem eşyası hem süsüydü.” (KS, 13).

“Azık torbasının ağzını açık bırakmış, keçilere yedirdi ekmeğimi...” (KS, 17).

“... toprak rakı bardağını bir dikişte bitirirdi.” (KS, 18).

“... kutunun içinde bir küçücük cam şişe vardı ve şişenin içinde sarı renkli yağ gibi bir madde vardı...” (KS, 39).

“... taş havanda yumurta kabuklarını döverken buldu.” (KS, 46).

“... önlerine bir küçük güğümle rakı geliyordu.” (KS, 53).

“Haydi güzel kız, bana güzel elinle bir maşrapa da şarap ver...” (KS, 58).

“Bir testi görmüş ve bol bol su içmişti.” (KS, 84).

“Adam boyunda şarap küpleri vardı.” (KS, 101).

“Duvarın birinde bir gümüş şarap tası asılıydı.” (KS, 102).

“Hemen yukardan meşin bir matarayla su indirdiler.” (KS, 152).

“... ve bir maşrapa su verilmemişti.” (KS, 152).

“Onu altın tepsiyle içeriye göndermek gafletinde bulunan...” (KS, 172).

“Öğle üzeri Abaza Paşa’ya bir altın sini içinde mülukâne yemek geldi.” (KS, 240).

“Yekpare akikten oyulmuş elmaslı şarap tası başucundaydı.” (KS, 256).

“Bakraçları doldurup sııklarla omzuna asarak dönerken takunyaşının tasmaşı kopmuş...” (KS, 333).

“Bir gümüş kahve ibriğı vardı...” (KS, 582).

“Bir gün Kuşçu Mehmed, koca valide sultanın dairesine bir büyük küfe dolusu yemiş getirdi.” (KS, 585).

“... Maçkalı’ya bir testiyle su getirmişti; maşrapayı doldurup pencereden içeriye uzatırken birkaç el tüfek patladı ve çocuk acı bir çığlık attı, elindeki maşrapayla, suyu veremeden yıkıldı ve öldü.” (KM, 115).

“Cavalının çaydanlığında sihirli bir ıtır alırdı.” (FH, 35).

“Koca gümüş sininin ortasına dört lenger pilav konulur, ilk nazarda hepsi bembeyaz, pirinç tane tane, sanılır ki aynı pilavı dört kaba dağıtmışlar, fakat yenildiğı zaman biri tarçınlı, biri karanfilli, biri biberli, biri de sadedir; baharların ıtırını pirince sindirmek Cavalının sırrıdır.” (FH, 36).

“Rıdvan Bey Portakal’ın siyah şarabıyla doldurulan altın kupasını devirdikçe de çenesi açılıyordu.” (FH, 84).

“Devrin seçkin şairlerinden Seyyid Vehbi Efendi bu düğün için yazdığı Surname-i Hümayun adındaki meşhur eserinde anlatır ki, düğün hazırlıkları aylarca evvelinden başlamıştı. Ziyafet sofraları için Tekirdağ ve Bursa civarından tavuk, ördek, kaz ve hindi 16.000 kümes hayvanı getirilmişti. Halka ve askere kurulacak sofralar için 10.000 tahta sini ve 10.000 cam şerbet kavanozu ve geceleri etrafına mahyalar kurularak meydanın aydınlatılması için 25.000 kandil yaptırılmıştı.” (PH, 53).

“Sofra büyük bir ağaç sini üzerine kurulurdu.” (PH, 97).

“... bir elinde testi, bir elinde maşrapa, isteyene su dağıtırdı.” (PH, 97).

“... apaçık billur nargileler, fağfurî fincanlar, gümüş telkâri zarflar, mertebanî tabaklar, gümüş cezveler, gümüş buhurdanlar, gümüş semaverler, gümüş tepsiler, askılar, şamdanlar, şerbetlikler, kehrubalı, hatta murassa kiraz ve yasemin çubuklar, billur avizeler, aynalar, halı seccadeler, kilimler, Mısır hasırları, tavlalar, satranç ve dama takımları, peçiç takımları, ibrişim futalar, peştamaller, peşkir ve havlular, gümüş leğen ibrik, lale, sümbül, gül, zerrin çiçekler, altın yaldızlı kafesiyle kanarya kuşları istedi.” (PH, 156).

“... Ali’ye şarap tasını işaretle, “Ulan Ali... Yandım senin çakır gözlerine, doldur şunu!...” (CH, 16).

“Cuştura kumkuma”, Geysudar Mehmed Efendi’nin daima yanında taşıdığı köseleden yapılmış matarasına verdiği isimdi, meczup derviş o matarasının yanında bir gümüş tas taşırdı.” (CH, 52).

“... meydancı oğlandı elinde kocaman bir kahve ibriğiyle dolaşır, isteyene kahve dağıtırdı.” (CH, 55).

“... Arap halayık hanımını et satırıyla kesmiş, halayığı asacaklarmış.” (CH, 73).

“O altın tepsi küçük bir hırdavatçı dükkânını andırıyordu, içinde bin bir çeşit şey vardı: kumaş parçaları, altın ve gümüş gelin teli parçaları, kağıt parçaları, tahta parçaları, inciler, boncuklar, bakır ve gümüş parçaları, cam kırıkları, kuru yapraklar, zencefil, karanfil, karabiber, kahve, bakla, nohut, mercimek, fındık, fıstık, hurma, birkaç sap sırma, sabun kırıkları, kömür parçaları, bir an da akla gelmeyen türlü türlü şeyler; kayısı, armut, dut, erik kuruları, pestilleri, süpürge çöpleri, aşık kemikleri, lades kemikleri...” (CH, 80).

“... biri altın, biri zarf içinde akik fincanla kahve getirdi.” (CH, 181).

“Kahveler murassa altın zarflı elmaslı fincanlarla geldi...” (CH, 205).

3.8.4. Kiler, Depo, Mahzen

“Yahudi Mahallesi’nde dörder, beşer katlı; yüzer, yüz ellişer odalı büyük evler vardı.” (E, 58).

“İstanbul’da 350 kahve mahzeni kahve tüccarları ile adamları beş yüz neferden fazlaydı.” (E, 64).

“Binlerce kantar kahveleri mahzenlerine yığmış adamlardı.” (E, 64).

“İçeri, kilere götür...” (KS, 585).

“Bahçede gayetle sadık bir Rum bahçıvanı tarafından yalının aranmakla asla bulunamayacak bir mahzeninde saklandı.” (KM, 67).

“Üç Arnavut bahçede, altı demir kapılı mahzen, fevkani bir taş odada yatıyordu.” (FH, 16).

“Altıparmak hanımı, Demirkıran da oğlanı aldı, sarayın altındaki taş mahzenlere indirdi...” (FH, 73).

“Odalardan biri kiler ve mutfaktı...” (FH, 107).

“... liman gemilerle ve mahzenler erzak ve eşya ile dolu!” (PH, 60).

“... İstanbul’un sayılı zenginlerinden Hacı Osman Ağa’nındı; bostanın hususiyeti, içinde Bizans devrinden kalma küçük bir mahzen bulunması ve bu mahzenden Binbirdirek’te Fazlıpaşa Sarayı altına kadar uzanan yine Bizans devrinden kalma bir yeraltı yolunun başlamasıydı.” (CH, 33).

3.9. ÖLÇME, TARTMA, HESAPLAMA BİRİMLERİ; ZAMAN VE MESAFE KAVRAMLARI

“İktisadi tarih içinde değerlendirebileceğimiz ölçü ve tartı birimleri gerek sosyal hayatta gerekse ticari işlemlerde çok önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti’nin ticaret, tarım ve diğer iktisadî faaliyetleri ile uğraşan hemen her araştırmacı bir takım ölçü ve tartı birimleriyle karşılaşır. Karşılaşılan bu birimler, Osmanlı döneminde çeşitlilik göstermesinin yanı sıra aynı birim farklı bölgelerde, yörelerde hatta köylerde dahi değişik değerlere sahiptir.”⁶⁰ Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“1730 Temmuzun bir gece yarısıydı...” (E, 11).

“Yaşı otuzuna varmamış...” (E, 11).

“Bir buçuk asırdan beri güzel insan alım satımıyla geçinen...” (E, 11).

“... üçer, yedişer, on beşer kollu altın ve gümüş şamdanlar mumlarla donatılıyordu.” (E, 14).

“... rıhtımdan birkaç kulaç açıkta, kürekçilerinin ustaca manevralarıyla demir atmışlar gibi duruyorlardı.” (E, 14).

⁶⁰ Ünal Taşkın, **Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri** (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

“... 13 ile 18 yaş arasında birbirinden güzel yüz elli tane köle dizerek sadrazamı ve maiyetini alkışlamıştı.” (E, 14).

“Tam o sırada Muhsin Çelebi de arkasında yirmi otuz kadar meşaleci oğlanla gelmiş...” (E, 15).

“... yalının arkasındaki fıstıklığa kadar da yüz ellişerden iki sıralı üç yüz köle dizmiş...” (E, 17).

“18. asrın birinci yarısında çılgın bir lüks, eğlence, zevk ve sefa yılları yaşıyordu.” (E, 19).

“... İstanbul’a geldiğinde 21 yaşlarında kadardı, ortanın üstünde uzunca boylu gürbüz bir delikanlıydı.” (E, 19).

“... 50’lik sadrazamın siyasi görüşündeki inceliğe hayran olmuştu.” (E, 21).

“Bu on iki yıl içinde III. Ahmed ile kendisinin zevk ve eğlenceleri uğruna milyonlar harcamıştı.” (E, 22).

“Sadrazam’ın beş çiftesi ile klavuz ve maiyet kayıklarının gece yarısı, Boğaz’ı ağır ağır çıkarken Kanlıca’ya döndüklerini görmüşlerdi.” (E, 23).

“Bre, Arnavut bahçıvan üç yüz elli der...” (E, 26).

“Bre, Rizeli kayıkçibaşı dört yüzden eksik değildir der...” (E, 26).

“Altı ay kadar oluyordu, kıştan beri Damad İbrahim Paşa’nın bacaklarına bir sızı girmişti.” (E, 27).

“Onların gerisinde de, havuzun yerden bir karış yüksekliğindeki oymalı korkuluğunun yanı başında...” (E, 28).

“Evvela akşamüzeri...” (E, 30).

“... tomar tomar esnaf dilekleri, deste deste halk şikâyetnameleriyle gelmişlerdi.” (E, 30).

“Nihayet gece yarısına doğruydı...” (E, 31).

“Bunlar dahi beş yüz adet kölelerin senetleridir...” (E, 34).

“Bunlar elli kese kuruştur.” (E, 34).

“... temmuzun son cuması, teknesi baştan başa gümüş yaldızlı üç çifte bir kayık, ikindiye doğru...” (E, 37).

“Kürekçiler bir boyda ikişer metreye yakın üç Türk delikanlısıydı.” (E, 37).

“... Venedik mintanlarının da kollarını dirseklerinin üç dört parmak üstüne kadar kıvrımış, sıvamışlardı.” (E, 37).

“Bu sofun bir esvaplık 28 zirai 700 dirhem gelirdi. 2.400 akçeydi.” (E, 37).

“Genç ve güzel esirci, kırk beşine girmiş bulunan Nedim’in kafa dengi bir arkadaşıydı.” (E, 38).

“Üç beş kayığa, beş on kayığa dolup gelen yâran, hanende ve sazende ve köçek eksik etmemişlerdi.” (E, 38).

“Sadrazam, ağustos başında alay gösterip Üsküdar’a geçecekti.” (E, 40).

“Bunları muhafazaya memur bostancılarla beraber bahçıvanlarının ve ırgatlarının sayısının seksen bini geçtiği söylenirdi.” (E, 45).

“Sabah ezanı vakti Balat Kapısı dışında...” (E, 58).

“Yahudi Mahallesi’nde dörder, beşer katlı; yüzer, yüz ellişer odalı büyük evler vardı.” (E, 58).

“Bana esirciler yüz neferden fazladır derler...” (E, 60).

“Esircinin yüz neferden fazla olduğu ve şikâyet maddesi geçmiş asırda olmuştur.” (E, 60).

“... gün doğarken, Ali Beşe’nin Sultanselim’deki konağında toplanmıştı.” (E, 62).

“Arkasından, üçer üçer her esnafın aralarından seçtikleri birer şahbaz delikanlıları geliyordu.” (E, 62).

“Binlerce kantar kahveleri mahzenlerine yığmış adamlardı.” (E, 64).

“Yatsı ezanından sonra kepenkler iner inmez, çengi ve köçek fasılları başlıyordu.” (E, 69).

“Kendisine üç tuğlu bir vezirin geliri kadar kazanç temin eden...” (E, 69).

“Temmuz sonlarında, sümbüli bir yaz günü ikindiye doğru...” (E, 69).

“Kambur Felek, İstanbul’un yarım asra yakındır büyük şöhretlerindendi...” (E, 70).

“İstanbul’u karış karış bilirdi, hemen her ay, bu muazzam şehri bir kere dolaşırdı.” (E, 70).

“... ama akşama ezandan evvel getir teslim et...” (E, 71).

“Muslu Beşe, kırkar ellişer hücreli üç han, kırk elli dükkân, dört konak sahibi adamdı.” (E, 71).

“Karadeniz’de bir gemi dolusu gazi karındaşlarımızı gemileri paşa akçesiyle delip batırmışlar...” (E, 73).

“... âşık biçarelerinize kendinizi dirhem dirhem satmayın...” (E, 77).

“... Muslu Beşe’nin Saraç Ali Bey kavehanesine uğradığı günün ertesi, akşama doğruydı.” (E, 78).

“130’dan 1 çıkarın, 3’e bölün, İbrahim’in sonudur!” demişti. 130’dan 1 çıkarsa 129 kalırdı. Bunun üçte biri 43 ederdi, yani, bu 1143 yılında İbrahim Paşa’nın sonuydu!” (E, 87).

“İki metreye yakın uzun boyu...” (E, 91).

“... onar on beşer şahbaz yiğitleriyle gelmişlerdi.” (E, 92).

“Beşer onar kişilik kabileler...” (E, 95).

“Bal bir çılgılık kopararak, keklik gibi üç dört adım geri sıçradı...” (E, 100).

“... yanlarında koca bir ayı, üç oba Çingenesi, yaprak dökümünden çok sonra...” (E, 107).

“... yerden iki adam boyu yüksekteydi.” (KS, 20).

“Güneş, bulutsuz gökyüzünde henüz yarım mızrak boyu yükselmişti.” (KS, 65).

“O gün akşam ile yatsı arası öldü.” (KS, 81).

“Yatsıya kadar Zindan’da kaldılar ve içtiler.” (KS, 107).

“Cumartesi günü akşam ezanından sonraydı...” (KS, 108).

“İkindiye doğru Kösem Sultan...” (KS, 133).

“Etin okkası 15 akçeye satılıyordu!” (KS, 145).

“Cenk yolundaki asker, günlerce, aylarca neşesiz ve zoraki yürüdü.” (KS, 146).

“... vakit de akşama yakındı, çarşı yağmasından vazgeçildi.” (KS, 150).

“Yanına Hüseyin Paşa’yı ve Bostancıbaşı Hacı Mehmed Ağa’yı ve on kese altın alarak atlara bindiler...” (KS, 155).

“Yeniçeri kullarıma ellişer altın vereceğim...Birer kat çuha esvap yaptıracağım... Sipahilerin yevmiyesine de onar akça zam yapacağım...” (KS, 156).

“Cuma günü sabah namazından sonra yeniçeriler kışla avlusunda toplandı.” (KS, 156).

“Cuma günüydü, öğleye doğru sala verilmeye başlayınca Sultan Osman’ın öldürüldüğü sanıldı...” (KS, 158).

“Ve kerahat vakti gelince...” (KS, 174).

“Fakat ne kadar sarhoş olursa olsun, sabahın alaca aydınlığında da kalkıyordu.” (KS, 174).

“Seksenlik bir adamdı.” (KS, 181).

“... yetmişer seksener okka çeker heriflerin ayaklarını yerden keserek havaya kaldırmış.” (KS, 185).

“Artık kırkına gelmiş olan valide sultan telaşlanmadı.” (KS, 188).

“Birkaç saat içinde yerdeki kar iki karışı buldu.” (KS, 197).

“Yollar pehlivan pençesiyle bir karış karla örtüldü.” (KS, 201).

“Yüze yakın yeniçeri.” (KS, 206).

“... evleri, camiden üç beş adım ötedeydi.” (KS, 215).

“İzmit ile İznik arasında kar diz boyunu buldu.” (KS, 226).

“Benim zerre kadar günahım yoktur.” (KS, 226).

“Cuma günü şafak vaktinde İzmit Körfezi’nde deniz kıyısına indiler.” (KS, 229).

“Sözünü de tuttu, gider gitmez 2.000 florin, ardından 4.000 florin daha da 788 kıratlık bir zümrüt gönderdi. Kösem kaz yumurtası büyüklüğündeki o taşa kıymet biçmek istedi...” (KS, 234).

“... temellerin bir karış daha yükseldiğini görmek için.” (KS, 236).

“... mühim bir kıymet ifade eden eli bin kuruş topladılar.” (KS, 237).

“Günün ağarması yaklaşmıştı ki...” (KS, 238).

“İşte o uykusuz geçen gecenin sabahı, güneş bir mızrak boyu yükselmişti ki...” (KS, 257).

“İzmit halkı Revan Fatihi’ni iki konak yerden karşılamıştı.” (KS, 264).

“Burası noksandır...” (KS, 269).

“Yüz ellişer florin getirsinler...” (KS, 269).

“Hokkada yarımşar dirhemlik haplar halinde tahminen on dirhem kadar afyon vardı...” (KS, 282).

“Adı elbette ki yeryüzünün yedi iklim dört bucağına gidecektir...” (KS, 284).

“O gece, yatsı ezanından az sonraydı.” (KS, 293).

“... haşerat küme küme toplandılar.” (KS, 322).

“... Kösem Sultan’a takdim edilmek üzere en az 100.000 duka değerinde nadide hediyeler isteyeceğim...” (KS, 375).

“Ben kimseden bir habbe almış değilim...” (KS, 390).

“Sesleri direk direk yükseldi.” (KS, 404).

“İstersen çarşaf kadar fetva veririm!..” (KS, 429).

“... İstanbul’un dörtte biri yerle bir oldu.” (KS, 435).

“... tahtaboş, komşusu Tosun Çavuş’un bahçesine havaleydi ve bahçeden en az on arşın yüksekteydi, tahtaboşun korkuluğundan aşır bahçeye atladı ve iki ayağının üstüne düştü.” (KS, 496).

“Bir sofaya öbek öbek dökülmüş altınlardan başka iki büyük ceviz sandık dolusu altın bulundu...” (KS, 498).

“60 mimar zirai boyunda olan gemi, mimar ağanın mühim bir hesap hatası yüzünden, denize girer girmez yan yattı.” (KS, 578).

“Fakat halk saraydan ancak akşam ezanında, iftar zamanı çıktı.” (KS, 585).

“Salı günü sabahı alaca aydınlıkta sokağa fırlayan İstanbullular yeniçeri palalarıyla karşılaştı.” (KS, 598).

“... oğlan kasaptan bir okka et aldı ve bir altın verdi.” (KS, 644).

“Sultan Selim bu yeniçerilere, o zaman için çok büyük paradır, kırkar altın verdi...” (KM, 27).

“Padişahın sır kâtibi Ahmed Efendi’nin aylık mutfak masrafı 50.000 kuruştur...” (KM, 31).

“Yukarı Boğaz kale ve tabyalarındaki yamaklar üçer beşer, onar yirmişer toplandılar...” (KM, 39).

“... kimi yalınayağında partial Laz filarıyla takım takım nazır efendinin önünden geçtiler.” (KM, 40).

“... hiç tereddüt etmeden bir kümenin yanına gitti.” (KM, 40).

“... işledikleri cinayetler pazartesi günü akşama doğru İstanbul’a gelen kayıkçılardan öğrenildi ve padişaha arz edildi.” (KM, 43).

“... o gün de Büyükdere Çayırı’na yüzlerce yamak geldi.” (KM, 45).

“Bu çayır meydanı yemini akşam gün batıncaya kadar sürdü.” (KM, 46).

“... Çarşamba günü ikindi ile akşam arasında Kabakçı ile yamaklar Rumelihisarı’na geldi.” (KM, 55).

“İhtilalci yamaklar o perşembe gecesi gün kavuştuktan dört saat kadar sonra Tophane’ye geldikleri zaman...” (KM, 55).

“On bir idam mahkûmundan ihtilalin bu altıncı kurbanı...” (KM, 66).

“Yevmiyelerimize yirmişer akçe zam isteriz.” (KM, 71).

“... yevmiye zamları günde kırk bin akçeden senede bin yük akçe tutar.” (KM, 71).

“Bu Karabacak’ın el örgüsüdür, bir bir üzerine on beş hesabıyla veririm, eksigi vermem...” (KM, 73).

“Yeniçerilerin sesi de direk direk yükseldi.” (KM, 80).

“Mevsim kış ağzıydı.” (KM, 107).

“... ortalık ağarırken bir kişiye karşı açılan cenk başlıyordu.” (KM, 115).

“... sabahın alaca aydınlığında caminin kapısını açtı.” (KM, 115).

“16. asır sonlarında Sultan III. Murad zamanında geçen bu vaka bir roman konusudur.” (FH, 11).

“Orta yaşta, 35’lik, güzelliğini ve taravetini iyi korumuş, hayır ve hasenatı sever bir hanımefendiydi.” (FH, 12).

“Oğlanlar hafta aşırı nöbetle, dedeleri de küçük oğlanla beraber on beş günde bir, hanımlarını getirdiklerinde hamamın erkekler kısmına girerler, kimseyle konuşmadan yıkanıp çıkarlardı.” (FH, 12).

“1595 yılı yazının bir ikindi vakti, ayı günü unutulmuştur...” (FH, 13).

“Birkaç kişi yatsıya kadar Cevizli Konak’ı gözledi, hanım dönmedi.” (FH, 13).

“... yılda 365, on yılda 3.650, onun yarısı 1.825, yirmi beş yılda tam 9.125 gece efendisinden ayrılmamıştı.” (FH, 28).

“Sabah ezanı okunurken, karanlıkta sokağa fırladı, yirmi beş yıldan beri ilk defa yalnız camiye gidiyordu.” (FH, 29).

“Nereye gitti ise, öğle ile ikindi arası gitmişti.” (FH, 29).

“Böyle yağmurlarda Aksaray Deresi diz boyu yükselir, köprüden de bu koçu geçmez, köprü dardır...” (FH, 39).

“Altmışına merdiven dayamış, erkek güzeli, güçlü kuvvetli adamdı, pazı kuvvetinde karşısına değme delikanlı çıkamazdı.” (FH, 44).

“... nakdinden başka külçe halinde altını gümüşü vardı.” (FH, 45).

“Her biri fındık büyüklüğünde siyah inciden bir gerdanlıktır, yüz otuz dört siyah incidir ki yeryüzünde padişahlar, krallar hazinesinde misli yoktur.” (FH, 45).

“... şöyle iki yüz adım kadar ileride Bâli Kaptan’ın ölüsü bulundu.” (FH, 48).

“Fındıklı halkı takım takım divana gelerek...” (FH, 52).

“... sabahın alacaaydınlığında meydana çıkmak üzere, evin yanaşma odasına çekildi.” (FH, 61).

“Kızlara bakmadı bile, yerden ancak bir karış yükseklikteki sedire yeni oturmuşken kalktı.” (FH, 62).

“İki adam boyu bir duvarın çevirdiği büyük bir bahçenin ortasında olan bu saray bir kale olacaktı.” (FH, 64).

“... bunlar senin arşınla sattığın Frenk kumaşı değildir.” (FH, 97).

“... feracelerinde görülen iki karıştan geniş süslü yakaları ve nümayışlı baş tülbentleri sokak ortasında kesilecek, bu ihtar ile de uslanmayan yaramaz kadınlar mahalle imamları tarafından tespit edilerek İstanbul’dan çıkarılıp başka yerlere sürülecektir...” (PH, 14).

“On yedinci asrın ilk yarısında Anadolu’yu Celalî İsyanları’nın kasıp kavurduğu...” (PH, 15).

“Beş altı tane büyük fıstık çamının dalları altındaki bahçesinden başka yanında en azdan kırk dönümlük bir de büyük bostanı vardı...” (PH, 18).

“Muhabbetname ile çamaşır bohçasını da, bir gece yatsı namazından sonra Seyid oğlanın odasına o Ayvaz’la gönderdi.” (PH, 28).

“Şamlı Arap Rahimesi iki otuzundan sonra nevcivan bıçağı altında öldü diye tevarihe yazarlar da yazarlar da şan bulurum!..” (PH, 35).

“Yok, çok değildir, anası İstanbul hanımıdır, beş yüz altın eder, dedi.” (PH, 36).

“... akşam ezanından sonra falan iskelede üç çifte bir kayığın kendisini bekleyeceğini fısıldardı.” (PH, 40).

“... tabaka tabaka her sınıf halka bir hak olarak tanığı neşe ve şetaret içinde devam etti.” (PH, 52).

“Her biri onar kantar gelir, yüz adet tunç havanlar ve türlü türlü çarklar görülmeye değer.” (PH, 64).

“... üç asra yakın zamandan beri yangın denilen ateş afetine karşı tedbirsiz yaşamaktaydı.” (PH, 71).

“... ve hatta 1660’ta olduğu gibi dörtte üçünü yakıp mahvediyordu.” (PH, 71).

“On sekizinci asrın birinci yarsında İstanbul hamamlarında işler tellak taifesinin büyük kısmı da Arnavut’tu.” (PH, 82).

“... isterse üç otuzunda acuze olsun, kahpe hanım davetinde can atarak koşacak kopuk palazdı.” (PH, 82).

“Lale Devri’nde her külhanda bir deste, on nefer külhanbeyi bakınırken...” (PH, 109).

“Altmışının eşiğindeki bir yosmanın erkeğini karşılamasını biliyordu.” (PH, 172).

“... 27 temmuz 1729, bir Çarşamba günü büyük Balat yangını oldu, ahşap İstanbul’un sekizde biri, bir rivayete göre de beşte biri yandı.” (PH, 206).

“Hamam gün doğmadan bir saat evvel, alaturka saat 11’de açılmıştı (sabah 4’te)...” (PH, 223).

“Saat alaturka dörde gelmişti. (Öğleden iki saat evvel 10’da)...” (PH, 223).

“Ayak “Kadem”dir, sıfır dahi hiçtir, imdi kademi ebcetle hesap edelim, “kaf” 100, sıfırları at, kaldı 1; “dal” 4; “mim” 40, sıfırı at, o da kaldı 4; evveli ahirinden çıkar, kaldı mı 3, şimdi erkamı yaz: 143!.. Ya biz hangi yıldayız? 143 (hicrî 1143)!..” (PH, 261).

“Mevsim kış ağzıydı.” (PH, 276).

“... Patrona Halil ile ayaktaşlarının tenkiline hicrî 1143 yılına göre ebced hesabıyla tarih düşürdü.” (PH, 297).

“... öbürü otuz-otuz beşlik, mahzun yüzlü ve dalgın bakışlı bir genç adamdı.” (PH, 301).

“Vaka, XVII. asrın ilk yarısında Sultan IV. Murad zamanında geçmiştir.” (CH, 11).

“... geceyarısından sonra hiç aksatmadan geldi.” (CH, 18).

“İki metreyi aşan boyuyla bu dev yapılı kanlı adam en çok yirmi beş yaşında bir Çingene’ydi.” (CH, 20).

“1629 yılı mayısının ortalarında bir salı gecesi yatsıdan sonra oldu ve misafirliği en çok bir saat sürdü.” (CH, 21).

“İkinci ile akşam arasında da Atmeydanı’nda Yandım Ali yine bıçakla bir sipahi öldürdü.” (CH, 24).

“Çifti ancak 6-7 dirhem gelen yemeniler yapıyordu.” (CH, 24).

“Bir çift yemeni 10 akçeye, Kemal Usta işi 80 akçeye” diye yazılıydı.” (CH, 25).

“Ortalık alacakaranlıktı.” (CH, 31).

“... sizi Sultanbeyazıt’ta Sırakahveler’de beklerim, akşam namazından sonra alır götürürüm.” (CH, 102).

“Kuyrukları beş arşın boyunda horozlar, kar gibi tavus kuşları, altın telli sorguç kuşları, tepelerinde kıvrır kıvrır mavi kâküller sarkmış sümbül kuşları, gökyelpazeleri, cennetkuşları, büyüklü küçüklü kafesler içinde öyle bir güzellik sergisiydi ki seyredenleri hayran olup kendinden geçer, hilkatın azametli kudreti karşısında titredti.” (CH, 116).

“... konak arabaları sıralanan, takım takım, kabile kabile fakirleri ve garipleri pek çok, ihvan ve lütufları bol bir saraydı.” (CH, 138).

“Hanımsultan denilen iki otuzunu aşmış zengin kadın bir şipsevdiydi, hercaî meşrepti.” (CH, 156).

“Tayyazade’nin evi o kokak üzerinde, sekiz on adımlık yerdeydi.” (CH, 171).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:⁶¹

3.10. HALK SANATLARI VE ZANAATLARI

“Manevi, kültürel ve ailevi gelenekler bağlamında somut olmayan varlıklar olarak ifade ettiğimiz zanaat ve halk sanatları, sosyal ve bireysel yaşam alanlarında, turizm politikalarının, kültür politikalarının oluşturulmasında önemli görülmektedir.”⁶²

“Sanat ve zanaat aynı kökten türemiş olsa da farklı anlamlar için kullanılmaktadır. Somut olarak birbirlerine yakın görünmelerinden dolayı zaman zaman karmaşası yaşanmakta ve aynı şeyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Sanat ansiklopedisine göre zanaat; El ile yaptığı işi kendine meslek ve maişet vasıtası edinen işçi ve usta ki sanatkârdan başkadır ve onun gibi bediî bir eser vücuda getirmez. Bunlara eskiden “harif” yani hırfet erbabı manasına hârif denir ki herif tâbiri bundandır. Meselâ kundura yapan bir ustaya sanatkâr denilmeyip zanaatkâr tâbir olunur. Bir mimar sanatkârdır, fakat o mimarın çizdiği resme göre binayı inşa eden bir duvarcı, sanatkâr olmayıp zanaatkâr’dır. Bu itibarla sanat yani bir şeyi yapmak bilgisi, biri güzel sanatlara aid olmak üzere güzel sanatlar ve diğeri, zanaatlar olarak iki kısma ayrılır.”⁶³

⁶¹ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 240-650.

⁶² Bilal Yalçın, “Nasıl Zanaat ve Halk Sanatları Şehri Olunur?” **Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), 22-31.

⁶³ Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt 5, İstanbul, 1975.

Reşad Ekrem Koçu'nun romanlarında tespit edilen halk sanatları ve zanaatları şu şekildedir:

3.10.1. İşleme, Örme, Dokuma, Basma İşleri

“Aydın on dördüydü; kıl iğneyle nakış işlenebilirdi.” (E, 11).

“... yetişkin kızlar keçi yününden iplik bükür, tezgâhta kumaş dokur...” (KS, 14).

“... gergefinin başına geçmiş, gömleklik bez üstüne sözde nakış işliyordu.” (KS, 57).

“Sultan Ahmed koynundan güvez zemin üstüne altın işlemeli bürümcük bir çevre çıkardı...” (KS, 87).

“... Kösem gergefle nakışla meşguldü.” (KS, 96).

“... Saray-ı Hümayun'da kendi eliyle işler derler...” (KS, 368).

“Bu Karabacak'ın el örgüsüdür, bir bir üzerine on beş hesabıyla veririm, eksigi vermem...” (KM, 73).

“Yalıya yaklaştıkları sırada Ayvaz koynundan sırmalı bir makreme çıkarıp...” (PH, 45).

“Bürümcük bir çevreydi, dört köşesine altın sırmayla karışık yaprakları koyu yeşil ve çiçekleri siyah ipekten dört lale işlenmişti.” (PH, 48).

“Ayasofya Camii'ne bir, “Resul hikmeti mehafetullah” levhası, anasının Üsküdar'daki camiine de bir “El cennetü tahte akdamil ümmehat” levhası yazıp hediye etmişti, çok kıymetli levhalardır.” (PH, 249).

“... kesesinden bir avuç altın, bir de ipek işlemeli çevre aldı; çevrenin bir köşesine bir altın düğümleyip süratle Bihruz'un odasına döndü ve altınla çevreyi sedirin şiltesi altında oğlanın tütün kesesinin yanına bıraktı.” (CH, 18).

“Delikanlının başucunda sırma işlemeli al kadifeden bir minderde bir kadın oturuyordu.” (CH, 40).

“Oğlanın başının üstünde süt mavisi kadifeden som sırma işlemeli koca bir bohça vardı.” (CH, 89).

“... Dadı Kadın'ın tembihine uyararak hurda inci işlemeli yine antika bir bohçaya koymuş, hazırlamıştı.” (CH, 102).

“Arkasındaki kızlardan biri elindeki sırma işlemeli al saten terlikleri delikanlının önüne çevirip koymak isterken Sahba o kızın elinden terlikleri aldı.” (CH, 178).

3.10.2. Ağaç, Taş, Maden, Toprak, Cam, Deri İşleri

“Babadan evlada, bu sanat iki asır devam edecek, tarihte “Eyüp tefleri” şöhretini kuracaktı.” (E, 15).

“Kerestesi Lübnan’ın sedir ormanlarından getirilmiş, sonra, her bir parçası, en namlı ustaların elinden çıkmıştı.” (E, 16).

“Kayığın etrafına, çepeçevre bir şerit halinde, lacivert üzerine altın yaldızla, Seyyid Vehbi’nin bir kasidesi yazılmıştı.” (E, 16).

“Baş tarafında iki altın direk vardı.” (E, 16).

“Havuzun etrafında, Kütahya işi çini saksılar içinde yetiştirilmiş zerrinkadehler vardı.” (E, 27).

“... “Afrodit” heykeli, o tarihte bu adacığın toprakları altında, bir sanat defnesi olarak yatıyordu.” (KS, 15).

“Onu çırılçıplak soyarlar ve ellerine taşçı kalemlerini alarak mermerleri yontmaya başlarlardı, ama yaptıkları heykellerin hiçbiri...” (KS, 18).

“... o meydanda tezgâha konmuş iki kadirganın yapılışında asıl gemi marangozlarına yardım ediyorlar.” (KS, 372).

“... eski Yunan heykeltıraşlarının mermerden oydukları bakireler mabudesi Avcı Kız Diana bu dilber kızın ellerine değil, ayaklarına su dökemezdi.” (KS, 379).

“Yusuf Paşa, Girit’ten getire getire bir Eskiçağ harabesinden söktürttüğü iki güzel mermer sütun getirtmişti.” (KS, 389).

“Kuklalar çok hünerli bir sanatkârın elinden çıkmıştı, bilhassa yüzleri çok benzetilmişti.” (KS, 531).

“İstanbul’da bakırcılık ve kazancılık sanat ve ticaretini adeta inhisarı altına alarak çok büyük bir servet yapmış olan bu Hacı Mustafa Babiâli’ye çağrıldı.” (KM, 53).

“İznik işi koca bir çini tabak ortasında pür ihtişam bir lüle manda kaymağı...” (FH, 20).

“Cavalı küpeyi bozar, taşları alır, evinde çalıştırdığı iki usta Ermeni kakmacıya kaşık sapı olarak hurda yakutlardan ve altından iki gül yaptırır ve bu iki zümrüdü de yekpare birer yaprak halinde o güllerin bir kenarına yerleştirir; sapları da biri pilav biri hoşaf için gergedan boynuzundan iki kaşığa geçirir, kaşıklar derhal nadide bir çift olur ve gönderildiği Saray-ı Hümayun’dan geri gelmez, parası gelirdi.” (FH, 36).

“... elmas tüccarını saraya kendisinin götüreceğini, saray kayıklarından üç çifte bir yağlı piyadenin Karaköy İskeleyi’nde kendilerini beklediğini söyledi.” (FH, 88).

3.10.3. Halk Resmi

“... Hint minyatürlerindeki şehzadelere benzeyen yüzüne dalmıştı.” (E, 11).

“... zenginler tarafından en kıymetli hattatlara istinsah ettirilerek, meşhur lale, sümbül ve zerrinkadehlerin yine kıymetli minyatürcülere yaptırılmış resimleriyle süsleniyordu.” (E, 48).

“Odanın duvarlarını süsleyen çini panoların çiçekleri ardında birtakım güzel güzel esrarengiz kızlar saklanmış...” (KS, 168).

“Venedik’te olsalardı, ressamlarımız onları hemen çırılçıplak soyarlar, portrelerini yaparlar...” (KS, 373).

“O devrin adamı müverrih Asım Efendi Âşık Razi’nin çizdiği portrenin aynını çizerek Şeyh Emin yerine “Şeyh Selami” diyor ve İzmirli olarak gösteriyor...” (KM, 100).

“... seyis odaları bulunan, bütün emsali gibi ahşap, kırmızı aşı boyalı, geniş saçaklı, şahnişinle; saçağı, şahnişin ve pencere kafesleri altın yaldızlı, nakışlı, bütün tavanları kabartma çiçeklerle donatılmış, avizeler, altın toparla tezyin edilmiş, bütün duvarları yer yer alçı kabartma nakışlar, çini yahut lake panolar, çiçek ve yemişlerden mürekkep duvar resimleriyle ve büyüklü küçüklü aynalarla, zarif mermer çeşmelerle, selsebillerle, yaşmaklı ocaklarla bezenmiş; divanhaneleri mermer havuzlu, fiskiyeli; kapılar, yüklük ve dolap kapakları, pencere kepenkleri, merdiven korkulukları gül ağacından, sedir ağacından, zeytin ağacından türlü türlü nakışlar, sedef kakmalı, oymalıydı.” (PH, 17).

“... resim seviyordu, yapı sanatının güzellik yolunda buluşlarına hayrandı.” (PH, 51).

“... Beyazıt Hamamı’nın soğuk halvetinin bir duvarına usta bir el, acayip bir yağlı kömürle yelkenlerini açmış bir kalyon resmi çizmiş, resmin bir yanına “Patron kalyonun

resmidir”, altına da “Şifa bulur pirü alil, bedesti Tellak Halil” diye yazmış ve hicrî takvimle 1132 tarihini koymuştu.” (PH, 82).

“... Ermeni hakkâke bir metreya yakın uzunluğunda bir şimşir üzerine evvela kabartma olarak yaptırmış ve sonra bu yarım gemi maketini gereken renklere boyatmıştı.” (PH, 151).

“... Hollandalı ressam Van Moor da bu padişahın bir boy portresini yapmıştır.” (PH, 247).

“... Jean-Baptiste Robert de Gaillac adında bir Fransız ressamı tarafından yapılmış bir resmi vardır.” (CH, 60).

“... Paris’te adı tespit edilemeyen bir bir matbaada şimşir üzerine hakkedilmiş gravür olarak basılmıştır. (CH, 60).

3.10.4. Meslekler

“... Hanende Firuzağalı hamamcı kızı Leyla’nın sesi geliyordu...” (E, 12).

“Devrin büyük bestekârı Ebubekir Çavuş’un riyasetindeki saz takımı...” (E, 14).

“... kürekçilerinin ustaca manevralarıyla demir atmışlar gibi duruyorlardı.” (E, 14).

“Kayığın arka taraçasında, İbrahim Paşa’nın ibriktarı Peşkiroğlu ve hazinedarı olmuştu.” (E, 16).

“Köylü İbrahim, hemen hepsi manavlık eden hemşerilerini ziyaret etmek için ...” (E, 19).

“Akrabalarından birinin delaletiyle saray helvacıları arasına alındı.” (E, 19).

“Evvela teberdar oldu. Sonra IV. Mehmed’in şehzadesi Sultan Ahmed’in hizmetine verildi.” (E, 19).

“... Osmanlı Sarayı’nın en mühim bir siması olan kızlarağasının kâtipliği vazifesine yükseldi.” (E, 19).

“Köylüsü balıkçı ve bahçivandı.” (E, 23).

“Padişah’tan ve vezirinden başlayarak kayıkçı bekârlarına, hamallara, tellaklara varıncaya kadar...” (E, 27).

“... bazen de ihtilal dalgalarıyla, valiliklere, ordu kumandanlığına kadar yükselirlerdi.” (E, 29).

“Muazzam payitahtın belediye işleriyle uğraşan bu dört kadı efendi...” (E, 30).

“... Saraç Ali’nin çubuktarlık hizmetinden hoşnut kalmış, çubuktar olarak evine almıştı.” (E, 39).

“... yeniçeri ağası ile topçu, top arabacısı, Kumbaracıbaşılara sefer hazırlığı emri verilmişti.” (E, 40).

“Macuncular, merhemciler, çörekçiler, börekçiler, gevrekçiler, simitçiler, lokmacılar, gözlemeciler, peksimetçiler, marangozlar, urgancılar, tulumcular, hasırcılar, şekerciler, kahveciler, kasaplar, peynirciler, mumcular, balmumcular, pastırmacılar, kırıışçılar, tutkalcılar, tenekeçiler, bıçakçılar, kalaycılar, yaycılar, okçular, zemberekçiler, sapancılar, kemankeşler, zehgirciler, miturakçılar, gürzcüler, yelpazeciler, sorguççular, hallaçlar, tekkeçiler, kavukçular, yorgancılar, gömlekçiler, yağlıkçılar, iplikçiler, terziler, çadırcılar, kolancılar, kürkçüler, kalpakçılar, debbağlar, keçeciler, tülbentçiler, saraçlar, sofracılar, yularcılar, kamçıcılar, palancılar, sepet sandıkçılar, pabuççular, yaşmakçılar, attarlar, mestçiler, anberciler, buhuncular, çömlekçiler, şişeciler, çiniciler, cerrahlar, berberler, usturacılar, çamaşırcılar, kağıtçılar, çuhacılar, atlasçılar, kadifeciler, alacacılar, peştamalcılar, bezzazlar, Bitpazarı esnafı, nalıncılar, kaşıkçılar, tarakçılar, zurnacılar, davulcular, bütün sazendeler, meyhaneciler...” (E, 40).

“Bunları muhafazaya memur bostancılarla beraber bahçıvanlarının ve ırgatlarının sayısının seksen bini geçtiği söylenirdi.” (E, 45).

“Koca Kapalıçarşı’da hamallık ederdi...” (E, 51).

“Kaymakçı güzeli, helvacı güzeli, turşucu güzeli, hamurkâr güzeli, balıkçı güzeli, bahçıvan güzeli, berber güzeli...” (E, 51).

“Kahvehaneler ve bekârhaneler ve helvacı ve bozacı ve kaymakçı dükkânları birer fisikhane olmuştur.” (E, 56).

“O gün İstanbul’un en meşhur çiçekçisi Tabak Atâ...” (E, 58).

“Dörtkaşlı bir gençken İstanbul’a bir hamam tellağı olarak getirtilmiş...” (E, 61).

“Beş bin kadar manav, kayıkçı, gemici, sürücü, arabacı, tellak, hamal, simitçi, börekçi, yoğurtçu, balmumcu, terlikçi, pabuççu...” (E, 62).

“Ocağı ağaları, diğer ocakların ağaları ve hatta sadrazama varınca bütün devlet ricali ve erkânı...” (E, 63).

“Kahve bezirgânları, İstanbul’un en büyük ve zengin tüccarları arasında sayılırdı.” (E, 64).

“Hazreti Âdem ikinci ve çiftçiydi, Hazreti Şit kazzaz ve hallaıtı. Hazreti Hud tüccardı. Hazreti İbrahim Halep’te sütçüydü. Mekke- i Mükerrreme’de Kâbe-i Muazzama’yı yaparken mimar oldu. Hazreti İsmail avcıydı. Hazreti İshak çobandı. Hazreti Yusuf zindanda geceyi gündüzü bilmek için saat yapardı. Zülküfl İşmuil tercümandı. Hazreti İlyas çulhaydı. Hazreti Davud cenk için meşin yelek yapardı. Hazreti Süleyman hurma yaprağından zembil örerdı. Ermiya Peygamber cerrahtı. Hazreti Daniyal falcıydı. Hazreti Lokman hekimdi. Hazreti Yunus balıkçıydı. Hazreti İsa seyyahtı.” (E, 65).

“Bunların arasında azılı haydutlar, katiller, kaçakçılar, hırsızlar, müflis mirasyediler, sefih külhaniler, ne yaptığıının farkında olmayan masum çocuklar, acuzeler, aşüfteler, nazeninler, hacıdan hocadan kimseler, karıncaya basmaz efendiler, zilli evliyalar, büyücüler, muskacılar, falcılar, üfürükçüler vardı.” (E, 71).

“O gün kahvehanede bulunan İstanbul’un en meşhur zengin kabzımallarından manav Muslu Beşe’ye...” (E, 71).

“... hakkını yemedik işçi, amele, ırgat, hamal yoktu.” (E, 72).

“... on bir ile on yedi yaş arasındaki oğlanlara da balıkçı kayıklarında, kayıkhanelerde, meyhanelerde, yağhaneler, zeytin bahçeleri ile bağlarda daima iş bulunurdu.” (KS, 14).

“Papaz seksenini aşmış bir ihtiyardı. Zangoca gelince, bir yaman adamdı.” (KS, 14).

“Aynaroz manastırlarından birinde bir keşişin uşağıymış.” (KS, 14).

“... Yeniçeri Kolluğu ile başlarında bir çorbacı, yirmi kadar yeniçeri neferi ve bir tunç top temsil ediyordu.” (KS, 15).

“... meyhanenin çırağına seslenirler.” (KS, 17).

“... heykeltıraşlar model olarak onu paylaşamazlardı.” (KS, 18).

“Ali’nin babası İstanbul’da büyük vezirmiş...” (KS, 38).

“Senin sayende ben de bir vezir-i âlişan olurum” dedi.” (KS, 97).

“Yemiş İskelesi ile Galata arasında işleyen bir dolmuş kayığında hamlacı oldu.” (KS, 101).

“Müşterileri yeniçeriler, yalın hamalcılar, helvacı, gözlemeci, pişirici, hamurkâr, hamal ve tellak makulesi bekâr uşakları, hızarıcı, doğramacı, sandıkçı esnafının akşamcılarıydı.” (KS, 101).

“Yorgancıyım” derdi ama...” (KS, 102).

“Bir ayrancının güzel bir oğlu vardı...” (KS, 116).

“Bahçıvana yamak oldu.” (KS, 118).

“Kaymakam paşa ile ben de kollarına gireriz...” (KS, 137).

“Paadîşahın adına başkan sadrazam. Üyeler: iki büyük hakim, İslam şeriatı hükümlerine göre idare olunan imparatorlukta ulemanın en üst kademesinde iki zat, Rumeli ve Anadolu kazaskeri efendiler; nişancı, fermanlara padişahın tuğrasını çeken bakan; defterdar, maliye ve hazine bakanı; kaptanpaşa, büyük amiral; yeniçeri ağa; Kubbealtı veziri, devlet bakanı; reisülküttap, divan bakanı, elçiler devletle ancak divanda temas ettikleri için aynı zamanda dışişleri bakanı.” (KS, 190).

“Sarayın kendi adamları, uşaklar, kapıcılar, aşçılar, yamaklar, ayvazlar, seyisler daha Şubat İhtilali’nde yağma etmişler...” (KS, 200).

“Yatsı kılınmış, cemaat evlerine dağılmış, Hocapaşa Camii imamının 17 yaşındaki oğlu... (KS, 215).

“... Avrupa ordularındaki yeni topların benzerleri dökülmüş, “sûrat topçuları” adıyla yeni bir sınıf asker yetiştirilmiş, deniz kuvvetlerinin önemine aşırı inanı olan padişahın bilhassa şahsi eseri olarak Kasımpaşa’da “Mühendishane-i Bahri-yi Hümayun” adı altında bir bahriye mektebi kurulmuştu.” (KM, 12).

“Fransa’dan ve İsveç’ten muallim zabıtlar getirilerek evvela 1.600 neferle işe başladı; bunlara “Nizam-ı Cedid askeri” denildi.” (KM, 17).

“Medreselerde ilimle meşgul olan müderris efendiler ile mahkemelerde adaleti temsil eden kadı efendilerin çoğu bir cüppe ile kavuktan ibaretti...” (KM, 18).

“İkinci gülleyi atmak üzereydi, cemaat tarafından yakalandı, zabıtaya teslim edildi.” (KM, 18).

“Sebastiani reisülküttap efendiye (dışışleri bakanına)....” (KM, 23).

“... Fransız zabitlerini yapılacak tabyalara dağıttı.” (KM, 25).

“Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa’yı çağırdı.” (KM, 25).

“... uşakları, hademeleri bile sefihane yaşıyorlardı.” (KM, 31).

“Sadaret Kethüdası (o zamanın teşkilatına göre içişleri bakanı). İbrahim Nesim Efendi bir gün birine bir at hediye etmiş...” (KM, 31).

“Pek küçük yaştayken kaybettiği öz babasının fakir bir imam, kendisini bakıp büyüten üvey babasının da saray arabacıbaşısı olduğunu cümle âlem bilirdi.” (KM, 31).

“... o da fakir bir okçunun oğluydu; çocukluğunda Okmeydanı’nda yalınayak koşarak kemankeşlerin oklarını toplardı.” (KM, 31).

“Enderun’da toplanmış kimi mürahik kimi nevhat güzel çocuklar ve gençler sırmalı saray esvapları ve serpuşlarıyla sokaklarda laubaliyane dolaşıyorlar, kayıkçı, tulumbacı, yeniçeri kahvehanelerine giriyorlar...” (KM, 32).

“Karadeniz Boğazı ağzındaki kalelerin muhafız askerlerine “yamaklar” adı verilmişti.” (KM, 35).

“... bir “haseki ağa” plan bir zabıt kumandanı altında ayrıca mütehassıs topçular vardı.” (KM, 36).

“... kuvvetli bir ressamdı.” (KM, 37).

“... Şam Trablusu valisi tayin edilmişti; Cezzar Ahmed Paşa da ünlü Fransız generaline karşı Suriye umumi valiliğiyle serdar tayin edilmişti.” (KM, 39).

“Orta mütevellisi, aşçı ustası ve yazıcı gibi yeniçeri ihtiyarlarından yamaklara gönderilecek nasihatçileri de Musa Paşa seçti.” (KM, 44).

“Bu toplantıda da Sadaret Kaymakamı Musa Paşa başkanlık yaptı.” (KM, 45).

“İstanbul’da yeniçeri ağasının vekili olan Sekbanbaşı Arif Ağa Nizam-ı Cedid’in aleyhinde olduğu halde özü sözü doğru adamdı.” (KM, 45).

“1904 ile 1905 arasında ölmüş olduğunu tahmin ettiğimiz Tophane kâtiplerinden Üsküdarlı halk şairi Âşk Razî, dedesi Asakir-i Mansure binbaşlarından Hacı Mustafa Ağa’nın...” (KM, 47).

“Bir yamak civan aşçıya, kebabçıya, şerbetçiye, şekerçiye, bozahaneye, kahvehaneye varsa cümle esnaf...” (KM, 87).

“... Laz Mustafasından Rüstem Bey namında bir oğlu olup mühendishanede okumuş, ressamdı.” (KM, 89).

“... kâhya, vekilharç, kahveci, ayvaz, külhancı, uşak, arabacı, seyis, bahçıvan on-on beş nefer selamlık halkına yol vermiş, kul cinsi üç köle ile altı cariyeyi esir pazarına gönderip sattırmış.” (FH, 12).

“Büyük ağa meselenin yerinde tahkikine ikinci kademedeki zabıta amiri olan yeniçeri ağasına meseleyi bizzat arz etti.” (FH, 15).

“Mavi gözlü, sarı pos bıyıklı, sakalı matruş, uzun boylu, saray hamlacısı kıyafetinde bir Arnavut hanımdan selam getirmişti...” (FH, 16).

“... Saraçhanebaşı’nda İbrahimpaşa Hamamı’na, büyüğünü de Samatya Ağa Hamamı’na tellak olarak yerleştirdi, kendisi de Yedikule’de Bucakbağı Bostanı’na bekçi oldu.” (FH, 17).

“Cvalı İstanbul’a yerleştikten sonra bir müddet baharatçılık, attarlık yapmıştı, zevk almamıştı...” (FH, 36).

“Hayır, kendisine pek temiz, pek tatlı ve servetine denk bir iş seçmişti: mücevhercilik! Bu iş, memleketinde babasının işiydi.” (FH, 36).

“... usta arayıcılarla tersane dalgıçları indirtti.” (FH, 43).

“Fakat yeniçerilerin vazifesi şehrin günlük hayatında asayiş, zapturaptı korumaktı.” (FH, 43).

“Bir gün konakta at uşağı olarak Ali adında bir genç peyda oldu.” (FH, 47).

“... bir kâhya kadın, bir aşçı kadın, iki uşak ve bir de kapıcı vardı.” (FH, 51).

“O asırda Batı memleketlerinde sanat âleminin en büyük heykeltıraşları yetişmiştir ki...” (FH, 61).

“Lale Devri’nin Padişahı Sultan III. Ahmed bu fermanda İstanbul’un günlük hayatının nizamı ile görevli İstanbul kadıfendisi ile İstanbul’un iki büyük zabıta amiri olan yeniçeri ağasına ve bostancıbaşı ağaya, İstanbul kadınlarının kılık ve kıyafetlerinden şikâyet ederek şu emirleri veriyor:” (PH, 13).

“Babası Yedigâr Bey en büyük Osmanlı vezirlerinden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın sadık bendelerindendi.” (PH, 14).

“... içeriye arabacı ile seyis girdi, ardından bahçıvan ile yanaşması, aşçı ile yamakları geldi.” (PH, 35).

“Helvacı civanı, hallaç civanı, şekerçi güzeli, kahveci güzeli, nevhat kâtip, taze mektep kalfası, cundabaz kalyoncu, mürahik acemioğlanı, şahbaz yeniçeri, karakollukçu, orta sakası, cebeci dilaveri, topçu yiğidi, vezir peyki, paşa şatırı, paşa çuhadarı, hünkar solağı, dört kaşlı haseki, saraç zıpirı, kalafatçı çıplağı, mehter, zülüflü baltacı, odabaşı, bayraktar, çorbacı, ayaktakımından, esnaftan, askerden, molladan, ağazade, paşazade, beyoğlu...” (PH, 39).

“İbrahim Paşa, yangın tulumbacılığını külhanbeylerine biçilmiş kaftan gibi bir iş olarak gördü.” (PH, 125).

“Elinde hoş bir kafesle her akşam kuşbalzara gider, kendisine bir saka kuşu verirler, o gece nerede yatarsa, kuşunu başucuna kor...” (PH, 181).

“... Hollandalı ressam Van Moor da bu padişahın bir boy portresini yapmıştır.” (PH, 247).

“Hırsızlıkta karar kılmadan hamallık, köçeklik, tellallık yapmıştı.” (CH, 16).

“... hastaya bakmak üzere yolladığı yaşlıca bir kadının da ebe olduğunu aklına getirmede.” (CH, 18).

“... 56. Yeniçeri Ortası çorbacısına teslim ettikten sonra yaralı beylerini alıp oradan süratle uzaklaşmışlardı.” (CH, 25).

“... sarayın en büyük zabitlerinden bostancıbaşı ağa geldi, kapıdan irer girmez gürlledi.” (CH, 26).

“Meydanın etrafında mevsimine göre yemiş sergileri, yağlı halkacılar, çörekçiler, börekçiler, kuşlokumcular, gözlemeciler, simitçiler, helvacılar, muhallebiciler, şerbetçiler, macuncular, türlü türlü pitoresk kıyafetleriyle ayak satıcıları dolaşırdı.” (CH, 29).

“Bir Ermeni külhancı Vartan veledi Hagob; bit natır, Avlonyalı çarebru Süleyman bin Abdullah ve üç nefer tellak, Avlonyalı mürahik oğlan İskender bin Abdullah, Matlı nevhat, taze uşak Ali bin Ali, Matlı kumral bıyıklı ve sakallı diğer İskender bin Ali, çetenin adamlarındandı.” (CH, 36).

“Yıllar yel gibi geçti, altınlar sel gibi aktı; hanımsultan yaşlandıkça kayıkçıların, arabacıların, helvacıların, şekercilerin, yorgancıların, hallaçların, hatta haneberduşların fiyatları arttı ve nihayet 1629 yılı haziranın on altıncı cumartesi gecesini Fazlıpaşa Sarayı’na baygın ve perişan bir halde pırpır bıçkın Benli Yusuf getirildi.” (CH, 43).

“Mehmed’i sırasıyla bir yemenicinin, bir terzinin ve bir marangozun yanına çıkararak vermişlerdi.” (CH, 61).

“Yağlıkçı Kerem Efendi sadece aşırı zengin değil, bir antikacı, antika koleksiyoncusuydu.” (CH, 97).

“... Cafer Çelebi, şöhreti memleketi tutmuş bir kuşbazdı.” (CH, 115).

“Galata’da bir meyhaneden önce bir Frenk kuyumcuya girdiler.” (CH, 125).

“Yeniçeri ağası İstanbul şehrinin en büyük zabıta amiriydi.” (CH, 129).

“Fazlıpaşa Sarayı bin yeniçeri ve beş yüz bostancıyla sarılmıştı.” (CH, 219).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz.⁶⁴

3.11. GİYİM-KUŞAM-SÜS

“Giyim kuşam, bütün olarak bir kültür ürünüdür ve doğrudan doğruya insanla ilgili olduğundan, insanın yaşam biçimini belirten bir göstergedir. Giyim, giyenin sosyal durumunu, yaşını ya da dönemini, kişiliğini, ekonomik durumunu ve toplumdaki yerini belirlediği gibi, bireysel, toplumsal ya da ulusal özelliklerini de gösteren bir olgudur. Süslenme ise insanın en temel eğilimlerinden biridir. Beğeni kazanmak, güzel görünmek, toplumsal statüyü göstermek veya toplum içinde saygınlığı arttırmak için süslenilir. İnsanlık tarihinin ilk evrelerinden beri insanların süslendiği gösteren süslenme nesnelerine ilişkin pek çok kanıt elde edilmiştir. Tarih boyunca en yaygın süslenme nesnesi çeşitli taşlardan ve madenlerden üretilen boncuklar olmuştur.”⁶⁵

Bahaeddin Ögel saray minyatürlerine ve seyyâhların çizdikleri resimlere bakılarak, “Türk giyim tarihi” hakkında bazı yazıların yazıldığını, bu metodun yanlış olduğunu söyler. Saraylar ve bilhassa başkentler, her zaman için dış tesirlere açık bölgelerdir. Bu sebeple

⁶⁴ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 225-595.

⁶⁵ Suavi, Aydın “**Halk Bilimi El Sanatları Geleneği Giyim Kuşam ve Süslenme**” Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portal Projesi, Ankara, 2009.

böyle giyimleri, Anadolu Türk giyiminin bir örneği olarak ele almak bizi yalnızca yanlış yola götürür. İstanbul daima değişmiş ve dış modayı izlemiştir.⁶⁶

Giysi öncelikle bir toplumsallaşma aracıdır. Gelenek kişinin toplumdaki yerini, cinsiyetini, konumunu belirlemek için çeşitli giysiler giydirir. Ama modern insan için giysi aynı zamanda bireyselleşmenin de aracıdır. Çoğu zaman da, gençlerde olduğu gibi, geleneğe ve aileye direnmenin de belirgin bir aracıdır.⁶⁷

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadın ve erkekler, toplumsal statülerine ve dinlerine göre giyinmekteydiler. Üç kıtaya yayılmış olan imparatorluk sınırları içindeki halklar kendi yaşam biçimlerini ve giyim tarzlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.⁶⁸

Romanlarda ki kadın ve erkek giyim kuşamı Osmanlı dönemini yansıtan tarzdadır. Aynı zamanda mesleki, törensel kıyafetlere de yer verilmiştir. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

3.11.1. Giyim-Kuşam

3.11.1.1. Erkek Giyimi

“Muhsin Çelebi, tuvalet ve kıyafetiyle İstanbul modasını çıkaran gençlerdendi.” (E, 11).

“... yenleri karanfil oyalı “Muhsin Çelebi mintanı”, etrafına çember sarılmış al Cezayir külâhının tepesinden sırmalı kordonla sarkıtılmış bir top incir, “Muhsin Çelebi püskülü” taklit edilmeye değerdi.” (E, 12).

“Bellerinde bir örnek kırmızı yün kuşak sarılıydı.” (E, 14).

“Bizi bırakın, bahşişçiği alıp pabuç alalım, don alalım, mintan alalım...” (E, 24).

“Kefere, Müslüman soyunduğu yerde soyunur, nalın giyer, kefereye verdikleri peştamalları Müslümanlara dahi verirler.” (E, 30).

“Nedim’in sırtında kibara mahsus Ankara sofunun en âlâsından bir esvap vardı.” (E, 37).

⁶⁶ Ögel, Bahaeddin “Türk Kültür Tarihine Giriş-Türklerde Giyecek ve Süslenme (Göktürklerden Osmanlılara)” C.5, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, 3.

⁶⁷ M. Tekin Koçkar, Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süslenme, Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yay., No: 146., 2008, 310.

⁶⁸ Koçkar, Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süslenme, 310.

“Muhsin Çelebi’de, İstanbul çarşısına yeni gelmiş, turfanda, telli ve nakışlı Floransa dibasından bir esvap giymişti.” (E, 38).

“Rengarenk oyalı çemberleri, grepleri; beyaz bürümcük gömlekleri, sarı, al, mor, yeşil, benekli, çubuklu, dallı ve çiçekli mintanları, al şalları, işlemeli camedanları, Aydın kesimi diz çakşırları ve işlemeli tozluklarıyla, çanarlar altında çiçek gibi serpilmişlerdi.” (E, 41).

“... Sadabad halkını yeni zarif tuvaletine hayran bırakarak, ejderhalı havuz başına hemen koşarak gitti.” (E, 59).

“... omuzluklarını çıkarmış, ayağına bir çift sedefli nalın giymişti.” (E, 64).

“Bu adamların başına kağıttan yapılmış yeniçeri keçesine benzeyen külahlar giydirmiş...” (E, 76).

“Başına üzüm küfesinden yapılmış acayip bir külah geçirmişti.” (E, 77).

“O da sırtına latasını atmıştı. Ayağına kundurasını giymiş, kuşağına da bir yatağan sokmuştu.” (E, 103).

“... yırtık mintanından ve yamalı donundan ötürü yüzünün niçin kızardığını da anlıyordu.” (KS, 16).

“Et üstüne giydiği kaba bez gömleğinin yakası oldum olasıya kavuşmaz, bağıri daima açık dururdu.” (KS, 18).

“... kuşağından tutup kurtardım.” (KS, 24).

“Önce başından kendi eliyle ördüğü saz şapkasını attı. Gömleğini çıkarmak için iki kol hareketi kâfiydi.” (KS, 25).

“Üstünde bir gemici donu ve belinde bir kuşak, baş açık, gövde çıplak, ayaklar çıplak...” (KS, 33).

“... yazın bir don ve belinde bir kuşakla yarı çıplak dolaşan pırpırı oğlan...” (KS, 37).

“Oğlan kuşağının kıvrımından uzun ve küçük bir tahta kutu çıkardı...” (KS, 39).

“Yalınayak, başı açık, şalvarının paçalarını diz kapağına kadar sıvamış baldırı çıplak ve üstünde kaba bez göleğiyle...” (KS, 40).

“Hırpani, çapaçul oğlandı, şalvarının, donunun paçalarını, gömleğinin, mintanının kollarını ilk giydiğinin tezine mutlaka bir yere iliştirir, takar, yırtardı...” (KS, 78).

“Adamlık şalvarını her gün giymeye başladı. Kuşağını dikkatle sarıyor, iki günde bir mintan değiştiriyordu. Reis’e söylemiş, ayaklarına da bir çift Galata yemenisi aldirtmişti.” (KS, 79).

“Sırtına çok büyük bir kürk giydiririz...” (KS, 137).

“Üstünde yırtık bir entari, belinde perişan dolanmış bir şal kuşak, saç sakalına karışmış, dört yıl berber eli değmemiş bir baş, başında kirli bir tekke...” (KS, 152).

“Bir sipahi başından tülbentini çözüp delikanlıya...” (KS, 157).

“... tebaasına örnek olmak için esvaplarını, o zamanlar pek moda olan Venedik ve Fransız kumaşlarından değil, yerli kumaşlardan yaptırdı.” (KM, 18).

“Aslı Rizeli olup daima o tarafların kılık ve kıyafetini muhafaza etmiştir.” (KM, 47).

“Kabakçı Mustafa çıplak ayaklarından Laz çapulalarını⁶⁹ atarak sedire geçti ve bir imparator gururu, azameti ve haşmetiyle kuruldu.” (KM, 69).

“... başında yağlı Cezayir fesi, sırtında lime lime bir mintan ile lime lime bir postur, Kandiye şehrinin sokaklarında yalınayak dolaşıyordu.” (KM, 97).

“... sarığını da boynuna dolamıştı.” (KM, 115).

“... Deli Bekir adındaki manevi evladı yerinde danışmendiyle peynir ekmek yemiş, bir pabucu on yıl giyerek, şalvara, mintana, cüppeye, kaftana yama üstüne yama vurarak, rivayete göre, iki koca meşin hurç dolusu altınla İstanbul’a dönmüştü.” (FH, 21).

“Yakası, göğsü, omuzları ve kollarının yenleri sırma işlemeli al çuhadan Serhatlı cepkeni giymişti, altında beyaz üzerine kanarya sarısı çubuklu bürümcük gömlek vardı...” (FH, 61).

“İnce beline sımsıkı sardığı kıymetli bir şal kuşağın üst kenarı meme hizasına kadar çıkıyordu. Kuşağın üstüne meşin silahlık koymamış, murassa kabzalı yatağanını kuşağın kolanları arasına yerleştirmişti kuşağın altında cepkenin kumaşında ve yine som sırma işlemeli yeniçeri kesimi kısa diz çağşırı vardı, dizkapakları ve son derece mevzun baldırları çıplaktı. Erkek işi büyük büyük olan ayaklarına beyaz üzerine kırmızı çiçekli ve kısa konçlu

⁶⁹ Bilhassa Karadeniz yalısı halkının giydiği erkeklere mahsus bir çeşit ayakkabının adı.

y n çoraplar giymişti, kon ları bol, ayağının incik kemikleri altına düşmüş, oğlana paçalı bir genç horoz Őirinliđi vermişti. Horozun ibiği de g zalıcıydı, deve tüyü rengine bir keçe k lahın üstüne kırmızı biber oyalı dut yeŐili bir krep sarmıştı.” (FH, 61).

“Oğlan gayet ağır seraserden yapılmış bir kaftan giymişti. Kumaş, beyaz ipekten zemin üzerine beyaz ipek kadifeden kabartma dal nakışlıydı, kadife yaprakların kenarları hurda inciyle  vrilmiŐ ve kadife   eklerin göbeklerine de birer Őehdane Hürmüz incisi oturtulmuştu...” (FH, 136).

“Başına al kadife bir külah giymiş ve üstüne k3atibi sarık sarmıştı. K lahın sağ yanında da küçük bir inci püskül...” (FH, 136).

“... delikanlının üzerinde limon k f  rengine yalnız bir  ađŐır vardı.” (FH, 139).

“ stelik kaba beyaz  ulakiden Arnavut esvabı vardı; cepkeninin yakası,  n , kol yenleri ve poturunun yanları ile paçaları siyah Şeritlerle süslenmiş, başına ak keçeden bir Arnavut külahı koymuş, çorapsız tellak tarafından uğurlanıyordu, Arnavutça konuşuyorlardı.” (PH, 81).

“... yenleri al karanfil oyalı “Muhsin  elebi mintanı”, kışın omuzlarına attığı beyaz y nl den Cezayir kesimi ve kukuletası inci püsküllü “Muhsin  elebi bornuzu” İstanbul gençleri tarafından derhal taklit edilirdi.” (PH, 113).

“... Arnavut kesimi beyaz abaları ve  k eleri nal alı, her adımında  ıkırdayan kunduraları vardı, kendi boynundan gençlerin hatta s sl s  sayılırdı.” (PH, 147).

“... Pirsiz Osman’ın kalyoncu Şalvarını ve çıplak gövdesine de yine aynı adamın kolsuz kalyoncu yeleğini giydi, kendi  st ndekileri de ona verdi.” (PH, 221).

“Yemenileri  amurlu, çıplak ayakları üstüne dökülmüş potur paçaları çamurlu, poturları yamalı, mintanları yamalı, başlarında kirli birer tülbent vardı.” (PH, 301).

“Uzun boylu, dağınık saçlı, başına kirli bir tülbent sarmış, üstünde kaba bezden ırgat gömleği, kısa diz  akŐırlı, baldır bacak çıplak, yalınayak, karanfil bıyıklı, sakal tıraşı uzamıŐ ve yüzüne vahşi cazibe vermiş, esmer bir genç adam, sırm gibi, otuz yaşlarında görünüyordu.” (CH, 15).

“Demir nal alı kunduralarını köşe başında ayağından çıkarıp...” (CH, 21).

“Ayaklarına bir çift nal alı kundura geçirmiŐ, başına tertemiz beyaz bir keçe külah kondurarak külahının etrafına kırmızı biber oyalı eflatun bir krep sarmıştı; ak bezden dış

donunun geniş paçaları topuklarına düşmüş, ağı da neredeyse yerde sürünecek kadar uzundu. Belinde al kuşak üstünde kırmızı güllü mintan, mintanın üstünde de siyah kılaptan nakışlı mavi bir câmedan vardı; beline sarı ve kırmızı çubuklu bir peştamal sarmış, yürürken engel olmasın diye peştamalinin alt ucunu kaldırıp kuşak kıvrımına sokmuştu; külahının sağ kenarına da yeni çatlamış bir gül goncası ilişti.” (CH/ 48).

“... fakat mintanı yamalı, cepkeninin dirsekleri yakası yamalı, şalvarının dizleri yamalıydı.” (CH, 60).

“En âlâ siyah Londra çuhasından esvabının cepkeni som sırma işlemeli, kısa diz çakşırı ve aynı kumaştan tozlukları şakır şakır sırmalarla kaplıydı; al kadifeden bohça ise sıvama inci ve sırma işlemeliydi.” (CH, 75).

“... başında, köçek saçı gibi uzun geysular üzerinde kırmızı bir keçe külahı perişanca dolanmış kar gibi bir tülbent; gövdesi çıplak, çıplak gövde üstünde kolsuz, memeleri bile örtmeyen kısa bir köçek câmedanı, belinde al renkli kuşak, altında ak dimiden bir şalvar vardı.” (CH, 80).

“... Sahba Kalfa’nın yolladığı çamaşır ve esvabı giyindi; sırmalı bohçası gibi süt mavisi en âlâ çuhadan cepken ve şalvarı ve belinde Hint şalı kuşağı, kuşağında elmaslı hançerle öylesine albenisi vardı ki...” (CH, 91).

“... sırtında ak abadan Arnavut esvabı, başında dal keçe külahı vardı ve ayakları çıplaktı.” (CH, 106).

“... al çuhadan sırma işlemeli bir örnek cepken ve poturlar giymişler, beyaz keçe külahlarına kırmızı oyalı beyaz çemberler sarmışlar, bellerinde al kuşaklar, kuşaklarında kabzaları mercan kakmalı bıçaklar ve ayakları çıplaktı...” (CH, 108).

Benli Yusuf şıktı; kanarya sarısı gecelik entarisinin üstüne mor atlasa kaplı bir samur kürk atmıştı, başında mor bir gecelik takkesi, yıllarca kaldırım taşlarında taban depmiş ayaklarında da sırmalı al kadife terlikler vardı.” (CH, 133).

“Tayyarzade o gün cepkeni, çakşırı, tozlukları som sırma işlemeli süt mavisi çuhalar giyinmişti. Beline açık mavi zemin üzerine siyah dallı, çiçekli gayet kıymetli bir şal kuşak sarmıştı; başındaki ak keçe külahının etrafında mavi mine oyalı beyaz bir çember vardı, çorapları da beyaz zemin üzerine mavi çiçekliydi. Sağ elinin parmağında o zamanlar “dede külahı” denilen meşe kozalağı biçiminde, değerini biçmek çok zor, bir zümrüt yüzük vardı.” (CH, 174).

“Başı kaküllerinden fark edilmez, samur kalpaklı, beli altın kemerli ve güvez atlastan kaftanının etekleri, parmakları kınalı çıplak ayaklarının üstüne dökülmüş olan bu dilber çocuk düzgün bir İstanbul ağzıyla...” (CH, 180).

“Macar oğlanın kaftanı iki yanından beline kadar yırtmaçlıydı; yırtmaçların kenarına elmas düğmeler dikilmiş ve sırmadan ilikler yapılmıştı. Alttan dört beş düğme çözüktü; kaftanın altında çakşır yoktu...” (CH, 180).

“... başlarında beyaz kuzu derisinden kalpaklar, kalpaklarında mücevherli sorguçlar vardı. Bürümcük çakşır ve gömlekler giymişler, o şeffaf kumaştan, vücutları müphem çizgilerin sihirli cazibesiyle görünüyordu.” (CH, 184).

“Sultan Murad’ın sırtında yeşil atlastan bir kaftan vardı, başına siyah bir tülbent sarmış, beline de siyah kuşak kuşanmıştı.” (CH, 214)

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:⁷⁰

3.11.1.2. Kadın Giyimi

“Fakat dere kenarında, gül pembe, badem gibi vücutlarını al ibrişim futalara sarmış...” (E, 39).

“En adi tabakaya mensup kadınlar bile sırmasız esvap giymiyordu.” (E, 51).

“... kadın onun alın teri parasını kakım kürke verir...” (E, 51).

“... sandalcı karısı sade nakışlı İstanbul dibası alır, Eyüp’te kaymakçı güzelini görmeye giderdi.” (E, 51).

“... soluğu çoğu yeşil başörtülü bir hacı hatun olan bu kadınlardan birinin evinde alırdı.” (E, 51).

“Gelin kızın feracesinden de alı al, moru mor, bir helvacı güzeli çıkıverdi.” (E, 52).

“Geniş yakalı ferace giyerler, başlarına üç değirmiden fazla yemeni sararlar, feracelerini geniş şeritler, dantellerle süslerler, yaşmak altından billur sine gösterirler...” (E, 52).

“... güvez, turuncu, sümbül pembesi ve leylaki feracelerle dolaşırlar, ellerinde geniş şemsiyeler, bazen saten feracelerinin eteğinden tutup...” (E, 52).

⁷⁰ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 230, 285, 405, 517.

“Yeşil feraceli, değnekli bir acuze vardı ağacığım...” (E, 84).

“Hatununuz erkenden mavilerini giydi Ağacığım...” (E, 84).

“Beyaz odadan yaşmak tutunmuş çıktı...” (E, 85).

“... ve bir eski entari, şalvar, yün örgüsü bir eski şal verilirdi.” (KS, 22).

“Üstünde, etekleri ayak bileklerine kadar düşmüş beyaz bir entari vardı. Beline kırmızı bir kuşak takmıştı.” (KS, 32).

“Entarisinin kolları kısa, dirseklerindeydi. Entarinin üstüne de süt mavisi bir yelek geçirmişti.” (KS, 32).

“Başına tül kadar ince bir beyaz bez, yemeni sarmıştı, etrafı gergef nakışlıydı.” (KS, 32).

“Kendi esvapları hep incili, elmaslıymış...” (KS, 38).

“Başına sımsıkı sardığı siyah bir yemeninin...” (KS, 46).

“Sırtında siyah bir entari ve omuzlarında güve yeniklerinde delik delik keçi yününden örülmüş bir şal vardı.” (KS, 46).

“... nalınlarını mermer üstünde tıkırdatarak, kara saçları omuzlarından kalçalarına dökülmüş, belindeki peştemalı sırma püsküllü Hatice’nin göğsü bir harikaydı.” (KS, 76).

“Çamaşırları, esvapları, entari ve şalvarları, kürkleri, feraceleri, hotozları, çevreleri, hamam takımları, terlikleri, pabuçları, yelpazeleri.” (KS, 89).

“... incili saray terlikleri kızın topuklarını bir türlü örtemiyordu.” (KS, 89).

“Sadece Kösem’in elbise ve çamaşır, kürkler, top top kumaşlar, denk bağları açılmamış kürklük postlar, hamam takımları...” (KS, 132).

“... kâğıdını göz süzerek, gamze ucuyla bakarak, feracesinin eteklerini ve şalvarının paçalarını gayet ustalıkla kaldırıp billur bacak ve pembe topuk göstererek vermişti.” (KM, 72).

“... mükellef sırmalı bohça içinde bir âlâ samur kürkünü elbet ki geri çevirecek değildi.” (KM, 98).

“... entarisi kırmızı, şalvarı kırmızı, başörtüsü kırmızı, o tozlu, boz renkli vahşi kıra birden göz alan bir renk vermişti.” (KM, 145).

“Halayığın, feracesi altında büyükçe ve ağırca bir şey tuttuğu belliydi...” (FH, 15).

“... Fındıklı’ya her gelişinde yüzünü bir Hint şalıyla örterdi.” (FH, 52).

“... bir seyyar satıcının karısının sırma işlemeli esvabı, kürkü var, elması var...” diyor.” (PH, 13).

“Don, gömlek, çorabından şalvar, entari ve kaftanına, cübbesine, külahına, tülbindine ve sırmalı uçkuruna, çevresine varınca bir âlâ çamaşır bohçası hazırlandı.” (PH, 27).

“... nazenin vücutlarına kırmızı ibrişim peştamallar sarıp dereye girer, Hüseyin Baykara sohbetleri eder.” (PH, 65).

“... baş yaşmağını hotoz yerine elmaslı bir Cezayir fesi üstüne tutunmuş yaşlı yosma, o gün kayıklarda ve koçulardaki İstanbul kadınlarının en cazibelisiydi.” (PH, 190).

“Koyu sarı zemin üzerine yeşil dallı Şam ipeklisinden geniş ağı bir şalvar giymişti, şalvarın paçaları ayaklarının üstüne dökülmüştü, ayaklarında inci işlemeli al satenden terlikler vardı; gülpembe topukları, şalvarın yaprak nakışları arasında şeftali gibiydi.” (CH, 21).

“Şalvarın üstünde ipek ve altın sırmayla şakayıklar, güller, sümbüller işlenmiş bürümcük bir gömlek vardı. Gömleğin geniş kolları kısıydı, dirseğe kadardı, Zerefşan’ın kollarına ve ellerine kat kat güzellik vermişti, gömleğin göğsü ise bir elmas düğmeyle kapanmıştı, bu düğmeyi insan başları kesegelen bir elin çözeceğini düşünmek tüyler ürpertici bir şeydi.” (CH, 22).

“Gömlek üstünde al atlastan som sırma işlemeli camadan, belinde de elmaslı bir kemer vardı; başında güvez çuhadan inci püsküllü bir kadın fesinin üstüne sırmalı bir çevre atılmış, çevrenin üstünde de elmas bir iğne iliştirilmişti. Fesini de sağ kaşının üstüne eğmişti.” (CH, 22).

“Limon küfü zemin üzerine hurda incilerle beyaz kasımpatıları ve yeşil kılaptanla yapraklar işlenmiş Çin ipeklisi bir entari giymiş, entarisinin göğsüne düğme yerine dört tane iri zümrüt konmuştu. Beline elmaslı bir kemer bağlanmıştı ki, tokasında, gövdesi gök yakuttan ve sorgucu ile kuyruğu sıvama elmas bir tavuskuşu vardı; hem mücevher değerine hem de sanat değerine kıymet biçilmesi güçtü. Küpelerinin şaşaası ise diğer ziynetlerini gölgede bırakıyordu; armut biçiminde ve fındık büyüklüğünde iki elması. Başındaki hotoz

da inci işlemeleri ve elmaslarıyla bir taç kadar ziynetliydi. Bilezikleri, yüzükleri ayrı ayrı anlatılamazdı; sadece sağ elinin bir parmağında dedekülahı bir zümrüt yüzük duruyordu ki bir eşine o zamanlar yeryüzünün hiçbir kadını sahip değildi.” (CH, 40).

“Zerrin Post” yeryüzünde bir eşi olmayan bir kadın kürküydü.” (CH, 111).

“Sırtında al canfese kaplanmış sincap postu kısa bir bahçe kürkü vardı, başına da elmaslı iğnelerle süslü duduburnu bir hotoz kondurmuştu; çilek pembesi zemin üzerine siyah dallı entarisi, inci işlemeli siyah saten terlikleriyle mutat kibar tuvaletinin içinde pek haşmetliydi.” (CH, 133).

“Benli Yusuf şıktı; kanarya sarısı gecelik entarisinin üstüne mor atlasa kaplı bir samur kürk atmıştı, başında mor bir gecelik takkesi, yıllarca kaldırım taşlarında taban depmiş ayaklarında da sırmalı al kadife terlikler vardı.” (CH, 133).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:⁷¹

3.11.1.3. Çocuk Giyimi

“... kırk elli tane yetim çocuk toplar, onlara temiz esvaplar giydirerek ve hayühuy, çenk ve çegâneyle o masumları sünnet ettirirdi.” (E, 92).

“Kapıların önünde yalınayak kız çocukları, yarı çıplak oğlancıklar oynar...” (KS, 14).

“Etekleri ile göğsü yakası işlemeli ve kolları kısa entarisinin bezi adanın el tezgâhlarında dokunmuştu: ince beline kuşak sarar, kuşağının üstüne de işlemeli bir kemer bağlardı...” (KS, 16).

“... Müslüman Türk kızı kıyafetine gireceksin.” (KS, 73).

“Anacığım... kırmızı entarimi giyeyim!..” diyordu.” (KS, 76).

“Hatice her yeni şalvarını, entarisini, cepkenini giydiğinde sevincinden uçuyordu.” (KS, 76).

“Çocuk, kaftanının altına giydirilmiş beyaz bürümcükten bir gecelik entarisiyle kaldı.” (KS, 556).

⁷¹ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 105, 166, 220, 221, 471.

“Enderun’da toplanmış kimi mürahik kimi nevhat güzel çocuklar ve gençler sırmalı saray esvapları ve serpuşlarıyla sokaklarda laubaliyane dolaşıyorlar...” (KM, 32).

“... mahalle sınırından ayak attı mı, başı külahlı, yaz ise yalın ayaklı, kış ise çedik pabuçlu ve kaba yün çoraplı bir oğlancık koşar.” (FH, 107).

3.11.1.4. Günlük Giyim

“Beyaz üstüne sarı çizgili Şam işi ipekli gecelik entarisinin üstüne, göbeğinden meme altına kadar sımsıkı bir kuşak sarmıştı...” (E, 12).

“... efendisinin terliklerini, gecelik külahını, beyaz ketenden yapılmış ince ve uzun, geniş kollu gecelik hırkasını giydirmek birkaç saniyelik iş oldu.” (E, 13).

“... İstanbul’un bekâr çamaşırları yıkayan bütün çamaşırcıları oraya giderler, don ve gömlek ve destarları orada yıkarlardı.” (E, 46).

“... kaftanın cebinden mahut kağıdı çıkararak ağır ağır okumaya başladı.” (E, 59).

“Hamam ve çamaşır ve don ve yemeni ve tütün çubuk ve tıraş akçesi...” (E, 82).

“Tiz çamaşır ve esvap!...” (E, 100).

“Sırtında çuha harmani, ayağında sedefli nalın, çiçeklerinin arasında dolaşmaya başladı.” (E, 101).

“Başlarında kirli birer yemeni, yamalı poturlarının üstüne çektikleri diz boyu çamur içinde...” (E, 107).

“Kundura, adının çok zengin bir iki korsan kaptanı ve zeytinci si müstesna, ancak kışın giyilirdi.” (KS, 13).

“Bu kış çizme alacağım ayaklarına!...” (KS, 23).

“... bir de küçük çıkın, üç parça çamaşırı vardı içinde.” (KS, 59).

“... sırtına temiz çamaşır ve bir entari giydirmek oldu.” (KS, 74).

“Osmanlı padişahları en sade günlük kıyafetleri içinde bile bir ihtişamı temsil ederlerdi.” (KS, 143).

“Kendisinden önceki padişahların kıyafet tebdili, onun günlük mutat kıyafet ve tuvaleti oldu.” (KS, 143).

“Halk günlük sade kıyafetiyle “Osman Çelebi” yi görmeye alışmıştı...” (KS, 148).

“Sırtında beyaz bir gecelik entarisi vardı, ayakları çıplak, başı açıktı.” (KS, 156).

“Şehir içinde tebdil-i kıyafetle dolaşmak da padişahın zevklerindendi.” (KS, 176).

“Üstünde süt mavisi bir gecelik yatak entarisi vardı.” (KS, 379).

“Kıyafetini de tebdil etti, orta halli bir İstanbullu kılığına girdi.” (KS, 451).

“... Koca Bektaş’ı ev kılığında yakaladı, üstünde bir gömlek ve bir iç donu, başında bir gecelik tekkesi ve ayakları çıplak.” (KS, 644).

“... tebdil-i kıyafetle bindiği küçük bir gemiyle Fransa’ya kaçtı.” (KM, 20).

“Frenk esvabından sonra şapka da giyilecekmiş.” (KM, 33).

“... cepleri ilk defa parayla dolacak ve sırtları çamaşır, sırmalı nişanlar, şeritlerle süslü esvap görecekti.” (KM, 36).

“... başlarında gecelik tekkesi ve yalınayak sille tokatla Çardak Kolluğu’na götürdüler.” (KM, 124).

“... isterse başına bir namaz bezi atıp çeyizsiz, çıplak gelsin, makbulüydü.” (FH, 21).

“... kışın da iki çift kaba yün çorap, bir çift takunya alırdı.” (FH, 28).

“Ayağındaki yemenisine, çorabına varınca alınmıştı.” (FH, 48).

“Gecelik entarisinin içinde titreyen hatun başına örtecek bir bez aranacak oldu; ağa dişlerini gıcırdatarak:” (FH, 72).

“Size önce o sokak kıyafetini tarif edeyim. İki parça beyaz tülbentten olan yaşmağın bir parçası ile saçlarını örter, öbür parçası ile de gözleri altı hizasından yüzünü kapar; burnu, ağzı, çenesi, gerdanı yaşmak altında kalır, yalnız, kirpikleri sürmeli, bakışları ateşli bir çift göz görünür. Ferace de vücutlarını kapayan, vücut çizgilerini gizleyen bir mantodur, eteği yere kadar iner, kolları parmak uçlarını örtecek kadar uzundur.” (PH, 11).

“O zaman çağsır ve don yoktu, onları da kaldırır mısınız?” (PH, 128).

“Toy oğlan soyunmuş, üstünde sadakordan gecelik entarisi, ayakları çıplak, sinesi açık, kâkülleri perişan, baskıncıların pençesine avare kumru gibi geçmişti.” (PH, 134).

“... bir çift güllü yün çorabın içine koymuş, heybesinin dibinde saklıyordu.” (PH, 166).

“Muhsin Çelebi’yi, sırtındaki gecelik entarisini yırtarcasına çıkarıp soydu.” (PH, 245).

“... sadakordan gecelik entarisinin içinde baygın kokulu bir zambak gibiydi.” (CH, 149).

“Daima sokaklarda ferace içinde ve yaşmak altında göregeldiği İstanbul hanımının ve hele Zerefşan gibi ateşli bir yosmanın kendi evinde erkek için süslenmişti.” (CH, 21).

“Sokakta, bahçede, içerde giymek üzere samur, kakum, sincap, elma kürkleri vardı.” (CH, 73).

“Bir gün dükkanına bir dadı hatunun yanında mor feraceli bir yosma girdi...” (CH/98).

3.11.1.5. Törensel Giyim

“İlahi okur ciğer köşe oğlancıklarımıza bayramlık giydirip öne koşalım!..” (E, 26).

“Çırağan eğlencelerinde İstanbul güzelleri en güzel tuvaletleri, en zarif kıyafetleriyle görünürlerdi.” (E, 50).

“Hep bayramlık pak çamaşır ve esvap giymişler, bedestenden kirayla kaldırılmış şal kuşaklar bağlayıp...” (E, 62).

“Saraç Ali bir kat al çuhalar giymişti.” (E, 63).

“Mesela bir bayramda giyinmiş, başına bir destar sarmış, sırtına rengârenk bir ferace giymiş, çingirak ve püsküllerle süsleyerek...” (E, 76).

“... padişahla birlikte sefere gidecek olanlar seferi kıyafette ve gömgök zırhlar içinde ve başları miğferli, bir yanda duruyorlardı; İstanbul’da, sarayda kalacak olanlar da göz kamaştıran sırmalı merasim esvapları seferlilerin karşısında dizilmişlerdi.” (KS, 249).

Arabaya at koşulmamıştı. Enderun’un başları altın külahlı, esvapları sırma işlemeli, bellerinde altın kemer ve mücevherli hançerlerle biri öbüründen güzel gençleri çekmişti arabayı.” (KS, 381).

“... küçük kukla da, kavuğu ve sorgucuna varınca merasim kıyafetiyle çocuk padişah IV. Mehmed’di.” (KS, 531).

“Boğaz’dan gelen başbuğ ile sergerdelere de hilatler giydirilsin...” (KM, 64).

“Marhand’ın kızları Mustafalarının yüzlerine de birer maske geçirip oğlanları kara donları ve ayaklarında çapulalarıyla baloya götürürler...” (KM, 89).

“Kara Hüsam Efendi güveylik cüppe ısmarlamak üzere çarşı boyuna inmişti...” (FH, 20).

“Pitoresk tuvaletiyle bu dilber delikanlının bir kadını bir anda ayaklarına düşürecek sihir ve füsunu gözlerindeydi.” (FH, 62).

“Muhteşem tuvaletinin içinde ve beyaz sakalına rağmen kendisini derhal tanıyan ve baygınlıklar geçiren Gürcü Sultan’ı unutmamıştı...” (PH, 50).

“... Layhar’ın kefeni” denilen bir gömleği alır, getirirdi; destebaşı, iki yakası ve iki kolu bulunan bu gömleği yan yana durmuş iki çıplak oğlana başlarından geçirip giydirdi.” (PH, 101).

3.11.1.6. Meslekleri ve Yaş Gruplarını Belirleyen Giyim-Kuşam

“... başlarında mavi püsküllü kırmızı Cezayir fesleri, sırtlarında beyaz dimiden, kolları sıvanmış bol gemici mintanları ve aynı kumaştan kısa gemici donları vardı.” (E, 14).

“Paşa’nın başında sade, hafif bir kâtip sarığı vardı. Yeşil atlastan bir kaftan giymiş, beline gayet kıymetli bir Hint şalı sarmıştı. Ayaklarında hafif, kırmızı güderiden üzeri inci işlemeli pabuçlar vardı.” (E, 16).

“Zurnacılar... Tiz varın, vezir huzuruna layık pak çakşır ve mintan giyin!..” (E, 26).

“Arkasında beyaz kaftanlar giymiş dört köle vardı: bellerinde, dört parmak kalınlığında murassa kemerler vardı. Başlarında altın sırmalı ve inci püsküllü külahlar, ayaklarına, ökçeli basık bir parmak topuklu hafif sırmalı pabuçlar giymişlerdi.” (E, 33).

“Al Venedik donlarının bol paçalarını dizkapaklarının bir karış üstüne kadar kıvrımış, sıvamışlardı.” (E, 37).

“... saçını kesip at oğlanı esvabı giydirip nevcivan arkadaşım, ayaktaşım kalyoncu yiğittir...” (E, 56).

“... kaftanının cebinden mahut kâğıdı çıkararak ağır ağır okumaya başladı.” (E, 59).

“... bir esnaf imtihanından sonra kahvecilik peştamalı kuşatacağı.” (E, 64).

“Keçeli Dede, başında bir Mevlevi külahı, arkasında bol yenli bir aba cübbe, elinde nakışlı bir keçe heybeyle kibar ve âyan kapılarını dolaşır...” (E, 92).

“... Sadabad yâranını pürsilah cengâverler kıyafetinde görmek için bütün İstanbul halkı Üsküdar’a dökülmüştü.” (E, 98).

“Arkadan, göz kamaştıran sırmalı ve rengârenk esvaplarıyla Enderun ağalar gidiyorlardı.” (E, 98).

“Bahçıvan, yırtık poturunun üstündeki kuşağını düzeltti.” (E, 103).

“Bre karılar, çırpınıp durmayın... Bre, tiz beyimize bi kat eski Hırvat ve Arnavut uşak esvabı... Bre, tiz yırtık pabuç...” (E, 103).

“Muhsin Çelebi’ye kâhya kadının ağlayarak getirdiği bezden bir ırgat mintanı, bir eski potur giydirdi, ayağı nalçalı bir ırgat kundurası geçirdi.” (E, 104).

“... o cuma ilk defa olarak Sultan Osman’ı muhteşem saltanat kıyafetiyle görünce şaşırdı.” (KS, 148).

“Osman Çelebi’ye padişah kıyafeti yakışmıyor! dedi.” (KS, 148).

“Ve başından sipahi tülbentini çıkarıp yere çaldı ve hüngür hüngür ağlayarak...” (KS, 159).

“... ensesine bir şamar vurup başından kavuğunu düşürmüş.” (KS, 165).

“... pek süslü cariye tuvaletinin içinde narin çocuk vücudunun körpe kıvraklığı, ince kalem kalem parmaklı eller, inci işlemeli beyaz terliklerinden ve yere kadar dökülmüş şalvar parçalarından ancak adım atarken görülebilen şeftali renginde topuklar kalemle tarif edilemezdi.” (KS, 172).

“... atlet vücutları, dibadan, şipten, bürümcükten dallı yapraklı, çiçekli şeffaf kumaşlardan etekliklerin, şalvarların içinde duman duman, hayal hayal göründü...” (KS, 175).

“... Sultan Murad bir demirci dükkânında demir döven bir genç gördü; üstünde yalnız bir don vardı ve başında bir külâh.” (KS, 176).

“Bosstancıbaşı ağa Hafız Ahmed Paşa’ya hemen bir kavuk, kürk ve kaftan buldu.” (KS, 191).

“Çıplak ayaklarında takunya, yeşil şalvarlı, yeşil saltalı, başında keçe külâha sarılı tülbent, güzelce, sevimli bir gençti.” (KS, 215).

“Yalınayak, aba şalvarlı, sinesi üryan, başında keçe külâh...” (KS, 218).

“Kadı efendiyi başında kadı kavuğu ve sarığı ve sırtında cübbesiyle kale kapısında karşıladılar.”

“Hediyeler arasında fil kulağından yapılmış ve üstüne gergedan derisi kaplanmış bir göğsü siperi vardı ki...” (KS, 283).

“... levent kesimi al çuhadan cepken ve şalvar giymişti. Başında levent biçimi sarılmış, “perişani” bir tülbent vardı.” (KS, 286).

“Ve nihayet bir Bektaşî babası, sırtından abasını çıkarıp delikanlının omuzlarına attı...” (KS, 400).

“Üniforma olarak da, zamanımızda köylülerimizin giydiği külot pantolonları andırır çuha çakşır, beli kemerli ceket giydirildi.” (KM, 17).

“Sen bostancı neferlerine Nizam-ı Cedid esvabı giydirebilir misin?” (KM, 33).

“... Karadeniz yalısının kara başlıklı, kara mintanlı ve “zıpka” denilen kara donlu Laz uşaklarıydı.” (KM, 35).

“Nizam-ı Cedid askerinin giydiği kaputlardan giydirmek...” (KM, 39).

“Ayaklarımızda kara don ve başlarımızda kara poşu vardır ama bizler yeniçeriyiz...” (KM, 39).

“... kimi yalınayağında partial Laz fılاریyla takım takım nazır efendinin önünden geçtiler.” (KM, 40).

“Hatta nice beyzadeler, paşazadeler kara bezden don ve mintan giyinip ve şahin başlarına kara poşular sarınıp ‘yamağız’ diye yalın ayak sokaklara düşmüştür.” (KM, 88).

“O tarafların zeybek kıyafetini değiştirmemişti.” (KM, 140).

“Cepkeni sırma işlemeli kır sakallı arabacı da yerine geçti.” (FH, 24).

“Kadı efendi eski cüppesinin etekleri uçarak yokuş yukarı at sürdü.” (FH, 27).

“Bütün çıraklar gibi başında beyaz keçe külah, çıplak ayaklarında takunya, sırtında bindallı mintan, belinde al yün kuşak ve dilberce bir oğlan, gözleri zekâyla pırıl pırıl:” (FH, 32).

“...Çinili Hamam’da belinde siyah tellak peştamalıyla kese ve sabun sürdüğü müşterileri dahi tanıyamamışlar.” (FH, 69).

“İşte o gün Küçük Muslu’nun beline kuşatılmış olan sarı ve kırmızı çubuklu ibrişim peştamal, Patrona Halil’in İbrahim Paşa’ya karşı çektiği ihtilal bayrağı olmuştur.” (PH, 164).

“Tellak daima siyah ibrişim peştamal kuşanır, müşteriden siyah tellak peştamalıyla ayırt edilir.” (PH, 167).

“Saka Divanesi, o da abalı, keçeli, paçavralı, külahlı, yalınayaklı, yalınayağı kemik tırnaklı, müteaffin, bitli bir haneberduştur.” (PH, 181).

“Arkadan da göz kamaştıran sırmalı ve rengârenk esvaplarıyla Enderun ağaları geliyordu.” (PH, 214).

“... daima Rumeli kesimi cepken potur giyer, sorana göre kâh babasına nispetle Sürmeneliyim, kâh anasına nispetle Şumnuluyum derdi.” (PH, 243).

“Beyimize tez bir kat ırgat uşak esvabı... Bre tez bir eski mintancık, bir çift yırtık pabuç!...” (PH, 245).

“Deli İbrahim Efendi’nin ayağına bir çift yeniçeri yemenisi bulup giydirdiler...” (PH, 253).

“Ayağında şimşir nalın, belinde siyah peştamal hamam çıplağı tellak...” (PH, 277).

“... yılda iki bayramda paşa sarayında bu oğlancığa da birer bohça çamaşır ile birer kat uşak esvabı verilirdi.” (CH, 12).

“Yerler kar ve buz olduğu zamanlar, bazen çıplak ayaklarına bir çift takunya yahut nalın geçirirdi ve sırtına bir beyaz İmroz atardı.” (CH, 51).

“Çırakların yaz ve kış kolları sıvalı, paçaları sıvalı, ayakları çıplak, bellerinde ibrişim futalar, üstlerinde kar gibi gömlekler, kışın gömlek üstünde sırmalı al kadife câmedanlar, başlarında kar gibi tülbentler, omuzlarında misk gibi peşkirler, ellerinde toz bezleri, hasırlar ve kilimlerde sessiz, muattar kelekler gibi dolaşırlardı.” (CH, 56).

“Tayyarzade istiskalden anlamaz, ırgat çamaşırı değil, sığırtmaç donu yollasan giyer...” (CH, 95).

“Keçe külâh ve aba ve yalın ayakla gezer dolaşır bir kalender derviştir...” (CH, 207).

“Başında bir Mevlevi külâhı, sırtında Mevlevi abası, çıplak ayaklarında da partial pabuçlar vardı. Sağ elinin adsız parmağında da kıymetine baha biçilmez, en azdan 300 kırıtlık tektaş bir zümrüt yüzük vardı.” (CH/216).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:⁷²

3.11.2. Süslenme

“... ortalarına küçücük birer yakut oturtulmuş fildişi gerdanlık gibiydi.” (E, 13)

“Mücevher olarak da parmağında tek taş bir yüzük bulunuyordu. Pırlanta, fındık büyüklüğündeydi. Belinde de Sultan Ahmed hediyesi, kabzası yekpare zümrüt kıymetli bir hançer vardı.” (E, 16).

“Asa kullanmayı tercih ederdi; asaları da, halk arasında kıymetleriyle meşhurdu.” (E, 16).

“Bunlar dahi küpe, yüzük ve broş ve iğne ve kemer ve murassa hançer ve sade taş mücevherler...” (E, 34).

“Kafes sarığının yanına Sultan Ahmed armağanı yakut bir lale iliştirmişti. Kuşağında da İbrahim Paşa armağanı yakut kabzalı bir hançeri vardı.” (E, 37).

“... etrafı inci püsküllü kocaman bir al canfes şemsiyenin arkasına gizlenerek süzülüp geçtiler.” (E, 42).

“Silahlığına, sapı yumruk büyüklüğünde yekpare mercan bir hançer sokulmuştu.” (E, 63).

“Elmaslarını taktı takıştırdı...” (E, 84).

“Saray erkânı, pırlantalı, zümrüt ve yakutlarla müzeyyen kıymetli silahları ve altın miğferleriyle...” (E, 98).

“Ellerindeki silahlar mineli yahut mercan kakmalıydı.” (E, 98).

“Hintliler küpe takarlar... Senin de kulaklarına birer altın halka takarız...” (E, 101).

“Küçük Bal, rastgele üç avuç mücevher Muhsin Çelebi’nin kuşağına, üç avuç mücevher de kendi kuşağına attı.” (E, 104).

“Muhsin Çelebi, yerde kalan mücevherlerden üç parça yakut seçti.” (E, 104).

“Kulaklarında mavi boncuktan küpeleri vardı.” (KS, 32).

“Yüzükler, küpeler, ipek ve kadifeden esvaplar, üstü işlemeli pabuçlar...” (KS, 36).

⁷² Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 231-643.

“... kızın koluna bir altın bilezik takıyordu.” (KS, 77).

“Mahpeyker’e her gün kullanacağı mücevherleri verildi, çekmeceler içinde, küpeler, bilezikler, broşlar, iğneler, sorguçlar, gerdanlıklar, yüzükler.” (KS, 89).

“Parmağındaki elmas yüzüğü ve kemerindeki altınları duruyordu, namuslu balıkçılar onu soymamışlardı.” (KS, 101).

“Ve bütün Harem halkı bilirdi ki, hazine malı falan küpe, falan yüzük, falan broş, mesela Kösem’in kulaklarında, Kösem’in parmağında, Kösem’in göğsündedir.” (KS, 130).

“... Sultan Ahmed’in eliyle taktığı bir çift zümrüt küpe ile bir zümrüt yüzük, bir de broş, üçünü de o sabah hazine kethüdasına teslim etmiş, senetlerini de almış bulunuyordu.” (KS, 132).

“... o ayak nakşının bir kopyasını bir altın plak üstüne çizdirmiş, sonra onu üç parça nadide zümrüt ve yüze yakın elmasla donatmış, bir sorguç şekline koydurmuştu ve o taban nakşının ortasına da, mavi mineden zemin üzerine altınla kendisi şu kıtasını yazdırtmıştı:” (KS, 133).

“Genç Osman mücevherli sorguçlardan, mücevher kabzalı hançerlerden, ağır kürklerden, elmas, zümrüt, yakut düğmelerden, incili kaftanlardan, murassa kemerlerden sıkıldı.” (KS, 143).

“Kösem Sultan oğlunun başından sorgucu elmaslı kavuğunu alarak bir yastığın üzerine kodu...” (KS, 169).

“Bir çekmecenin içinden, kını elmaslı ve kabzası tek parça iri zümrütten bir hançer çıkardı, belindeki elmaslı kemerine soktu, ayağa kalkıp iki elini beline dayadı.” (KS, 220).

“Başında altın bir çember üstünde elmaslı bir hilal vardı.” (KS, 379).

“... üzerinde 2.000 parça elmas bulunan ve nişan gibi göğse takılacak olan bir sorguç hediye etti ki, bu sorguca ilk Osmanlı nişanı diyebiliriz.” (KM, 19).

“İbrahim Efendi’nin koynundan içi mücevher dolu bir kese, pek çok altın ve bir elmas hançer çıkmıştı...” (KM, 63).

“... elmas yüzüğü yok, altın koyun saati yok, efendim hırsız gadrine kurban olmaz, olmaz ama nerede?..” (FH, 29).

“Birincisi 999 kırat muhteşem bir zümrüt, diğer ikisi de 800 ve 810 kıratlık muhteşem birer yakuttu.” (FH, 36).

“... murassa bir kemer tokası için gösterilen bir elmasa “Hañcer kabzasına koyda gör!” dedi. Bedesten mezadından bir çift zümrüt küpe alır, temiz taşlardır, fakat o küpelerin daha âlâları her zaman bulunabilir.” (FH, 36).

“Her biri fındık büyüklüğünde siyah inciden bir gerdanlıktır, yüz otuz dört siyah incidir ki yeryüzünde padişahlar, krallar hazinesinde misli yoktur.” (FH, 45).

“... parmağında bir gümüş halka ve boynunda bir dizi mercanla satmıştı.” (FH, 52).

“Koynundaki iki murassa kemerle boynundaki muska mahfazası içindeki üç kıymetli taş alındıktan sonra cesedi...” (FH, 79).

“... o zamanlar “pençe” denilen büyük bir murassa göğüs iğnesi istenmişti.” (FH, 87).

“... gözlerine sürme çekip el ve ayak parmaklarına kına vurunmuş köçeklik davası güder uygunsuz oğlan çıkardılar.” (FH, 97).

“Oğlanın sağ eli üzerinde parlayan bir elmas yüzük de hemen göz alıyordu.” (FH, 136).

“Kâhya kadın Rahime Hatun ile siz Seyyid Efendi civanıma bir elmas gül yüzük ve dahi mücevherli altın koyun saati hedayamız olmuştur.” (PH, 28).

“... beyaz saçlarını da kına çalarak kırmızıya boyamış Rahime Kadın, kuyruklu sürmelerini çekmiş, ancak izi kalmış kaşlarını iki kara sülük gibi rastıklamış, sağ yanağına da ladenden fındık büyüklüğünde bir ben yapıştırmıştı.” (PH, 30).

“Orada külhan nizamı üzere kendisini soyduklarında elmaslı pazıbendini destebaşı Karayılan Bey almış...” (PH, 119).

“Peleng Şah’ına parmağından bir yüzük çıkarıp verdi.” (CH, 17).

“Yüzüne allık, aklık sürmemişti, narçiçeği dudakları boyalı değildi, fakat kirpiklerine kuyruklu sürme, kaşlarına da rastık çekmişti ve sağ yanağına iki tane laden ben kondurmuştu, elleri de kınalıydı.” (CH, 22).

“Kulaklarındaki zümrüt küpelere, boynundaki incilere, elmaslı bileziklerine ve zümrüt, yakut elmas yüzüklerine rağmen Zerefşan, kuyumcu dükkânı zenginliğinde

tuvaletiyle bir hanımdan ziyade çengiye benziyordu ve bilerek böyle giyinmiş süslenmişti.” (CH, 22).

“Limon küfü zemin üzerine hurda incilerle beyaz kasımpatıları ve yeşil kılaptanla yapraklar işlenmiş Çin ipeklisi bir entari giymiş, entarisinin göğsüne düğme yerine dört tane iri zümrüt konmuştu. Beline elmaslı bir kemer bağlanmıştı ki, tokasında, gövdesi gök yakuttan ve sorgucu ile kuyruğu sıvama elmas bir tavuskuşu vardı; hem mücevher değerine hem de sanat değerine kıymet biçilmesi güçtü. Küpelerinin şaşaası ise diğer ziynetlerini gölgede bırakıyordu; armut biçiminde ve fındık büyüklüğünde iki elmastı. Başındaki hotoz da inci işlemleri ve elmaslarıyla bir taç kadar ziynetliydi. Bilezikleri, yüzükleri ayrı ayrı anlatılamazdı; sadece sağ elinin bir parmağında dedekülâhı bir zümrüt yüzük duruyordu ki bir eşine o zamanlar yeryüzünün hiçbir kadını sahip değildi.” (CH, 40).

“Bohçaya esvap ve çamaşırdan başka kabzası elmaslı bir hançer ile mavi mine nakışlı bir altın saat konmuştu.” (CH, 75).

“Tayyarzade velinimetimin bir giranbaha elmas yüzüğünü çalmıştır.” (CH, 77).

“... bir atkısına da bir saç altını bağlatırdı, örgü uçlarına da küçük birer inci püskül takılırdı. Başına da altınlı bir takke kondurur yahut mücevherli bir çiçek yerleştirirdi yahut da bir gül, elmastan bir yasemin, safirden fulyalar...” (CH, 79).

“... en üstte mücevher kabzalı bir hançer ile mücevherli bir altın saat duruyordu.” (CH, 89).

“Tayyarzade o gün cepkeni, çakşırı, tozlukları som sırma işlemeli süt mavisî çuhalar giyinmişti. Beline açık mavi zemin üzerine siyah dallı, çiçekli gayet kıymetli bir şal kuşak sarmıştı; başındaki ak keçe külâhının etrafında mavi mine oyalı beyaz bir çember vardı, çorapları da beyaz zemin üzerine mavi çiçekliydi. Sağ elinin parmağında o zamanlar “dede külâhı” denilen meşe kozalağı biçiminde, değerini biçmek çok zor, bir zümrüt yüzük vardı.” (CH, 174).

“Başı kaküllerinden fark edilmez, samur kalpaklı, beli altın kemerli ve güvez atlastan kaftanının etekleri, parmakları kınalı çıplak ayaklarının üstüne dökülmüş olan bu dilber çocuk düzgün bir İstanbul ağzıyla...” (CH/180).

“Yok bu taş giranbahadır, buna Felemenk tıraşı tabir olunur...” (CH, 206).

“Sağ elinin üstündeki bir elmas yüzüğün taşıyla oynar gibi oldu. Kıymetli taş vidalı bir kapak üzerine oturtulmuştu, kapak çıkınca altındaki yuvada gizlenmiş beyaz bir tozu en küçük bir tereddüt göstermeden ağzına döktü.” (CH, 219).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz.⁷³

3.12. HALK BİLGİSİ

3.12.1. Halk Hekimliği-Halk Baytarlığı

“Halk hekimliği, sınırlı olması ya da ümitlerin tükendiği anda başvurulmuş bir yöntemdir. Modern tıbbın; “Bizim yapacağımız bir şey kalmadı.” demesiyle tükenen ümitler, halk hekimliği ile birlikte yeniden canlanır. Günlük hayatımızın vazgeçilmezleri arasında yer alan halk hekimliği, Türk kültüründe o kadar etkili olmuştur ki, hayatın her dalında kendisine yer bulmuştur.”⁷⁴

“Halk hekimliğinin amacı, kullandığı maddî ve manevî araçlar yardımıyla, halkın sağlığını korumak ve hasta kimseleri sağlıklarına kavuşturmadır. Halk, asırların deneyiminin bir sonucu olarak sayısız sağaltma yöntemleri ile emleri toplumumuza armağan etmiştir. Günümüz tıbbının bu gibi yöntem ve emlerden, büyük ölçüde yararlandığı bir gerçektir.”⁷⁵

“Anadolu halkının veteriner olmadığı ya da veterinerlere ulaşamadığı zamanlarda ya da veterinerlere gitmek istemediklerinde hayvanlarını hastalıklardan korumak veya hayvanlarını tedavi etmek için başvurdukları uygulama ve pratiklerin tümüne halk veterinerliği (baytarlığı). denir.”⁷⁶

“Anadolu’ya gelmeden önce yaşadıkları yerlerde de başlıca geçimlerini hayvancılıkla sağlayan, göçebe ve yerleşik Türklerin, hayvan sağlığı ile ilişkili zengin bir gelenekleri vardı. Kaşgarlı Mahmut’un kitabında ye yer izlerini buluruz bunun. Örneğin o, Anadolu’da da andız denilen olun adı geçince sözlüğünde, bunun, “atın karnı ağrıdığı zaman ilaç olarak içirildiğini” söyler. Hayvan sağlığını koruma, hastalıklarını sağaltma yolları da

⁷³ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 173-625.

⁷⁴ Ali Berat Alptekin, “Türk Halk Hikayelerinde Halk Hekimliği”, **Milli Folklor**, 2010, Yıl 22, Sayı 86, 6.

⁷⁵ Orhan Acıpayamlı, **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**: 23-25 Kasım 1988, Ankara.

⁷⁶ Erman Artun, **Türk Halkbilimi**, İstanbul, 2005 (Kitabevi 268), 185.

insanlarda olduğu gibi, 1. tümüyle akılcı yöntemler; 2. tümüyle büyüklük işlemler; 3. büyüklük ve akılcı katışık işlemlerdir.”⁷⁷

Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında tespit edilen halk hekimliğı ve halk baytarlığı unsurları şu şekildedir:

“... Fransa elçisinin gönderdiği Frenk hekimin tavsiyesiyle, oturduğu zaman, hatta uyurken ayaklarını, ayak bilekleri ile bacaklarını, buzlu gül suyuyla ovdururdu.” (E, 28).

“... İngiliz de ona bir çubukla, içinde “tütün” denilen kıyılmış bir ot, yaprak vermiş: İnsanı bulaşıcı hastalıklara karşı korur... İnsanın bacak sızısına tutulmasını önler... Gemiciler için çok faydalıdır.” demişti.” (KS, 30).

“... birtakım yaprakların, köklerin, türlü bitkiden çıkarılmış yağların, çiçeklerin sert kokusuydu. Mariya Ana onların sayesinde yaşıyordu. Her sabah bir yudum fıstık yağı içer, kışın mihakkak birkaç kaşık gelincik macunu yer, bacaklarını ısırğan otu suyuyla ovuştururdu.” (KS, 46).

“Dövdüğü yumurta kabuklarını da, sıska iki çocuğa içirmek için analarına verecekti. O yumurta kabuğı tozu bir fincan suya atılacak, gece ayazda bırakılacak, sabahleyin içine azıcık pekmez katılıp çocuk yataktan kalkar kalkmaz içirilecekti, aç karnına ve devam edilecekti, en azından altı ay.” (KS, 46).

“... şeyh babasından nefes almış bir kadındı, “hasta okuyucusu” ydu ve şifa niyetinde okuduğı hastalardan, zengin, fakir, asla para almazdı.” (KS, 74).

“Ağırca hastamız var, okuyucu hatunu hemen alıp götürreceğim” dedi.” (KS, 77).

“Hele bir yol şu sedirde yatın ki mübarek dizlerine ve bacaklarına şu merhemi süreyim... Mücerreptir, rahat bulursun.” (KS, 257).

“Nasıl merhemdir?

Merhem-i kâfurudur padişahım.

Ben onu aşk yaresine deva bilirim!

Bin bir derde devadır padişahım!” (KS, 257).

⁷⁷ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru (İnanış, Töre ve Törenler, Oyunlar)**, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2013, 147-148.

“... sızıları tuttuğu zamanlar padişahın ayaklarını ve bacaklarını ovması.” (KS, 273).

“... Emir Çelebi o hastalığa “teşemmül-i kebedi”, karaciğerin mumlaşması dedi, kendisinden iki yüz sene kadar sonra da Avrupalı hekimler aynı anlamda o hastalığa “siroz” diyeceklerdi.” (KS, 279).

“Büyük hekim eski bir Hint kitabında okumuştı, o kitaptan öğrendiği bir iksiri ilk defa Halep konağında tecrübe etti ve padişahı üç gün içinde ayağa kaldırdı.” (KS, 279).

“İksiri kendi hazırlamıştı; 4.000 metre yüksek dağlarda, buzlar üzerinde yetişen bir yosunun suyuydu. Yosunun adı “anberiye”ydi, bilhassa Hindistan’da Himalaya Dağları’nda bulunuyordu, ama çok, çok nadir olarak rastlanmaktaydı. O şifalı yosunu oralardan büyük fedakârlıklarla ve sırf Sultan Murad için getirtmişti.” (KS, 279).

“Silahtar Siyavuş, bir tas gül sirkesi getirdi ve alışkın elleriyle valide sultanın bileklerini ovmaya başladı. Sümbül de sirkeye batırdığı bir çevreyi koklattı. Baygınlığı hemen atlatan Kösem...” (KS, 298).

“Padişahın vücudunu uyandırmak için hekimbaşı macunlar ve şuruplar hazırlayacaktı.” (KS, 310).

“Sadrazam da birkaç saat içinde üç okuyucu buldurttu. Biri nefes kuvvetiyle kırk yıllık yatalak hastayı ayağa kaldırmıştı. Biri, tımarhanede zincire vurulmuş deliye aklını iade etmişti. Biri de evlat hasretiyle çırpınan nice babaları oğul, uşak sahibi etmişti.” (KS, 311).

“Padişahımızı Safranbolulu Hoca’ya okutun... Padişahımızın dermanı onun nefesindedir” dediler.” (KS, 327).

“Padişahın ağırca bir sinir buhranında keskin nefesiyle Sultan İbrahim’e okudu, üfledi. Hocanın nefesi yüzüne vurur vurmaz Sultan İbrahim’in yumulmuş elleri açıldı, ikinci solukta da çenesinin kenedi çözüldü ve padişah derin bir nefes alıp kurtuldu.” (KS, 328).

“O da hastalara okurdu ve nefesi ruhani ilaç olurdu.” (KS, 329).

“Bir gün nefes darlığı çeken bir ihtiyar kadına okudu, üfledi, kadıncağız sıkıntısından, derdinden kurtuldu. Bir gün de bir sıracalıya muska yazdı, muska da o hastanın illetini def etti.” (KS, 330).

“Cennet Gülü, gelen hastalara Allah rızası için okurdu, para almaz, bir habbe hediye kabul etmezdi.” (KS, 409).

“Sol gözüne de ağırlıymış gibi bir tülbent bağlamıştı.” (KS, 461).

“... Mafsal ağrısına iyi gelirmiş... Şu vezirin etinden bana bir akçelik kes ver...” (KS, 475).

“Yüzlerce duygusuz, insan suretinde yaratılmış sırtlan da, mafsal ağrısına deva vezir eti almaya koştu.” (KS, 475).

“... canı kaymak yemek istedi, bir tıp kitabında kaymağın vücuda kudret-i reculiye verdiğini okumuştı; o zamanlar Eyüp’ün kaymakçı dükkânları pek meşhurdur.” (FH, 20).

“... Rıdvan Bey üryan sırtüstü uzanmış, bir tellak da bacaklarını ovuşturuyor ve arada elini çiçek suyu doldurulmuş bir tasa batırıyordu.” (FH, 88).

“Hatun, şakakları çiçek suyuyla ovularak kendine getirildi.” (FH, 145).

3.12.2. Halk Botaniği-Zoolojisi

“İnsan yeryüzünde görülmeye başladığı andan itibaren doğa ile etkileşime dayalı bir kültür oluşturmuştur. Bu kültür, kimi zaman doğaya egemenlik mücadelesinin bir şekli biçiminde görülürken kimi zaman da onunla uyumlu bir görünüm arz etmiştir. Geleneksel toplumların tarım, ormancılık, avcılık ve hayvancılık faaliyetlerinde görülen çevre etiği geniş anlamda din, folklor ve arkaik inançlardan etkilenmiştir.”⁷⁸

“Bitki çeşitliliği, başta gıda ve giyim olmak üzere temel ihtiyaçların karşılanmasında vazgeçilmez doğal kaynakların temelidir. İlk çağlardan günümüze, insanların beslenmesinden hastalıklarının tedavisine kadar öncelikle başvurdukları temel kaynak kuşkusuz bitkiler olmuştur. Halkın bitkilere verdiği adlar, bitkileri sınıflamada izlediği ölçütler, bitkilerden yararlanma yollarına dair bilgiler, inanışlar ve uygulamalar, halk botaniği araştırmaları içinde yer alır. Halk botaniği araştırmalarında, gerek evlerde ve gerekse kırlarda yetişen çiçekler, meyveler ve sebzelerle kısaca bütün bitkiler, araştırma kapsamındadır.”⁷⁹

“Fakat, Kanlıca Koyu’nun ağzında, arkasını fıstık ağaçlarıyla örüşmüş bir tepeciğe...” (E, 11).

“Zambak dikenler arasında neyse...” (E, 13).

⁷⁸ Mehmet Ali Yolcu ve Mehmet Aça, “Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor”, *Folklor/Edebiyat*, C. 25, Sayı 100, 2019, 862-863.

⁷⁹ Aça, *Halk Bilimi El Kitabı*, 458.

“Kerestesi Lübnan’ın sedir ormanlarından getirilmiş...” (E, 16).

“... yalıda beslediği koçlardan birini sürüyerek ilerledi.” (E, 17).

“Köyümüze varalım, öküz alalım...” (E, 24).

“... kuytu köşelerde etrafı yaseminler ve hanımelleriyle örülmüş kameriyeler yaptırmıştı.” (E, 26).

“... İstanbul’un en zengin lale bahçelerinden biri vardı.” (E, 27).

“... İstanbul’un en titiz ve usta bahçıvanları tarafından dillere destan olan zerrinkadehler yetiştirilmişti.” (E, 27).

“... servi boylu bir sakinin eline pembe sümbül, ateşin lale, yahut bir gül verilirdi.” (E, 27).

“Bu bembeyaz bir laleydi; yalnız bir yaprağının kenarında bir parmak kalınlığında bir yeşil şerit vardı. Adı “Vezir-i Lale” ydi.” (E, 31).

“Derenin iki kenarı çınar, kavak ve salkımsöğütlerle süslüydü. Ağaçların altı, yemyeşil tirfil ve yoncalıktı.” (E, 38).

“Nice canlar, çayırlara kilimler, hasırlar serip...” (E, 38).

“Ulu çınarların altındaki tirfillikte...” (E, 41).

“İstanbul’un dört bir tarafında padişahlara mahsus bağ ve bahçeler vardı.” (E, 45).

“... kısa bir zamanda, çiçek tarhlarını ot bürür, kasırlar çürür ve dökülür, çökerdi.” (E, 45).

“Bir geniş çimenli dere içinde yetişmiş seksen kadar çınar ağaçlarıyla müzeyyen gün görmez bir teferrücgâhtı.” (E, 45).

“Onun az ötesinde “Lalezar Mesiresi” vardı. 16. asırdan beri meşhur Kağıthane laleleri burada yetiştirilirdi.” (E, 45).

“Etrafı azim çınarlardı. Burada olan arpa, tirfil, yonca bir yerde olmazdı, meğer ki Bingöl Yaylası ola.” (E, 45).

“Derisi kemiğine yapışmış bir at getirilse, o çimenden on gün yese semirirdi.” (E, 45).

“Yasemin ve gül ağaçları kameriyelerin, şimşir ve taflanlar da yolların ziynetindeydi. Bir taraftan da gözün alabildiğine karanfil ve sümbül ve bilhassa lale bahçeleri yapılmıştı.” (E, 47).

“Lale bu devrin en çok sevilen çiçeği idi. Nadide bir lale soğanı elde etmek...” (E, 47).

“Lalelerden: Dürr-i Yekta, Nuru’s-Saadet, Saye-i Hüma, Simendamlar ve Nur-i Sefid beyazdı. Yakut-ı Cihan, Şua Yakut, Kıta-yı Yakut, Peymane-i Gülgün ve Güllü Şebap kırmızıydı. Şem’i Tecelli ile Ruy-i Mahbup elâ. Şeref-i Hurşit sarı, Pertev ü Asuman mor, Câm-ı Hurşit turuncuydu.” (E, 45).

“Sonra çiçekler, oyları, nakışları ve süsleriyle birbirlerinden ayrılıyordu.” (E, 45).

“Gül ve yasemin ağaçları da altın zincirli billur kandillerle donatılırdı.” (E, 45).

“Çiçekçi Atâ’da bir de fulya cinsinden, gene kar altında yetişen bir çiçek vardı. Adı “iğriboyun” du.” (E, 58).

“Katmerli sümbül maviydi. Üzerinde ince mor damarlar vardı.” (E, 59).

“İstanbul’un sebze ve meyve işlerinin...” (E, 61).

“Gece ve gündüz at ve eşek boynuna düştüm.” (E, 76).

“... yasemin dalları sarkmış, şahnişlerine karanfil ve fesleğen saksıları dizilmiş...” (E, 87).

“... servilerin ve atkestanelerinin gölgelediği bu mekânda...” (E, 87).

“Yaz ve kış bir kafes içinde bir saka kuşu gezdiren...” (E, 87).

“... gene laleleri, sümbülleri, zerrin ve karanfilleri, nigâr ve mahbubeleriyle meşgul olmaya başlamışlardı.” (E, 98).

“Fakat, soğan sarı fitilli gül pembe beyaz bir çiçek verince, adı “Şeyh Alacası” olmuştu.” (E, 99).

“Bir gül fidanının dibindeki latasını omzuna attı.” (E, 103).

“... çıplak ağaçlarda kargalar bağrışıyordu.” (E, 108).

“Azık torbasının ağzını açık bırakmış, keçilere yedirdi ekmeğimi...” (KS, 17).

“Kona kalka uçuşan arılar ve kelebekler son kır çiçeklerinin kokusunu havaya dağıtıyorlardı.” (KS, 25).

“... en âlâsından iki ligorinos balığı vardı.” (KS, 32).

“Bahçede bir büyük fıstık çamının altında oturdukları yer, köşkten hayli uzaktaydı.” (KS, 96).

“Bahçe duvarlarından sokağa mor salkımlar sarkmış...” (KS, 114).

“... Salacak Yalısı’ndaki setüstü çamlığa giderler, derya seyredeler, muhabbet ederlerdi.” (KS, 117).

“Aslanın ve tavus kuşunun erkeği dişisinden, horoz da tavuktan güzeldi.” (KS, 171).

“Derya temaşası, çemenzar sefaları, fıstık koruları, meşelikler, su başları, sürgün avları şarabı erguvanı taslar dolusu sunmak için birer vesile oldu.” (KS, 175).

“Tokat Kasrı, gökyüzüne başkaldırmış bir meşe ormanının içindeydi.” (KS, 176).

“... kendisi de cins bir kuzgun atın sırtına düşüp Erzurum Kalesi’ne can attı.” (KS, 181).

“... ve oradaki ulu çınarlardan birinin alt dalına ayaklarından baş aşağı asıldı.” (KS, 201).

“Katran eritmek için yakılan ateş funda yığınının sıçramış, dağ gibi yığılı fundalar birden parlamış...” (KS, 211).

“Merhumun vasiyetidir. Bu kuru elma ağacını bir taze fidanmış gibi gözetiriz...” (KS, 217).

“... İngilizlerin kanarya kuşları, Portekizlilerin sülünleri, İspanya kâfirinin bülbülleri ve Fransa’nın keklikleri ve Flemenklinin kudretten kınalı kuzucukları vardır...” (KS, 241).

“... öbür kenarı çam ormanıydı; pek latif bir yerdı.” (KS, 259).

“Yeşil rengin göz dinlendiren çeşitleriyle muhteşem bir kuru, bülbül yatağıydı. Binlerce, on binlerce çılgın kuşun sesi bir çağlayan halindeydi.” (KS, 268).

“Soyunma yeri de, etrafı yaseminler ve güllerle çevrilmiş altın yaldızlı bir kafesti.” (KS, 268).

“... Erguvan adındaki güzel çiçeğin adına benzetildi...” (KS, 272).

“İksiri kendi hazırlamıştı; 4.000 metre yüksek dağlarda, buzlar üzerinde yetişen bir yosunun suyuydu. Yosunun adı “anberiye” ydi, bilhassa Hindistan’da Himalaya Dağları’nda bulunuyordu, ama çok, çok nadir olarak rastlanmaktaydı. O şifalı yosunu oralardan büyük fedakârlıklarla ve sırf Sultan Murad için getirtmişti.” (KS, 279).

“Aksaray’da Yenibahçe Deresi üzerindeki büyük ahşap köprünün başındaki yeniçeri karakolunun önünde bir ulu çınar ağacı vardı.” (KS, 292).

“Kendisine o zamanlar sümbüllerden reyhanlardan daha latif gelen kokusunu alır gibi oldu...” (KS, 298).

“At meraklısıydı, her biri padişah altına çekilmeye layık kırk tane safkan Arap atı vardı.” (KS, 354).

“... çiftlikte kümes hayvanlarına, kedilere, köpeklere varıncaya, tek canlı mahluk bırakmamışlardı.” (KS, 359).

“Canlı olarak kedi, köpek, kümes hayvanı bile bırakmadı.” (KS, 406).

“Arkalarındaki alçak tepeler çınar ve çamfıstığı korularıyla kaplıydı.” (KS, 415).

“Bahçede büyük ceviz ağacının altında gömülü bir küçük küp içinde altın...” (KS, 499).

“Bahçede kavak ağaçlarının ardındaki duvarda on iki güğüm içinde çil kuruş...” (KS, 499).

“... Isparta’nın bağlarına ve gül bahçelerine kondular.” (KS, 521).

“Sancakbeyleri, valiler gibi yetişmiş, seksen kadar cins atı vardı.” (KS, 552).

“Sarayburnu’ndan Otluk ve Balıkhane kapılarına doğru uzanan sebze ve çiçek bahçesindeydi...” (KS, 555).

“... velinimetinin boynundan aldığı o kordonla bir ıhlamur ağacında kendisini asarak intihar etmiş buldular.” (KS, 628).

“... Büyükdere Çayırı’nda, çınarlar altında yatarak geçirdi.” (KM, 44).

“Rüşvet ve türlü suiistimal batağına konmuş olan yaban ördeği sürüsüne benzeyen ...” (KM, 94).

“Üç kişinin söylenmesiyle hayli vakit geçmişti, horozlar ötmeye başladı, seher vakti yaklaştı.” (KM, 139).

“... Temmuz güneşinin altında devedikenleri, yılanıyastıkları, ayrikotlarıyla kaplı o vahşi vadide üç karış derinliğinde bir çukur açabilmek için kan ter içinde kalarak bir saate yakın uğraşmıştı.” (KM, 145).

“Bahçe kapısının yanında göğe baş kaldırmış ulu bir ceviz ağacının ardında ancak üst pencereleri görülen bu konakta mahallenin “Sinirli Hatun” lakabını taktığı zengin bir dul kadın oturuyordu.” (FH, 12).

“Başına bir kaza gelse, altındaki doru beygir ne olmuştu?..” (FH, 29).

“Batakhane sarayın bahçesine de dört baş çoban köpeği bağlanmıştı. (FH, 69).

“İrankâri eyer vurulmuş bir kızıl küheylanın üstünde ter bıyıklı, gözleri kudretten sürmeli, Keşmiri bir şehzade-i civanbaht...” (FH, 69).

“Ortada bir küçük mermer havuz, havuzda bir fiskiye, altın kafesler içinde rengârenk acayip kuşlar...” (FH, 139).

“... seyis odaları bulunan, bütün emsali gibi ahşap, kırmızı aşı boyalı, geniş saçaklı, şahnişinle; saçağı, şahnişin ve pencere kafesleri altın yaldızlı, nakışlı, bütün tavanları kabartma çiçeklerle donatılmış, avizeler, altın toplanla tezyin edilmiş, bütün duvarları yer yer alçı kabartma nakışlar, çini yahut lake panolar, çiçek ve yemişlerden mürekkep duvar resimleri ve büyüklü küçüklü aynalarla, zarif mermer çeşmelerle, selsebillerle, yaşmaklı ocaklarla bezenmiş; divanhaneleri mermer havuzlu, fiskiyeli; kapılar, yüklük ve dolap kapakları, pencere kepenkleri, merdiven korkulukları gül ağacından, sedir ağacından, zeytin ağacından türlü türlü nakışlar, sedef kakmalı, oymalıydı.” (PH, 17).

“Beş altı tane büyük fıstık çamının dalları altındaki bahçesinden başka yanında en azdan kırk dönümlük bir de büyük bostanı vardı...” (PH, 18).

“Hiristo, başta lale, sonra zerrin, sümbül, karanfil ve gül yetiştirmekteydi.” (PH, 18).

“... faraza bir sümbül koçanı üzerinde bir saat konuşulurdu.” (PH, 18).

“Lale Devri’nden evvel güllere, sümbüllere, karanfillere, zerrinlere ve lalelere isimler konmuş...” (PH, 55).

“... bahçesi sanavber ağaçları altında bir cennet köşesi gibiydi.” (PH, 58).

“... derenin iki tarafı çınar, kavak ve salkımsöğütlerle müzeyyendir.” (PH, 64).

“Kaplumbağaya güzel mahluk diyemeyiz, sürüngenler sınıfına mensup bütün hayvanlar gibi soğuktur...” (PH, 65).

“... külhan avlusunda cins bir horoz beslerlerdi.” (PH, 102).

“Kağıthane Çayırı’nda ulu çınarların gölgesinde güreş tutuşan iki genç külhanbeyi...” (PH, 117).

“... uzak sandıkları çam korusunun içinde Rüstem’i baştan çıkarıp muhabbet ederlerken korucu bostancılar tarafından basılırlar.” (PH, 143).

“Elinde hoş bir kafesle her akşam kuşbazlara gider, kendisine bir saka kuşu verirler, o gece nerede yatarsa, kuşunu başucuna kor...” (PH, 181).

“Muslu, dere boyunda salkımsöğütler altında yârânıyla esnaf adabına göre meclisini kurmuş oturmuş...” (PH, 189).

“... karaya çıkan padişah, eyer takımı müstakil bir hazine değerinde güzel bir siyah ata binmişti, iki yanında yelpaze sorguçlu peykler yürüyordu.” (PH, 214).

“Bir gün Hasbahçe’de dolaşırken, üzerinde yavrularla dolu bülbül yuvası bulunan bir ağaca bir yılanın sarılıp çıktığını görmüş, yılanı öldürtmüş ve şairliği tutup:” (PH, 247).

“... bahçelerinde bakes lale soğanları yeşermiş, hatta çiçek bile vermişlerdi ve aralarında incecik sapının üstünde kapkara bir lale duruyordu; adını biz koyalım ve “Şulei Matem” diyelim.” (PH, 303).

“... bir hamal beygirine bindirdi ve doğruca Parmakkapısı’na götürerek orada darağacı gibi kullanılan bir çınarın alt dalına astı ve beş dakika kadar halka teşhir ettikten sonra denize atmak üzere cesedini aldı götürdü.” (CH, 26).

“Tatil günlerinde arkadaşlarıyla fulya ve sümbül bahçelerine gitti...” (CH, 62).

“Sibiryâ ırmaklarında yaşayan nesli tükenmek üzere bulunan bir cins susamuru vardı ki, bu hayvanın ensesinde bir tutamcık kırk elli tel kıl, haddeden geçmiş has altın telden farksızdı.” (CH, 111).

“Kuyrukları beş arşın boyunda horozlar, kar gibi tavus kuşları, altın telli sorguç kuşları, tepelerinde kıvrır kıvrır mavi kâküller sarkmış sümbül kuşları, gökyelpazeleri, cennetkuşları, büyüklü küçüklü kafesler içinde öyle bir güzellik sergisiydi ki seyredenleri hayran olup kendinden geçer, hilkatın azametli kudreti karşısında titredi.” (CH, 116).

“Cins cins binlerce kanaryası, elli cinsten fazla papağanı ve ayrı ayrı isimlerle: Taklabaz, Samî, Mısırî, Bağdadî, Demkeş, Tılazlı, Peleng, Karaâlâ, Kızılâlâ, Tekirâlâ, Got, Taçlı Got, Çakşırılı bin çift güvercini vardı.” (CH, 116).

“İstanbul’da Kuşçular Çarşısı’nda ayak esnafından Kalyoncu Kasım’ın elinde bir çift Japon güvercini vardır ki siz sultanımda yoktur...” (CH, 118).

“... kuşçuluğa da bağ ve bahçe kenarlarında ökse ve tuzak kurarak iskete, florine, baştankara, sarıasma, karatavuk, üveyik gibi kuşlar yakalayıp dükkâncı kuşçulara satmakla başlamıştı.” (CH, 121).

“... Yeni Dünya adını verdiği nadide bir kuşunu almıştı; papağan cinsinden bu küçük küçük kuş gayetle insancıldı, sahibini tanır, omzunda cihanı dolaşabilirdi. Göğsü kırmızı, kanatları kahverengi ve yusuvarlak bir püsküle benzeyen başı ile sırtı ve ikişer arşın boynundaki iki kalem kuyruğu da son derece tatlı dut yeşiliydi.” (CH, 121).

“Cevahirli Esmâ Hanımsultan’ın gözüne gül fidanlarıyla meşgul Rum bahçıvanının yanında bir mürâhik oğlan ilişti...” (CH, 133).

“... önünde al kaputlu iki Macar kölesi yürüyen cins bir küheylana binmiş ak sakallı bir ağa konak kapısının önünde durdu.” (CH, 165).

3.12.3. Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi

“Halk meteorolojisi, tamamen tabiatın gözlemlenmesine dayanmakta ve insanoğlunun hayatını daha kolay geçirmesini amaçlamaktadır. Özellikle tabiatla iç içe olan ve konar-göçer yaşayan insanların; gökyüzünü, insanları, hayvanları ve bitkileri gözlemleyerek bazı sonuçlara varmaları ve hayatlarını bu gözlemlere göre düzenlemeleri tabii bir davranış biçimidir. Bugün teknolojinin en modern aletleri ile yapılan hava tahminleri, günümüz halk insanına atalarından bir kültür mirası olarak ulaşmış, eskisi kadar yaygın olarak bilinmese de köylerde, küçük yerleşim yerlerinde hatta bazen az da olsa şehirlerde bilenler tarafından kullanılmaya devam edilmiştir.”⁸⁰

“Halk takvimi ise, bir olayı, kutlu bir an’ı ya da toplum üyelerince bilinmesi gerekli bir devreyi, günü, zaman dediğimiz süreğenlik içinde, toplum üyelerince de kabullenilip onay görmüş belirli noktalara ya da dilimlere oturtan ve oturtmaya imkân tanıyan bir sistem; hatırlamayı ve saptamayı kolaylaştıran, mümkün kılan anlar dizini olarak da

⁸⁰ Nergis Biray, “Bugün Hava Nasıl Olacak? Halk Bilgisine Dayalı Takvim ve Hava Tahmini: “Kazak Türkçesi Örneğinde” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 20, 2013, 1-30.

tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle takvim: Toplumların, doğal, toplumsal olaylar ve kurumlar aracılığıyla zamanı parçalayarak daha kolay anlaşılır bir duruma sokmak amacıyla oluşturdukları sistemli bir dizgedir. Halk takvimini: Herhangi bir yöre insanının, temelde kültürel bir miras olarak edindiği; doğal olgularla, toplumsal kurumlar ve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu dinsel, tarihsel, töresel, eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi olarak tanımlayabiliriz.”⁸¹

“1730 Temmuzunun bir gece yarısıydı...”

“Aydın on dördüydü...” (E, 11).

“... 18. asrın birinci yarısında çılgın bir lüks, eğlence, zevk ve sefa yılları yaşıyordu.” (E, 19).

“İbrahim Paşa 1666 yılına doğru...” (E, 19).

“... Esirci Muhsin Çelebi Yalısı’nı ziyaretinden iki gün sonraydı, temmuzun son cuması...” (E, 37).

“Sadrazam, ağustos başında alay gösterip Üsküdar’a geçecekti.” (E, 40).

“Arabi takvimin bir şaban gününde göstermişti.” (E, 46).

“Beş yıl evvel, Hicri 1138 baharında İstanbul’da veba çıkmıştı.” (E, 57).

“1142 Hicri yılı da İstanbul’u mahveden bir yangınla girdi.” (E, 58).

“Lapa lapa kar yağın günlerde...” (E, 58).

“Temmuz sonlarında, sümbüli bir yaz günü ikindiye doğru...” (E, 69).

“17. asrın son doğan çocuklarındandı. Miladın 1730 yılında tam 30 yaşlarında...” (E, 75).

“130’dan 1 çıkarın, 3’e bölün, İbrahim’in sonudur!” demişti. 130’dan 1 çıkarsa 129 kalırdı. Bunun üçte biri 43 ederdi, yani, bu 1143 yılında İbrahim Paşa’nın sonuydu!” (E, 87).

“Ağustosun ilk Cuma gecesi...” (E, 91).

“Muhsin Çelebi, üç gün evvel, Hicret’in 1143 yılı Rebbiyülevvelinin 14’üncü Pazartesi günü, ki 1730 Eylülünün 25’ine rastlar...” (E, 99).

⁸¹ Gürbüz Erginer, **Uşak Halk Takvimi, Halk Meteorolojisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

“Hicri 1143 yılının bu 15 Rebiyülevvel Perşembe günü sabahı...” (E, 101).

“Kışları da yumuşak geçerci. Bol yağmur yağırdı.” (KS, 13).

“Miladın 1603 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nu bu ada da...” (KS, 15).

“Ertesi gün, 1603 sonbaharının ilk günlerinden biri...” (KS, 24).

“Şeytan Kayası poyraz ve karayele karşı emin limandı.” (KS, 60).

“1603 yılının 20-21 Aralık gecesi de öyle oldu.” (KS, 83).

“... 23 Ocak 1604, bir Cuma günü sünnet edildi.” (KS, 89).

“9 Haziran 1617 Cuma günü de bir Cuma namazıyla ibadete açılmıştı.” (KS, 124).

“Kızlarağasının, ulufe günü dediği tarih 1 Rebiyüllevvel 1027 (26 Şubat 1618). Pazartesi günüydü.” (KS, 138).

“... 18 Mayıs 1622 Çarşamba günü, Hicri takvim ile 1031 senesi Recep ayının yedinci gününe rastlar.” (KS, 141).

“Hicri takvimle “1030” yılı çıkar, Miladi 1621 yılının, o yılın Şubat ayının ilk günlerinde.” (KS, 145).

“... gökyüzünü kaplar ve siyah buluttan kan renginde yağmur yağar, haç şeklinde şimşekler çıkar... Gökyüzünden kara taşlar düşer...” (KS, 145).

“Hicri 1031 yılı Recep ayının yedinci çarşamba günüydü, Miladi takvimle 18 Mayıs 1622...” (KS, 149).

“1622 yılı Mayıs’ının 19-20’si perşembe-cuma gecesi. (KS, 156).

“Ertesi günü, 10 Eylül 1632, bir Pazar günü...” (KS, 166).

“Sultan Murad’ın mührü Hüsrev Paşa’ya 1628 yılı nisanının altıncı perşembe günü verilmişti.” (KS, 182).

“Hüsrev Paşa’nın yerine tekrar Hafız Ahmed Paşa sadrazam oldu. 25 Ekim 1631.” (KS, 185).

“Geçende gökyüzünden rahmet yerine yıldırım yağdı.” (KS, 187).

“Büyük Fitne” denilen dalga dalga bir ihtilal 1632 yılı Şubat’ının sekizinci Pazar günü sabahı başladı.” (KS, 187).

“Miladın 1632 yılı Şubat’ının onuna rastlayan o meşum salı günü...” (KS, 196).

“... lapa lapa kar yağmaya başlamıştı.” (KS, 196).

“Hüsrev Paşa’nın kesik başı İstanbul’a müthiş bir karayel fırtınasının hüküm sürdüğü 11 Mart 1632, bir perşembe günü geldi.” (KS, 198).

“Karayelin savurduğu sulu kar altında o günkü ayak divanı da böylece atlatıldı.” (KS, 199).

“Yoksa kar ve tipi, bora sakın olduğu gibi onu kurtarmak mümkün olmaz...” (KS, 202).

“1635 senesinde Sultan Murad...” (KS, 204).

“1632 yılı Mayıs’ının on sekizinci salı günü...” (KS, 206).

“Şiddetli bir poyraz esiyordu.” (KS, 211).

“Eylülün on dokuzuncu gecesi rebiülevvelin on beşine rastlamıştı.” (KS, 214).

“O yıl kış erken gelmişti. Kah lapa lapa, kah sulusepenek yağan kar altında...” (KS, 226).

“Denizde şiddetli bir lodos fırtınası hüküm sürüyordu...” (KS, 229).

“Bir yaz fırtınası koptu, gök gürlemeleri arasında şimşekler çaktı ve yıldırımlar indi, hatta bir yıldırım padişahın çok yakınına düştü.” (KS, 242).

“Sert bir şimal rüzgârıyla sulu kar yağıyordu.” (KS, 264).

“Şubatın on yedinci Çarşamba günüydü, sert bir poyraz bulgur halinde kar savuruyordu.” (KS, 273).

“Hicri 1049 Ramazanı, Miladi takvimle 1640 yılı Ocak ayına rastladı.” (KS, 289).

“Şehzade Mehmed Hicri takvimle 1051 yılı Ramazan’ının 29/30 bir Çarşamba gecesi doğmuştu. Miladi takvimle bu doğum tam yılbaşına rastlar, 1642 senesi prensin doğumundan 24 saat önce girmişti. Miladi takvimle bir yeni yılın başı, Hicri takvimle bir bayram arifesi doğan bahtı açık bir prensti.” (KS, 349).

“O kasım ayı Hicri takvimde 1055 yılı Ramazan’ına rastlar.” (KS, 387).

“... Hicri 1055 yılı Kurban Bayramı’nın arife günü devlet erkânıyla birlikte saraya gittiğinde gördü...” (KS, 395).

“Bugün Ocak ayının yirmi ikisidir... Erbain içidir, deniz seferi mevsimi değildir.” (KS, 397).

“Saray, çocuk padişahın ve yaşıtları sayılacak iki küçük erkek kardeşinin sünnet düğünlerine hazırlanıyordu; düğün tarihi olarak Hicri takvimle 1059 yılı Şevval’inin on beşinci cuma günü tespit edilmişti, Miladi takvim ile 22 Ekim 1649 tarihine rastlar.” (KS, 554).

“O zamanların takvimleri müneccimler tarafından hazırlanırdı, en makbulleri de müneccimbaşılardan yaptığı takvim bilinirdi. Küçük cep defterleri şeklindeydi.” (KS, 564).

“... yeni yıldan beş ay önce şaban ayında çıkardı.” (KS, 566).

“Müneccimbaşı mektubunu Hicri 1060 Ramazan’ının on dokuzuncu günü (15 Eylül 1650) göndermişti...” (KS, 572).

“Mahut Bosna ve Belgrad paraları şaban ayı sonunda bir deve katarıyla İstanbul’a geldi...” (KS, 588).

“Ramazan’ın on dördüncü Perşembe gecesi, sarayda sahur yenmiş ve herkes Perşembe gününün orucuna niyet etmiş, yatmıştı.” (KS, 603).

“Hicri takvimle 16 Ramazan 1061, Miladi takvimle 3 Eylül 1651 Cumartesi günü sabahı ocak ağaları Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi’yi Ağakapısı’na getirttiler.” (KS, 611).

“Sultan I. Abdülhamid 7 Nisan 1789 gecesi sabaha karşı, bir devlet reisinin şanına layık şekilde öldü.” (KM, 11).

“Avusturya’yla 1791 Ağustosunda Zıştovi Muahedesi imzalandı, Belgrad da dahil aldıkları yerleri geri verdiler. Rusya’yla da 1792 Ocak ayında Yaş Muahedesi imzalandı.” (KM, 15).

“Hicri takvimle 1220 yılı Kurban Bayramı günü sabahı (Şubat 1806) Boğaz kaleleri muhafızlarının bayram namazında bulunmalarından istifade eden İngiliz amiral...” (KM, 22).

“1807 Martının 1. Pazar günü sabahı demir alan...” (KM, 28).

“... müsait bir poyraz rüzgârı da yelkenleri doldurarak Çanakkale Boğazı yolunu tuttular.” (KM, 29).

“... 25 Mayıs 1807 Pazartesi günü başladı.” (KM, 37).

“29 Mayıs Cuma günü sabahı Yeniçeri Ocağı’nın erkânından sefere memur olmayıp...” (KM, 63).

“... 30 Mayıs Cumartesi günü erkenden Et Meydanı’ndaki kışlaya gelip toplandılar.” (KM, 69).

“... padişah da Recebin 13. Çarşamba günü (16 Eylül 1807) kız kardeşini ziyarete gitti.” (KM, 89).

“27 Rebiyülahır 1211 (330 Ekim 1786)...” (KM, 97).

“1595 yılının sonbaharına doğruydı...” (FH, 37).

“Birinci teşrin ortalarındaydı; gece başlayan yağmur sabahleyin d edinmemiş, durmadan yağıyordu.” (FH, 37).

“... tufan dininceye kadar Samatya’da kalacak, sonra Hacı’yı alıp getirecekti.” (FH, 40).

“Fakat iki ay sonra şiddetli bir lodos fırtınası Yenikapı ve Samatya semtlerini heyecanla çalkalandırdı.” (FH, 41).

“Lale Devri’nde İngiliz elçisinin zevcesi olarak İstanbul’da bulunmuş ve güzelliği Türk haremlerinde dillere destan olmuş Lady Montague...” (PH, 11).

“1 Nisan 1717 tarihli mektubunda o devrin Türk kadınlarını ve onların içinde hafifmeşrep olanlarını şöylece anlatıyor:” (PH, 11).

“... Beyazıt Hamamı’nın soğuk halvetinin bir duvarına usta bir el, acayip bir yağlı kömürle yelkenlerini açmış bir kalyon resmi çizmiş, resmin bir yanına “Patron kalyonun resmidir”, altına da “Şifa bulur pirü alil, bedesti Tellak Halil” diye yazmış ve hicrî takvimle 1132 tarihini koymuştu.” (PH, 82).

“Hicrî 1132, miladî 1719-1720 yılları arasından tanzim edilmiş...” (PH, 87).

“Rivayete göre Layhar, miladın dokuzuncu asrı sonları ile onuncu asrı başlarında şarkın pek ünlü sultanlarından Mahmud Gaznevî zamanında Gazne’de bir hamam külhanında oturur...” (PH, 89).

“Ancak 1846 yılı haziranındadır ki (hicrî 1262 yılı recebi) büyük şahsiyeti gereği gibi tetkik edilmemiş bir devlet adamı...” (PH, 109).

“... Efendimizdir ki Miraç Gecesi peştamal kuşandı.” (PH, 163).

“Miladın 1728. yılı Zülalî Hasan Efendi’nin hayatında iki mühim hadiseyle başlamış ve bitmişti.” (PH, 185).

“Hicrî 12 rebiyülevvel 1143 ve miladî 25 eylül 1730 pazartesi günü...” (PH, 215).

“Ayak “Kadem”dir, sıfır dahi hiçtir, imdi kademi ebcetle hesap edelim, “kaf” 100, sıfırları at, kaldı 1; “dal” 4; “mim” 40, sıfırı at, o da kaldı 4; evveli ahirinden çıkar, kaldı mı 3, şimdi erkamı yaz: 143!.. Ya biz hangi yıldayız? 143 (hicrî 1143)!..” (PH, 261).

“... Patrona Halil ile ayaktaşlarının tenkiline hicrî 1143 yılına göre ebced hesabıyla tarih düşürdü.” (PH, 297).

“Hicrî 1143 ramazanının on yedinci gecesi 27 mart 1731 pazartesi gecesi...” (PH, 299).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:⁸²

3.12.4. Halk Hukuku

“Türkiye’de halkın hukuk algısını ve hukuki kabullerini değerlendirmek, örf, adet, gelenek-görenek hukuku, İslam hukuku ve modern hukuk gibi çok geniş bir yelpazenin değerlendirilmesi ve dikkate alınmasıyla gerçekleştirilebilir. Tüm bu hukuki kabullerinse halkın hukuk algısı üzerinde, az veya çok, bir şekilde etkisinin olduğu söylenebilir. İslam hukuku, İslam dini uyarınca Kur’an-ı Kerim’in, hadislerin ve doğal olarak Allah’ın buyrukları ışığında uygulanan hukuki kabullerdir. İslam hukuku kaynağını Kur’an-ı Kerim kaynaklı oluşturulan, amacı İslam hayatına düzen vermek olan din temelli yasalardan alır. İslam hukukunun kuralları şariat olarak tanımlanır ve şariat kurallarının sistemleşmesi fıkıh kelimesiyle ifade edilir.”⁸³

Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında halk şariat kurallarına göre yönetilmiştir. Suçlular cezalandırılacağı zaman şeyhülislam veya kadılar fetva vermiş, bir işe kalkışıldığında yine onlara danışılmıştır:

“Şeyhülislam Abdullah Efendi’den, matbaa açılmasına cevaz veren bir fetva almıştı.” (E, 21).

⁸² Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 211-644.

⁸³ Azem Sevindik, “Köy Odalarından Hareketle Bir Orta Anadolu Köyünün Halk Hukuku Algısı”, **SEFAD**, 2018, 27-48.

“İstanbul kadısına, yeniçeri ağasına ve bostancıbaşıya emirler verilerek kadınların sokak kıyafetleri tespit edilmiş, bir karıştan büyük yakalı feraceler, üç değirmiden fazla yemeniler men edilmiş, bir parmaktan fazla şerit kullanılmayacağı bildirilmişti. Buna aykırı hareket eden kadınların evvela yakaları kesilecek, söz dinlemezlerse İstanbul’dan sürüleceklerdi. Ayrıca terzi ve şeritçilere de şiddetli emirler verilmişti.” (E, 52).

“Muslu’nun hiçbir vakit anlayamayacağı ayetler, hadisler okuyarak, onu şeriat davasının alemdarı olmaya teşvik ediyorlardı.” (E, 72).

“Biz şeriatin hâdimleriyiz... Efendiler vezir ile şeriat vardır derlerse veziri istemeyiz. Katli vacip ise padişahdan alırız.” (E, 94).

“İbrahim Paşa’nın katli vacip midir?” (E, 94).

“Padişah kaynatası Şeyhülislam Esad Efendi fitneyi önlemek için bir fetva verdi ve padişahı hacca gitmekten men etti.” (KS, 149).

“... mührümü yine Hüsrev Paşa’ya vereyim, devlete ihanet edenler varsa o tahkik etsin, meydana çıkarsın, ben de cezalarını vereyim.” (KS, 195).

“Bre Allah’tan korkmaz, Peygamber’den utanmaz, şeriattan anlamaz...” (KS, 196).

“Katil katledilir... Bugün o hainin hakkından gelmek isterim...” (KS, 207).

“Padişahlar vezire sormadan kulla divan kurar mı?” (KS, 207).

“Sipahi zorbalardan Saka Mehmed ile Cin Ali, idamları için ferman verildiğinden haberleri yoktu, yeni sadrazama gittiler.” (KS, 210).

“Sen padişah yasağından korkmaz mısın?” (KS, 215).

“Sultan Murad’ın fermanına karşı gelemeyiz...” (KS, 261).

“Şeyh Ahmed’i senden fetva almadan öldürttüm, onun ahvaline sen ne dersin?” diye sordu.” (KS, 278).

“Valide... Sen de gel!...” dedi.

Kanun değildir...” (KS, 303).

“Sadrazamla şeri davam vardır!...” (KS, 321).

“Söze şeyhülislam karıştı, o şeri davada hükmü verecek adam...” (KS, 322).

“Nasuhpaşaoğlu asidir ve asi olanın katli vaciptir...” (KS, 324).

“Padişah üzerine ayaklanma! Bu ağır suçun cezası da idamdı.” (KS, 324).

“Bizim davamız hâkim huzurunda şeriat davasıdır!..” (KS, 324).

“Kara Vezir idamına fetva ve ferman aldı...” (KS, 325).

“Gözdağı cezasıdır! dedi” (KS, 335).

“... İslam şeriatı şakaya gelir mi?” (KS, 336).

“Bu bir divan-ı âlidir... Şeyhülislamın da bugün burda olması gerekir...” (KS, 338).

Adalet cihazını temsil eden kadıların, hâkimlerin rüşvetle tayin edildikleri ve gittikleri yerde halkı rüşvetle ezdikleri, avami tabiriyle “Ali’nin hakkını Veli’ye verdikleri” artık kahvehane, bozahane sohbeti konusu olmuştu.” (KS, 403).

“Benim davam şeriat davasıdır, istiklal davası değil.” (KS, 421).

“İstersen çarşaf kadar fetva veririm!..” (KS, 429).

“Padişahlığı şeran caiz değildir.” (KS, 443).

“Hüküm şeriatındır...” (KS, 450).

“Bu zulüm şeriat kitabına girer mi?..” (KS, 460).

“Fetvasını yollayın, katledeyim...” (KS, 465).

“Orada İncirköylü Ahmed Paşa’nın yakalandığı ve gece şeyhülislamın verdiği fetvayla yeni sadrazamın konağında idam edildiği...” (KS, 468).

“... Sultan İbrahim’in padişahlığının artık şeran caiz olmadığını söylediler, ulemadan Hanefi Efendi de o sözleri şöyle bağladı.” (KS, 472).

“Sabi oğlancığın padişahlığı şeran caiz değildir...” (KS, 481).

“Bu maddede asla tereddüt caiz değildir, buna şeriatta da yer yoktur, bir zamanda ki iki padişah ola, birinin katli vaciptir... Gözlerimi yumar Sultan İbrahim’in katline fetva veririm!” (KS, 484).

“İmzayı da kâfi görmedi, elyazısıyla Arapça olarak bir şeri hüküm ilave etti: “Aynı zamanda iki halife bulunursa biri katlolunur” diye.” (KS, 485).

“Sultan İbrahim için verilen idam fetvasında tek ölüm sebebi suç, devlet mansıplarını rüşvetle ehli olmayanlara dağıtmasıydı, âlemin nizamını bozmuştu.” (KS, 487).

“Fıkıh kitaplarında, bilhassa Camiü’l-Fusulün adındaki muteber kitapta açık açık yazar, ‘Kaçan ki padişah çocuk olursa halk bir şanı büyük vezire biat eder, o vezir de çocuğun vekili olup padişahlık yapar...’Sen de şimdi işte öylesin...” diyor.” (KS, 504).

“Fitne çıkaranların kanı mübah olduğuna fetva alalım...” (KS, 510).

“Fetvayı şeyhülislamdan başka Rumeli ve Anadolu kazaskeri, aynı makamlarda bulunmuş ulemeden daha altı kişi, İstanbul, Galata ve Eyüp kadıları, o kadılıklar ile Bursa, Edirne ve Mekke kadılıklarında bulunmuş daha on iki kişi ve yirmi dört müderris efendi imzaladılar. O zamana kadar böyle 48 imzalı bir fetva verilmiş değildi.” (KS, 512).

“Efendiler... İşte sizden fetvasını isteriz... Sizler fetvasını verin ki biz de o kâfirlere kılıç çalalım!...” (KS, 540).

“Bu telhisi padişahımıza götür, retle ferman etsin...” (KS, 553).

“... fakat tezkire padişah tarafından reddedildi, müneccimbaşının azli ve sürgüne gönderilmesinin kâfi bir ceza olduğu bildirildi.” (KS, 567).

“O zamanlar zina suçu üstünde yakalanmış kadınların saçıdır ki öyle oğlan saç gibi kırkılırdı.” (KS, 587).

“Koca valide sultan sarayda oturur... Kanun değildir...” (KS, 594).

“... suçlarının padişahımız tarafından tazelik cehline bağışlandığını bildirirsek hem cemiyetleri dağılır ve hem de cümlesi Nizam-ı Cedid esvabı giyerler!...” (KM, 44).

“Şeyhülislamlık kapısına tasdik ettirmeden hiçbir şey istemeyeceğiz!” (KM, 46).

“... şeriat yoluyla istediklerimiz Babîâli tarafından verilmedikçe dağılmayacağız!” (KM, 46).

“... vaktiyle Nizam-ı Cedid’in kuruluşuna fetva vermeseydiniz” demek istiyordu.” (KM, 58).

“... içinde isimleri yazılı olanların ölüm fetvalarını almak üzere şeyhülislam efendiye verdi, Topa Atâ Efendi de fetvayı vermede tereddüt etmedi.” (KM, 59).

“... işte şeriatın mahkeme kapısı, arzuhalini oralara versin, hakkını alsın!” (KM, 71).

“Galata Kadısı Şeytan Emin Efendi tarafından resmen mahkeme siciline kaydedilen bu bağış senedini bugünkü dilimize çevirerek okuyalım.” (KM, 97).

“Giritli Yusuf Ağa’ya gelinc, göle yoğurt mayası çalan Nasreddin Hoca’nın yerindedir: “Hoca!.. Hiç koskoca göl maya tutar mı?..” diye sorduklarında Hoca “Ya tutarsa!” demişti.” (KM, 98).

“Şeriatta kanın cezası ne ise görsünler, ağamızın kanını ocağımıza bulaştırmayalım!..” (KM, 104).

“Kâtibine bir şefaathane yazdırıp İstanbul’a gönderdi, oğlanın suçu derhal affedildi.” (KM, 127).

“Şeran tek mirasçısı zevcesi Zeynep Hanım’dı.” (KM, 141).

“Hüsam Efendi kadıydı, reşit olmasa da bir kızın mutlak rızası olmadan nikâh kıyılmayacağını bilirdi, ama kadılık taslayacak yer ve zaman değildi.” (FH, 25).

“Karaman kadısıyken bir çiftlik davasında haksız taraf 500 altın rüşveti bir tahtada saymıştı, haklı taraf ise 10 yaşında bir çocuk, bir yetim oğlandı.” (FH, 28).

“... Divan-ı Hümayun’a bir dilekçeyle müracaat edilerek bir veraset davası açıldı.” (FH, 51).

“... davanın rüyetine devletin en büyük iki hâkimi, Rumeli ve Anadolu kazaskeri efendiler memur edildiler.” (FH, 51).

“... sebebini tahkike dahi lüzum görmeden asla affetmeyen Enderun nizamınca falakaya yatırmışlardı.” (FH, 55).

“Varsın etsinlerdi, fuhuşla alude olanların cezaları zaten ölümdü.” (FH, 72).

“Bakkal Hacı’nın çırağı ustasının çekmecesini kırmış, yakaladılar, bıyıklarını kestiler, eşeğe ters bindirip yüzüne yoğurt çaldılar.” (FH, 108).

“... feracelerinde görülen iki karıştan geniş süslü yakaları ve nümayışlı baş tülbentleri sokak ortasında kesilecek, bu ihtar ile de uslanmayan yaramaz kadınlar mahalle imamları tarafından tespit edilerek İstanbul’dan çıkarılıp başka yerlere sürülecektir...” (PH, 14).

“... ve yalıya hemen o gün davet edilen mahalle imamı ile iki şahit huzurunda Atlıases Fatma Hanım’ı boşadı.” (PH, 32).

“Adalet terazisinin dengesi de cehlin karanlığında değil, ilmin ışığında sağlanır.” (PH, 52).

“... şeyhülislamdan izin fetvasını alarak onlara 1727 yılında ilk Türk matbaasını açtırdı.” (PH, 72).

“Devşirme kanunu kalktıktan ve Yeniçeri Asker Ocağı’nın kapısı umuma açıldıktan sonra esnaf tabakasının ve ayaktakımının uçarlı, koşarlı, pençeli zeberdest gençleri ocağa nefer yazılmışlar...” (PH, 81).

“Kadimden beri büyük şehrin dirlik ve düzeninden sorumlu İstanbul Kadılığı...” (PH, 87).

“Zina suçunun tespiti ince bir şerî meseledir, bu davada hüküm verme hakkı şeriatındır, bize taalluku yoktur, şeriat hükmünü verir, biz icra ederiz!..” (PH, 135).

“... Müslüman olunca da zina suçundaki ölüm maddesi kalkar, hapisle kurtulursun! diye akıl verdiler.” (PH, 135).

“... bu vezir kâhyası ve asla reddedilmez padişah fermanıyla evlendirildi, bu adama paşalık verildi.” (CH, 43).

“... Gümrükçü’yü Fazlıpaşa Sarayı’nda arayabilmek için ancak ve ancak bir padişah fermanı lazımdı.” (CH, 162).

3.13. HALK İNANÇLARI; TÖRENLER, ADETLER, GELENEKLER, GÖRENEKLER

“Halkbilimi kadrosunda yer alan “halk inançları” (folk belief) ve “halk dini” nin (folk religion), halk kültürünün temel dinamiklerini oluşturduğu bilinmektedir. İnanç, sözlük anlamı ile “kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” demektir. Halk inanışlarından söz edenlerce kavramın Fransızca ve Almanca karşılıkları olan superstition ve Aberglaube kelimelerinin Türkçeye bâtıl i’tikad, bâtıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurâfe deyimleri ile çevrildiği oluyor.”⁸⁴

“Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarını uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiği yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir ve araştırma alanını bu tür inanışlarla sınırlar.”⁸⁵

⁸⁴ Pertev Naili Boratav, **Türk Halkbilimi II. 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre, Törenler, Oyunlar)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, 8.

⁸⁵ Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, 11.

“Halk inançları halk kültürünün önemli şubelerinden birisidir. Halk kültürünün önemli bir şubesi olan halk inançlarının halk edebiyatı ile ilişkisiz olması düşünülemez. Edebiyat insanların duygularının anlatım biçimi olunca, inançların anlatımında edebiyatın ok doğal bir yeri olacaktır. Halk inançları bilindiği gibi başlayıp gelişen ve tükenen insan ömrünün safhaları ile ilgilidir. Çok kere söylendiği şekilde doğum, evlilik ve ölümle ilgilidir. Bu safhaların muhtelif dönemleri ve bu dönemlerdeki bereket benzeri kavramlarla ilgilidir.”⁸⁶

Romanlarda bohça yapma, el, etek, ayak öpme, bahşiş, kurban kesme, sünnet vb. gibi adetlere ve inanışlara sıkça yer verilmiştir. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“... evvela Mehmed Paşa ile İzzet Ali Paşa’nın eteklerini öpmüş...” (E, 15).

“İbrahim Paşa, öptürmek lütfunu bahşederek Esircibaşı’ya elini uzattı...” (E, 17).

“Sahib-i devlet efendimizin Esircibaşı Yalı’mıza ayakbastı kurbanıdır... Savulun!.. diyerek koçu İbrahim Paşa’nın ilk ayak bastığı yere yatırıp kollarını sıvadı, besmele çekip kısa bir dua okuduktan sonra, kuşağından bir medreme çıkarıp hayvanın gözlerini bağladı ve bıçağını sıyırdı, kurbanı kesti.” (E, 17).

“Bayramlar, düğünler ve sünnet düğünleri, III. Ahmed ile sevgili vezirine...” (E, 22).

“Gideriz, vezir bahşişi alırsız...” (E, 24).

“Kınalı geline esvap ve saç ve göğüs altıncıkları alalım...” (E, 24).

“Bizi bırakın, bahşişçiği alıp pabuç alalım, don alalım, mintan alalım... Hamam akçesi, berber akçesi edelim...” (E, 24).

“... Esirci koştu, ayak öptü ve karşısında el pençe durdu.” (E, 33).

“... ayak öperek geri geri çekildiler...” (E, 33).

“Er meydanında nam, vezir kesesinden bahşiş alsınlar.” (E, 36).

“... padişahın dört oğlunu on beş gün, on beş gece süren muazzam ve muhteşem bir düğünle sünnet ettirerek...” (E, 46).

“Her bir yeniçeri ortasının, anahtar, kılıç-terazi, gemi, gemi çapası... ilah... bir işareti vardı. Buna nişan denilirdi.” (E, 62).

⁸⁶ Yaşar Kalafat, **Türk Dünyası Halk İnançları: Teori ve Metod**, Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yay., Yayın No: 12, Trabzon, 2001, 55.

“... kahvehanenin nişan levhası takıldıktan sonra, bu peştamal, ananevi esnaf merasimiyle beline bağlanacak, kurban kesilip el öptükten sonra...” (E, 63).

“... kahvecilerin aynı zamanda berber sanatını da öğrendiklerinden ve kahvehanelerin birer köşesinde bir berber dükkânı tezgahı kurmak âdet olduğundan, bohçalarla havlular, peşkirler, usturalar, gümüş leğen ve ibrikler göndermişlerdi.” (E, 64).

“... kapının önünde Ali Beşe, kendi eliyle bir kurban kesti.” (E, 64).

“Kahveci Güzeli, kahvehanenin ortasındaki havuz başında, herkesin gözü önünde abdest aldı.” (E, 65).

“Ya oğul... Sanat sahibi olmak için ne lazımdır?” (E, 65).

“Söz kimden kaldı?

Hazreti Muhammed Mustafa’dan kaldı, cihar yâr-i güzine ant ve misak verdi.” (E, 65).

“Peştamal kimden kaldı?

On kişiden kaldı: Hazreti Âdem cennetten çıkınca melaikelerden utanıp avret yerine incir yaprağı kuşandı. İkinci Hazreti İbrahim’dir ki Kâbe’yi yaparken peştamal kuşandı. Üçüncüsü Nuh Peygamber’dir ki gemi yaparken kuşandı. Dördüncüsü Hazreti Peygamber Efendimiz’dir ki Miraç Gecesi peştamal kuşandı. Beşinciden onuncuya kadar Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hamza, Halid bin Velid hazretleri peygamberden mezun olup peştamal kuşandılar.

Peştamalin manası nedir ya oğul?

Şeytan nefsiyle daima mücadele edip şeytanın vesvesesine muhalefet etmek ve fesat etmemektir ya pir!

Sanat karındaşlığı kimden kalmıştır?

Hazreti Âdem’den kalmıştır ki Cebrail Aleyhisselam’la karındaş oldular.

Ya oğul, dört kapı selamı nedir?

Şeriat, hakikat, sanat ve marifet kapılarıdır.

Marifet nedir?

Kendi nefsindeki eksikliği bilmektir.

Bu kapıyı bilmeyenin kazandığı para ne olur?

Haram olur.

Ya oğul. Var git bize helalinden birer kahve pişir.” (E, 66).

“Bir hafız Fatiha okudu. Kahvedekiler, hep bir ağızdan üç kere “Allahüekber!” diyerek tekbir getirdiler.” (E, 67).

“Ali Beşe, belindeki peştamalı çözüp Saraç Ali Bey’in beline kuşandı. Delikanlının omzundaki peştamalı da alıp sağ omzu üstünden ve sol koltuğu altından geçirip çaprazlama bağladı. Sağ avcunu çocuğun sağ avcuna yapıştırıp birbirlerine sanat ve marifet alıp verdiklerine ant içtiler, tekrar bir dua ve Fatiha okundu. Sonra, Ali Bey’i, biraz evvel kendisini imtihan eden ihtiyarın huzuruna götürdüler. İhtiyar kahve tüccarı, yüksek sesle nasihat verdi:

“Ey oğul! Harama bakma... Yalan söyleme... Haram giyme, haram içme... Tuz ve ekmeğe ihanet etme. Uluların önünden gitme” dedi. Eliyle de yaklaşması için işaret etti.

Ali Bey yaklaştı ve güzel başını ihtiyara uzattı. O, delikanlının kulağını tutup çekti ve ensesine de bir tokat attı:

Oğul! Gafil olma, gözünü aç! Gün akşamlıdır! dedi.” (E, 67).

“Tahtakale’deki yeni kahvehanenin açılması ve Saraç Ali Bey’in peştamalı kuşanma merasimi de böylece bitmiş oldu.” (E, 68).

“... fakat bari bize bir miktar sükût hakkı ve bayram harçlığı verin de...” (E, 78).

“Ayağını öpmek için eğilirken, Patrona, “Estağfurullah bey oğlum!” diyerek kaldırdı, yanına oturttu.” (E, 81).

“Ben sana hakkımı helal ettim, sen dahi bana hakkını helal edesin...” (E, 81).

“Dün akşam namazını Şehzade Camiişerifi’nde kıldım...” (E, 83).

“Şehzade Camii’nde öğle ezanı okunmamıştı.” (E, 84).

“Tütün bahşişçigidir...” (E, 90).

“... tütün ve kahve bahşişçileri, hamam ve tıraş paralarıyla söyletmesi kolaydı.” (E, 90).

“... kırk elli tane yetim çocuk toplar, onlara temiz esvaplar giydirerek ve hayühuy, çenk ve çegâneyle o masumları sünnet ettirirdi.” (E, 92).

“Öpeyim elini... Hakkını helal et.” (E, 103).

“Konağı sana emanet ederim... Şu kadınları da sana emanet ederim.” (E, 104).

“Benim oğlum, velinimetim evvel Allah sonra sana emanet!..” (E, 105).

“Seni Allah’a emanet ederim velinimetim efendim!” (E, 105).

“Ayios Nikolaos gemicilerin ve balıkçıların koruyucusu sayılırdı.” (KS, 14).

“... Hıristos ve Panayia tasvirleri önünde birer incecik balmumu yakarlardı.” (KS, 14).

“Mariya’nın adı geçince Lefteri göğsüne bir istavroz işareti yaparak...” (KS, 19).

“... Pidakis arkadaşına sarıldı, sağ eliyle önce Lefteri’nin göğsüne ve sonra kendi göğsüne birer istavroz çizerek...” (KS, 20).

“Bir kızla papazsız evlenmek bir kızın ırzına geçmektir...” (KS, 25).

“... Hıritos’un karşısında daima bir sevgi, hürmet duymuştu ve önünde bir mum yakmıştı.” (KS, 71).

“Kelime-i Şehadet” i, bir gece üç sefer tekrarlayınca ezberlemişti ve artık Müslüman olduğuna en derin safiyetiyle inanmıştı.” (KS, 71).

“Her namazda Ayşe’nin ruhu için Kuran okuyan Rebia Hatun’un gözleri yaşarırdı...” (KS, 75).

“Kusura bakmayın, üzerinize alınmayın, hamamda âdet olmuştur!.. diyerek Hatice’yi tutsüledi...” (KS, 76).

“... Hüsam Reis arabaya bir şeyler koyup üfledi.” (KS, 80).

“Osmanlı Sarayı geleneğince bir padişah ölünce yerine geçen oğlu, evvela Harem’de “Hünkar Sofrası” denilen büyük salonda kurulan tahta oturur ve kendisine evvela Harem halkı biat ederdi, “sadakat yemini” verirdi.” (KS, 83).

“Cümle Harem-i Hümayun halkı kulların ve valide-i ismetpenahın cülus için seni beklerler” dedi.” (KS, 85).

“Oğlu bir kıza aşkla bağlanmıştı ve saray geleneğini çiğneyerek onunla hemen evlenmek istiyordu...” (KS, 88).

“... 14 yaşındaki oğlu henüz sünnetsizdi. Sünnet olmamış bir Müslüman evladı nikâhla evlenebilir miydi?” (KS, 88).

“O zaman içinde, küçük geline evvela saray geleneğince yeni bir isim verildi, adını valide sultan koydu, “Mahpeyker” dedi, “Hatice Mahpeyker.” (KS, 89).

“... müthiş haberi tam vaktinde öğrendiği için hemen secde-i şükranı kapandı.” (KS, 97).

“Destiyar, Kösem’in eteğini öptü.” (KS, 99).

“Şeyhinin huzurunda sağ ayağının başparmağını sol ayağının başparmağı üzerine koyarak ayak mühürledi, tekke protokolünde sınırsız itaat işaretiydi. Ve gözleri yerde, başı sağ tarafına kırık, elleri göğsünde kavuşmuştu.” (KS, 120).

“Bir genç kadın büyük bir korku geçirirse gebe kalmazdı, ikinci bir korkuyla o düğüm çözülebilirdi.” (KS, 122).

“Top sesleri kırk biri aşarsa, yüz bire çıkardı ve Osmanlı tahtına yeni bir padişahın oturduğunu ilan eden cülus topları olurdu.” (KS, 126).

“Osmanlı Sarayı’nın geleneğince, Harem’de, orta malı cariyeler hariç, ölen padişahın hasekileri, nedimleri, emektar yakınları Sultan Beyazıt semtindeki Eski Saray’a götürülecekti...” (KS, 130).

“Ama birkaç gün sonra, bir saltanat geleneği olarak, “Kılıç Kuşanma Alayı” yapılacaktı.” (KS, 137).

“Yeniçerilerin ve kapıkulu sipahilerinin gündelik hesabı ile “ulufe” denilen aylıkları üç aydan üç aya, sarayda Divan-ı Hümayun’un toplandığı “Kubbealtı” denilen dairenin önündeki meydana bir törenle verilir, dağıtılırdı.” (KS, 138).

“Valide sultan hazretleri padişahımızın üzerine en büyük salavat-ı şerifeden Salaten Tüncina’yı okuyup üfledi...” (KS, 192).

“Musa’nın kan davasını mutlaka güdecekti.” (KS, 203).

“... Mushaf-ı Şerif üzerine yemin edin.” (KS, 209).

“Devletin, bir gelenek olarak valide sultanlara ayırdığı, bağladığı gelir kaynakları, onların huzur ve ihtişam içinde yaşamalarını sağlayacak zenginlikteydi...” (KS, 223).

“Aptesim var... İki rekat namaz kılayım!” (KS, 230).

“Yetmişlik ihtiyar hemen aptes aldı, ailesi halkıyla helalleşti.” (KS, 231).

“Mübarek ayağının bastığı yere yüz sürelim, yarım hac sevabıdır.” (KS, 249).

“Bir Osmanlı geleneği idi. Padişahlar sefere çıkarken, sarayın bir kutsiyet taşıyan “Hırka-i Saadet” Dairesi’nde iki rekat namaz kılarlardı.” (KS, 249).

“Büyük şehirde yedi gün yedi gece şenlik yapılacaktı...” (KS, 260).

“Ertesi perşembe günü İstanbul şehrine parlak bir zafer alayıyla girdi.” (KS, 264).

“Ayağında uğur vardır dediği Şeyhülislam Yahya Efendi yine beraberindeydi.” (KS, 276).

“Osmanlı Sarayı’nda bir gelenektir; yeni padişah evvela taht odasında tahta otururdu, başta anası, ilk olarak saray erkânı ve halkı biat eder, sadakat yemini verirdi. Sonra taht Bab-ı Hümayun önüne çıkarılır, yeni padişah tekrar tahta oturur, devlet erkânı ile asker biat ederdi. “Cülus” denilirdi tahta oturmaya; birinci cülusun vakti zamanı yoktu, taht boşalır boşalmaz günün herhangi saatinde gecenin herhangi saatinde.” (KS, 299).

“Sadrazam “Bismillah...” diyerek Sultan İbrahim’i tahta oturtmak üzereydi ki...” (KS, 304).

“Bir devlet geleneği idi, padişahlar kafesi vurarak divan konuşmalarını yahut divanda bir davayı durduğu zaman hemen Arz Odası’na geçerler, sadrazam da hemen oraya gelir, padişah’tan talimat alırdı.” (KS, 343).

“Konuşulacak, görülecek mühim ve acele işler yoktu, ama salı günleri sabah namazından sonra öğleye kadar divanın toplanması bir devlet geleneği idi.” (KS, 362).

“Tersane’de geleneksel dua okunurken de sadece “Ada Seferi” denilmiştii, Malta adı yine yoktu.” (KS, 384).

“Yüz yıldan beri bir gelenek olmuştu, padişaha veda töreninden sonra donanma, hemen Marmara’ya açılmazdı. Beşiktaş önüne gidip Barbaros Hayreddin Paşa’nın türbesi önüne saf saf dizilip demir atar, bir iki gece de orada, demir üstünde yatarıdı.” (KS/ 384).

“Divan dönüşlerinde, bir gelenek olarak sadrazamlara sarayına kadar refakat eden resmi maiyeti de ardından gitmeye hazırlanıyorlardı ki...” (KS, 392).

“Sadrazam Salih Paşa o kuyu urganıyla boğulurken kelime-i şehadet getirdi; yetim oğlancık ile Cennet Gülü de tekbir getirmeye başlamışlardı.” (KS, 410).

“Salih Paşa’nın şehit edildiği yere gece nur inermiş...” (KS, 411).

“... Sultan İbrahim’in mührü koynundayken boğulmuş ve mühür bir ölünün üzerinden alınmıştı. Halk bunu uğursuzlukla tefsir etti, yeni sadrazama da felaket getirecekti.” (KS, 411).

“Osmanlı padişahları bir aile geleneği olarak şiirle de meşgul olmuşlardı.” (KS, 415).

“Haziran ayında gündüz zelzele olursa, Âl-i Osman memleketinde bir padişahın helakine işarettir.” (KS, 436).

“... yüzyıllar boyunca hiç aksatılmamış bir gelenektir, o gün, saraya gelen yeniçeri kıtalarına çorba verilirdi. Fakat o tören kıtaları efradı çorbayı içmezse, yine yüzyıllar boyunca süregelen bir gelenekçe, “Bizim padişahın bir isteğimiz var, mutlaka yerine getirilsin” demekti.” (KS, 437).

“Şehremini’nde, Aksaray’da, Beyazıt’ta, Ayasofya’da kurbanlar kesildi.” (KS, 438).

“Hac zamanıydı, onların çoğu hacca itmişti, paranın toplanması dönüşlerine bırakıldı.” (KS, 445).

“Yüzyıllardan beri devam edegelmiş geleneğe göre, esvapları da dahil, üstünden ne çıkarsa onlarını.” (KS, 465).

“Bir kısmı da minarelere çıkmışlar tekbir getirirlerdi.” (KS, 517).

“... geleneksel törenle donanmayı Akdeniz’e doğru yola çıkardı.” (KS, 526).

“Sözüme inanmazsanız bir Kuran getirin, Allah’ın keskin kılıcıdır, yemin edelim...” (KS, 539).

“Saray, çocuk padişahın ve yaşlıları sayılacak iki küçük erkek kardeşinin sünnet düğünlerine hazırlanıyordu; düğün tarihi olarak Hicri takvimle 1059 yılı Şevval’inin on beşinci cuma günü tespit edilmişti, Miladi takvim ile 22 Ekim 1649 tarihine rastlar.” (KS, 554).

“İstanbul esnafı, takım takım, padişaha ve şehzadelere verilecek sünnet hediyelerini hazırlamaya başladı...” (KS, 554).

“Deniz kenarına yakın Namazgâh Meydanı denilen yere de sünnet çadırı kurulmuştu, asıl oyunlar, şenlikler o çadırın önünde yapılacaktı.” (KS, 555).

“Çocuğu cerrahın önünde Sadrazam Murad Paşa tuttu, Sultan Mehmed’in “kirve” si oldu.” (KS, 556).

“... Seferli Koğuşı oğlanları da “Oldu da bitti maşallah...” alkışına başladı.” (KS, 556).

“Sultan Mehmed’in sünnet düğününde saraydaki içoğlanları türlü türlü oyunlar tertip etti, çok ihsanlar, bahşişler aldılar.” (KS, 557).

“Toplantıda bulunanların hepsi oruçluydu, önce kulaklarına inanamadılar.” (KS, 589).

“İşte akşam ezanı okunur... Cümleiniz mekânlarınıza varıp iftar edin... Bu mübarek ramazan gecesinde perişan olmayan...” (KS, 596).

“Ramazan’ın on dördüncü Perşembe gecesiydi, sarayda sahur yenmiş ve herkes Perşembe gününün orucuna niyet etmiş, yatmıştı. Üçüncü avluda Arz Odası’nın alt tarafına konmuş bir “kûs-i şahî”, büyük cenk davulu imsak vaktini bildirdikten sonra saray derin bir sessizliğe gömülmüştü.” (KS, 603).

“... iftar sofrasında buldu, iftar topunun atılmasını bekliyorlardı.” (KS, 615).

“Sen de buyur, otur, orucunu soframızda aç... Teravihi de kılar, sonra hep birlikte ağalara gideriz.” (KS, 615).

“Bir cuma günü Ayasofya Camii’nde sünnetler kılınırken mihrap tarafındaki cemaatin içinden bir meczup Magribli...” (KM, 18).

“Hicri takvimle 1220 yılı Kurban Bayramı günü sabahı (Şubat 1806) Boğaz kaleleri muhafızlarının bayram namazında bulunmalarından istifade eden İngiliz amiral...” (KM, 22).

“Koynundan bir Enam-ı Şerif çıkardı, yere yalın bir kılıç koydular, yamaklar birer birer geldi, Kabakçı’nın tembihlerine sadık kalacaklarına yemin ettiler. Enam-ı Şerif’e el basıp öptükten sonra yerdeki kılıcın üstünden atladılar.” (KM, 46).

“... bahşişler verilsin ve cemiyet dağılsın, herkes yerine çekilsin!..” (KM, 64).

“Sultan Mustafa’nın Osmanlı tahtına oturma töreninde bulunmak üzere ulema efendilerle hükümet erkânı...” (KM, 66).

“... yamak kullarına bir bahşiş ihsan buyursun kâfidir.” (KM, 71).

“Devlet ananesi olarak askere cülus bahşışı verilecekti...” (KM, 77).

“... yedirir, içirir, kahve ve çubuk, şekerleme, gülbeşeker, devaimisk, gülsuyu ve buhurla ikram edip berber ise tıraş akçesi almaz, hamam çıplağı tellak garipler dahi hizmetinin bahşişini bağışlayıp döktüğü terin hakkını helal ederdi.” (KM, 87).

“1806’da hamisi Mihrişah Sultan ölünce göze çarpmamak için hacca gitmiş, hac bahanesiyle İstanbul’dan adeta kaçmıştı...” (KM, 92).

“Konağın kapısı yılda iki bayram ile kandillerde, o da eteğini öpmeye gelen fukaraya para dağıtmak için açılıyordu.” (FH, 12).

“Namahreme bakılır mı, korucu, kavas kılıklı herifler gözlerini yere indirdiler.” (FH, 24).

“Arabacının kızını almam, yüz altınım varsın o fakirde kalsın, helal ettim...” (FH, 27).

“... saray seferlerinden her dönüşünde bir kurban kesmeyi âdet edinmişti.” (FH, 39).

“... uşaklara da yevmiye üçer akçe sadakam olsun.” (FH, 124).

“O devrin âdetince bu türlü izdivaçlar bir müddet için sembolik, şerî akitten ibaret kalırdı, yaşlı damat hakiki koca olmak için gelinin hiç olmazsa on beş yaşına gelmesini bekleyecekti.” (PH, 21).

“Amca ben İstanbul’un acemisiyim, ver elini öpeyim, bana nasihatta bulun, ben bu hanıma gideyim mi?” (PH, 44).

“... diyerek hanıma öptürmek üzere gülle topuklu bekâr uşağı ayağı uzatmamıştı.” (PH, 47).

“... Okmeydanı’nda Lale Devri’ni açan ve on beş gün, on beş gece devam eden büyük sünnet düğününde rastladı; devrin padişahı Sultan III. Ahmed’in dört oğlunun sünnet edildiği bu saray düğününün ilk günüydü.” (PH, 49).

“Devrin seçkin şairlerinden Seyyid Vehbi Efendi bu düğün için yazdığı Surname-i Hümayun adındaki meşhur eserinde anlatır ki, düğün hazırlıkları aylarca evvelinden başlamıştı. Ziyafet sofraları için Tekirdağ ve Bursa civarından tavuk, ördek, kaz ve hindi 16.000 kümes hayvanı getirilmişti. Halka ve askere kurulacak sofralar için 10.000 tahta sini ve 10.000 cam şerbet kavanozu ve geceleri etrafına mahyalar kurularak meydanın aydınlatılması için 25.000 kandil yaptırılmıştı.” (PH, 53).

“Düğün İstanbul’un en latif mevsimi sonbaharda yapıldı, 1719 yılı kasım ayının yirminci günü başladı. On beş gün, on beş gece İstanbul halkı semt semt, akın akın Okmeydanı’na taşındı, geceleri ise derya şenlikleri teması için Haliç ve boğaz sahilleri de halkla doldu, türlü hünerler, marifetler, donanmalar, şehrayinler seyredildi.” (PH, 53).

“... bütün esnaf teşkilatında olduğu gibi ananevî merasimi, duasıyla bellerine siyah bir peştamal kuşanarak tellak olmuşlardı.” (PH, 82).

“Külhana alınan yeni beyin şerefine o gece ananevî merasimle bir pilav ve helva ziyafeti verilirdi. Pilav ve helva için lazım olan pirinci, yağı, irmiği, şekeri oğlan o gün bakal bakkal dolaşarak kendi eliyle toplardı.” (PH, 96).

“Pilav ile helva yendikten sonra külhancı irice bir lokma ekmek koparır, ağaçtan oyulmuş tuz çanağına batırır ve o lokmayı üç parmağıyla tutardı; destebaşı ile bütün beyler de onu taklit ederek birer lokma ekmek koparırlardı; sonra külhancı, bu apaşlar tarikatının gülbangi diyebileceğimiz bir manzume okurdu.” (PH, 97).

“Pirleri Layhar bir put olmuştu; onun bir gün külhandan muazzam ve muhteşem bir horoz olarak uçup gittiğine inanırlardı, onun içindir ki İstanbul külhanbeylerinin nazarında horoz, kutsiyet taşıyan hayvandı. Onun içindir ki sabahleyin horozlar öterken hepsi uykudan uyanmış sokaklara dağılmış olurlardı.” (PH, 99).

“Külhancı baba tarafından okunuşunda her mısra beyler tarafından da koro halinde tekrarlanırdı. Külhanbeyleri bu manzumeyi ezbere bilmeye mecburdular. Sonra yeni beyin kabul ayını, merasimi başlardı.” (PH, 98).

“Külhana yeni bir beyin alınması dolayısıyla verilen pilav ve helva ziyafetinden sonra bir ayin yapılırdı.” (PH, 99).

“... külhancı babanın önüne gelir, ellerini öper ve karşılarında dururdu.” (PH, 101).

“Kahvehanesin de, kolluğu neferleri ile sair ocaklı yoldaşlarına tantanalı bir alay tertip ettirerek açmıştı. Bu da ondan sonra “Kahvehane Nişan Alayı” adıyla bir ocak ananesi olarak kalmıştır.” (PH, 151).

“Bu İstanbul şehrinde ev yapana ve dükkân açana hediye göndermek âdettir...” (PH, 156).

“Burada, 56. Orta’nın nişan levhası alayla getirilip kahvehanenin kapısına asıldıktan sonra yeni bir dükkânın açılmasında ananevî esnaf töreninden peştamal kuşanma sahnesini anlatmak lazımdır.” (PH, 161).

“Hamamları külhan külhan dolaşır, küçük beyler arasından sünnetsizleri tespit eder, her yıl bir âlâ düğün dernek ile Gedikpaşa Hamamı’nda sünnet ettirirdi.” (PH, 181).

“... bir mavi boncuk al, delikanlının sağ ayağı bileğine bağla ki Hak onu kem nazardan saklasın, kem nazar var mıdır?.. Vardır, nice evliyalar ve peygamberler dahi kem nazara gelmişlerdir, zira göz her şeydir, her şeyin gözü vardır... göz çeşimdir, çeşme çeşimden gelir.” (PH, 195).

“Bu münasebetle yapılan yine ananevî bir ordu-esnaf alayı, hünkâr alayı kadar muhteşem oldu.” (PH, 214).

“... Osmanlı saltanatı ananesince padişah, ecdadının ve bunca kazalarda şehit düşenlerin ruhları için mevlit okuttu.” (PH, 215).

“Öpeyim elini!.. Tuzunu ekmeğini yedim, hakkını helal et...” (PH, 244).

“Ya niçin bir gün bir gece 30 nefer çıplak ayaklı iş eri fedailer “31” olmadı, onda da pirlir sırrı vardır, üçler, yediler, kırklar, üçlerle yedileri topla, kırklardan çıkar, kaldı mı 30! İşte o 30 rakamına bir nefesi sinmiştir...” (PH, 261).

“Uğursuz sayılacağı için cellat mezatlarında pek kıymetli şeyler, bazen giranbaha mücevherler yok parasına giderdi.” (PH, 267).

“... yeni padişahın kılıç kuşanma alayı münasebetiyle halka görünebildi.” (PH, 283).

“O 1623 yılında ve Sultan IV. Murad’ın cülus şenlikleri arasında bir gün Fazlı Paşa’nın kızı “Cevahirli Hanımsultan” bu emektar kavası huzuruna çağırılmış ve yaşlı adamı Zerefşan isimindeki bir Çerkez kızıyla evlendirmek istediğini kesin olarak bildirmişti.” (CH, 12).

“... Fazlıpaşa Sarayı’na Cevahirli Hanımsultan’ın eteğini öpmeye gittikten sonra girişti.” (CH, 20).

“Bostancıbaşıya ferman gelmeden o, işini matlubumuz üzere görür” dedi ve hanım sultanın eteklerinden öptü...” (CH, 38).

“... bu on dokuz nefer serseri evvela avam ağzıyla yemin ettiler. Ortaya bir ekmek somunu kondu, onun üstüne kara saplı bir bıçak kondu, hepsi teker teker bıçak ile ekmek üzerine el bastılar.” (CH/ 49).

“Birbirimize uyduk, bu yola baş koyduk; burda duydum burda unuttum, güttüğüm deveyi görmedim, sevdiğim yâri bilmedim; ser verme var, sır verme yok; yolumuzdan dönen, kahpelik eden anamın doğurduğu kardeşim olsa kanını içeceğime vallah billah. Ben dahi bildim bilmedim hain olsam bu kara saplı bıçak beni bula, kanım vurana helal ola!..” (CH/ 49).

“O mektebe giden çocukların okuma yazmayı çabuk öğrenmeleri, zihinlerinin daima açık olması Kapanî Mehmed Efendi’nin kerametinden bilinirdi.” (CH, 51).

“Bir ara Konya’da Şeyh Erlizade’ye mürit olmuştu ve ondan el alarak İstanbul’a gelmişti.” (CH, 52).

“... o tasta üç yudum su içen İngiliz çocuğu hemen el kaldırıp kelimeî şahadet getirmişti. Oğlanı soymuşlar, hamama sokup aptes aldirmişlar.” (CH, 52).

“Bu oğlan benim çırağımdır!.. diyerek kaptanzadeyi kendisi sünnet etmişti.” (CH, 52).

“... havuz başında oturanların ellerini öptükten sonra yanlarına edeple diz çöküp oturdu.” (CH, 59).

“Bayram bohçası getirdim...” (CH, 76).

“Bayram bohçası mı?” (CH, 86).

“Gülsuyudur!.. Peygamberimiz’in teridir!.. Bu gece camii şerifte tâbesabah kesen bereketine dua ettim, beş akçe bayram bahşişimi unutma!.. diyordu.” (CH, 92).

“O sırmalı çevre ile sırmalı hamam takımını da nigârın yüzgörümlüğü hedayası bohçaya koy, akşama sabaha da benden haber bekle!..” (CH, 99).

“Sultanım, gece misafiri sabah gün doğmadan gitmek âdettir...” (CH, 102).

“More efendi bana tütün bahşış!.. dedi.” (CH, 106).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkzn:⁸⁷

3.14. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

“İnsan, hangi toplumda yaşarsa yaşasın bazı dönemlerine hem kişisel hem de toplum içindeki yerinin ve konumunun değiştiği bazı dönemlerden geçer, bu dönemlerde toplumdan topluma değişmekle birlikte amacın ve özün aynı kaldığı bazı tören ve kutlamalar yapılır. Birey için bir toplumdan diğerine geçişin sembolü ya da sınavı olan geçiş dönemi törenleri içlerinde bir çok kültürel unsuru ve inancı barındırır. İnsan hayatının üç önemli “geçiş” dönemi vardır ki bunlar: “Doğum”, “evlenme” ve “ölüm” dür. Bu üç önemli geçişin çevresinde bir takım adet, ayin, tören ile dinsel ve kimi yerde büyüsel işlem kümelenmekte ve söz konusu geçişleri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı, genelde insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da onu “geçiş” sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilere korumaktır. Böylece, geçiş dönemlerinde kümelenen adetler, gelenekler ve törenler, araştırılan ülkenin, coğrafi bölgenin ya da kent, ilçe, köy gibi daha küçük toplumsal ünitelerin farklılıklarının ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır.”⁸⁸

3.14.1. Doğum

“... padişah evlatlarının doğum donanmalarıydı.” (E, 76).

“... sevgili gelini kısır değildi, fakat büyük, çok büyük bir korku geçirmişti, ölmüş de dirilmiş gibi.” (KS, 95).

“Orada bir başka haseki Şehzade Mehmed’i doğurdu.” (KS, 123).

“Doğum şenlikleri arasında ölüm acıları da oldu.” (KS, 123).

“Top sesleri yediyi aşarsa, kırk bire çıkardı ve o zaman ya bir şehzade yahut bir sultan doğmuş olacaktı.” (KS, 125).

“Şerbetçioğlu’ndan mı benden mi bilmem, gebe kalmış bir de kız evlat doğurmuştur...” (KS, 287).

⁸⁷ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 137-614.

⁸⁸ Yılmaz Yeşil, “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III., Sayı 9, 2014, 126.

“... Sultan İbrahim’e ilk şehzadesini doğurdu. Mehmed adı verilen bu şehzadeyle Osmanlı Hanedanı inkırazdan kurtulmuştu.” (KS, 349).

“Doğum donanması ile bayram şenliği bir arada yapılırken şairler de doğum tarihleri yazdılar.” (KS, 349).

3.14.2. Evlenme

“III. Ahmed’in damat olmuş ve gerdeğe girdiği gece, vezirlik rütbesiyle de taltif edilmişti.” (E, 16).

“ Bir de saray düğünleri, padişah evlatlarının doğum donanmalarıydı.” (E, 76).

“Halbuki adada tamamen aksi, kız babaları damat edinecekleri oğlana “drahoma”, para yahut bir mal verirlerdi.” (KS, 26).

“Oğluma şimdiye kadar görülmemiş bir düğün yapacağım... Sokaklara sofralar kurdurup ahaliye üç gün üç gece bedava Ankona şarabı içireceğim... İstanbul’dan çalgıcılar ve oyuncular getireceğim...” (KS, 26).

“Kaçır Afro’yu dağa, evlen onunla!..” (KS, 27).

“Gördün mü zangocu... Tam Müslüman işi kız veriyor.” (KS, 34).

“Kaça satmış Afro’yu?

Kırk keçi... on inek... üç yüz zeytin ağacı diyorlar...” (KS, 34).

“Benim melek kızım, çeyiz mi hazırlıyor kendisine?” (KS, 57).

“Ayşe’nin iki sandık dolusu çeyizini açmış...” (KS, 76).

“Ama nikâh, Hatice’nin nikâhı kocasının padişahlığının üçüncü günü, Şeyhülislam Mustafa Efendi tarafından kıyılmıştı. Zifaf da sünnetten sonraya ertelenmişti.” (KS, 89).

“Senin yapacağın divan günü saraya gitmek, kızı padişahımızdan istemektir.” (KS, 108).

“Şeyhülislam Esad Efendi’nin kızıyla evlendi.” (KS, 142).

“Üç sandık dolusu çeyiz eşyası da çarçabuk hazırlanıp...” (KS, 173).

“... buldurttuğu fakir kızları çeyizledi, kısmeti çıkmayan kızları da oğlan bulup kendisi evlendirdi.” (KS, 220).

“Senin çeyizini de yapıverir...” (KS, 222).

“Hümaşah’a önce nikâh kıydıracak, sonra teliyle duvağıyla onu bir gelin sultan yapacaktı. Ertesi sabah bu isteğini kızlarağasına bildirdi ve süratle düğün hazırlığının yapılmasını emretti.” (KS, 380).

“Düğün günüydü. Telli duvaklı gelin sultanın her şeyi tamamlanmıştı, üstü bir kuyumcu dükkânı gibiydi, yalnız kulaklarında küpe yoktu.” (KS, 381).

“Düğün şenlikleri yedi gün yedi gece sürecekti, halk on beş gün on beş geceye çıkardı.” (KS, 381).

“Hümaşah, telli duvaklı sultan, İbrahimpasha Sarayı’na altın kafesli ve gümüş tekerlekli bir saray arabasıyla götürüldü. Arabaya at koşulmamıştı. Enderun’un başları altın külahlı, esvapları sırma işlemeli, bellerinde altın kemer ve mücevherli hançerlerle biri öbüründen güzel gençleri çekmişti arabayı.” (KS, 381).

“... İstanbul esnafından sultana gelen düğün hediyeleri 90 manda arabası doldurmuştu.” (KS, 383).

“Düğün, paşanın Topkapı dışında bahçesinde yapılacaktı.” (KS, 446).

“... bu hanımı babası evinden kaldırıp Rumelifeneri’ne götürmüş ve nikâhı altına alarak murada ermiştir, bu düğünün hikâyesi müstakil ve gayet gulguleli vakadır...” (KM, 50).

“Kız bohçasını, yükte hafif pahada ağır mücevherlerini alır, kaçar.” (KM, 132).

“Rumelifeneri Kalesi imamını göndererek kızı tekrar istetti...” (KM, 134).

“Kabakçı’nın düğünü alelade bir köy delikanlısının düğününden farklı olmadı; gelin Kavak’tan Fener’e yamakların ve balıkçıların doldurduğu yirmiden fazla kayıktan mürekkep bir deniz alayıyla getirildi. Davul, zurna, kemençe çalındı, Laz oyunları oynandı, bol rakı içildi ve misafirler ile Fener Kalesi yamakları ve Fener Köyü halkı yerine gidebilen yerinde, sızıp kalan da sızdığı yerde “taş yatır” oldu.” (KM, 135).

“Teli duvağıyla gelin kızını o donatacaktı.” (FH, 21).

“On sandık çeyizim var, babacığım telimi duvağımı bile hazırladı.” (FH, 25).

“... Çerkez kızına Galata Mahkeme-i Şeriyesi’nde dört şahit huzuruyla nikâh kıydırmış ve bir nur topu gibi oğlan olan çocuğun kendi evladı olduğunu tescil ettirmişti.” (FH, 51).

“Tel duvak altına girdiği zaman bile ne olduğunun farkında değildi.” (PH, 19).

“Desene ki bize nikâh düşer, evleniriz!” (PH, 212).

“... Ferman siz velinimetimindir” demiş, hemen o gün nikâh kıyılarak gelin kızı alıp, yine Cevahirli Hanımsultan tarafından döşeli dayalı olarak ihsan edilmiş Horasancı Sokağı’ndaki eve götürmüştü. Gelinin yüzünü o evde görmüştü, yaşını da zifaf gecesi öğrenmişti.” (CH, 12).

3.14.3. Ölüm

“... alnından vurularak şehit olmuştur.” (E, 20).

“Ölenlerimiz şehit, kalanlarımız bu Kasım Ağa gibi gazi olur!” (E, 93).

“Ölüm döşeğindeydi.” (KS, 80).

“Önce Handan Valide Sultan öldü.” (KS, 123).

“Feryat etmemiştii. Saç yolma, üst baş yırtma gibi bayağılıklar yapmamıştı.” (KS, 129).

“Biri altın bir kaşıkla hastanın dudaklarına zenzem akıttı, öbürünün elinde de beyaz bir tülbent vardı. Bir hafız kadın Kuran okumaya başladı.” (KS, 129).

“İhtiyar haznedar kalfa Sultan Ahmed’in yüzüne beyaz bir tülbent örterken Kösem Sultan yalvardı.” (KS, 130).

“Sultan Ahmed ölümünden önce bir gün: “Benim naaşımı pirim Aziz Mahmud Efendi gasletsin” diye vasiyet etmişti.” (KS, 131).

“Hırka-i Saadet Dairesi önünde Derviş Şaban Efendi yıkadı ve cenaze namazı altı minareli muhteşem camiinde kılındı ve caminin yanındaki türbesine defnedildi.” (KS, 131).

“... yeni padişahı cenaze namazında ve tabutun uğurlanmasında göremeyince söylenmeye başlamışlardı.” (KS, 134).

“O gece naaşını bir arabaya koydular, saraya göturdüler.” (KS, 160).

“Sultan Osman şehitti, Yedikule’den getirilen cesedi gasledilmedi; sarayda Hırka-i Saadet dairesi önünde namazını Yahya Efendi kıldırđı, Sultanahmet Camii yanında babasının türbesine defnedildi.” (KS, 163).

“Sonra lütfen, naaşıımı Üsküdar’da defnettir, geride kalan yetimlerimi de unutma...” (KS, 195).

“Naaş ortada kaldı. O zaman kapı ağası, elinde yeşil bir örtüyle meydana çıktı ve o yeşil örtüyü Hafız Paşa’nın üstüne örttü.” (KS, 196).

“Gasli, tekfini ve defni için babasına izindir!” (KS, 216).

“O gün, Hocapaşa Camii’nin imamı, oğlunu kendi gasletmişti, belki gözyaşlarıyla; kendi kefenlemişti, delikanlıyı o gece içine girip yatamadığı yatağının çarşafına sarmıştı. Camide vakıf bir de tabut vardı. Ama o tabutun dört kolundan tutup bir mezarlığa götürecek adam bulamadı. Caminin küçük avlusunda yine kendi eliyle kazdığı bir kabre defnetti, kendi eliyle.” (KS, 217).

“Merhumun vasiyetidir. Bu kuru elma ağacını bir taze fidanmış gibi gözetiriz...” (KS, 217).

“... o kumsalda açılan derin bir çukura, kabre gömüldü ve kabrin üstü düzeltildi, koca kumsalda kayboldu.” (KS, 231).

“Giden, ertesi gün İstanbul’da cenazesi büyük bir törenle kaldırılacak olan Abaza Mehmed Paşa’ydı.” (KS, 241).

“Ölünün yüzünde bir çevre örtülüydü. Bosnalı Mustafa Paşa başucunda, üç Has Odalı hafız gençle Kuran okuyordu. Henüz tüysüz bir genç olan Silahtar Siyavuş Ağa bir köşede sessiz ağlıyordu. Deli Hüseyin Paşa da ayakucunda, Sultan Murad’ın buz gibi olmuş ayaklarına sarılmış öpüyordu...” (KS, 297).

“Bilirim, oğlumun yolunda canını feda eder yiğitsin... Başın sağ olsun!..” dedi.” (KS, 297).

“Sana analık hakkımı helal ettim Murad...” (KS, 298).

“... bütün müezzinlere tembih etsinler, yarınki gün öğle ezanında minarelerde sala versinler... İstanbul halkı Gazi Sultan Murad’ın vefatından haber alsın ki, nice salih ve abid Müslümanlar oğlumun mağfireti için dua etsinler... Ona haklarını helal etsinler...” (KS, 299).

“Padişahların naaşları da zaten oracıkta, Hırka-i Saadet Dairesi’nin penceresi önünde yıkanır, orada tabuta konur.” (KS, 299).

“Tanrı kabir azabı vermesin... Durağı cennet olsun...” (KS, 300).

“Sultan Murad’ın cenaze namazı Ayasofya Camii’nde kılınacaktı ve Sultanahmet’te babasının türbesine defnedilecekti. Revan ve Bağdat seferlerinde bindiği üç atı, eyerleri ters vurulup tabutunun önü sıra çekileceklerdi. Gelenek gereğince cenazeye katılanlar başlarına siyah tülbent saracaktı. Kırk nefer Has Odalı ağa kendi aralarında karar verdiler, tabutun iki yanında çıplak ayakla yürüyeceklerdi.” (KS, 300).

“Ölünün üstünde yeşil atlastan bir yorgan vardı. Haremağalarından biri yorganın baş tarafını açtı. Yüze ayrıca bir tülbent örtülmüştü, onu da açtı.” (KS, 303).

“Rahmetli babam Sultan Ahmed’e Şeyh Abdülmecid’in vasiyetidir...” (KS, 362).

Hoca Efendi gelsin okusun!..” (KS, 379).

“Cenaze Has Oda önüne götürüldü, orada, hünkâr imamı tarafından gasil ve tekfin edildi. Cenaze namazı öğle namazından sonra sarayda kılındı ve Sultan İbrahim Ayasofya avlusunda Sultan I. Mustafa’nın türbesine defnedildi.” (KS, 490).

“Öldüğümde kefenimin içinde göğsüme konulmasını vasiyet ettim...” (KS, 507).

“Bunlar kâfir değildir, gasil ve namazlarını kılıp gömmek gerekir...” (KS, 517).

“Bunlar şakidir, hayduttur... Bunların namazı kılınmaz!... dedi.” (KS, 517).

“Cenazesi Fatih Camii’nden kaldırıldı, namazı kalabalık cemaatle kılındı ama, musalla taşlarında daha üç tabut duruyordu...” (KS, 562).

“... Karaçelebizade Abdülaziz Efendi gelmiş, kendi erkânı kimseyi göremeyince cenazenin ardından kırk adım yürüyüp ayrılmıştı.” (KS, 562).

“Kösem’in naaşını gasilhaneye, yatağının üstünden alınan, beyaz atlas üstüne altın benekli bir yorgan içinde götürmüşlerdi.” (KS, 628).

“Çelebi Mustafa Paşa aptes aldı, iki rekât namaz kıldı, tövbe ve istiğfarda bulunarak boynunu cellat kemendine teslim etti.” (KS, 649).

“Ertesi gün de Pehlivan İbrahim Paşa’nın naaşı adadan Silistre’ye nakledilerek defnedildi. Muhakkak ki Selim Ağa’nın işidir, cenaze alayına yeniçeriler de iştirak etti.” (KM, 104).

“Yaşlı zengin kocasının yasını tutmadığı belliydi.” (FH, 12).

“... Kaptan bir vasiyetname de yazdırmamıştı.” (FH, 49).

“... günlerce ağlamıştı, cenaze münasebetiyle izin aldığı Defterhane’ye bir daha gitmemişti.” (FH, 57).

“... Osmanlı saltanatı ananesince padişah, ecdadının ve bunca kazalarda şehit düşenlerin ruhları için mevlit okuttu.” (PH, 215).

“Karacaahmet Mezarlığı’ndaki kabir taşı son zamanlara kadar duruyordu; yeni İstanbul-Ankara karayolu açılırken kaldırıldı, kayboldu. 1943’te tespit edilmiş kitabesi şudur:

Hüvelbaki. Sultan Murad Hanı Rabi asrında şehri İstanbul’da hüsnî cemal, hüsnî hulk ile ve Gümrükçü Hüseyin Efendi Çubuktarı denmekle benam olup eyyamı civanîsinde fevt olan Nedimi Şehriyarî Tayyarzade Mehmed Ağa ruhu için el-Fatiha, sene 1040 (1630)..” (CH, 221).

3.15. BAYRAMLAR-KARŞILAMALAR-UĞURLAMALAR

Halk kültürü unsurlarından biri olan bayramın kelime anlamı “1. Milli veya dini bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler. 2. Özel olarak kutlanan gün. 3. Sevinç, neşe.”⁸⁹ şeklinde verilmiştir.

Erman Artun’un tanımına göre ise, “Köklerini grup hayatından alan kolektif bir olgu olarak takvime bağlı günlerde topluluk tarafından paylaşılan, çok amaçlı ve çok işlevsel yapılara sahip kültürel formlardır.”⁹⁰

“Bayramlar, toplumun kimliğini ortaya koymakta; gelenek, görenek, adet, töre edebiyatına olan bağını arttırmakta; dini ve milli hisleri korumakta; bu unsurlara olan ilgisini tazelemekte ve toplumun birlik ve beraberliğini kuvvetlendirmektedir.”⁹¹

Türk kültüründe tanınan insanlarla karşılaşıldığında, misafir geldiğinde veya bir kişiyi yolcu ederken iyi niyetlerini dile getirmek önemli bir unsurdur. Bu unsurlar, bir takım hareket ve sözlerle ifade edilir. Reşad Ekrem’in romanlarında da karşılamalar ve uğurlamalar samimiyetin, saygının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tespit edilen bayram, karşılama, uğurlama ve selamlama unsurlarına şu şekilde yer verilmiştir:

⁸⁹ TDK <https://sozluk.gov.tr/>

⁹⁰ Erman Artun, *Türk Halkbilimi*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 2005, 210.

⁹¹ Ali İhsan Kürekçi, *Mirza Fetali Ahundov’un Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

3.15.1. Dinsel-Yerel Nitelikli Bayramlar

“... perşembe ve cumaları ve bayram günleri ve Hıdırellez günleri, burası adam deryası olur, taşardı.” (E, 46).

“... amele ve ustalar ramazan ve bayram günlerinde bile çalışmışlardı.” (E, 46).

“... hovardalık ettiği zamanlar bayramlardı.” (E, 76).

“Mesela bir bayramda giyinmiş...” (E, 76).

“Ey bu bayram gecesinin çırağanı olan çelebileri, kuzularım! (E, 77).

“Bu bayram yeniçeri kolluklarının sopalarını tartarak para toplayan Civelek Mustafa, bir başka bayram da İstanbul’da define aramaya çıkarak...” (E, 77).

“... yılda iki defa, iki bayramın ikinci günleri.” (KS, 167).

“... İstanbul Rumları ile Ermenileri, Kızıl Yumurta Yortusu’nun gününü tayinde anlaşılmazlığa düştüler.” (KS, 236).

“O gün Kurban Bayramı’na rastlıyordu...” (KS, 253).

“Bayramlarda ve kandillerde padişah anasının elini soğuk soğuk öpmüş...” (KS, 270).

“Ama Kösem Sultan sözde hastalandı ve saraya gelip oğluyla bayramlaşamadı.” (KS, 290).

“Ramazan Bayramı’nın üçüncü günü denize nazır pek sevdiği İncili Köşk’e gitti.” (KS, 290).

“Bayram aynı zamanda Yusuf Paşa’nın zafer şenliği haline getirildi.” (KS, 387).

“... Hicri 1055 yılı Kurban Bayramı’nın arife günü devlet erkânıyla birlikte saraya gittiğinde gördü...” (KS, 395).

“Kurban Bayramı bir salı gününe rastlamıştı.” (KS, 396).

“Yarın mübarek Kurban Bayramı...” (KS, 400).

“... Hicri 1057 Ramazan’ında (1647 Ekim’i) bütün sancakbeylerine ve valilere, padişaha bayram harçlığı göndermelerini bildirdi.” (KS, 421).

“Konağın kapısı yılda iki bayram ile kandillerde, o da eteğini öpmeye gelen fukaraya para dağıtmak için açılıyordu.” (FH, 12).

“Kunduran bayrama kalsın oğlum.” (FH, 28).

“Kalabalık gün iki bayram arifesidir ve o günlerde benim hamamda üç yüz kişi yıkanır...” (FH, 124).

“... yılda iki bayramda paşa sarayında bu oğlancığa da birer bohça çamaşır ile birer kat uşak esvabı verilirdi.” (CH, 12).

“... o 1629 yılında 30 temmuz pazartesi günü Kurban Bayramı arifesine rastladı.” (CH, 75).

“30 temmuz pazartesi, 1629 yılının Kurban Bayramı arifesi sabahı Yenibahçe’deki Gümrükçü Konağı’ndan izinli çıkan...” (CH, 85).

“Tayyarzade o arife gecesini uykusuz geçirdi ve bir ara Hanımsultan’ın bohçasını karıştırırken...” (CH, 90).

“Bayram sabahı Tayyarzade evinden çok erken çıktı, bayram namazını da semtinden çok uzakta, Fazlıpaşa Sarayı civarında Sedefçiler Camii’nde kıldı.” (CH, 92).

“Ver elini öpeyim ağa!.. Bayramdır...” (CH, 92).

“Gülsuyudur!.. Peygamberimiz’in teridir!.. Bu gece camii şerifte tâbesabah kesen bereketine dua ettim, beş akçe bayram bahşişimi unutma!.. diyordu.” (CH, 92).

“Bayramlarda, kandillerde kapısının kanatları ardına kadar açılan, kapısının önünde, bu yaşlı Hanımsultan’ın elini öpmeye gelen İstanbul’un yüksek tabaka hanımlarını getirmiş...” (CH, 138).

3.15.2. Karşılamlar-Uğurlamalar-Selamlamalar

“... sonra Seyyid Vehbi ile Ebubekir Çavuş ve arkadaşlarını selamlamıştı.” (E, 15).

“Şevketli hünkârımız efendimiz, sahib-i devlete selamın gönderdi.” (E, 29).

“Esselamünaleyküm ya ehl-i şeriat, ya pir!..” dedi.

İhtiyar da:

“Esselamünaleyküm ya ehl-i marifet, ya oğul!..” dedi.

Kahveci Güzeli dört tarafına dört selam verdi. Buna esnaf arasında “dört kapı selamı” derlerdi. Her selamına “Ve aleykümüsselam marifet talibi!” diye cevap verdi.

Saraç Ali, “Esselamünaleyküm!” diyerek cavabıyla karşılandı.” (E, 65).

“Ve aleykümüsselam nevcivan beyimiz!..” (E, 69).

“Muslu Beşe, çıraklar tarafından fevkalade hürmetle karşılanarak kahvenin en şerefli peykesinin ortasına oturtulmuş, ellerine ve üzerine gül suları, nane suları serpilmiş, kahveler, gülbeşekerler ikram olunmuştu.” (E, 73).

“Merhaba Muslu Ağa efendim” dedi.” (E, 74).

“Halil Ağa Hazretleri mahsus selam eder.” (E, 78).

“Konakta fevkaledede bir izzet ve hürmetle karşılandı. Ayağını öpmek için eğilirken, Patrona, “Estağfurullah bey oğlum!..” diyerek kaldırdı, yanına oturttu.” (E, 81).

“Tanrı selamı verip...” (E, 88).

“Haydi kal sağlıcakla...”

Haydi var güle güle benim sürücü ağacığım...” (E, 90).

“Kalın sağlıcakla...” (E, 90).

“Sonra, kibar davetlilerle selamlaşıp veda etti.” (E, 90).

“Haydi var sağlık ile...” (E, 90).

“Sahillere yığılan payitaht halkını selamlamıştı.” (E, 97).

“Haydi allahaısmarladık!..” (E, 105).

“O top da yılda bir veya iki defa, adanın küçük limanına uğrayacak beylik bir gemiyi yahut donanmayı selamlamak için ateşlenirdi.” (KS, 15).

“İhtiyara hürmetle selam verdi...” (KS, 29).

“Afro iki sarhoşu tatlı bir tebessümle yerlere kadar eğilerek selamladı.” (KS, 33).

“Oğlana senin selamını götüreceğim?” (KS, 45).

“... çorbacıya selam verdi, çorbacı onun selamını almadı.” (KS, 53).

“... Rum kızına mutlaka çapkınca bir selam veya işaret çaktığını sandı.” (KS, 78).

“Eli eteği öpülerek karşılanır, aynı hürmetle uğurlanırdı.” (KS, 102).

“Limana girip çıkan beylik gemiler padişahın sarayını yedi pare top atarak selamlıyorlardı.” (KS, 125).

“İstanbul’dan ayrılan genç padişahı halk zoraki bir neşe içinde uğurladı. Bir yandan alkışladılar, bir yandan konuştular.” (KS, 146).

“Sultan Osman Ağakapısı’nda bir padişah gibi hürmetle karşılandı.” (KS, 155).

“... güzelliği dillere destan olmuş genç valide sultanı pek coşkuyla alkışlamıştı.” (KS, 166).

“Hafız Ahmed Paşa onları selamına durmuş sandı, selam verdi ve atını ileri sürdü.” (KS, 191).

“... samimi sevgi ve hürmetle karşılandı.” (KS, 216).

“Buyrun hanımteyzeciğim.” (KS, 221).

“... Venedikliler tarafından şenliklerle karşılanmışlar.” (KS, 362).

“Malta Seferi’ne çıkan donanma uğurlanıyordu.” (KS, 384).

“... her gemi üçer ağız top ateşiyle padişahı selamladı.” (KS, 384).

“Valide hazretlerinin selamı vardır...” (KS, 432).

“Kara Murad böyle söyledi diye var git bizden kuru selam götür!..” (KS, 444).

“Efendim... Sefa geldin...” (KS, 461).

“Sahib-i devlet babanız selam eder...” (KS, 463).

“Hak selamet vere...” (KS, 467).

“Buyurun...” dedi. İçeriye gireriz!..” (KS, 486).

“Paşa babanız selam eder...” (KS, 498).

“Haydi varın selametle gidin...” (KS, 518).

“Hoş geldiniz sefa geldiniz, kademler getirdiniz...” (KM, 73).

“Mavi gözlü, sarı pos bıyıklı, sakalı matruş, uzun boylu, saray hamlacısı kıyafetinde bir Arnavut hanımdan selam getirmişti...” (FH, 16).

“Her zaman olduğu gibi izzet ve ikramla karşılandı...” (FH, 40).

“... Bozacı Sinan’ın dükkânı önünde oturan ve atlı civanı ayağa kalkarak selamlayan bir Mevlevi dervişine bu gencin kim olduğunu sormuşlar.” (FH, 69).

“Buyurun ağalar, buyurun” diyordu.” (FH, 76).

“Buyurun içeri, görün!” (FH, 88).

“... sokak kapısına kadar inerek uğurlayan Forsa Halil’in Toledoların ikincisine fısıldadığı şu sözlerdi:” (FH, 99).

“Esirci karıyı hürmetle selamladı:

Buyurun, Ağa Hazretleri seni ister...” (FH, 136).

“Buyurun efendim” diyerek önüne düştü.” (FH, 156).

“Hoş geldin Seyyid Efendi civanım!..” (PH, 30).

“Güle güle git Seyyid Efendi.” (PH, 35).

“... gel evlat ben dahi senin gözlerinden öpeyim ve seni Allah’a emanet edeyim!..” (PH, 44).

“Üstelik kaba beyaz çulakiden Arnavut esvabı vardı; cepkeninin yakası, önü, kol yenleri ve poturunun yanları ile paçaları siyah şeritlerle süslenmiş, başına ak keçeden bir Arnavut külâhı koymuş, çorapsız tellak tarafından uğurlanıyordu, Arnavutça konuşuyorlardı.” (PH, 81).

“Hoş geldin yeni kardeş” diyerek yanaklarından öperdi.” (PH, 101).

“Esselamü aleyküm ya ehli şeriat, ya pir!..” (PH, 162).

“Bir eyvallah” la çıkar giderdi.” (PH, 175).

“... elinden bahşişini tellak nümayışiyle yerlere kadar eğilerek kandilli selamla alırken, şimdi avucuna para koyanların içlerinden, “Ulan süflî çıplak!..” (PH, 192).

“Oradan sadrazamı ve orduyu ananevî merasimle sefere uğurlayacaktı.” (PH, 213).

“... deniz alayını seyretmek için sahillere dolmuş İstanbul halkını selamlamıştı.” (PH, 213).

“Hoş geldin efendi!..” (PH, 253).

“Ağam, aslanım, hoş geldin, buyur... Dadı kalfa tez bana leğen ibrik getir, ağamın ayaklarını elbet de kendi elimle yıkarım...” (CH, 22).

“More merhaba... diye bir selam attı.” (CH, 37).

“Bekir hemen yerinden kalkıp bir selam vererek:” (CH, 38).

“Hoş geldin Tayyarzadem!..” (CH, 59).

“Buyur efendim... Kamer Hatun ile sefa ve cümbüşler mübarek olsun...” (CH, 105).

“Efendi sultan hoş geldin!..” (CH, 109).

“Hoş geldin ağa hazretleri...” (CH, 166).

“Efendim... Buyur!.. dedi.” (CH, 175).

3.16. KALIP HAREKETLER (TAVIRLAR, JESTLER, MİMİKLER)-KALIP SÖZLER VE SESLER

Bazı hareket ve sözler kalıp oluşturacak şekilde tüm roman boyunca sık sık tekrarlanarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşılan kalıp sözler ve hareketler şu şekildedir:

“Bre Muhsin Çelebi, bu yalı senin baban malıdır...” (E, 15).

“Bre, sahib-i devlet efendimiz senin sadakatini bilir...” (E, 15).

“Bre Muhsin Çelebi, Fıstıklı Sofa’da sofra kurulsun...” (E, 15).

“Bre Yengeç Hasan... Bre yiğit...” (E, 24).

“Bre medet...” (E, 24).

“Köyümüze varalım, öküz alalım... Kınalı gelin alalım...” (E, 24).

“Hamam akçesi verelim... Berber akçesi verelim...” (E, 24).

“Bre kayıkçı bekârları, size öküz alalım...” (E, 24).

“Vallah billah durmayız...” (E, 26).

“Vallah ve billah durmayız...” (E, 26).

“Günahı boynunuza...” (E, 78).

“Fatma Hatun cariyeni vallah Çin ü Maçine gitse izini çıkarır bulurum...” (E, 82).

“..in ü Maçine gitse güvercin topuğunun izini bulurum...” (E, 83).

“A be oğul, deveyi gördün mü?” (E, 90).

“Deveyi görmedik, değil mi?” (E, 95).

“Metin ol kızım...” (KS, 98).

“Sen metin ol evladım...” (KS, 99).

“Kahpenin ta kendisi...” (KS, 106).

“Vay Urum kahpesi vay...” (KS, 106).

“... göstermeyen kısır kahpe üstelik bir “papaz kızı” ydı...” (KS, 106).

“Sabah ola, hayrola! denildi.” (KS, 150).

“Sabah ola, hayrola!..” dediler.” (KS, 150).

“Bre ne yaparsın...” (KS, 159).

“Benim iffetli sultanım hazretleri.” (KS, 164).

“Benim iffetli sultanım hazretleri,” (KS, 164).

“Benim sultanım hazretleri, Saray-ı Hümayun’a göç tedarikiniz şimdiden gerekir.”
(KS, 164).

“Bre vurun!.. diye bir nara yükseldi.” (KS, 191).

“Ayak divanı isteriz!

Ayak divanı isteriz!” (KS, 192).

“Bre Allah’tan korkmaz, Peygamber’dden utanmaz, şeriattan anlamaz...” (KS, 196).

“Bre Allah’tan korkmaz, padişahıtan utanmaz adamlar!..” (KS, 199).

“Bre sefih oğlan!..” (KS, 200).

“Bre veled-izina!..” (KS, 200).

“Dostuna dost, düşmanına düşmanız padişahım!..” (KS, 207).

“... dostuna dost, düşmanına düşmanız...” dedi.” (KS, 209).

“Biz padişahımızın dostuna dost, düşmanına düşmanız! dediler.” (KS, 210).

“Valide sultan taş gibiydi.” (KS, 260).

“Bayram Paşa’nın karşısında taş gibi durdu...” (KS, 260).

“Bayram Paşa’nın karşısında Kösem Sultan taş gibiydi.” (KS, 261).

“Ben o işi Kara Vezir’e sipariş ettim, hele bir yol bekle! dedi.” (KS, 320).

“Tez... Boğun şu melunu... Söyletmeyin...” (KS, 410).

“Tez... Boğun, boğun, söyletmeyin!..” (KS, 410).

“Tez... boğun... boğun...” (KS, 410).

“Behey sultanım...” (KS, 454).

“Behey efendim...” (KS, 454).

“Behey oğlan...” (KS, 454).

“Hele bir yol daha düşün sultanım...” (KS, 463).

“... güneşe ya doğ ya doğayım diyen bir gençti.” (KS, 584).

“Şevketli Padişahım!..” (KM, 25).

“Şevketli padişahımız beyhude telaş ve ıstıraba düştü.” (KM, 28).

“Dağılın bre!..” (KM, 41).

“Bre, dağılın falanlar!..” (KM, 43).

“Deveyi gördünüz mü yoldaşlar?” (KM, 132).

“Hele bir yol düşün.” (FH, 20).

“Bre medet, ağa.” (FH, 31).

“Bre, tez söyle, nereye gittiler?” (FH, 32).

“Haydi, bir yol Kumkapı’ya gidelim.” (FH, 33).

“Ya doğ, ya doğayım!” (FH, 127).

“Deveyi gördünüz mü?..” (FH, 152).

“Bre acuze kahpe, ağzımın tadını kaçırın sensin.” (PH, 35).

“Yaşları on altı-on yedi arasında, güneşe, “Ya doğ, ya doğayım!..” (PH, 153).

“Deveyi gördünüz mü?..” (PH, 198).

“Bre çift yemeni 10 akçeye, Kemal Usta işi 80 akçeye” diye yazılıydı.” (CH, 25).

“Bre daltaban şehbaz...” (CH, 29).

“More nereye kaçarsın...” (CH, 32).

“More sen bana lazımsın!” (CH, 33).

“More gam çekme...” (CH, 33).

“Efendim Hak berakât!..” (CH, 107).

“Tütün bahşışı aldık, Hak berakât!.. dedi.” (CH, 109).

“Hak berakât!..” (CH, 113).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bknz:⁹²

3.16.1. Işık Çalma, Çağırma, Ses Çıkarma

“... onun ıslığıını işittiler mi, “Civelek geldi!” diye yerlerinden fırlar...” (E, 75).

“... Civelek Mustafa’nın ıslıkla kapı açtırmadığı da olurdu.” (E, 76).

“Bir ıslık sesi işitir gibi oldu...” (KS, 59).

“Dışardan üç defa kesik kesik ıslık sesi geldi.” (KS, 59).

3.17. DERNEKLER, KURUŞLAR; DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA

“Halk yaşamı açısından komşuluk, dayanışma, yardımlaşma son derece değerli bir yeredir. Halk, çeşitli esnaf dernekleri, tarikatlar, cinse ve yaşa dayalı örgütler yoluyla birbirine kenetlenmiş; komşuluk ilişkilerini asla bir kenara atmamıştır. “Derlemek”, “toparlamak” gibi kavramlardan türeyen dernekler, hem belli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla kurulan resmî kuruluşlara hem de halk arasındaki düğün ve benzeri toplantılara karşılık olarak kullanılmıştır.”⁹³

Osmanlı döneminde geçen Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında dernekler, kuruluşlar ve yardımlaşma unsurları geniş bir yer tutmuştur:

3.17.1. Esnaf Dernekleri

“Esnaf tarikatlarında, bir emir, devlet isteği olmadan, tersaneye yardım için hummalı bir çalışma başladı. Esnaf şeyhleri, kâhyaları, yiğitbaşları her gün yeni bir yardım imkânı aradılar, buldular.” (KS, 364).

“O paralar İstanbul’a getirilecek, esnaf loncalarına dağıtılacak...” (KS, 588).

“Saraçlar, İstanbul’un en zengin ve kalabalık esnaf zümresiydi.” (KS, 589).

“... bütün esnaf teşkilatında olduğu gibi ananevî merasimi, duasıyla bellerine siyah bir peştamal kuşanarak tellak olmuşlardı.” (PH, 82).

“Gazneli Külhanî Layhar, İstanbul külhanîlerinin piri olmuştur.” (PH, 91).

⁹² Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 317-643.

⁹³ Erman Artun, **Türk Halkbilimi**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 2005.

“... İstanbul esnaf loncaları mümessillerinin tebriklerini resmen kabul edecekler.” (PH, 293).

3.17.2. Dinsel Kuruluşlar (Tarikatlar).

“Ney, Yenikapı Mevlevihanesi Neyzenbaşı Maşuk Dede Efendi’nindi.” (E, 15).

“Kalenderhane Tekkesi...” (E, 46).

“... iki yüzden fazla da Bektaşî tarikatı fukaraları iştirak etmişti.” (E, 62).

“... Merdivenköy Tekkesi’nden gelmiş bir baba geçmişti.” (E, 62).

“... ondan fazla tekke sahibi şeyh efendiler...” (E, 92).

“... Ben o gece Şeyh Mahmud Hüdâî hazretlerinin iki dervişîyle birlikte bir yaralı delikanlıyı tekkeye götürdüm.” (KS, 113).

“Hüdâî hazretlerinin tekkesi bir darülamandır, oraya sığınanlara kimse dokunamaz, hele ben sağ oldukça!...” (KS, 113).

“Dergahâ girenin gözlerini...” (KS, 114).

“İşte Üsküdar’daki dergâh o gönül ateşiyle kurulmuştu.” (KS, 115).

“Sakarya Nehri boyunda bir tekkenin şeyhi ölür.” (KS, 276).

“... Şeyhimiz erenlere karıştı...” diyerek tekkede şeyh postuna oturur, tekkedeki dervişlere ve civar köylerdeki cahil halka yeni din ve hayat nizamını yaymaya başlar.” (KS, 277).

“Diyarbakır’da Nakşibendiye tarikatının ulularından Şeyh Mahmud idam edildi.” (KS, 286).

“Korsanlar da Saint-Jean Tarikatı’na mensup keşişler... Dünya lezzetlerini kıyasıya çıkaran din adamları...” (KS, 356).

“Ve nihayet bir Bektaşî babası, sırtından abasını çıkarıp delikanlının omuzlarına attı...” (KS, 400).

“... Uluborlu’da Velibaba Bektaşî Tekkesi’nde yatarken basılmış, yirmi kadar adamıyla beraber öldürülmüştü.” (KS, 406).

“Yenikapı Mevlevihanesi’ne girmiş, derviş olmuştu...” (KS, 426).

“Cerrahpaşa nerde, Anadolu yakasında Merdivenköy’deki Şahkulu Bektaşî Tekkesi nerde?..” (KS, 645).

“Kökten devrime gidilince bu korkunç zümrenin teşvikiyle Hacı Bektaş Ocağı’nın kara kazanları Et Meydanı’na çıkacaktı.” (KM, 12).

“Pirimiz Hacı Bektaş demine devranına... huuu!..” (KM, 80).

“... Beşiktaş Mevlevihanesi vakasında tutulup Rumelihisarı Kalesi’nde idam edilmesi üzerine verme olup ölmüştür.” (KM, 89).

“... o devrin meşhur Nakşî şeyhlerinden Bursalı Emin Efendi’ydi.” (KM, 99).

“... Aslında da gençliğinde Merdivenköyü Bektaşî tekkesinde Arnavut bahçıvan Ali Baba’nın köçeği, yamağıydı.” (KM, 99).

“Yersiz yurtsuz, dervişlerin himayesine sığınmış, mevlevihanede yatar, barınır, çile görmüş derviş olmadığı halde semaya çıkardı.” (KM, 131).

“Mevlevî abası ve sikkesi içinde dolaşırdı, fakat Mevlevî dergâhlarının eşiklerinden içeri adım atamazdı, kabul edilmezdi.” (FH, 45).

“Gençliğinde Konya Mevlevihanesi’nde çileye girmiş, dede olmuş, fakat dervişlik şanına layık olmayan tavır ve hareketleri yüzünden tart edilmişti...” (FH, 45).

“... Bozacı Sinan’ın dükkânı önünde oturan ve atlı civanı ayağa kalkarak selamlayan bir Mevlevî dervişine bu gencin kim olduğunu sormuşlar.” (FH, 69).

“... Okmeydanı’ndaki Kemankeşler tekkesine gönderdi.” (FH, 80).

“... Layhariye veya Külhaniye adını verdiğimiz apaşlar tarikatı tekkelerinin kurulmasına, devrin de çok yardımı olmuştur.” (PH, 92).

“... sırada bir nakşî şeyhinin gece ve gündüz hizmetinde gayetle makbul müridiydi, tekke ağzıyla “şeyh köçeği”, kumral üstüne kaşı gözü yerinde on dokuz yaşlarında Arnavut şahbazıydı.” (PH, 127).

“Meşhur Nazmî Dergâhı Şeyhi Şair Abdurrahman Refia Efendi dün gece bir cariyesiyle beraber dergâhta feci bir şekilde katledildi.” (PH, 169).

“Bayram Efendi o gece Galata Mevlevîhanesi’nde misafir olmuştu.” (CH, 52).

3.17.3. Cinse ve Yaşa Dayalı Örgütler

“Yeniçeri Ocağı’na bağlı bir tulumbacı bölüğü kurmuş...” (E, 21).

“... bir yeniçeri çorbacısının himaye ve delaletiyle ocağa girmiş...” (E, 61).

“İstanbul haytalarının hemen hepsi, ocakta kayıtlı olmasalar bile, yeniçeri geçinirlerdi...” (KS, 143).

“Asıl ocaklıya gelince: O it takımı bizim ocağımızın nişanlarını ne hakla taşırlar” demediler.” (KS, 143).

“Zülüflü Baltacılar Ocağı’ndan Kastamonulu zerberdest bir delikanlı, sarayda Mir Mehmed’in uşağıydı.” (KS, 404).

“... Yeniçeri Ocağı’nın en nüfuzlu ağalarını ziyaret ediyordu.” (KS, 432).

“... Zülüflü Baltacılar Ocağı neferlerinden Kuşçu Mehmed de tarih sahnesine o gün girmişti.” (KS, 518).

“Muhkem bilesin ki bu Devlet-i Âli-i Osman’ı tutan ocak ağalarıdır.” (KS, 595).

“Yeniçeriler talim kabul etmedikleri için bu ocağın artık kaldırılması lazımdı.” (KM, 17).

“... İstanbul civarındaki miri kasır ve sarayların muhafızları olan Bostancı Ocağı’na bağlı bir bostancı tüfekçisi ocağı kurdu.” (KM, 17).

“Kara ordusunun topçu, kumbaracı, lağımcı ocakları da yeniden nizama kondu.” (KM, 18).

“... Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmaktı; ama ocaklının bahtından muvaffak olamadı!..” (KM, 28).

“Ocağımız yolunda ayaklarınızı pekçe basın ki merdanelik sizden, dua bizden...” (KM, 45).

“Topçular Sultan Selim’in babası zamanından beri disiplin altına alınmış bir ocaktı...” (KM, 55).

“Ocağımıza iltica etti, ocağımızın namusu vardır, biz Ahmed Bey’i vermeyiz!..” (KM, 76).

“... Sekbanbaşı Arif Ağa ve yeniçeri, cebeci, topçu, kalyoncu ocaklarının ihtiyarları öbür taraftan devlet ve padişah adına Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri ile İstanbul kadısı tarafından bir senet hüccet imzalandı.” (KM, 76).

“... Zülüflü Baltacılar Ocağı’ndan Rıdvan Bey gönderilirdi, gayet yakışıklı, melek kadar güzel, söz ve sohbet bilir kişizade bir gençti.” (FH, 37).

“... helvahaneden Baltacılar Ocağı’na, bir sene sonra da oradan saray kâtipleri sınıfına nakledildi.” (PH, 50).

“... Türk okçuluğunun en büyük ocağı vardı.” (PH, 53).

“1720 yılında, efradı acemi oğlanlarından seçilerek Yeniçeri Asker Ocağı’na bağlı bir Yangın Tulumbacıları Ocağı kurdu...” (PH, 71).

“Devşirme kanunu kalktıktan ve Yeniçeri Asker Ocağı’nın kapısı umuma açıldıktan sonra esnaf tabakasının ve ayaktakımının uçarlı, koşarlı, pençeli zeberdest gençleri ocağa nefer yazılmışlar...” (PH, 81).

3.17.4. Komşuluk

“Komşuya ve hamama gitmek, yeni bir moda icat etmek yegâne düşünceleriydi.” (E, 51).

“Kapı karşı komşu evinin cumbasında da bir kadın vardır, kıyafeti mühmel, ama sevimli ve dilbaz bir mahalle karısı.” (KS, 222).

“Hiç evlenmemişti, çamaşırını konu komşu yıkar, evini onlar siler, süpürür, temizler, bahçesine de onlar bakardı.” (KS, 409).

“İhtiyar imamın komşularından birkaç kişi faciayı duvar üstünden görmüştü.” (KS, 411).

“Evinde, konudan komşudan birkaç dostuyla sohbet ediyordu.” (KS, 443).

“... tahtaboş, komşusu Tosun Çavuş’un bahçesine havaleydi ve bahçeden en az on arşın yüksekteydi, tahtaboşun korkuluğundan aşır bahçeye atladı ve iki ayağının üstüne düştü.” (KS, 496).

“... Âdem Efendi, saraya davetli değildi, komşusu olan Hocaşade Mesud Efendi’nin peşine takılıp gelmişti.” (KS, 635).

“Hasan Ağa giyinmesine de izin vermedi, yayan sürüp götürecekti, komşulardan biri acıdı, atını verdi...” (KS, 644).

“Bu kâhyanın komşusunun “Filizim Mustafa” derler ve haytalıkta sürter durur...” (KM, 75).

“Kafes ardından görebilen birkaç komşu kadın hayretler içinde kaldı.” (FH, 13).

“...konu komşu efendinin hayatıyla alakadar olmaya başladı.” (FH, 21).

“Bütün işleri komşuya gitmek; hamama gitmek, kayıklarla arabalarla mesirelere gitmek, bol bol masraf etmek, daima yeni yeni modalar icat ederek süslenmektir.” (PH, 13).

“Konu komşudan sofı meşrep birkaç da ahbab edindi, süregeldiği bekârlık hayatını devam ettirdi.” (PH, 21).

“Athases Fatma Hanım kendisini ziyarete gelen çok bilmiş bir komşusunun ağzından tesadüfle öğrendiği Rahime Kadın’ı da ona aratmış buldurmıştu.” (PH, 28).

“... Siyavuş olan çocuk bir komşu evine sığınmış, fakat orada hem takatının kat kat üstünde ağır işle hem de anasının kahpeliğinden sık sık bahsedilerek ağır hakaretle ezilen bir uşak olmuş.” (PH, 119).

3.18. DİNSEL-BÜYÜSEL İÇERİKLİ İNANÇLAR, İŞLEMLER

Pertev Naili Boratav, inanç kavramını “inanç, sözlük anlamı ile kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” şeklinde açıklamıştır. İnanç kavram, insan düşüncesinin geniş bir bölümünü içine almakta ve din, politika, ahlâk gibi çeşitli boyutlardan oluşmaktadır. Halk biliminin bu geniş alanı tek başına incelemesi elbette olanaksızdır. Ancak halk bilimi, halkın eski dininden miras alıp kendi çağının şartlarına uydurarak benimsediği yeni dininde yaşam şartlarına bağlı olarak yeni biçim, içerik ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenmektedir. Halk biliminin ilgilendiği halk inancı dairesinin bir başka özelliği de, ahlak ve din kurallarında bulunan kesinlik ve katılığa karşılık yerden yere ve topluluktan topluluğa biçim ve içerik açısından değişmesidir.”⁹⁴

Romanlarda rüya, fal yorumu, türbeler, mezarlar, fal, büyücülük gibi inanç ve işlemler şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

⁹⁴ Boratav, **Türk Halkbilimi II. 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre, Törenler, Oyunlar)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, 13.

3.18.1. Ziyaretler, Yatırlar, Türbeler, Mezarlar

“Padişah kayıkla Eyüpsultan’a gidecek, orada Peygamber’in Sancaktarı Ebu Eyyüb El-Ensârî’nin türbesini ziyaret edecek...” (KS, 137).

“İstanbul’daki evliya türbelerini ziyarete başladı.” (KS, 148).

“Evvela Aziz Mahmud Efendi’nin türbesini ziyaret etti...” (KS, 216).

“Hazreti Mevlana’nın türbesini ziyaret etti.” (KS, 253).

“... Yusuf Paşa, Barbaros’un türbesini ziyaret etti.” (KS, 384).

“Eyüpsultan’a türbe ziyaretine giderim...” (KS, 415).

“... Üsküdar’ın camilerini, mescitlerini, türbelerini ziyaret ediyordu.” (CH, 169).

3.18.2. Fal, Rüya Yorumu, Gelecekte Haber Verme

“... Çulsuz Dede, bir cezbe anında:

130’dan 1 çıkarın, 3’e bölün, İbrahim’in sonudur! demişti. 130’dan 1 çıkarsa 129 kalırdı. Bunun üçte biri 43 ederdi, yani, bu 1143 yılında İbrahim Paşa’nın sonuydu!” (E, 87).

“Tuttuğu elin avuç çizgilerine bakar, sonra cebinden çıkardığı renkli çakılları yere dökerek konuşurdu. Falcılığı kısa zamanda çocuklardan ziyade büyükleri ilgilendirir oldu...” (KS, 21).

“Kimsenin isteğini geri çevirmezdi, avuç çizgileri ve çakıllarla konuşurdu...” (KS, 21).

“Kör Yani Skolaros, genç ve güzel karısının gebe olduğundan bile haberi yok, Mariya’nın falından birkaç ay sonra ve 67 yaşında bir erkek evlat sahibi olmuştu.” (KS, 21).

“Kulübeye kadar çıkmışken falına niçin baktırmadın Pidakis?” (KS, 24).

“Bu çizgiler beni aldatmıyor... Uzun bir ömür çizgisi ve onunla kavuşan uzun bir baht çizgisi...” (KS, 48).

“Birinin içinde hemen hepsi aynı büyüklükte elli kadar beyaz çakıl vardı. Onları yere döküp saçtığı zaman, Deli Mariya çakılların dağılıp şekillerinden türlü manalar çıkarırdı; dağ, deniz, orman olurlar, servet, yoksulluk olurlar, hastalık, ölüm olurlar, şevk, aşk, ihanet olurlardı.” (KS, 48).

“İkinci torbada da muhtelif boyda ve renkte taşlar ile boy boy, şekil deniz hayvanları kabukları, kırmızı ve mavi boncuklar, bakır, gümüş paracıklar, çiviler vardı. Onlar da faldaki niyetleri, fala giren şahısları temsil ederlerdi...” (KS, 48).

“Deli Mariya fala evvela yalnız Afro’yu koydu ve torbayı çalkalayarak boşalttı...” (KS, 49).

“Güzel kızım... Senin kısmetin denizde... Sen çok zengin olacaksın, vasilissa (sultan). olacaksın!..” dedi.” (KS, 49).

“Bu müthiş rüyayı hocası Ömer Efendi’ye anlattı; Hoca Efendi:

“Padişahım... Hacca niyet ettin, sonra tereddüde düştün... Bu rüya, tereddüdün için sana bir arzıdır. Rüyada ayağına yüz sürmek müyesser olmadı ise hacca gider, Efendimizin nurlu kabrine yüz sürersin” dedi.” (KS, 148).

“Rüyada okuduğunuz Kuran-ı Kerim, şer-i şerifin hükmüdür, makamı saltanat ve hilafettir; cübbe de alamet-i vücuttur, hayattır. Padişahım, dilinden tövbe ve istiğfarı eksik etme...” (KS, 148).

“Mehmed Çelebi, insanların doğum tarihlerine göre yıldızlardan hüküm çıkarmada şöhret sahibiydi.” (KS, 148).

“Başıma gelecek kazayı rüyada gördüm, ben, yolumdan dönüp kaçacak, gizlenecek adam değilim...” (KS, 191).

“Deli Mariya’nın el ve çakıl fallarından sonra Kösem faldan korkuyordu.” (KS, 272).

“O gece rüyasında, bağrındaki fidanın iki guncasından birini koparmışlardı.” (KS, 273).

“Müneccimbaşı efendi takviminde yazmış... Hicret-i nebeviyenin bu bin elli beş senesi ümmet-i Muhammed için fetih ve nusret senesidir demiş...” (KS, 369).

“... Bostancıbaşı Hasan Ağa bir rüya görmüş ve heyecan içinde uyanmış, neye yoracağını bilemeyerek fevkalade bir vakanın çıkmasını kaygıyla beklemeye başlamıştı.” (KS, 396).

“Hasan Ağa o gece gördüğü rüyanın dehşetle tecellisini görmüş, titriyordu.” (KS, 398).

“Yine sulehadan bir zat, rüyasında ‘Katlü’l-vezir sümme’l-kebir’ diye bir ses duymuş...” (KS, 483).

“Saçlı Hoca sabi padişahımızı rüyasında görmüş... Kılıç alayında yeşil sarıklı bir piri i nuraniyle gidermiş... O pir padişahı gösterip ‘Hazel melikü’l-yetim!..’ demiş.” (KS, 483).

“Bazı müneccimler de takvimlerine, zamanımızda magazinlerde çok yaygın olarak görülen yıldız falları gibi gelecek yılın olacak vakalarını yazar, tutmasa da halkı oyalar eğlendirirlerdi, takvimlerin o çeşit yazılarına da “ahkâm” denilirdi.” (KS, 564).

“Astroloji, “yıldızlar ilmi” ne meraklı olan Sultan IV. Murad tarafından imtihan edilmiş...” (KS, 564).

“İlk takvimini 1040 yılında yapmıştı ve takvimine o yıl olacak bazı vakaları kaydetmişti, yazdığı bazı şeyler doğru çıkınca da şöhret bulmuştu.” (KS, 564).

“Hüseyin Efendi, gelecekteki takvimlerine koyacağı ahkâmı düşünmeden sırrını ifşa etti. Bu 11 cümle Arap asıllı alfabeye göre “vav”, “fe”, “elif”, “te”, “elif”, “rı”, “elif”, “he”, “ye”, “mim” harfleriyle başlıyordu, o harflerde de “Vefat-ı İbrahim” cümlesini veriyordu.” (KS, 565).

“Hüseyin Efendi aynı takvimde Sultan IV. Mehmed’in doğum burcundan bahsediyor, uzun ömürlü olacağını, uzun süre padişahlık yapacağını, devrinin Osmanlı tarihinde çok parlak bir devir olacağını yazıyordu.” (KS, 567).

“Şahbazım, adını bana bağışla da kısmetine bir fal atayım!..” (KM, 145).

“Mehmed Efendi gümüş tasını matarasından doldurdu ve Mahşer Midillisi’ne uzatarak:

Bak şu tasın içine... Ne göceksin!.. dedi.

Oğlan tasa bakar bakmaz bir çığlık attı.” (CH, 53).

“... Mahşer Midillisi meczubun tasına baktığı zaman kendisini çengelde görmüştü.” (CH, 53).

3.18.3. Büyücülük; Türleri ve Teknikleri

“... zilli evliyalar, büyücüler, muskacılar, falcılar, üfürükçüler vardı.” (E, 71).

“Bu vakalar, Deli Mariya’yı koruyan bir zırh ve geçimini sağlayan sihir, efsun olmuştu...” (KS, 22).

“Mariya’dan bir tılsım istemişti.” (KS, 47).

“O kaderi bozmak için bize bir tılsım yap!..” (KS, 47).

“Sırmalı Haseki bir şeyh efendiye padişah için ölüm büyüğü yaptırmış, şehzadesi bir an evvel tahta otursun diye.” (KS, 83).

“Mahpeyker’in anası olacak cadı büyücüdür; padişahımızı büyüledi... Anasını da büyüledi.” (KS, 96).

“Buna el sürmek bile caiz değildir, sihirde, büyüde tütsü olur, ben hekimim.” (KS, 285).

“Padişahımıza sihir, büyü yapmışlardır...

Düğümlemişlerdir padişahımızı...” (KS, 307).

“Padişahımız da kafesteyken bana ‘Beni sihir ve efsunla bağladılar’ diyerek ağlardı...” (KS, 308).

“More vallahi bu iş büyüdür... O büyüğü yapanın eli çürümedikçe padişahımızın düğümü çözülmez...” (KS, 310).

“Onlardan sihir ve büyü bozan muskalar da alınabilirdi.” (KS, 310).

“Molla Hüseyin ona da bir tılsım yaptı, genç kadının kocası: “Ben ettim... Sen yapma...” diyerek nikâh tazeledi ve karısını tekrar aldı.” (KS, 330).

“Medar sendendir efendi, bana bir şirinlik muskası ver!” dedi. Safranbolulu Hüseyin, muskayı yazıp oğlanın boynuna takar takmaz, delikanlı paşasının tekrar gözbebeği oldu.” (KS, 330).

“Bu Hüseyin, avrada oğlana efsun okuyan bir nabekârdır...” (KS, 330).

“Ben efsun okumam!.. Bende dedem Karabaş Şeyh’in nefesi vardır...” (KS, 331).

“Kâfir büyüğüdür ki, çözülmez!..” (KM, 32).

“... hepsinin koynundan acayip birer tılsım çıkmıştı. Mesela İbrahim Nesim Efendi’nin boynunda altın zincirle asılmış ve iki dili sımsıkı bağlanmış küçücük bir altın makas vardı; makasın üst üste gelen dillerinin iç taraflarında birinde “Sultan Selim”, öbüründe “İbrahim” yazılıydı, “Sultan Selim benden başkasını görmesin, benden başkasını sevmesin, benden başkasına inanmasın” diye yapılmış bir tılsım!..” (KM, 98).

“Hacı İbrahim Efendi’nin koynundan bir deriye sarılmış küçücük bir gümüş hançer çıktı: “Kılıç kesmez!” tılsımı! Mabeyinci Ahmed Bey’in koynunda bir deriye sarılı bir kurşun bulundu: “Kurşun işlemez!” tılsımı! Sırkâtibi Ahmed Bey Efendi’nin boynunda da altından bir aslan heykelciği vardı, “Arslan gibi heybetli görüneyim, herkesin üstünde sözüm geçsin!..” tılsımı!” (KM, 98).

“... Tayyarzade metanet ve cesaretine rağmen koynundaki muskasını yokladı; güzel delikanlı kendisini bildi bileli bu küçücük şeyin kaza ve belaya karşı koruyucu tılsımına inanmıştı.” (CH, 176).

“Derya kenarından çakılları alıp bir sihirle suya atar, bir saat geçmeden o çakılların kimi zümrüt, kimi yakut olur, sonra onları tıraş eder...” (CH, 207).

3.19. HALK TİYATROSU (GELENEKSEL TİYATRO).

“Batılı anlamdaki modern tiyatronun dışında kalan, Türk toplumunun geleneksel yapısı içinde ortaya çıkarak, Türk toplumunun geleneksel yapısı içinde ortaya çıkarak bu temel üzerinde süreklilik arz eden gösterim türlerinin tümü “geleneksel Türk tiyatrosu” terimiyle karşılanmaktadır. Araştırmacıların başlangıçta “Türk temaşası” olarak adlandırdıkları bu sanat dalı, özellikle alanın otoritesi konumundaki Metin And’ın kullanımıyla birlikte “geleneksel Türk tiyatrosu” biçiminde yaygınlık kazanmıştır. Ancak, “halk tiyatrosu”, “seyirlik halk oyunları” ve “Türk seyirlik sanatları” biçimindeki kullanımlara da rastlamak mümkündür.”⁹⁵

Romanlarda karşımıza çıkan, “Asya kökenli olduğu tahmin edilen gölge oyununun Anadolu’ya ne zaman girdiği ve oyunun iki baş kişisi Karagöz ile Hacivat’ın yaşamış gerçek kişiler olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler söz konusudur. Bu karışıklığın nedenlerinden biri karagözcüler ve halk arasında yaygınlık kazanan, ancak gerçekliği kanıtlanamayan rivayetler, diğeri Evliya Çelebi’nin verdiği bilgiler, üçüncüsü ise eski kaynaklarda yer alan “kogurcak, kavurcak, kabarcuk” kelimeleri ile ilgili farklı yorumlardır.”⁹⁶ “Metin And, daha önce ileri sürülen tüm görüşleri ayrıntılarıyla inceleyip dikkatlice eleştirerek gölge oyununun, Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı aldığı 1517 yılında Cize’de seyrettiği oyunu beğenip Mısırlı gölge oyunu ustasını İstanbul’a götürmesinden

⁹⁵ Dilaver Düzgün, “Osmanlı Döneminde Geleneksel Türk Tiyatrosunun Genel Görünümü”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 14, Erzurum, 2000, 63.

⁹⁶ Düzgün, “Osmanlı Döneminde Geleneksel Türk Tiyatrosunun Genel Görünümü”, 64.

sonra Türkiye'ye girdiği sonucuna ulaşmıştır.”⁹⁷ Gölge oyunu özellikle XVII. yüzyıldan sonra Türkiye’de çok yaygınlaşmış, padişah çocuklarının doğumu, sünnet olması, evlenmesi münasebetiyle düzenlenen genel şenliklerde, ayrıca ramazanlarda kahvehanelerde ve konaklarda oynatılmıştır.”⁹⁸

Diğer bir geleneksel tiyatro olan meddahlık, Arapça “medhetmek” kökünden gelmektedir; meddah, “medhedici”, “öväcü” anlamında kullanılır. “Hikaye anlatma çok eski dönemlerden bu yana gelmiştir. Yazı bulunmadan önce kavimlerin ve ırkların doğuşu, gelişmesi, bunlara ait efsaneler, hikayeler ve masallar özellikle yetiştirilmiş ya da yetişmiş kişiler tarafından anlatılırdı. Dünyanın hemen her yerinde hikayeciler kendi kavimlerinin ya da toplumlarının geçmişini o güne bağlayan sanatçılardı. Bunun için de, halk arasında önem verilen kişilerdi. Hikâye anlatma geleneği dünyanın çeşitli yerlerinde, değişik yollar izleyerek bugüne değin geldi. Anlatıcılık üzerinde çeşitli etnolojik, toplumsal, dinsel ve siyasal etkiler büyük rol oynadı. Orta Asya’dan Anadolu’ya göç eden Türklerin kendilerine özgü hikâyeciliği ve anlatım sanatı vardı ve Türk meddahlık sanatı Jacob’un savunduğu gibi, doğrudan doğruya Araplardan alınmış değildi.”⁹⁹

“Öyle ki, bazı maceraları, kahvehanelerde, konaklarda, meddahlara ve kıssacılar tükenmez bir mevzu olurdu.” (E, 76).

“Sultan İbrahim’in on beş gün on beş gece süren düğününde halk için en mühim hadise, yeni bir oyuncu kolunun kuruluşu olmuştu. Tek bir oyunu Atmeydanı’nda sahneye koymak için kurulmuş bir topluluk.” (KS, 381).

“Ne kadar hüner gösterecekler, o kollar, kolların oyuncular ve oyunları halkın bildiği şeylerdi. Kendisi yepyeni, görülmemiş, tanınmamış oyuncularla hiç seyredilmemiş bir oyun oynayacaktı.” (KS, 382).

“Halk Laskara’nın oyuncu topluluğuna “Cevahir Kolu” adını vermişti, ertesi gün Cevahir Kolu’nu seyretmek için Atmeydanı’nda, bin bir ayak üstünde, muazzam bir kalabalık toplanmıştı.” (KS, 383).

“Oyuncu kolları, cambazlar, hokkabazlar, sazandeler, hanendelerle akşamlandı. Gece de Karagöz ve köçeklerle ve işretle sabahlandı.” (KS, 447).

⁹⁷ Metin And, **Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu**, Ankara, 1977, 250-253.

⁹⁸ Düzgün, “Osmanlı Döneminde Geleneksel Türk Tiyatrosunun Genel Görünümü”, 64.

⁹⁹ Özdemir Nutku, **Meddah ve Meddah Hikayeleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1977, 12-16.

“... kahvehanelerde meddah ağızlarına düşmüş, zamanımızın gazete tefrikaları gibi, günlerce sürerek anlatılmaktaydı.” (KM, 19).

“Bu bir ortaoyunuydu.” (KM, 84).

“Başta Edirne, Türkiye’nin her tarafından oyuncu kolları, kuklacı, hokkabaz, cambaz, türlü hüner ve marifet sahipleri düğüne davet edilmişlerdi.” (PH, 53).

“Ziyafetler, düğün hediyeleri, cambazlar, hokkabazlar, ortaoyuncuları, şekerden yapılmış çiçek bahçeleri...” (PH, 54).

“O asrın Sükkerî Salih Efendi adında ünlü bir meddahı vardır, bir şekercinin oğluymuş, lakabını hem baba mesleğinden hem de dilinin tatlılığından ötürü almış, Lale Devri’ni yıkan eylül ihtilalinde yirmi yaşlarında bir gençmiş.” (PH, 269).

“Ünlü meddah, “Zamanımızda uzun lakabıyla meşhur nice kimseler o Kürt pelidi yezidin omzuna ancak varır, öyle bir dev heyet ve Ehremen suret Çomar’dır” diyor.” (PH, 270).

“Belki de korkusunda haklıydı, bir meddahtan bir hikâye dinlemişti, kendisi gibi yalın ayaklı, hırpani fakat güzel oğlanlarla gönül eğlendiren sultanlar, hanımsultanlar hevesini aldıktan bir müddet sonra o delikanlıyı öldürtür, yerine bir başkasını bulurdu.” (CH, 43).

3.20. HALK OYUNLARI (DANSLARI)

“Halk oyunları, çok eski ve genel bir oluşumdur. Bunlara “halk dansları” da denilmektedir. Halk oyunlarında esas, ritmik, gösterişli ve zaman zaman dramatik unsurlar taşıyan, ilk çıkış kaynağı bilinmeyen ve bu nedenle anonimleşmiş toplu veya bireysel bir dans biçimidir. Halk danslarının kaynağında pagan inanç ve toplumlarını, çeşitli bereket ve bolluk ayinlerini bulabiliriz. Bunlar dönüşerek veya çeşitlenerek bugünkü halk oyunları formunda karşımıza çıkmaktadır. Halk dansları, bu bakımdan zengin dramatik unsurlar taşır. Sevinç, öfke, savaş, dayanışma, yakarış, dostluk, aşk, karşı cinsler arasında yaklaşma gibi insanlık durumları bu danslarda canlandırılır.”¹⁰⁰

Reşad Ekrem’in romanlarında özellikle köçeklere çok sık yer verilmiştir. Çeşitli eğlence ve meclislerde köçeklerin dansları insanları eğlendirmiştir. Eğlencelerde ve

¹⁰⁰ Suavi Aydın, **Halk Bilimi Gösteri Sanatları Halk Oyunları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara, Kasım 2009, 2.

şenliklerde kadın kıyafetine girerek, kadın görünümünde ve müzik eşliğinde oyun oynayan ya da raks (dans) eden genç erkeklere “köçek”, köçeğin yaptığı bu dans eylemine ise “köçeklik” denir.¹⁰¹ Tespit edilen halk dansları unsurları şu şekildedir:

“Üç beş kayığa, beş on kayığa dolup gelen yâran, hanende ve sazende ve köçek eksik etmemişlerdi.” (E, 38).

“Her esnafa birer takım saz ve köçek getirmişti.” (E, 62).

“Köçek havaları çaldı mı yerinde duramaz, kaşıkları aldı mı kalkar, en usta köçeklerin takdirini kazanacak şekilde göbek atar, oynardı.” (E, 62).

“Yatsı ezanından sonra kepenkler iner inmez, çengi ve köçek fasılları başlıyordu.” (E, 69).

“... köçek ustalığıyla oynardı.” (KS, 17).

“... İstanbul’dan getirteceğim çengilerin ve köçeklerin parasını da sana vereyim diyorum.” (KS, 54).

“Zindan’ın Kıptilerden sazendeleri ve Sakız adalı Rum köçek oğlanları vardı.” (KS,102).

“Vezirin feryatname mektubu, Sultan Murad’a, Ahmed Kolu’nun namlı köçeklerinden Küpeli Ayvaz Şah ile Saçlı Ramazan Şah’ın, gümüş gülle topuklarını vurarak bir oyunu onadıkları sırada verilmişti.” (KS, 182).

“... takma isimleri de Yasemin, Karanfil, Fulya, Şakayık gibi çiçek isimleri olan devrin namlı köçek oğlanlarından biri oynatılırdı.” (PH, 18).

“... çığırtma, bağlama, tef, darbuka, çifte nakkare gibi sazlar çalınır; peçic, âşık, tavla, üçtaş, dokuztaş gibi oyunlar oynanırdı.” (PH, 103).

“Delikanlıların adında da çengiler, köçekler, soytarılar türlü oyunlar oynayarak, şaklabanlıklar yaparak seyre çıkmış halkı eğlendiriyordu.” (PH, 153).

“... köçek oğlanlar gece ve gündüz raks eder, saz ve sözle Hüseyin Efendimiz, Sultan Hüseyin Baykara fasılları yapar!..” (CH, 160).

¹⁰¹ Artun, **Türk Halkbilimi**, 288.

“... efendinin etrafını alıp köçek ve çengi, raks ve şerbet fasılları avuç avuç altınları harç ettiriyorlardı.” (CH, 161).

“Hanımsultan’ın sıraladığı bu isimler devrin en namlı köçekleriydi.” (CH, 190).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz.¹⁰²

3.21. HALK MÜZİĞİ VE MÜZİK ARAÇLARI

“Müzik insanlığın ortak hazinesi olarak resmi ya da resmi olmayan ortamlarda sonsuz şekilde ve sayıdaki etkileşimleri içerir. Farklı toplumlar müziğe farklı açılardan bakar, ancak müzikte devamlılık, toplum içerisinde oluşan genel kabule bağlı olarak gerçekleşir. İnsanlar arasındaki ilişki, müziği ve geçmişten gelen bağlarını günümüze taşıyan en önemli unsurdur.”¹⁰³ Romanlarda telli, vurmali, üflemeli gibi çeşitli müzik aletlerinin adı da karşımıza çıkmaktadır:

“Hanendeye zengin bir saz refakat ediyordu.” (E, 13).

“Fakat her saz, bir üstadın elindeydi. Kemençeyi bizzat Ebubekir Çavuş çalıyordu. (E, 14).

“Tambur, Şehit Ali Paşa’nın Sakızlı mahbuplarından Köçek Vasil’in kucağındaydı.” (E, 15).

“Davul ve zurna gerek.” (E, 26).

“... birdenbire bir davul zurna sesi ve bir uğultu aksetti.” (E, 35).

“Bir tarafta çifte nakkare çalmaktaydı.” (E, 41).

“Çınar altlarında lale ve sümbül sofalarında ney, santur ve tef sesleri yükselirdi:

Seyrolup raksı yine dilber-i mümtazların,

Yine eflake çıkar naleleri saçların,

Cana ateş bırakır şulesi avazların.” (E, 50).

“Her kafilenin başında bir mehter takımı, mızıka bulunuyordu.” (E, 98).

“Meyhanelerde çalgı sesleri, şarkı sesleri, sarhoş naraları, gemici küfürleri geç vakitlere kadar sürerdi.” (KS, 14).

¹⁰² Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 237, 424, 558.

¹⁰³ Aça, **Halk Bilimi El Kitabı**, 470.

“Evet... o da elinde saz...” (KS, 27).

“İki kemancı gelmez üç yüz altına Kir İspiro!” (KS, 55).

“... hanende ve sazendenin falsolarına üçü de kahkahalarla gülüyorlardı.” (KS, 96).

“Bir saz aldı...” (KS, 101).

“... çamlıkta ney üfler ve arada mahremane demlenirken görülmüştü, şeyhe dikkat ettiler.” (KS, 116).

“Kızın sesi, usta parmakların bir tamburun tellerinde dolaşması gibi çıktı.” (KS, 172).

“Acem Ahmed Bey ile Cagalazade Mustafa Bey’den kanun dinledi.” (KS, 175).

“Harikulade güzel bu çocuğu padişah sarayın mehter denilen çalgıcı, mızıkacı oğlanları arasında görmüş ve hemen yanına nedim olarak almıştı.” (KS, 174).

“Kayabaşı türküleri söylenirken Çelenkli Şahbaz Ağa, Yamalı Recep Ağa, Boşnak Memo üç telli saz, kopuz çaldılar.” (KS, 175).

“O sabah İstanbullular, “kös” denilen büyük cenk davullarının yürek ürperten sesleriyle uyandı.” (KS, 187).

“Sesleri cenk davulları gibi gümbürdeyen iki namlı ağa...” (KS, 210).

“... kimi kemane çalar, kimi ut, kiminde zil kiminde tef...” (KS, 266).

“... mehterhaneleri, askeri bandolarıyla.” (KS, 438).

“Ambaremini İsmail Efendi adında birinin oğluydu, gençliğinde musikiye heves etmiş, tambur öğrenmiş, hatta “Tamburi Mahmud” diye şöhret bulmuştu...” (KM, 37).

“Anadolu’nun bazı bölgelerinde “kabak” diye bir saz vardır, çalanlara da “kabakçı” denilir.” (KM, 50).

“... Kıpti’nin çaldığı zurna ve darbukayla köçek gibi oynatmışlardı.” (KM, 129).

“... neyzendir derlerdi, ney üflendiğini gören yoktu.” (FH, 45).

“Bir ara kulağına derinden akseden bir saz sesi gelmişti.” (FH, 111).

“Kız santur, oğlan rübab çalıyordu, sesleri de biri kanarya ise öbürü bülbüldü.” (FH, 127).

“... saz çalar, hanende ve rakkase kızlar alındı.” (PH, 38).

“... çığırtma, bağlama, tef, darbuka, çifte nakkare gibi sazlar çalınır; peçic, âşık, tavla, üçtaş, dokuztaş gibi oyunlar oynanırdı.” (PH, 103).

“Diyar garibi saz şairleri gelir, çökür çalarlar, mani, destan ve semai okurlar, köçek oynatılır...” (PH, 145).

“Muhsin Çelebi, demirci ayıcı eniştesinin çaldığı darbukaya ayak uydurup oynarken görmüştü.” (PH, 209).

“O sırada Âşık İbadî sazını eline aldı ve Koroğlu türküleri söylemeye başladı.” (PH, 235).

“Çingeneler ayı oynattı, parsayı da tef çalan ihtiyar Çingene topladı, çıktılar, gittiler.” (PH, 301).

“... ilmi musikiye aşına ve zannım tambur dahi çalar ve hem dahi sesi gayetle latiftir.” (CH, 67).

“... yolculuk da saz çalarak, mani okuyarak, türlü yarenlik, muhabbet, sohbetle geçerdi.” (CH, 120).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz.¹⁰⁴

3.22. HALK EĞLENCERİ; SPORLAR

“Türk kültüründe en önemli unsurlardan bir tanesi de beden hareketleridir. Bu hareketler, kültürün hemen her alanına sirayet etmiş ve Türk toplumunun en önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir. Sporun, toplumsal hayat içerisinde bu denli güçlü olmasıyla beraber, gerek daha sağlıklı bir beden elde edilmiş, gerekse de askeri anlamda önemli başarılar elde edilmiştir.”¹⁰⁵

Romanlarda en çok karşımıza çıkan sporlar güreş ve cirittir. Bir takım eğlence törenlerinde padişah, vezir gibi devlet büyüklerinin karşısında cirit yahut güreş oynanmış, halkta büyük bir zevk içerisinde bu sporları izlemiştir.

“Türkiye geleneksel halk sporları arasında en eskilerinden ve yaygınlarından birisi cirittir. Cirit at üzerinde, takımlar halinde oynanır. Yaya olarak, bir çizgiden ciridi en uzağa atma biçiminde uygulanan menzil ciridi ise bugün unutulmuştur. Takım üyeleri rakiplerine

¹⁰⁴ Koçu, Kösem Sultan I-II, 102, 105, 237.

¹⁰⁵ Ayhan Dever ve Ahmet İslam, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.4, Sayı 5, 2015, 47.

cirit adı verilen sopaları atarak onlara değdirmeye çalışırlar. Ciritin değdiği yarışmacı oyundan çıkmış sayılır.”¹⁰⁶

“İki güreşçinin ya da insanın belirli ölçülerdeki minder üzerinde veya belirli bir ölçülerde çevrelenmiş çim alan üstünde; araç kullanmaksızın rakiplerin beceri, teknik ve zekâ kullanarak birbirlerine üstünlük kurma çabasına güreş denir. Türk ata sporlarından biri olan güreş, eski dönemlerde düğünlerde, bayramlarda bir gelenek olarak yapılır, köyler arasında güreş müsabakaları düzenlenirdi. Türk ata sporlarından olan güreşin bilinen en yaygın iki örneği yağlı güreş ve aba güreşidir.”¹⁰⁷

Güreş ve cirit dışında Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında halk eğlenceleri olarak fasıllar ve helva sohbetleri de karışımıza çıkmaktadır. Tespit edilen unsurlar şöyledir:

“Kisbetlerimizi alalım, devletli vezir huzurunda güreş tutunup bahşiş alalım!..” (E, 26).

“Saz, söz, raks ve şerbet faslının başlaması için, sadrazamın ufak bir işaretini bekliyorlardı.” (E, 28).

“... bir mehtap faslı bahanesiyle padişahın ...” (E, 29).

“Bu geceki mehtap faslı, Beşiktaş’taki Çırağan Sahilsarayı’nda başlamıştı.” (E, 29).

“... şöyle bir saz ve söz faslıyla dinlenmek istedi.” (E, 31).

“Herkes Paşa’nın fasıl için Ebubekir Çavuş’a işaretini bekliyordu.” (E, 34).

“Huzur-ı devletinizde taze civanları el ense edip güreş tutuşup er meydanına nam almak isterler.” (E, 36).

“... Mehmet Paşa oğlumu dahi soyup o yiğitlerle güreştirsem gerektir...” (E, 36).

“Kağıthane Mesiresi’ne uzaktan gelen sefa ehli, iki gece için çadır kurup Hüseyin Baykara fasılları etmeden...” (E, 38).

“Ortada üç çift koç yiğit sırmakeş pehlivanları soyunmuş, yağlanmış, apul apul pehlivan adımıyla birbirlerinin üstüne yürüyüp el ense etmişlerdi.” (E, 41).

¹⁰⁶ Süavi Aydın, **Halk Bilimi Gösteri Sanatları Halk Sporları Cirit**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara, Aralık 2009.

¹⁰⁷ Süavi Aydın, **Halk Bilimi Gösteri Sanatları Halk Sporları Güreş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara, Aralık 2009.

“Ziyafetler, cirit ve gürüş seyri ve nişan talimleriyle geçen bir günü gece Çırağan eğlenceleri takip ederdi.” (E, 50).

“Çiçeklerin vedaından sonra kışlık saray ve konaklarda helva sohbetleri başlardı.” (E, 51).

“Enderunlu gençlerin yağlı gürüşlerini seyretmek sevdiği şeylerdendi.” (KS, 174).

“Cirit oyununa pek meraklıydı, gittiği yerlere peşi sıra sürükleyip götürdüğü Enderunlu delikanlılara atlı cirit ve yaya ciridi oynattı. Gürüşin çılgın düşünüydü, o gençler takım takım, boy boy soyunup padişahlarının huzurunda gürüştiler.” (KS, 176).

“Padişah Hasbahçe’de genç pehlivanların gürüş seyrine gidiyordu.” (KS, 181).

“... soyunup yağlanıp er meydanına çıktığı zaman da yaman pehlivandı.” (KS, 183).

“... gençler burada atlara binip cirit oynarlar.” (KS, 372).

“Yaz gecelerindeki mehtap âlemleri, Sultan III. Ahmed zamanındaki çırağan eğlencelerini kat kat aştı.” (KM, 29).

“... kış geceleri helva sohbetleri yapıldı.” (KM, 29).

“Lazlar polka ve kadril ve vals oyunları oynamış ki...” (KM, 89).

“Lale Devri’ne has eğlencelerden bahsedilir; çiçeklerin açtığı zaman çerağan, kışın da helva sohbeti, şefihane zevkusefa âlemleri gibi tasvir edilir.” (PH, 56).

“Gençler ve askerler at koşuları yaptılar, cirit oynadılar, pehlivanlar gürüştirildi.” (PH, 64).

“... iki gence gürüş tutturmuştu.” (PH, 115).

3.23. HABERLEŞME

İnsan hayatında önemli bir yer tutan haberleşme Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında genel olarak mektup ile sağlanmıştır. Bunun dışında zaman zaman ulaklar ve tellallar yardımıyla da haberleşme gerçekleştirilmiştir. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“Divan-ı Hümayun tarafından tellallar vasıtasıyla serdarlığı resmen ilan edilmiş...” (E, 41).

“... mesela mahbup lalenin bir soğanının bin altından fazlaya satılamayacağı tellallarla ilan ediliyordu.” (E, 48).

“Kambur Felek’in yolladığı pusulayı almış bulunuyordu.” (E, 74).

“Beyazıt Camii’ndeki hattatlara yazdırıldığı yeşil rıhından belli olan bir nameyi ağır ağır ve yazıyı doğru çıkarmaya çalışarak...” (E, 81).

“Ağacığım geldikte bu nameyi verirsin!” (E, 85).

“Üç dört satırlık name, çok acele ve okunamayacak kadar kötü bir yazıyla yazılmış...” (KS, 141).

“Dört seneden beri Kösem Sultan kendisine “aahval-i âlem” den haber veren mektuplar alıyordu.” (KS, 163).

“... İstanbul’un her tarafında tellalların sesi duyuldu.” (KS, 212).

“İki gün sonra tellallar içkinin de yasak edildiğini ilan ettiler.” (KS, 213).

“Hüseyin Paşa da bir ulak gönderip “Peşimden ne gelirsin?.. diye sormuyordu.” (KS, 324).

“Sadrazam da bu araba yasağını tellallarla halka bildirmişti.” (KS, 407).

“Bir atlı ulak, Paşakapısı’na gitti.” (KS, 409).

“Meydana altın dökelim ve şehre tellallar salıp yoldaşları altın yağmasına çağıralım...” (KS, 638).

“Serdar Koca Yusuf Paşa’nın bu kara haberi bildiren mektubunu okurken...” (KM, 11).

“... Vistül Irmağı kenarından Sultan Selim’e bir mektup göndermişti.” (KM, 24).

“Perşembe günü seher vaktinde Kabakçı Mustafa Çavuş İstanbul sokaklarına ve meydanlarına “Kimseye zararımız yoktur! Halk dükkânları ve çarşıları açsın, işiyle gücüyle meşgul olsun!..” diye bağırان tellallar çıkardı.” (KM, 56).

“Pehlivan Ağa’nın ulağı gelince hiç düşünmediler.” (KM, 79).

“Hurçların emanet bırakıldığı Hacı Salih Efendi “Falan gün kadı efendi, kâhyası eliyle mührünü gönderdi ve şu mektubu gönderdi, mührü ve yazıyı tatbik ettim...” (FH, 32).

“... dula bir mektup göndererek aşkını ifşa etti ve izdivaç teklifinde bulundu.” (FH, 53).

“1 Nisan 1717 tarihli mektubunda o devrin Türk kadınlarını ve onların içinde hafifmeşrep olanlarını şöylece anlatıyor:” (PH, 11).

“Yalıya geldiğinin tezine Fatma Hanım’ın el ulakları olarak bildiği Ermeni Ayvaz ile Kolbaşı Rahime’yi yalıdan attırmak istedi...” (PH, 33).

“... Ziba’dan kısa bir mektup almıştı; hanım yazı bilmediğine göre kaçırın zendost tarafından yazılıp yollandığı belliydi.” (PH, 186).

“Zülalî, Florya’daki çiftliğinde sürgünde, ona bir atlı ulak gönderildi...” (PH, 252).

“... o kılıç alayı günü, tellallar bağırtarak, Sadabad’da köşkleri olanların binalarını üç gün içinde kendi elleriyle yıkmalarını emretti.” (PH, 284).

“Bir gün de bir pırpır ulak, cellatbaşının eline o hanımın bir muhabbetnamesini tutuşturdu.” (CH, 21).

“Güzel abla!.. Aşk namesi mi düzersin?..” diye sordu.” (CH, 80).

“Esmâ Hanımsultan’a özel ulaklık Dilaver’biçilmiş kaftandı.” (CH, 81).

“Yazı bilmeyenler, arzuhalcilere içini döküp mektup yazdırmaktan korkan sıkılğan oynaşlarına bu remizli şeyleri yollarlardı. Sahba, incinin yanına bir diş karanfil koydu. Dilaver hemen manasını verdi:

Karanfilsin kararın yok, gonca gülsün timarın yok, ben seni çoktan severim, senin benden haberin yok!.. dedi.” (CH, 81).

“İnci- Sensin güzellerin genci.

Karanfil- Karanfilsin kararın yok

Gonca gülsün timarın yok

Ben seni çoktan severim

Senin benden haberin yok.

Pul- Derdime derman bul.

Kağat- Bayılırım saat saat.

Armut- Ver bana bir umut.

Sabun- Aşkınla oldum zebun.

Kömür- Ben öleyim, size ömür.

Gül- Ben ağlayım, sen gül.

Hasır- Oldum sana esir.

Çuha- Sana biçilmez baha.

Tarçın- Sen gel, ben çekeyim senin harcın.

Nane- Efendim senindir hane.

Çıra- İstersen gideriz kıra.

Saç- Başıma sensin taç.

İbrişim- Seni düşünmektir işim.

Üzüm- A benim iki gözüm.

Cam- Ayaklarına düştüm encam.

Tel- Ölüyorum tez gel.

Biber- Bekliyorum bir haber.

Bakla- Nameyi sakla.” (CH, 83).

“Bu nameyi kimin ağzından düzdüğümü bilir misin?” (CH, 84).

“Haremağası koynundan bir mektup çıkarıp verdi.” (CH, 99).

“... konaktaki vazifesi Gümrükçü Efendi’ye ulaklık olacaktı.” (CH, 155).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz.¹⁰⁸

3.24. ADLAR

“Sözlükte anlamı “1. Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam.” “2. Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu.” “3. Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri çeşitli durumları bildiren kelime, isim.” dir.”

109

“Adların oluşum tarihi, o adı taşıyan milletlerin tarihleri kadar eskidir. İnsanlar ilk kez bir araya geldiklerinde, aile ve kabileler oluştuğunda aileler ve kabilelerdeki erkekler,

¹⁰⁸ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 181-648.

¹⁰⁹ TDK <https://sozluk.gov.tr/>

kadınları, çocukları birbirinden ayırt etme ihtiyacı duyulur. Bu sebeple, adlar insanların ilk kez bir araya gelmeleriyle birlikte oluşmaya başlamış ve bu insan topluluklarının tarihiyle birlikte de gelişme göstermiştir. Bu noktadan insan topluluklarına hizmet eden “adlar” ın bir de sosyal yönü vardır. Sosyolojiye topluma hizmet eden kişi adlarının asıl görevi, toplumun bireylerini birbirinden ayırt etmek ve bununla birlikte bireyler arasındaki dostluğun belli kaidelere bağlanmasını sağlamaktan ibarettir.”¹¹⁰

Lakaplar olumlu-olumsuz bildirimiyle, kişi ailelerin beceri, huy, meslek, fiziki özelliği veya iz bırakan anılarıyla ilgilidir.

İsimler ve takma adlar bir anda yaşayan insanları daha kolay tanımaya, birbirinden ayırt etmeye yarayan simgelerdir. Bayan isimleri genellikle yumuşak, tatlı, melodili, kulağa hoş gelen ve insanın hoşuna giden kelimelerden oluşmaktadır. Erkek isimleri ise erkek kimliğine daha uygun düşen sert kelimelerden meydana gelmektedir. Bu kelimeler, erkeklerin hayat tarzlarındaki gibi kuvveti simgelemektedir.

“Takma adlar, kişilerin kimlerden olduğunu ayırt etmede daha belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakapların doğuş nedenleri arasında meslek, çalışkanlık, tembellik, yerleşim merkezi, etnik köken, kıskanma duygusu, gıpta duygusu, fiziksel özellikler, çevreye karşı tutum, ailesi ile ilgili geçmişten gelen rivayet gibi özellikler yer almaktadır.”¹¹¹

Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında tespit edilen adlar ve lakaplar şöyledir:

3.24.1. İnsan Adları

3.24.1.1. Asıl Adlar

“Muhsin Çelebi, yatağının başucundan aldığı murassa el aynasında...” (E, 11).

“Leyla!..” (E, 12).

“Nasib!.. Nasib!..” (E, 13).

“İbrahim Paşa mı? (E, 13).

“Sadrazam Kethüdası Mehmed Paşa’nın üç çifte kılavuz kayığı olmuştu.” (E, 14).

¹¹⁰ M.N. Çobanov, “Azerbaycan Kişi Adları”, Cengiz Alyılmaz (Haz.), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, No: 2, Erzurum, 1993, 5.

¹¹¹ Cumhuriyet Mustak, “Geçmişten Günümüze Buldan’da Kullanılan Lakaplar”, **Buldan Sempozyumu**, 2001, 880-885.

“Devrin büyük bestekârı Ebubekir Çavuş’un...” (E, 14).

“... Maşuk Dede Efendi’nindi.” (E, 15).

“Afro on üç on dört yaşlarındaydı...” (KS, 15).

“O akşam Andon Sudaru meyhanede neşesinden coşmuştu...” (KS, 17).

“Ama Panayoti kız olsaydı böyle söylemezdin Pidakis...” (KS, 17).

“... balıkçı Lefteri’ye söylemişti, ama onun o kızı sevdiğini herkes bilirdi.” (KS, 18).

“... İzzet Ali Paşa da uzanıp...” (E, 17).

“... Fatma Sultan’ın nikâhlısıydı.” (E, 20).

“... Halil Paşa’yı getirtti.” (E, 20).

“... oğlu Said Mehmed Efendi’yle beraber sefaretle Paris’e göndermişti.” (E, 21).

“... oğlu genç Mehmed Paşa için satın almak arzusunda olduğuna dair bir rivayet çıkmış...” (E, 23).

“Benim şahbaz Hasan Ağam!.. Benim topuklu Ali Ağam!.. Benim yamalı Recep Ağam!..” (E, 26).

“... Nedim ile Seyyid Vehbi’yi bir mehtap faslı bahanesiyle...” (E, 29).

“... Abdülgani adında bir adam Eyüp kadısının eline şöyle bir varaka tutuşturmuştu.” (E, 30).

“Şehremini Camii İmamı Abdüllatif Efendi’nin gönderdiği...” (E, 31).

“Baba tarafından, mülakkap Muslihiddin Efendi’nin...” (E, 38).

“... kahveci Ali tarafından kandırılmıştı.” (E, 39).

“Nedim, Sakızlı Rum köleye Yusuf adını koymuştu.” (E, 39).

“Mesela şair Nedm’e “Nedim Ahmed Efendi” dedi mi...” (E, 58).

“Kendisine “Pedimu” diye hitap eden keşişinden...” (KS, 14).

“Adanın en zengini Zeytinci Kir İspiro’nun...” (KS, 16).

“... ama lakabı da “Salyangoz” du.” (KS, 17).

“Kir İspiro’nun oğlu Panayoti, Meyhaneci Saranda Kapta’nın oğlu Nikoli ve Değirmenci Kir Vasilaki’nin oğlu Kiryakos...” (KS, 18).

“Zafiri adındaki balık tuzlayıcısı da...” (KS, 22).

“Küçük Andriya...” (KS, 24).

“... adı da Hüsam Reis’ti.” (KS, 66).

“Nereden çıktın geldin Anastasya...” (KS, 69).

“... Mariya Ana’nın sesini duydu.” (KS, 69).

“Ayşe” geldi gözlerinin önüne...” (KS, 70).

“Kiliselerine ismini veren Ayios Nikolaos’un kim olduğunu bile Afro...” (KS, 71).

“Ben artık Hatice’yim!” (KS, 71).

“Adı Rebia...” (KS, 72).

“Biri de Arap karısı, kapkara, adı Lalifer, sen ona “Bacı” diyeceksin...” (KS, 72).

“O Mehmedler, Ahmedler, Yusufklar ve Mustafalar...” (KS, 77).

“... Sultan III. Mehmed’in anası Safiye Sultan’dı...” (KS, 81).

“... 14 yaşında Ahmed, 13 yaşında Mustafa, kardeşinden bir yaş büyük Ahmed padişah, anası Benli Haseki de valide sultan olacaktı.” (KS, 81).

“... has adıyla Handan Sultan...” (KS, 83).

“Kösem, “en önde giden, sürünün önünde giden” anlamında bir isimdir.” (KS, 91).

“... Mahfiruz adındaki cariyeden aldı...” (KS, 95).

“Çocuğa hanedanın ulu ceddinin adı kondu “Osman” ismi verildi.” (KS, 95).

“Gürcü kızıydı ve adı Destiyar’dı.” (KS, 96).

“Adı Ali’ymiş...” (KS, 97).

“Lüferler Hasan Beşe’nin, börek Hüsrev Ağa’nın sofrasına. Şu tek balık Ahmed Dede’ye.” (KS, 102).

“Yusuf’a “Kumral” lakabını verdi.” (KS, 116).

“Sultan Ahmed’in üçüncü şehzadesinin adı hazırıldı: Murad!” (KS, 123).

“Önce Handan Valide Sultan öldü.” (KS, 123).

“Mehmed Paşa’nın kanı buz gibi dondu.” (KS, 138).

“Hocası Ömer Efendi gibi güngörmüş kemal sahibi sözünden dışarı çıkmaz...” (KS, 139).

“Derviş Ağa adında biriyle ikindiye doğru Kışla Camii’ne döndü.” (KS, 160).

“... Ömer Ağa, cebecibaşı ve Kilindiroğrusu kalede kaldılar.” (KS, 160).

“Adım Ayşe Narver’dir padişahım.” (KS, 172).

“Daha doğrusu Enderun’da has nedimi olmuş Musa Çelebi o Gürcü kızını aratmamıştı.” (KS, 173).

“... ilk miknatıs Musa Çelebi olmuştu.” (KS, 174).

“Adı Hasan’dı.” (KS, 177).

“Has Oda oğlanlarından Mehmed Halife adındaki bir delikanlı...” (KS, 177).

“Bekir Subaşı adında bir baldırı çıplak...” (KS, 178).

“Hüsrev Paşa sadrazam oldu.” (KS, 182).

“Kubbe vezirlerinden Bayram Paşa aklı başında vakarlı, dirayetli, haysiyetli bir adamdı...” (KS, 190).

“Murtaza Paşa, o işi yapamayacağını söyleyince padişah kaşlarını çatmış...” (KS, 197).

“... Musa Çelebi’den el çekmektedir’diyeyim ve Musa Çelebi’yi kurtarayım...” (KS, 202).

“O devirde yaşamış büyük yazar Evliya Çelebi...” (KS, 203).

“Pederimin Ferahzad ve Bihzad adında rahmetli köleleri vardı...” (KS, 204).

“O salı sabahı Osmanlı tahtına oturan yeni Hükümdar Sultan III. Selim yirmi sekiz yaşında bir genç adamdı; Sultan III. Mustafa ile Mihrişah Kadın’ın oğluydu.” (KM, 11).

“1798’de Fransız Generali Napolyon Bonaparte bir baskınla Mısır’ı ele geçirdi...” (KM, 19).

“Padişahın sır kâtibi Ahmed Efendi’nin aylık mutfak masrafı...” (KM, 31).

“İbrahim Nesim Efendi...” (KM, 44).

“... Arnavut Ali Haseki ile yamaklardan Memiş Çavuş’u da Kabakçı’ya muavin sergerdeler seçtiler.” (KM, 46).

“... fakat Temel Ağa ‘Kızım küçüktür’ diyerek Zeynep Hanım’ı Kabakçı Mustafa’ya vermemiştir.” (KM, 50).

“... Ahmed Paşa adında bir zatın oğluydu, pek küçük yaşta yetim kalmış, saraydan yetişmişti.” (KM, 62).

“... Agop Kalfa’nın evinde saklanmak istemişti, fakat yolda bir hamal tarafından tanınmış, Et Meydanı’ndaki sergerdelere ihbar edilmiş ve saklandığı yerde yakalanmıştı.” (KM, 62).

“Veliaht Şehzade Sultan Mustafa’nın adamlarından Mustafa Ağa’nın o gece de Laz gemici kıyafetinde kışlaya geldiği...” (KM, 63).

“... İsmail Bey adında kibar bir zatın oğluydu.” (KM, 66).

“On bir idam mahkûmundan ihtilalinin bu altıncı kurbanı Hotin Kalesi muhafızıyken ölen Halil Paşa’nın oğluydu...” (KM, 66).

“Büyük şehrin zengin bir gülyâğı tüccarı olan kocası Eski Zağralı Bekir Ağa, pek sevdiği, üzerine titrediği Zübeyde Hatun’a Karun Hazinesi değerinde bir servet bırakıp...” (FH, 12).

“... Lalifer sarı odayı açsın, aynalı servi sandığın içindeki abanoz çekmeceyi alsın, bana getirsin.” (FH, 16).

“... Zülüflü Baltacılar Ocağı’ndan Rıdvan Bey gönderilirdi, gayet yakışıklı, melek kadar güzel, söz ve sohbet bilir kişizade bir gençti.” (FH, 37).

“Bir gün konakta at uşağı olarak Ali adında bir genç peyda oldu.” (FH, 47).

“Divana dava dilekçesini veren 19 yaşında Hüsnüşeb adında bir Çerkez kızıydı. İki sene evvel İstanbul’un tanınmış esircilerinden Cevriye Hatun tarafından Bodrumlu Bâli Kaptan’a satılmış...” (FH, 51).

“Cafer Reis bu işi büyük hâkimlerin rica ve ısrarı üzerine istemeyerek kabul etti.” (FH, 53).

“... Hasan Paşa adında ihtiyar bir adama hizmetkâr olarak göndermiş ve selamı şahanesi ile, bu çocuğun pederane himayesini istemişti.” (FH, 55).

“Batakhane saraya yerleştirilen yeni simalardan dördü, Perviz, Muslu, Ramazan ve Ali 18 ile 20 yaş arasında, şahbaz ve şehlevend erkek güzeli dört delikanlıydı.” (FH, 67).

“... 18 yaşında Barbaros Hayreddin Paşa’nın Zeyrek’teki büyük Çinili Hamamı’nda tellak olmuş.” (FH, 67).

“...Zübeyde Hatun’un avında ökse vazifesini Perviz Han görmüştü.” (FH, 69).

“Adı Emir Muhammed’di, zannederim Yemenli bir Arap’tı.” (FH, 85).

“Gürcü kızının adı Şivekâr’dı, sessiz sessiz ağladı; Çerkez oğlanın adı da Piyale’ydi, o sabaha kadar uyuyamadı.” (FH, 129).

“İşte Yedigâr Bölükbaşı kızı Atlıases Fatma Hanım...” (PH, 14).

“... Angeli adındaki oğlu ihtida ederek Ahmed adını alacak ve çok büyük vakalara karışacaktır.” (PH, 18).

“Gürcü güzelinin memleketindeki adı “Marule”ymiş, esirciler tarafından kaçırılıp Kara Mustafa Paşa’ya satıldığı zaman “Meryem” adını almış...” (PH, 19).

“Eğer Lale Devri’nin seçkin şairi Nedim, Yedigâr Bölükbaşı kızının körpelik çağına yetişmiş olsaydı, bir gazelindeki:” (PH, 19).

“Hasan Ağa adındaki adamcağız kimin şerrine uğradığını bilemeden cellat eline verilip boğuldu...” (PH, 20).

“Adı Seyyid’di.” (PH, 22).

“İsmi şerifi Bâlî Çelebi olup insaftır ki...” (PH, 48).

“... onu Kınalıkuzu Şatır Firuz Bey, onu da Yelkenci Benli Ahmed takip etti.” (PH, 49).

“Paşa, Sultan III. Ahmed’in isimleri Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid olan dört şehzadesi ve kendi oğlu Mehmed Bey’in...” (PH, 52).

“Devrin seçkin şairlerinden Seyyid Vehbi Efendi bu düğün için yazdığı Surname-i Hümayun adındaki meşhur eserinde anlatır ki, düğün hazırlıkları aylarca evvelinden başlamıştı. Ziyafet sofraları için Tekirdağ ve Bursa civarından tavuk, ördek, kaz ve hindi 16.000 kümes hayvanı getirilmişti. Halka ve askere kurulacak sofralar için 10.000 tahta sini ve 10.000 cam şerbet kavanozu ve geceleri etrafına mahyalar kurularak meydanın aydınlatılması için 25.000 kandil yaptırılmıştı.” (PH, 53).

“Tersane mimarbaşılığında bulunmuş İbrahim Efendi adında bir zat...” (PH, 54).

“... şiir dilinde kullanan Yahya Kemal Beyatlı olmuştu.” (PH, 55).

“... büyük din bilgini Ebussuud Efendi ile ansiklopedik bilgin Kâtip Çelebi’nin isimleri de çiçekçi antolojilerine geçmiştir.” (PH, 55).

“... Nedim Ahmed Efendi, Lale Devri’nde yaşadı.” (PH, 56).

“... oğlu Said Mehmed Efendi’yi de beraberinde götürmüştü.” (PH, 72).

“Rivayete göre Layhar, miladın dokuzuncu asrı sonları ile onuncu asrı başlarında şarkın pek ünlü sultanlarından Mahmud Gaznevî zamanında Gazne’de bir hamam külhanında oturur...” (PH, 89).

“... Senayi Bey adında gayetle mahbup ve makbul bir nedimiyle olan macerasıdır.” (PH, 91).

“... Nâbî Efendi, divanında bu macerayı manzum olarak nakletmiştir.” (PH, 91).

“... kız ise Arslan’dan iki yaş küçük olup ismi Ziba Hanım’dır.” (PH, 123).

“Müslüman olmuş ve Hidayet ismini almış...” (PH, 137).

“Rum adı Andoni Mihandoni’ydi.” (PH, 153).

“Ali, sahte adıydı, asıl ismi İlyastı...” (PH, 155).

“Fazlı Paşa’nın Binbirdirek’teki sarayında yatar kalkar, barınırdı.” (CH, 11).

“On-on bir yaşında yine kendi cinsinden Bihruz adında bir uşağı vardı...” (CH, 11).

“O 1623 yılında ve Sultan IV. Murad’ın cülus şenlikleri arasında bir gün Fazlı Paşa’nın kızı “Cevahirli Hanımsultan” bu emektar kavası huzuruna çağırılmış ve yaşlı adamı Zerefşan ismindeki bir Çerkez kızıyla evlendirmek istediğini kesin olarak bildirmişti.” (CH, 12).

“Bir ara sohbet, Kemal Usta adında bir yemeniciden açıldı...” (CH, 24).

“Arnavut bahçıvanının adı Sinan’dı, Debreli’ydi.” (CH, 33).

“... vaktiyle çobanmış, Mitko adında bir Bulgar’dı.” (CH, 37).

“... Galata’daki Erganun Kilisesi’nden çıkarlarken Unkapanı’nda Yavuzersinan Camii’nin imamı Bayram Efendi’yle karşılaşmışlardı.” (CH, 52).

“Güzel delikanlının adı Mehmed’di.” (CH, 60).

“... biricik kızı Dürdane Hanım henüz dünyaya gelmemiştir.” (CH, 71).

“Sahba Kalfa Cevahirli Esmâ Hanımsultan’ın hazinedarı ve başkalfasıydı.” (CH, 79).

“İsmi Kamer Hatun’dur, Recep Paşa’nın ulakbaşısı Kara Mehmed’in karısıdır.” (CH, 98).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz.¹¹²

3.24.1.2. Lakaplar-Takma Adlar

“Aslen Ürgüplü, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın hemşerisiydi.” (E, 11).

“Hanende Firuzağalı hamamcı kızı Leyla’nın sesi geliyordu.” (E, 12).

“... Şehit Ali Paşa’nın Sakızlı mahbuplarından Köçek Vasil’in kucağındaydı.” (E, 15).

“Tamburî lakabıyla anılır olmuştu.” (E, 15).

“Tefî Eyüplü Mehmed Bey çalışıyordu.” (E, 15).

“Kudüm de Galatalı İsmail Dede’nindi.” (E, 15).

“... Defterdar İzzet Ali Paşa, Şair Seyyid Vehbi’yi...” (E, 15).

“... Şair Nedim’in bir mısraını okurdu.” (E, 16).

“Kethüda Mehmed Paşa...” (E, 17).

“Muhsin Çelebi kâhyası Konyalı Kara Ali oğlu Kara Hasan Ağa...” (E, 17).

“... III. Ahmed’in centilmen sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’ydı.” (E, 19).

“Cephede bulunan Sadrazam Silahtar Ali Paşa...” (E, 20).

“... Nişancı Mehmed Paşa’ya verdirtti.” (E, 20).

“... Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’yi oğlu Said Mehmed Efendi’yle beraber sefaretle Paris’e göndermişti.” (E, 21).

¹¹² Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 222-635.

“Bre Yengeç Hasan...” (E, 24).

“Bre Çerkeşli Mehmed...” (E, 24).

“Köyceğizli Mehmed...” (E, 24).

“Göynüklü Mehmed...” (E, 24).

“Sülün Ali, tiz söyle ne gördün?” (E, 26).

“... Afşarlı Nadir’in karşısına onların reyi ve yardımıyla çıkmaktı.” (E, 29).

“Anasından, Kara Çelebizadelerin asil gururunu...” (E, 38).

“... Burnaz Hasan Çelebi tarafından bestelenmiş bir gazelini hatırladı.” (E, 41).

“... “Deli Mariya”, “Sarhoş Mariya”, “Mariya Ana”, “Sihirbaz Karı”, “Ceviz Ağacı Büyücüsü”, “Ceviz Ağacı Cadısı” derlerdi.” (KS, 19).

“Kör Yani Skolaros...” (KS, 21).

“Sonra... Yeniçeri Ali.” (KS, 27).

“İkinci rastladığı adam da balıkçı Zafiri, Baba Zafiri oldu.” (KS, 29).

“... Zıpkın ile Deniz Aslanı kol kola girmişler...” (KS, 33).

“O kıza Balıkçı Lefteri, Uskumru Vangel, Korsan Keoflos, Sığırtmaç Pidakis gibi bir koca lazımdır!” (KS, 56).

“Andriya’nın babası Galatalı Pandeli kayıkta...” (KS, 60).

“Üsküdar yakasındaki evlerin camları, güneşin son ışığını aksettirmiş, ağaçların arasında parıl parıldı.” (KS, 70).

“... uşağın adı Deli Cafer, dünyanın en saf, çalışkan ve sadık insanlarından yeni tüylenmiş bir genç.” (KS, 71).

“... Sultan III. Mehmed’di.” (KS, 80).

“Safiye Sultan, kocası III. Murad ve oğlu III. Mehmed zamanlarında saltanat sürmüş bir kadındı.” (KS, 81).

“... hepsini taktığı lakaplarla bilirdi: “Alı”, “Morlu”, “Dilbilmez”, “Uzun Çerkez”, “Benli”, “Sürmeli” (KS, 81).

“... Macaristan’da Lala Mehmed Paşa’ya, biri de İran’da Cıgalazade Sinan Paşa’ya gönderildi.” (KS, 91).

“Kösem, “en önde giden, sürünün önünde giden” anlamında bir isimdir.” (KS, 91).

“Bilirsiniz, Silahşör Gürcü Hüsrev Ağa benim amcamdır.” (KS, 96).

“Dedemin dedesi taze civanken bu tasla Gazi Sultan Süleyman’ın fermanlarına o ulu padişahın tuğrasını çeken Nişancı Firuz Bey’e bade sunarmış.” (KS, 102).

“Zindan’da sık sık kalanlardan biri de Deli Âşık Hamlacı Ali’ydi.” (KS, 102).

“Ne mal oldukları “Tızmantırıl”, “Dini Kuru”, “Güllü Çomar”, “Telsiz Gelin” gibi lakaplardan belliydi.” (KS, 104).

“... Yemiş İskelesi’nde kayıtlı Sürmeli Laz Hasan’ın kayığı olduğu anlaşılmış...” (KS, 113).

“... Şeyh Üftade’ye koşarak, nefis terbiyesi için teslim olmuştu.” (KS, 115).

“Yusuf’a “Kumral” lakabını verdi.” (KS, 116).

“Genç zakir Hafız Kumral tekkede Neyzen Derviş Süleyman’ın yâr-ı garıydı...” (KS, 116).

“Direk Hoca ‘Saç uzatmak küffarı taklittir’ diyor” dedi.” (KS, 116).

“Derviş Süleyman güçlü kuvvetli genç adamdı.” (KS, 118).

“Orada bir başka haseki Şehzade Mehmed’i doğurdu.” (KS, 123).

“Diğer bir haseki Şehzade Bayezid’i, başka bir haseki Şehzade Süleyman’ı sonra yine Kösem birer yıl arayla Şehzade Kasım ile Şehzade İbrahim’i doğurdular.” (KS, 123).

“Asrın büyük sanatkârı ve Devlet Başmimarı Sedefkâr Mehmed Ağa’nın yaptığı...” (KS, 124).

“... büyük cedit Kanuni Sultan Süleyman’ın bir beytini ezberlemişti.” (KS, 124).

“... vezirlerden Kara Davud Paşa’nın karısıydı.” (KS, 131).

“... Sadrazam Halil Paşa ordunun başında şark seferine çıkmıştı.” (KS, 135).

“... Sofu Mehmed Paşa bulunuyordu.” (KS, 135).

“... “Yorgancı Güzeli”, “Yemenici Güzeli”, Helvacı Güzeli” dediler.” (KS, 143).

“... Ömer Efendi’ye “Müfrit Hoca” dediler.” (KS, 144).

“... Defterdar Baki Paşa’nın kahyasının ağzından yayılınca fitne ateşi tamam uyandı.” (KS, 148).

“Aynı kalabalık oradan Sadrazam Dilaver Paşa’nın sarayına gitti.” (KS, 150).

“... Kızlarağası Süleyman Ağa, Defterdar Baki Paşa, Kaymakam Ahmed Paşa ve Sekbanbaşı Nasuh Ağa.” (KS, 151).

“Yanına Hüseyin Paşa’yı ve Bostancıbaşı Hacı Mehmed Ağa’yı ve on kese altın alarak atlara bindiler...” (KS, 155).

“Ağalık makamında kendi tayin ettiği Kara Ağa’yı bulamamıştı...” (KS, 155).

“Anadolu’da, Abaza Mehmed Paşa Sultan Osman’ın kanını dava ederek...” (KS, 165).

“... Sadrazam Kemankeş Ali Paşa’nın fevkalade bir divan bahanesiyle sarayda topladığı...” (KS, 166).

“Saraya ayağını attığı gün “Çalgıcı Güzeli” diye şöhret aldı.” (KS, 174).

“Genç mehtere “Melek” adını Sultan Murad takmıştı.” (KS, 174).

“Acem Ahmed Bey ile Cagalazade Mustafa Bey’den kanun dinledi.” (KS, 175).

“Kayabaşı türküleri söylenirken Çelenkli Şahbaz Ağa, Yamalı Recep Ağa, Boşnak Memo üç telli saz, kopuz çaldılar.” (KS, 175).

“O gün Hasankaleli büyük Şair Nefi’de oradaydı.” (KS, 176).

“Sultan Osman’a “Ayakları uğursuz padişah” denilmişti. İstanbul halkı Kösem Sultan için de “Ayakları uğurlu valide sultan” diyordu.” (KS, 177).

“... Vali Abaza Mehmed Paşa isyan etmişti.” (KS, 178).

“... Vali Yusuf Paşa’ya sığındı.” (KS, 178).

“Vezirin feryatname mektubu, Sultan Murad’a, Ahmed Kolu’nun namlı köçeklerinden Küpeli Ayvaz Şah ile Saçlı Ramazan Şah’ın, gümüş gülle topuklarını vurarak bir oyunu onadıkları sırada verilmişti.” (KS, 182).

“Kuyucu Murad Paşa’nın Celalileri Oruç Ovası’nda kıldığı gün yeniçerilerin eline düşmüştü...” (KS, 183).

“... İranlılar da “Hüsrev Han-ı Biaman” lakabını taktılar.” (KS, 184).

“... bir Boşnak Topal Recep Paşa bu ihtilalin maskeli lideri oldu.” (KS, 187).

“Padişah mührünü Tabaanıyassı Mehmed Paşa’ya verdi.” (KS, 209).

“Sipahi zorbalardan Saka Mehmed ile Cin Ali, idamları için ferman verildiğinden haberleri yoktu, yeni sadrazama gittiler.” (KS, 210).

“Sultan I. Abdülhamid 7 Nisan 1789 gecesi sabaha karşı, bir devlet reisinin şanına layık şekilde öldü.” (KM, 11).

“Serdar Koca Yusuf Paşa’nın bu kara haberi bildiren mektubunu okurken altmış beş yaşındaki hükümdar...” (KM, 11).

“O salı sabahı Osmanlı tahtına oturan yeni Hükümdar Sultan III. Selim yirmi sekiz yaşında bir genç adamdı; Sultan III. Mustafa ile Mihrişah Kadın’ın oğluydu.” (KM, 11).

“... İlhamî mahlasıyla (takma adı). şiirler yazmış ve bilhassa musikiyle meşgul olmuştu.” (KM, 11).

“Çağdaşı Prusya Kralı II. Frederik’ten öğrendiği bir hikmet vardı.” (KM, 12).

“I. Abdülhamid’in sadrazamlarından Halil Hamid Paşa, III. Mustafa’nın başlayıp da yarım bıraktığı ıslahatı devam ettirmek istedi...” (KM, 13).

“... Gâvur İmam, Matar Ali, Ramo Bayrakdar.” (KM, 19).

“Fakat Fransızların Mısır’ı işgalinden Sultan Selim’i mesul tutan Benli Halime adındaki bir kızın destanı...” (KM, 20).

“1804’te Napolyon Bonaparte Fransa’da imparatorluğunu ilan ederek Avrupa’yı kasıp kavurmaya başladığı sırada Mısır’da Kavalalı Mehmed Ali adında bir sergerde türedi...” (KM, 21).

“Aynı yıl içinde Rusların teşvikiyle Kara Yorgi adında başka sergerde türedi...” (KM, 21).

“Müverrih Cevdet Paşa bu donanmaya karşı İstanbulluların cenk hazırlığını şöyle tasvir ediyor.” (KM, 25).

“Bir gün Ahırkapı sahilinde denizcilerden Cezayirli Seyyid Ali Bey’e rastladı.” (KM, 25).

“Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa’yı çağırdı.” (KM, 25).

“Sadaret Kethüdası (o zamanın teşkilatına göre içişleri bakanı). İbrahim Nesim Efendi bir gün birine bir at hediye etmiş...” (KM, 31).

“Topal Atâullah Efendi de yine o sıralarda şeyhülislam olmuştu...” (KM, 33).

“Bir gün Enderun-ı Hümayun Seferli Koğuşu’ndan İskete Mustafa adında bir oğlan...” (KM, 33).

“Sultan Selim Bostancıbaşı Şakir Bey’e:” (KM, 33).

“Bir günde padişah İstanbul’da yeniçeri ağası vekili olan Sekbanbaşı Arif Ağa’ya:” (KM, 33).

“O sırada Boğaz nazırı olan zat da Nizam-ı Cedidcilerden İngiliz Raif Mahmud Efendi’ydi.” (KM, 37).

“Ambaremini İsmail Efendi adında birinin oğluydu, gençliğinde musikiye heves etmiş, tambur öğrenmiş, hatta “Tamburi Mahmud” diye şöhret bulmuştu...” (KM, 37).

“Müverrih Cevdet Paşa “Kabakçı Mustafa Vakası” diyor...” (KM, 37).

“... Şam Trablusu valisi tayin edilmişti; Cezzar Ahmed Paşa da ünlü Fransız generaline karşı Suriye umumi valiliğiyle serdar tayin edilmişti.” (KM, 39).

“1807 yılı Mayısın ortalarında Şamlı Ragıp Paşa adında bir vezir Karaman valisi tayin edildi...” (KM, 39).

“İstanbul’da yeniçeri ağasının vekili olan Sekbanbaşı Arif Ağa Nizam-ı Cedid’in aleyhinde olduğu halde özü sözü doğru adamdı.” (KM, 45).

“... Arnavut Ali Haseki ile yamaklardan Memiş Çavuş’u da Kabakçı’ya muavin sergerdeler seçtiler.” (KM, 46).

“1904 ile 1905 arasında ölmüş olduğunu tahmin ettiğimiz Tophane kâtiplerinden Üsküdarlı halk şairi Âşk Razî, dedesi Asakir-i Mansure binbaşılardan Hacı Mustafa Ağa’nın...” (KM, 47).

“... Pınarhisar âyanı meşhur Uzun Ali Ağa’nın oğludur.” (KM, 47).

“Yani Kabakçı Mustafa demektir.” (KM, 49).

“Kahveci ve çubuktar oğlanına Oflu Mustafa, ulak oğlanına da Pazarlı Mustafa derlermiş.” (KM, 50).

“Yamaklar Laz taifesidir, kendi cinslerinden olanın sözünü dinlerler, 25. Yeniçeri Ortası’nın mütevellisi Kazancı Hacı Mustafa da Laz olup...” (KM, 53).

“Veliaht Şehzade Sultan Mustafa’nın adamlarından Abdurrahman Ağa adında biri tebdil-i kıyafetle Rumelikavağı Kalesi’ne gitti.” (KM, 54).

“... Hamaloğlu Mustafa Efendi adında kalender meşrep bir softa da yamakların cemiyetine katıldı.” (KM, 54).

“... Hopalı Mustafa adında mürahik bir oğlan çıktı; gayet laubali ve pervasız.” (KM, 58).

“... Topal Atâ Efendi de fetvayı vermede tereddüt etmedi.” (KM, 59).

“Padişah defteri yanında alıkoyarak “şefkat ve merhamet” dediği meskenetten silkinebilir, Bostancıbaşı Şakir Bey gibi sadık bir bendesinin emrinde...” (KM, 60).

“İstanbul Kadısı Muradzade Efendi.” (KM, 64).

“... Bayburtlu Süleyman Haseki’yi konuşturdu.” (KM, 64).

“... Anadolu Kadiaskeri Hafid Efendi’yi memur etti; kadiasker efendiye Sekbanbaşı Arif Ağa da katıldı.” (KM, 65).

“... Çırpanlı Mustafa adında biriyle kızlarağasına bir tezkire gönderildi.” (KM, 65).

“... Hasodalı Cennetgülü Mutafa Ağa’yı Veliaht Şehzade Mustafa’ya göndererek padişahlığını tebrik ettirdi.” (KM, 66).

“Bir gözü sakat olduğu için sarayda Kör Ahmed Bey diye meşhurdu...” (KM, 66).

“... halk ağzında lakabı da “Gizlisıtma” ydı.” (KM, 67).

“... Kız Mustafa adındaki bir it “Murdar ölmesin!” diyerek başını kesmiş, Kabakçı Mustafa’dan alacağı bahşişin şevkiyle yalın tabanını yağlayarak Et Meydanı’na koşmuştu.” (KM, 68).

“Sol yanında teşrifatçısı yerinde Pazarlı Mustafa’sı duruyordu...” (KM, 69).

“İkinci dilekçeyi Yemiş İskelesi’nde hamal başı Kürt Mustafa verdi.” (KM, 71).

“Galata’nın Beşiktaş nahiyesinde Paşa Mahallesi’nde oturan...” (KM, 97).

“16. asır sonlarında Sultan III. Murad zamanında geçen bu vaka bir roman konusudur.” (FH, 11).

“Bahçe kapısının yanında göğre baş kaldırmış ulu bir ceviz ağacının ardında ancak üst pencereleri görülen bu konakta mahallenin “Sinirli Hatun” lakabını taktığı zengin bir dul kadın oturuyordu.” (FH, 12).

“Büyük şehrin zengin bir gulyağı tüccarı olan kocası Eski Zağralı Bekir Ağa, pek sevdiği, üzerine titrediği Zübeyde Hatun’a Karun Hazinesi değerinde bir servet bırakıp...” (FH, 12).

“Kara Hüsam Efendi Eyüp’ün sayılı zenginlerindendi.” (FH, 21).

“... Deli Bekir adındaki manevi evladı yerinde danışmendiyle peynir ekmek yemiş, bir pabucu on yıl giyerek, şalvara, mintana, cüppeye, kaftana yama üstüne yama vurarak, rivayete göre, iki koca meşin hurç dolusu altınla İstanbul’a dönmüştü.” (FH, 21).

“Rahmetli babam İçbedestenli Hacı Sadık Efendi nesi var nesi yok bana bıraktı, konak benim, irat benim, akar benim...” (FH, 21).

“Kara Hüsameddin Efendi Hazretleri...” (FH, 23).

“Hurçların emanet bırakıldığı Hacı Salih Efendi...” (FH, 32).

“... şiirlerini Şarabî mahlasıyla yazar Mustafazade Remzi Efendi az evvel bir doluyla mahmurluk bozduğu için gözlerini açtı.” (FH, 40).

“... Bodrumlu Bâli Kaptan, bir akşam Kasımpaşa’da Kulaksız’daki kâşanesinde yaranıyla oturmuş sohbet ederken şöyle konuşmaktaydı.” (FH, 43).

“... Cezayir’in namlı korsanlarından Demirkazık Cafer Reis tarafından evlat edinilmiş.” (FH, 44).

“... Maltız dönmesi Firuze Ali’nin eline değil de ayağına su dökemezmiş, orasını görmezdi.” (FH, 44).

“Dede Osman adında bir kibar dalkavuşu bir yıldan beri Kulaksız’daki konağa sık sık gelmeye başlamıştı...” (FH, 45).

“... Edirneli Nazmi şu müstezadını bu çocuk için söylemiştir deseler herkes inanırdı.” (FH, 47).

“Ve at uşağı Tırnovalı Ali oğlan ne olmuştu?” (FH, 49).

“... Forsa Halil Ağa isminde 30 yaşlarında ergen bir adamla alelacele nikâhlandığını ve bu adamın Fındıklı’daki konağa gelip yerleştiğini öğrendi.” (FH, 53).

“Fakat devrin padişahı Sultan III. Murad o zaman henüz 14-15 yaşlarında bulunan...” (FH, 55).

“Bu evin sahibesi “Yeniçeri Avreti” lakabıyla tanınmış Aynî Hatun’du.” (FH, 58).

“... İtalyan Michelangelo, Forsa Halil’in büyük ve kalem kalem parmaklı çıplak ayaklarının eşini Floransa’daki Davud heykeline koymuştur.” (FH, 61).

“Bunlardan biri Altıparmak’tı, dev yapılı bir haydut...” (FH, 65).

“Öbürü, Forsa Halil’in taktığı isimle “Demirkıran”, güç ve kuvvette Altıparmak’ın eşiydi...” (FH, 65).

“Galata’da 18 yaşında Karadeniz uşağı ve “Yelkenci Güzeli” lakabıyla meşhur Yunus adında bir delikanlı...” (FH, 115).

“Nuhkuyusu’ndaki Kurşuncu Hasibe Hatun kendisinden büyük iyilikler görmüştü...” (FH, 148).

“Lale Devri’nde İngiliz elçisinin zevcesi olarak İstanbul’da bulunmuş ve güzelliği Türk haremlerinde dillere destan olmuş Lady Montague...” (PH, 11).

“Lale Devri’nin Padişahı Sultan III. Ahmed bu fermanda İstanbul’un günlük hayatının nizamı ile görevli İstanbul kadiefendisi ile İstanbul’un iki büyük zabıta amiri olan yeniçeri ağasına ve bostancıbaşı ağaya, İstanbul kadınlarının kılık ve kıyafetlerinden şikâyet ederek şu emirleri veriyor:” (PH, 13).

“Babası Yedigâr Bey en büyük Osmanlı vezirlerinden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın sadık bendelerindendi.” (PH, 14).

“... kocası “Çağşırı Hoca” lakabıyla tanınmış Müderris İsmail Efendi’ydi.” (PH, 15).

“... Çınarcıklı Hiristo, bostanını bir çiçek bahçesi haline getirmişti.” (PH, 18).

“... orada Köprülü Mehmed Paşa’nın manevî evladı genç bir sipahi olan Kara Mustafa Bey’in konağına yanaşma olarak kapılanmıştı.” (PH, 18).

“Fatma’ya o zamandır ki babası tarafından “Atlases” (atlı zaptiye). lakabı takılmıştı.” (PH, 19).

“Kara Mustafa Paşa’nın Arnavut bir İspir Alisi vardı.” (PH, 20).

“... Sultan IV. Mehmed Türkiye’de bir içki yasağı ilan etmişti, bütün meyhaneler ve hatta bozahaneler kapatılmıştı.” (PH, 20).

“... Müderris İsmail Efendi için Yedigâr Bey’in kızını istemiş, paşa da “Verdim!..” deyince akan sular durmuştu.” (PH, 20).

“... Kolbaşı Şamlı Rahime adında bir kadını nedime olarak yalısında yerleştirdi.” (PH, 25).

“1718’de Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın sadrazamlığıyla...” (PH, 38).

“Beyit Kanunî Sultan Süleyman’ındı.” (PH, 39).

“Tabak Ayşesi, Sığırcılı Ayşesi, Çermenli Ayşe, Oğlan Ayşe, Ellerigüzel Ayşe, Topuklu Ayşe, Kınacıkızı Ümmühan, Paşalıkızı Hüma, Hamamcıkızı Kamer, Hamlacıkızı Zülfü, Terzikızı Muhsine, Saçlı Zeman, Benli Meryem, Ak Âlem, Cennet, Mevzune, Pesent, Mihri, Lalpare, Şekerpare, Eğlence, Ermeni Sultan, Kıptî Sultan, Gürcü Sultan oldu.” (PH, 39).

“Küpelî Hoca kızı Mihmare derler!..” (PH, 40).

“... Hacı Mehmedoğlu Voyvoda Ali Ağa derlerdi, köyünün ileri gelenlerindendi.” (PH, 43).

“İlk defa olarak Muşkaralı İbrahim Paşa’nın hemşerisi Müverrih Ahmed Refik Bey tarafından kullanılmıştır ki...” (PH, 55).

“Aşağıdaki satırlar Müverrih Fındıklı Mehmed Ağa’nındır.” (PH, 57).

“... Vakanüvis Vasıf Efendi de Sultan III. Osman’ın yine o Karaağaç Kasrı’na gidişini şöyle anlatıyor...” (PH, 57).

“On iki sene sürecektir olan bu devri, Patrona Halil denilen hamam çıplağı...” (PH, 58).

“Lale Devri’nde yaşamış Vakanüvis Raşid Efendi...” (PH, 60).

“Yine Lale Devri simalarından Şair Osmanzade Ahmed Taib Efendi...” (PH, 60).

“Bu yıllarda, 1720’de Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi adında bir zat Sultan III. Ahmed’in fevkalade elçisi olarak...” (PH, 63).

“Devlet baruthanelerinden biri de Sultan Beyazıdı Veli zamanında burada kurulmuştur.” (PH, 64).

“Halbuki o devrin bir adamı, Kâtip Salahî Efendi şöyle yazıyor...” (PH, 65).

“... Yavuz Sultan Selim’in mührüyle mühürlenirdi.” (PH, 70).

“Bir yangın tulumbası icat eden Davud Gerçek Ağa adındaki bir Fransız mühtedisini himaye etti.” (PH, 71).

“... işte Muşkaralı İbrahim Paşa onlardan biriydi.” (PH, 72).

“... kendisine “Teberdar İbrahim Paşa” denilirdi, saray helvacıları arasında da ısrarla adı “Helvahaneli İbrahim Paşa” ydı.” (PH, 75).

“1717’de, sadrazamlığından bir yıl evvel padişahın kızı Fatma Sultan’la evlenmiş, resmen “Damat unvanını almıştı.” (PH, 75).

“Layhar” bu adamın adı değil, lakabıdır.” (PH, 89).

“... Serasker Rıza Paşa, bir gece sabaha karşı İstanbul hamamlarındaki bütün külhanları bastırdı.” (PH, 109).

“Esircibaşı Muhsin Çelebi, Lale Devri’nin seçkin simalarından biridir.” (PH, 111).

“... Şair Hamamîzade İhsan Bey merhumun bir fevait mecmuasında rastladığı bir notla aydınlanır gibidir.” (PH, 115).

“Orada külhan nizamı üzere kendisini soyduklarında elmaslı pazıbendini destebaşı Karayılan Bey almış...” (PH, 119).

“Müverrih Naima hayatlarını bütün çıplaklığıyla, iğrençliğiyle anlatır.” (PH, 120).

“Asıl adım Ali’dir, Bosnalıyım; Sadrazam Elmas Mehmed Paşa ile şu kadar beylerbeyi ve sancakbeyinin şehit düştüğü Zenta bozgununda...” (PH, 123).

“... Deliçaylı Mustafa Ağa adında biriydi, o müthiş bozgununda ağırca yaralandı.” (PH, 123).

“... Arnavut Zülalî Hasan Efendi’nin zevcesidir, güzellikte yegânei zaman ve afeti devrandır.” (PH, 124).

“Eski Bedesten’de kumaş tüccarlarından birinin tezgâhtarıydı; asıl adı unutulmuş ve büyük şehrin tarihine Gümüşendaze lakabıyla geçmiştir.” (PH, 131).

“... Mahmutpaşa Mahkemesi naibi Sunullahzade Vehab Efendi bakmıştı.” (PH, 137).

“... Geyik Ahmed, Astikzade Mustafa, Yıldızlı Yusuf gibi lehte aleyhte şahitlikleri şeran makbul olmayan “vuslat pazarı simsarları”ydılar.” (PH, 138).

“Bu adamların en parlak misali medrese ulemasından Zülalî Hasan Efendi’dir.” (PH, 139).

“... Delvineli (yahut Delviyeli). Silahtar Ali adında birinin oğludur.” (PH, 139).

“Bir yolunu bulmuş, sadrazam damadı Kaptanı Derya Kaymak Mustafa Paşa’ya sokulmuştu.” (PH, 139).

“... Benli Safure adında bir nazenin hanıma gece yatsı misafirliğine gider.” (PH, 143).

“... Manav Muslu Beşe vardı.” (PH, 145).

“... Patrona Halil’in kanlı macerasının ayaktaşılarından Çınar Ahmed ile Oduncu Ahmed oldular.” (PH, 153).

“Meşhur Nazmi Dergâhı Şeyhi Şair Abdurrahman Refia Efendi dün gece bir cariyesiyle beraber dergâhta feci bir şekilde katledildi.” (PH, 169).

“Vefa’da Bozdoğan Sukemerî karşısında Horasancı Sokağı’nda bahçe içinde harem kısmı beş, selamlığı üç odalı ve iki katlı bir evde Kavas Veysel Ağa adında biri oturuyordu; altmış beşini aşkın, mısır koçanı gibi bir Boşnak’tı.” (CH, 11).

“O 1623 yılında ve Sultan IV. Murad’ın cülus şenlikleri arasında bir gün Fazlı Paşa’nın kızı “Cevahirli Hanımsultan” bu emektar kavası huzuruna çağırılmış ve yaşlı adamı Zerefşan isimindeki bir Çerkez kızıyla evlendirmek istediğini kesin olarak bildirmişti.” (CH, 12).

“Ana tarafından Sultan III. Murad’ın torununun kızıydı.” (CH, 12).

“... bir yağlı kara gece hırsız Yandım Ali kundaklandı.” (CH, 14).

“Gençliği o devirde geçmiş büyük yazar Evliya Çelebi İstanbul ahvalini anlatırken...” (CH, 16).

“Yalınayaklı Serendib şehzadesini haftada iki gece bekleyecekti.” (CH, 17).

“... bütün dehşeti ve vahşetiyle Cellatbaşı Kara Ali Ağa.” (CH, 19).

“Öğleye doğru limanda Çardak İskelesi’nde, iskele başındaki yeniçerilerin büyük kahvehanesinde Benli Yusuf adında baldırı çıplak nevhat bir delikanlı...” (CH, 24).

“... Zemunlu Ahmed Ağa’nın oğlu Murad Ağa’ydı.” (CH, 24).

“... yanındakilerden birini hasbendesini Deli Hüseyin Paşa, diğerinin de Hasodalı Siyavuş Ağa olduklarını anlayabilmişlerdi.” (CH, 25).

“Bu akşam yâranla Arasta Hanı’nda meclisimiz vardır, Kutucukızı Mihriban’ı oynatacağız...” (CH, 30).

“... İstanbul’un sayılı zenginlerinden Hacı Osman Ağa’nındı; bostanın hususiyeti, içinde Bizans devrinden kalma küçük bir mahzen bulunması ve bu mahzenden Binbirdirek’te Fazlıpaşa Sarayı altına kadar uzanan yine Bizans devrinden kalma bir yeraltı yolunun başlamasıydı.” (CH, 33).

“Kavas Zeynel Ağa’nın dul karısı güzel Zerefşan batakhane işleten çetenin dışardaki ellerinden biri...” (CH, 35).

“Hamamcı Hurşid Ağa otuz yaşlarında bir Laz’dı.” (CH, 35).

“Bir Ermeni külhancı Vartan veledi Hagob; bit natır, Avlonyalı çarebru Süleyman bin Abdullah ve üç nefer tellak, Avlonyalı mürahik oğlan İskender bin Abdullallah, Matlı nevhat, taze uşak Ali bin Ali, Matlı kumral bıyıklı ve sakallı diğer İskender bin Ali, çetenin adamlarındandı.” (CH, 36).

“... adı Cafer, lakabı Mahşer Midillisi’ydi, Bursalı’ydı.” (CH, 37).

“Hurşid Ağa Odabaşı Çopur Bekir’e.” (CH, 38).

“... Ali olmayıp sen Emirdağlı Keremoğlu Mustafa’sın!..” (CH, 39).

“Abaza Hüseyin padişahımızın silahtarı Melek Ahmed Ağa’nın kilercisidir...” (CH, 46).

“... Bulgar çoban Mitko, Rum korsan Angeli Kaptan, Kalyoncu Kasım, Horozcu Baba, Tesbihçi Süleyman, hamal Kürt Dilaver, Değirmenci Mustafa, Menzilci Mustafa, Mahşer Midillisi Cafer, onun bir benzeri Gülüm Ahmed, Natır Süleyman, Tellak İskender, tellak diğer İskender, Tellak Ali, Külhancı Vartan, bu an dokuz nefer serseri evvela avam ağzıyla yemin ettiler.” (CH/ 49).

“Mısırçarşılı Hacı Osman Efendi, Hacı Osman Efendi’nin kızının nikahlısı ve Akdeniz kaptanlarından Kumkapılı Kartıloğlu Ali Reis’in oğlu Güzel Ahmed, Gümrükçü Hüsseyin Efendi, Yağlıkçı Hacı Kerem Ağa, Bursalı mirasyedi kuşbaz Sadizade Cafer Çelebi.” (CH/ 49).

“... halk “Saçlı Mehmed Efendi” de derdi; Unkapanı’nda otururdu, semtine nispetle de “Kapanî Mehmed Efendi” derlerdi.” (CH, 51).

“Mavi gözlerinden ötürü kendisine “Derviş Kebudî” derlerdi.” (CH, 53).

“Şehremini Çarşısı’nda Kemanî Osman Dede’nin kahvehanesi, yalnız semtinin değil, bütün İstanbul’un en büyük ve meşhur kahvehanelerinden biriydi.” (CH, 54).

“Duydunuz mu? Kırtıloğlu Ali Reis, oğlunun “Amma ölüsünü ama dirisini bulana on bin altın veririm” demiş.” (CH, 57).

“Bir de Balatkapısı’ndaki Cinli Yahudi avret bilir...” (CH, 57).

“... Eskici Tayyar’ın oğlu Mehmed diye çağrılmaya başlanmıştı.” (CH, 61).

“Artık “eti ve derisi Kayserili Hafız’ın, kemikleri anasının”dı.” (CH, 61).

“... devrin nazenin hanımlarından Çiçekçikızı Emeti’yle tanıştı.” (CH, 62).

“Kahvecinin sorduğu haber, Kumkapılı Fırtıloğlu Ali Kaptan’ın kaybolan oğlu Ahmed hakkındaydı.” (CH, 64).

“... Gümrük Emini Hüseyin Efendi İstanbul’da babadan oğua yıllarca celeplik etmiş zengin bir ailenin vârisiydi.” (CH, 65).

“Sultan IV. Murad’ın anası Kösem Mahpeyker Sultan bendelerinin aracılığıyla geniş ölçüde ticaretle meşgul oluyordu ve gümrük idaresine pek çok işi düşüyordu.” (CH, 66).

“Efendim... Bir ilahîdir ki Şeyh Abdülahad Nuri Efendi Hazretleri’nindir, Hatibzade Hasan Çelebi de bestelemiştir...” (CH, 70).

“... Yemenici Mustafa namındaki civan Defterdar’da Cevahircibaşı Yalısı’nda cariyeyle baskın vermiş.” (CH, 74).

“... Torlak Ahmed adındaki seyisin bohçası vardı ve o da adi bir kırmızı bohçaydı.” (CH, 76).

“Şekerci Bekir Usta lokumudur, afiyetle ye.” (CH, 92).

“Bekir Usta’nın şakirdi Kastamonulu Hacı Muhiddin’in akidesidir!..” (CH, 92).

“... sesinin güzelliğinden ötürü de semtindeki şöhreti “Cennet Bülbülü” ydü.” (CH, 95).

“Dedesinin babası Kırım’dan geldiği için “Kırımlı Kerem Efendi” ve “Tatar Kerem Efendi” diye de meşhurdu.” (CH, 97).

“... Karakaş Süleyman Çelebi’dendir ki ben dahi onun menzileciyim, adıma Mustafa derler...” (CH, 119).

“Çetenin şehir içindeki faaliyetini idare eden Hamamcı Laz Hurşid’di...” (CH, 126).

“... Sultan Mahmud Sebüktekin görmüş ve ne de şah âlem Cem Cemşid duymuştur.” (CH, 166).

“... Delilbaşı İbrahim Ağa diye anılagelmişti.” (CH, 168).

“Bu salonda mor atlastan firdolayı dört sedir vardı. Arka yastıklarının üstüne sırma işlemeli bürümcük örtüler konmuştu. Sedirlerin önüne de inci ve sırma işlemeli kadife ve atlas ayak yastıkları atılmıştı. Salonun dört köşesinde dört altın sehpa, sehpaların üstünde de birer altın kafes, bu kafeslerden üçünün içinde birer papağan, dördüncüsünde de Bursalı Sadıade Cafer Çelebi’nin “Yeni Dünya” sı vardı.” (CH, 180).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkz:¹¹³

3.24.2. Yer, Su, Dağ, Köy, Meydan, Cadde, Sokak, Ev Adları

“Fakat, Kanlıca Koyu’nun ağzında...” (E, 11).

“Mora kıtasını Venediklilerden geri almış...” (E, 20).

“Fakat, Petervaradin Meydan Muharebesi’nde...” (E, 20).

“... Banat eyaletini, Aluat, Sonya’ya kadar Eflak’ın garp kısmını Belgrad da dahil olduğu halde Şimali Sırbistan’ı, Şimali Avusturya’ya bırakmıştı.” (E, 20).

“Mesela, Eyüpsultan’da Zal Paşa Medresesi’ndeki...” (E, 30).

“... rivayet edildiğine göre Bahçekapı’da, Tahtakale’de ve Tophane’de...” (E, 39).

“Kağıthane Deresi artık sökülmez bir hale gelmişti.” (E, 43).

¹¹³ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 102-644.

“Üsküdarlıdır...” (E, 43).

“Bu taraflarda İstanbul halkının gittiği yerlerden biri Alibeyköy’dü. (E, 45).

“Boğaziçi Mesiresi’nde, Sadabad bahçelerinde, Langa sahillerinde, Yenibahçe’de, Şehzade’de, güvez, turuncu, sümbül pembesi ve leylaki feracelerle dolaşırlar, ellerinde geniş şemsiyeler, bazen saten feracelerinin eteğinden tutup bütün naz ve işveleriyle bir peremeye atlayıp Göksu’ya, Kağıthane’ye, giderlerdi. Bazen de Üsküdar’a geçip arabalarla Kısıklı’ya, Bulgurlu’ya, Çamlıca’ya, Merdivenköy’e, kadar uzanırlar, yahut Beykoz’a çıkıp Tokat Bahçesi’ne, Akbaba’ya, Dereseki’ye, Yuşa Tepesi’ne giderlerdi.” (E, 52).

“Sabah ezanı vakti Balat Kapısı dışında, Balat Meydanı’na bakan...” (E, 58).

“... ateş Yahudi Mahallesi’ni sardı.” (E, 58).

“... Sultanselim, Zincirlikuyu, Draman, Çukurbostan, Hırkaîşerif, Salmatomruk, Edirnekapi, Eyüp, Karagümrük tam yirmi dört saat cayır cayır yanarak kül oldu, silinip süpürüldü.” (E, 58).

“Ege Denizi’ne serpilmiş yüzlerce adadan küçücük Milo Adası’na Türkler, Değirmenlik adını vermişti.” (KS, 13).

“Bir gün keçileri adanın Şeytan Kayası denilen yerine götürmüştü.” (KS, 19).

“... Kasımpaşa’da güzel bir evi ve marifetli, namuslu, iyi kalpli bir karısı vardı.” (KS, 71).

“... cesedi Sarayburnu’ndan denize atılmıştı.” (KS, 82).

“... Tahtakale derler biryer varmış şerbethaneleri meşhurmuş.” (KS, 96).

“Neredeyim?... diye sormuş, “Eğriboz’da!...” demişlerdi.” (KS, 101).

“Haçova’da yararlılığı görülmüş...” (KS, 103).

“Haliç dondu. Boğaziçi dondu. Bazı gözü pek kimseler Galata’dan İstanbul’a buz üstünden yürüyerek geçtiler.” (KS, 145).

“Ertesi sabah yeniçeriler ile sipahiler Aksaray’da Yeniçeri Kışlası’nın önündeki Etmeydanı’nda toplandılar.” (KS, 151).

“... gemiyi Dicle Irmağı’na saldılar.” (KS,178).

“Kuyucu Murad Paşa’nın Celalileri Oruç Ovası’nda kıldığı gün yeniçerilerin eline düşmüştü...” (KS, 183).

“Bostaancıbaşı, yedi çifte kancabaş kayığıyla Sarayburnu’nun az açıklarında yetiştı.” (KS, 193).

“Aynı gün Defterdar Mustafa Paşa da Vefa semtinde bir dostunun evinde yakalandı yine ihbar üzerine.” (KS, 200).

“Bir kolu Kadıçeşmesi’nden Sultanselim’e, bir kolu Unkapanı’ndan Zeyrek’e gitti. Zeyrek’ten Fatih’e atladı, Büyük Karaman’ı, Küçük Karaman’ı yaktı. Fatih’ten Aksaray’a indi.” (KS, 211).

“Bir gece Hocapaşa semtinden geçti.” (KS, 215).

“...Kazdağlı, Süphandağlı, Ilgazlı, Konya Ovası’ndan, Erzurum Yaylası’ndan, Deliorman’dan, Şıpka’dan, Vardar Boyu’ndan şahbaz ve şahlevent erkek güzeli bir delikanlı vardır o çeyizin ardında.” (KS, 222).

“Parmakkapı zamanımızda İstanbul’un unutulmuş bir semt adıdır.” (KS, 524).

“Kökten devrime gidilince bu korkunç zümrenin teşvikiyle Hacı Bektaş Ocağı’nın kara kazanları Et Meydanı’na çıkacaktı.” (KM, 12).

“Dinyester Nehri hudut kesildi, suyun berisindeki topraklar kurtarıldı.” (KM, 15).

“Heybeliada’da, kalyonlara güverte zabiti yetiştirecek yeni bir bahriye mektebi açıldı.” (KM, 18).

“İngiliz donanması Baruthane açıklarından geçerek Hayırsız Adalar ile Kınalıada ve Burgaz adaları açıklarında demir attı.” (KM, 23).

“... Vistül Irmağı kenarından Sultan Selim’e bir mektup göndermişti.” (KM, 24).

“Bir gün Ahırkapı sahilinde denizcilerden Cezayirli Seyyid Ali Bey’e rastladı.” (KM, 25).

“... Üsküdar’dan Maltepe’ye, Sarayburnu’ndan da Baruthane’ye kadar büyük şehrin bütün Marmara kıyısına toplar yerleştirilmesini ve istihkâmlar yapılmasını emretti.” (KM, 24).

“Kağıthane, Boğaziçi, Çamlıca mesireleri seyircilerle dolup taşı.” (KM, 29).

“... kayıklarla peşine düşüp Büyükdere’de yetişmişler.” (KM, 44).

“Hele Baltalimanı’ndan ve Bebek’ten geçerlerken Levent Çiftliği Kışlası’ndaki Nizam-ı Cedid askerinden bir tabur asker yollarına indirilseydi birinin kurtulamayacağı gün gibi aydıydı.” (KM, 51).

“... Soğukçeşme semtindeki Hasbahçe kapısında bulunan nöbetçilerle yerine ulaştırdı.” (KM, 65).

“... bir çifte kayığıyla Beylerbeyi’ne gitmiş ve orada kendi yalısının yanında bir aralık iskeleye çıkmıştı.” (KM, 67).

“Beyazıt’ta Yemeniciler önüne geldiklerinde...” (KM, 68).

“Bozdoğan Kemerı semtinde aşçıbaşısının evine saklanmıştı.” (KM, 68).

“... Ali Efendi’yi divan kâtibi olarak almıştı.” (KM, 69).

“Vefa Meydanı’nda günün her saatinde gençler at koşturur, seyyar satıcılar dolaşır, çocuklar oynayırdı; kibar semtinde olduğu için bütün döşemesi ve hamam takımları pak ve cümle tellakları seçme, “çüst ü çalak” olan Vefa Hamamı da dolup dolup boşalırdı.” (FH, 11).

“İşte bu semtte, Zeyrek’e inen yokuşun başında...” (FH, 11).

“... Kırkçeşmeler tarafına yürümüş, Bozdoğan Su Kemerı altında kendisini beklediği aşikâr olan iki yağız at koşulu bir saray koçusuna, arabasına binmişti.” (FH, 13).

“Vefa’ya Kocamustafapaşa’dan gelin gelmiştir.” (FH, 13).

“Çorbacı vakanın evveliyatına zaten biliyordu, Süleymaniye’deki ağa kapısına giderek...” (FH, 15).

“Kara Hüsam Efendi Eyüp’ün sayılı zenginlerindendi.” (FH, 21).

“... Debre Dağları’ndan indirilmişti, adeta bir vezir azametiyle.” (FH, 31).

“... bir boy Ayvansaray’a, bir boy da Topkapı’ya git, ne kadar ahır varsa dolaş, sor.” (FH, 31).

“... Esirciler Hanı önünden koca taş direğin dibinden Divanyolu’na vardılar, oradan Gedikpaşa’ya gittiler...” (FH, 32).

“Araba Gedikpaşa’dan Kumkapı’ya doğru inmiş; bir saray arabasının o taraflarda ne işi vardı?..” (FH, 33).

“Böyle yağmurlarda Aksaray Deresi diz boyu yükselir, köprüden de bu koçu geçmez, köprü dardır...” (FH, 39).

“Dergâhın kovduğunu konak kovamadı; Tahtakale, Küçükpazar, Sultanbeyazıt, Sultanahmet, Kadirga Limanı, Yenikapı, Kumkapı gibi semtlerde...” (FH, 45).

“Cesedi Okmeydanı’nda, meydanın Kâğıthane vadisine doğru inen yamacında bir hendek içinde, köpekler tarafından didiklenip parçalanmış bir halde bulmuşlar.” (FH, 48).

“... Forsa Halil Ağa isminde 30 yaşlarında ergen bir adamla alelacele nikâhlandığını ve bu adamın Fındıklı’daki konağa gelip yerleştiğini öğrendi.” (FH, 53).

“... paşazadelerinin ayaklarına kapanarak her ne muradı varsa kavuşmasını dileyerek , ertesi sabah Langa Yenikapı’daki Hasanpaşa Sarayı’nı terketmişlerdi.” (FH, 58).

“Bu kadınlar Ayvansaray ile Eğrikapı arasında, kale duvarları önünde birkaç evde toplanmıştı.” (FH, 59).

“Arnavut Ramazan Yedikule’de Bucakbağı Bostanı’nda yanaşmayken bir adam vurmuş, zabıtaca aranırken karşısına Forsa Halil çıkmıştı.” (FH, 67).

“... Debre Dağları’ndan indirilmiş bir Arnavut hayduttu, Vefa’daki konağa gönderildi.” (FH, 73).

“Evvela Üsküdar’a geçecekti; Üsküdar’da Nuhkuyusu’nda bir ahret kardeşi vardı...” (FH, 148).

“... Üsküdar rotası, karşıda Beşiktaş’ı bulup kıyı kıyı Ortaköy’e kadar çıkmak, oradan karşıya akıntının da yardımıyla geçivermekti.” (FH, 151).

“Bekir Ağa da İstanbul’a sadece zevkusefa için gelmiş adamdı.” (FH, 132)

“İsparta Dağları’nda çetesinden kaçmış ve Konya’ya giderek Türbe Çarşısı’nda hamal olmuştu.” (FH, 141)

“1670 ile 1671 arasında İstanbul’da Samatya yakınında Davutpaşa İskelesi yanında bir yalıda doğmuştu.” (PH, 14).

“O zamanlar Yeni Çarşı denilen Mısırçarşısı’nın Ketenciler Kapısı karşısındaki...” (PH, 43).

“... Galata tarafında dolaşmış olan Kolbaşı Rahime parlak bir haberle gelmişti.” (PH, 48).

“... Okmeydanı’nda Lale Devri’ni açan ve on beş gün, on beş gece devam eden büyük sünnet düğününde rastladı; devrin padişahı Sultan III. Ahmed’in dört oğlunun sünnet edildiği bu saray düğününün ilk günüydü.” (PH, 49).

“... Aksaray ile Yedikule arasındaki cadde üzerindeydi.” (PH, 81).

“... bir kaçını Kıbrıs Adası’na, geri kalanını da meçhul adalara, hatta bir rivayete göre adem diyarına sürerek memleketi ve devleti kurtarmıştı.” (PH, 128).

“... o günlerde Salmatomruk’ta çıkan bir yangında tulumbacılar halk tarafından taşlanarak geri çevrildi, beş yüz kadar ev yandı.” (PH, 129).

“... Gümüşendaze’yi Vefa semtindeki evine davet etti.” (PH, 133).

“... Çemberlitaş’ta Vezir Hanı’nın kapısı önünde asılarak idam olundu.” (PH, 138).

“... toy bir arabacının koçusuyla şimdi Küçük Çamlıca dediğimiz Bulgurlu Dağı mesiresine giderler.” (PH, 143).

“Çardak, Eminönü tarafından gelindiğine göre, Yemiş İskeleyi’ni hemen geçer geçmez, Keresteciler’e kadar uzanan yalı boyunun adıdır.” (PH, 149).

“... Kaçkar Dağı’ndan, Murgulludur der, kimi de Kazdağı yörüklerinden olduğunu iddia ederdi.” (PH, 155).

“Hazar Denizi kıyısındaki Bakü’ye doğru İran’a girmişti...” (PH, 174).

“Vaka, XVII. asrın ilk yarısında Sultan IV. Murad zamanında geçmiştir.” (CH, 11).

“Vefa’da Bozdoğan Sukemeri karşısında Horasancı Sokağı’nda bahçe içinde harem kısmı beş, selamlığı üç odalı ve iki katlı bir evde Kavas Veysel Ağa adında biri oturuyordu; altmış beşini aşkın, mısır koçanı gibi bir Boşnak’tı.” (CH, 11).

“Fazlı Paşa’nın Binbirdirek’teki sarayında yatar kalkar, barınırdı.” (CH, 11).

“... Babüllük’te, Kumkapu’da, Meydancık’ta, Kiliseardı’nda vesair fisk ü fesad işlenir.” (CH, 16).

“... Cellat Kara Ali tarafından Parmakkapı’da asıldığını öğrendi.” (CH, 20).

“Kara Ali’nin harman zamanı çergelerini Topçular’da, Kazlıçeşme’de ve Haramîderesi’nde kuran oba...” (CH, 21).

“İkinci ile akşam arasında da Atmeydanı’nda Yandım Ali yine bıçakla bir sipahi öldürdü.” (CH, 24).

“... bir hamal beygirine bindirdi ve doğruca Parmakkapısı’na götürerek orada darağacı gibi kullanılan bir çınarın alt dalına astı ve beş dakika kadar halka teşhir ettikten sonra denize atmak üzere cesedini aldı götürdü.” (CH, 26).

“Mehmetpaşa Yokuşu’ndan Kadirga’ya doğru koşarak iniyordu.” (CH, 31).

“... Süleymaniye’de “Dökmeciler Hamamı” diye meşhur Sultan Hamamı’nı kiralayarak hamamcılığa başlamıştı.” (CH, 36).

“... halk “Saçlı Mehmed Efendi” de derdi; Unkapanı’nda otururdu, semtine nispetle de “Kapanî Mehmed Efendi” derlerdi.” (CH, 51).

“... Galata’daki Erganun Kilisesi’nden çıkarlarken Unkapanı’nda Yavuzersinan Camii’nin imamı Bayram Efendi’yle karşılaşmışlardı.” (CH, 52).

“Bir de Balatkapısı’ndaki Cinli Yahudi avret bilir...” (CH, 57).

“Kumkapı’dan Mehmetpaşa Yokuşu’ndaki Mısırcarşılı’nın konağına koşmuş...” (CH, 58).

“Keçeciler’de yangın olmuş, 65 ev, 30 dükkân yanmış.” (CH, 73).

“Şemsipaşa’da kendine münasip bir ev buldu, ertesi günü de anasını alarak, ancak bir öküz arabası tutan eşyalarıyla doğup büyüdüğü semti terketti.” (CH, 96).

“Yağlıkçı Kerem Efendi’nin konağı Eyüpsultan’daydı.” (CH, 99).

“... sizi Sultanbeyazıt’ta Sırakahveler’de beklerim, akşam namazından sonra alır götürürüm.” (CH, 102).

“... Keşiş Dağı’ndan Bursa üzerine bir kara bulut inmişti.” (CH, 116).

“İstanbul’da Kuşçular Çarşısı’nda ayak esnafından Kalyoncu Kasım’ın elinde bir çift Japon güvercini vardır ki siz sultanımda yoktur...” (CH, 118).

“Binbirdirek’tedir.” (CH, 125).

Tespit edilen diğer unsurlar için ayrıca bkzn:¹¹⁴

¹¹⁴ Koçu, **Kösem Sultan I-II**, 230-644.

SONUÇ

Hikâye ve şiir gibi türlerde de eser veren Reşat Ekrem Koçu, edebi sahadaki şöhretini tarihi romanlarına borçludur. Tarihin tozlu sayfaları arasına gizlenmiş olağanüstü ayrıntıları yakalayan dikkat ve titizliğiyle bu sahada birçok eser vücuda getirmiştir. Koçu, romanı tarihe hizmet edecek güçlü bir araç olarak görür. Asıl amacı bütün unsurları bakımından kusursuz bir roman yazmaktan ziyade, Türk insanına tarih öğretmek ve tarihi sevdirmektir. Tarihi tahkiye ederken, zaman zaman masalları hatırlatan abartılı bir dil ve üslup kullanan Reşat Ekrem için Osmanlının “Masalcı Amca”sı yakıştırmasını yapanların yanında bilimsel eserler verebilecek düzeyde tarih bilgisine sahipken, herkesin kolayca okuyup anlayabileceği popüler yazılar yazmayı tercih ettiğini, üstelik bu işi başarı ile yaptığını söyleyenler de vardır.

Bu çalışma ile hayatı boyunca Türk tarihine hizmet etmiş ve konularını Osmanlı devrinin çeşitli vakalarından almış olan Reşad Ekrem Koçu’nun tarihî romanlarını inceledik.

Tarihi şahsiyetler ve hadiselerinde yer aldığı romanlarda daha çok olaylar anlatılmıştır. Reşad Ekrem’in romanlarının halk kültürü bakımından ele alındığı bu çalışmamızda, toplam altı tane tarihî roman üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde; Reşad Ekrem Koçu’nun hayatı, sanatı ve eserleri ve roman özetlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde; romanlarda ki halk edebiyatı unsurlarına yer verilmiştir. Reşad Ekrem’in romanları halk edebiyatı açısından oldukça zengin unsurlar barındırmaktadır. Destanlar, efsaneler, masallar ve masal kahramanlarının adları, halk hikâyeleri, halk şiiri, halk türküleri, fıkralar, atasözü ve deyimler, alkış ve kargış, ağıtlar, ilâhiler, maniler, gazeller, kasideler ve semai örnekleri romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlardan efsane, halk hikâyeleri, fıkra, ağıt ve semailer birkaç yerde geçmiş, sık kullanılmamıştır. Fakat geriye kalan unsurlar hemen her romanda geçmiş hatta tekrar etmiştir.

Romanların genelinde kalıplaşmış sözler aynıdır. More, bre, Hak berekât gibi sözler sıkça tekrarlanmıştır. Bununla beraber anlatımı zenginleştiren ve güçlendiren atasözü-deyimlerde sıkça karşımıza çıkmıştır, genellikle de aslına uygun olarak kullanılmıştır. Bunlar dışında alkış ve kargışlara da romanlarda iyi dilekleri veya kötü dilekleri iletirken bolca kullanılmıştır.

Üçüncü bölümde ise; halk kültürü unsurlarına yer verilmiştir. Reşad Ekrem Koçu’nun romanlarında halk kültürü unsurları başlıklar altında incelenmiştir. Yerleşim

türleri başlığı altında sürekli ve geçici yerleşim yerleri yer almıştır. Romanlarda daha çok sürekli yerleşim yerleri, kasaba, şehir veya köy gibi yerler geçmiştir. Halk mimarisi başlığı tipleri, yapım teknikleri ve ev eşyaları olarak alt başlıklara ayrılmıştır. Romanlar mimari bakımdan zengin örnekler taşımaktadır. Camiiler, hamamlar, yalılar, konaklar, hanlar, medreseler vb. yerler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Aydınlanma ve ısınma başlığında da, aydınlanma ve ısınma araçları yer almıştır. Romanlarda da dönemin özelliklerini yansıtan mum, kandil, fener, ocak gibi araçlar kullanılmıştır. Taşıtlar ve taşıma teknikleri başlığı altında kara ve deniz taşımacılığına yer verilmiş, romanlar da kayık, gemi, kalyon, sandal, at, öküz arabası gibi çok çeşitli taşıma teknikleri yer almıştır. Ekonomi türleri başlığı altında hayvancılık, çobanlık, tarım ve avcılık yer almıştır. Eserlerde bu ekonomi türleri pek sıkça karşımıza çıkmamaktadır. Özellikle avcılık padişahlar tarafından hobi olarak yapılmıştır. Halk ekonomisi başlığı da üretim, tüketim ve pazarlama olarak üç alt başlığa ayrılmıştır. Romanlarda ise halk daha çok ticaretle, kırsal kesimlerde yaşayan halk üretimle uğraşmıştır.

Beslenme -mutfak-kilerde ise; yiyecek, içecek, mutfak eşyaları, kiler, depo ve mahzen gibi unsurlar yer almıştır. Romanlarda yemek çeşitlerine pek rastlanmamaktadır. İçecek olarak da özellikle şerbet ve kahve sıkça yer almıştır. Halk sanatları ve zanaatları başlığında romanlarda geçen işleme, örme, dokuma, basma, ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işlerine, halk resmi ve mesleklere yer verilmiştir. Giyim -kuşam-süs başlığı, kadın, erkek, çocuk, günlük, törensel, mesleki ve yaş gruplarını belirleyen giyimler olmak üzere ayrılıp incelenmiştir. Eserlerde giyimler çok çeşitlilik göstermiş, her mesleğin kıyafeti belirtilmiş, sünnetlerde vb. törenlerde giyilen giysiler farklılık göstermiştir.

Halk bilgisi başlığı altında da halk hekimliği, baytarlığı, botanigi, zoolojisi, meteorolojisi, takvimi ve hukuku yer almıştır. Halk hekimliğinde yararlı olacağını düşündükleri ağırır ayakları buzlu gülsuyuna koymak, tütün kullanmak, yumurta kabuğu yedirmek gibi işlemler uygulanmıştır. Halk botaniginde çeşitli çiçek ve ağaç adları yer almıştır. Halk takvimi olarak yer yer miladi yer yer de hicrî takvim kullanılmıştır. Halk hukuku da tamamen şeriata dayalıdır. Halk inançları başlığı altında; el öpme, bahşış verme, nazar inancı, sünnet düğünü, yemin etme şekilleri, mesleğe kabul töreni gibi âdetler sıkça kullanılmıştır. Geçiş dönemleri de, doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç başlık altında incelenmiş fakat bu dönemlere ait pek fazla unsurla karşılaşılmamıştır. Bayramlar-karşılamlar-uğurlamalar kısmında ise, dinsel ve yerel bayramlar yer almış, romanlarda da

ramazan ve kurban bayramı, arife günleri ve bu günlere ait bir takım âdetler karşımıza çıkmıştır.

Dernek, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma başlığı altında esnaf dernekleri, tarikatlar, komşuluk, cinse ve yaşa dayalı örgütler yer almıştır. Lonca teşkilatı, tekkeler, ocaklar gibi dernek ve kuruluş yerlerine hemen her romanda rastlanmıştır. Dinsel- büyüsel içerikli inançlar, işlemler; ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar, fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme, büyücülük, türleri ve teknikleri olmak üzere bölümlere ayrılmış, romanlarda özellikle Kösem Sultan’da fal bakıp gelecekte haber verme gibi işlemler sıkça kullanılmıştır.

Halk tiyatrosun da daha çok meddahlık, oyuncu kolları, cambazlık, hokkabazlık, kuklacılık ve orta oyunu gibi türler karşımıza çıkmaktadır fakat romanlarda genel olarak isimleri geçmiş nasıl yapıldığına dair bir kısım bulunmamaktadır. Halk oyunları başlığında da, daha çok köçeklerin ve çengilerin oyunları yer almıştır. Halk müziği ve araçları olarak saz, kemençe, davul, zurna, nakkare, ney, santur, tef, mızık, keman gibi üflemeli, vurmali ve telli müzik aletlerinin birçok örneği verilmiştir. Halk eğlenceleri daha çok güreş, cirit, helva sohbetleri, vals, fasıllar ile sağlanmıştır.

Haberleşme, romanlarda mektup, tellallar ve ulaklar aracılığıyla yapılmıştır. Adlar başlığı da, asıl adlar, lakaplar, yer, su, meydan, cadde, sokak adları olarak alt başlıklara ayrılmıştır. İncelenen eserler tarihi roman olması münasebetiyle çok fazla kişi adı ve lakapları karşımıza çıkmaktadır. Yer, cadde, sokak ve semt isimleri de daha çok İstanbul’a aittir.

Eserlerinin konularını tamamen Osmanlı tarihinden alan Reşad Ekrem Koçu, bilhassa İstanbul’daki yaşam tarzı üzerinde durur. Osmanlı’daki sosyal ve siyasi huzursuzlukların anlatıldığı romanları, devrin ticaret, sanat ve edebiyat anlayışına ait birçok hususu gözler önüne sermesinin yanında idarî ve sosyal yapıdaki çürümüşlüğe de işaret eder. İyi ve sağlam bilgilere sahip bir Osmanlı dönemi tarihçisi olmasıyla birlikte, bütün yazdıklarında; tarihi gerçekleri değiştirmeksizin, kaynaklardaki bilgilerin bir araya getirilmesi, bunların bir hikâye örgüsü içinde ustalıkla toplanması suretiyle, kaleme aldığı makale ve kitaplarında rahat okunur akıcı bir üslup, güzel bir Türkçe hakimdir. Bu da onun yazılarının zevkle okunmasını sağlar. Bunlarla birlikte romanlarında karşılaştığımız kültür unsurlarını bilhassa İstanbul kültürünü ustalıkla okuyucuya aktarmıştır.

KAYNAKÇA

- Artun, Erman, **Türk Halkbilimi**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Artun, Erman, **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Karahan Kitabevi, Adana, 2011.
- Aydın, Suavi, “Halk Bilimi Gösteri Sanatları Halk Oyunları”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi**, Ankara, 2009, 2.
- Aydın, Suavi, “Halk Bilimi El Sanatları Geleneği Giyim Kuşam ve Süslenme”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi**, Ankara, 2009.
- Aydın, Suavi, “Halk Bilimi Gösteri Sanatları Halk Sporları Cirit”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi**, Ankara, 2009.
- Aydın, Suavi, “Halk Bilimi Gösteri Sanatları Halk Sporları Güreş”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi**, Ankara, 2009.
- Baran, Mine, “Halk Mimarisinin Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği”, **Milli Folklor**, Sayı 72, 2006, 141-156.
- Biray, Nergis, “Bugün Hava Nasıl Olacak? Halk Bilgisine Dayalı Takvim ve Hava Tahmini: “Kazak Türkçesi Örneğinde”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 20**, 2013, 1-30.
- Boratav, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Boratav, Pertev Naili, **Türk Halkbilimi II. 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre, Törenler, Oyunlar)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Boratav, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**, Bilgesu Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Boratav, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)**, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Boratav, Pertev Naili, **Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği**, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Çobanoğlu, Özkul, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- Çobanoğlu, Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

- Çobanov, M. N., “Azerbaycan Kişi Adları, Cengiz Alyılmaz (Haz.)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları**, No: 2, 1993, 5.
- Dalkılıç, Neslihan -Halifeoğlu, F. Meral, “Geçmişte Geleneksel Diyarbakır Mimarisinde Kullanılan Aydınlatma Elemanları”, **II. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu**, Kasım 2003.
- Davulcu, Mahmut, “Makedonya Yörüklerinde Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, **Electronic Turkish Studies**, 2013, 1020-1043.
- Dever, Ayhan -İslam, Ahmet, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk **Kültüründe** Spor Algısı”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı 5, 2015, 47.
- Düzgün, Dilaver, “Osmanlı Döneminde Geleneksel Türk Tiyatrosunun Genel Görünümü”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 14, Erzurum, 2000, 63-69.
- Elçin, Şükrü, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- Elçin, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Erginer, Gürbüz, **Uşak Halk Takvimi, Halk Meteorolojisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- Eyice, Semavi, “Koçu, Reşad Ekrem”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt XXVI.
- Eyice, Semavi, “Tarihçi ve Folklorist Reşat Ekrem Koçu”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı 322, İstanbul, 1976, 7641-7643.
- Eyice, Semavi, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı, Cilt 5, İstanbul, 1994, 41-43.
- Eyice, Semavi, “Reşad Ekrem Koçu’nun Ömrünü Adadığı “Kent Kütüğü”: İstanbul Ansiklopedisi Anıları”, **Albüm**, Sayı 2, Mart 1998, 66.
- Gölbaş, Alper, “Yerleşim Yerlerinin Seçiliş Biçimleri: Neolitik Kıyı Yerleşmelerine Bir Bakış”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 46, 2016, 317.
- Gönen, Sinan, “Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Sayı 20, 2008, 207-217.

- Gülgen, Jale, “Bir İstanbul Tutkunu: Reşad Ekrem Koçu”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2010, 691-700.
- Gülgen, Jale, **Reşad Ekrem Koçu’nun Tarihi Romanları** (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006.
- Güzel, Abdurrahman, Torun, Ali, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Koçkar, M. Tekin, **Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, No: 146, Eskişehir, 2008.
- Hızlan, Doğan, “Osmanlının Masalcı Amcası” 2001, <https://www.hurriyet.com.tr/dogan-hizlan-osmanlinin-masalci-amca-si-39245323> (23.05.2021).
- Işık, İhsan, “Koçu, Reşad Ekrem”, **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Elvan Yayınları, Ankara, 2007, 2232-2234.
- İpekten, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kalafat, Yaşar, **Türk Dünyası Halk İnançları: Teori ve Metod**, Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yayınları, Yayın No: 12, Trabzon, 2001, 55.
- Karakaş, Ayhan, “Köy ve Şehir Monografilerinin Halk Kültürünün Korunup Aktarılmasına Katkıları”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2, 2006, 243-250.
- Kaya, Doğan, **Halkbilim Araştırmaları**, Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanımsultan**, Doğan Kitap, İstanbul, 2003.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Patrona Halil**, Doğan Kitap, İstanbul, 2003.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Esircibaşı Lale Devri’nde Bir Aşk Romanı**, Doğan Kitap, 2016.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Kabakçı Mustafa Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016.

- Koçu, Reşad Ekrem, **Forsa Halil**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Kösem Sultan I-II**, Doğan Kitap, İstanbul, 2019.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt V, Sayı 382.
- Kuzay, Demir, Gonca, “Dede Korkut Anlatımlarından Hareketle Ağıt Türü Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 15/2, 2015, 196.
- Kuzucular, Şahamettin, “Reşad Ekrem Koçu Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri”, 2016, <https://edebiyatvesanatakademisi.com> (20.06.2021).
- Kürekçi, Ali İhsan, **Mirza Fetali Ahundov’un Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları** (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015.
- Mustak, Cumhur, “Geçmişten Günümüze Buldan’da Kullanılan Lakaplar”, **Buldan Sempozyumu**, 2001, 880-885.
- Nebioğlu, Osman, “Koçu, Reşad Ekrem” **Türkiye’de Kim Kimdir**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1962.
- Necatigil, Behçet, “Koçu, Reşad Ekrem”, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968
- Oğuz, M. Öcal vd., **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.
- Oktay, Sezin, **Reşad Ekrem Koçu’nun Eserlerinde İstanbul Folkloru** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Ortaç, A. Deniz, **Anadolu Türk Mimarisinde Aydınlatma Detayları ve Aydınlatma Araçları** (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 1992.
- Ögel, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş- Türklerde Giyecek ve Süslenme (Göktürklerden Osmanlılara)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt 5, 1991.
- Örnek, Sedat Veyis, **Türk Halkbilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Özdemir, Nebi, “Kentlerin Gezgin İmgeleri veya Kent İmgeleri **Giydirilen** Otobüsler”, **Milli Folklor**, Sayı 89, 2011, 41-53.
- Özdemir, Nutku, **Meddahlık ve Meddah Hikayeleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1977.

- Pamuk, Orhan, **İstanbul (Hatıralar ve Şehir) Reşad Ekrem Koçu'nun Bilgi ve Tuhafılık Koleksiyonu: İstanbul Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Sevindik, Azem, “Köy Odalarından Hareketle Bir Orta Anadolu Köyünün Halk Hukuku Algısı”, **SEFAD**, 2018, 27-48.
- Şengül, Abdullah -Gülgen, Jale, “Reşad Ekrem Koçu'nun Tarihi Romancılığı”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 2, 2006.
- Tanzimattan Bugüne Edebiyat Ansiklopedisi II**, “Reşad Ekrem Koçu”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Taşkın, Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri** (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.
- Topal, Burcu, **Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi İçerisinde Bulunan Halk İnanışlarının Tespiti** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Tutel, Eser, “Osmanlı Tarihinin Romancısı”, **Popüler Tarih**, Sayı 14, Temmuz- Ağustos 2001, 85.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019, <https://sozluk.gov.tr/> (06.07.2021).
- Ulucutsoy, Hasan, **Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde Yeni Türk Edebiyatı İçeriği** (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Ulucutsoy, Hasan, “Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi”, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı I, 2015.
- Yalçın, Bilal, “Nasıl Zanaat ve Halk Sanatları Şehri Olunur?” **Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi**, 22-31.
- Yeşil, Yılmaz, “Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt III Sayı 9, 2014, 126.
- Yolcu, Mehmet Ali -Aça, Mehmed, “Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor”, **Folklor/edebiyat**, Cilt 25, Sayı 100, 2019, 862-863.